

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

ÚJ FOLYAM

1925—1927. CYCLUS

GYULAI PÁL
KRITIKAI DOLGOZATAINAK
ÚJABB GYÜJTEMÉNYE

AZ 1927-İK ÉVI ILLETMÉNY

GYULAI PÁL
KRITIKAI DOLGOZATAINAK
ÚJABB GYÜJTEMÉNYE

1850—1904

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1927

GYULAI PÁL
KRITIKAI DOLGOZATAINAK
ÚJABB GYÜJTEMÉNYE

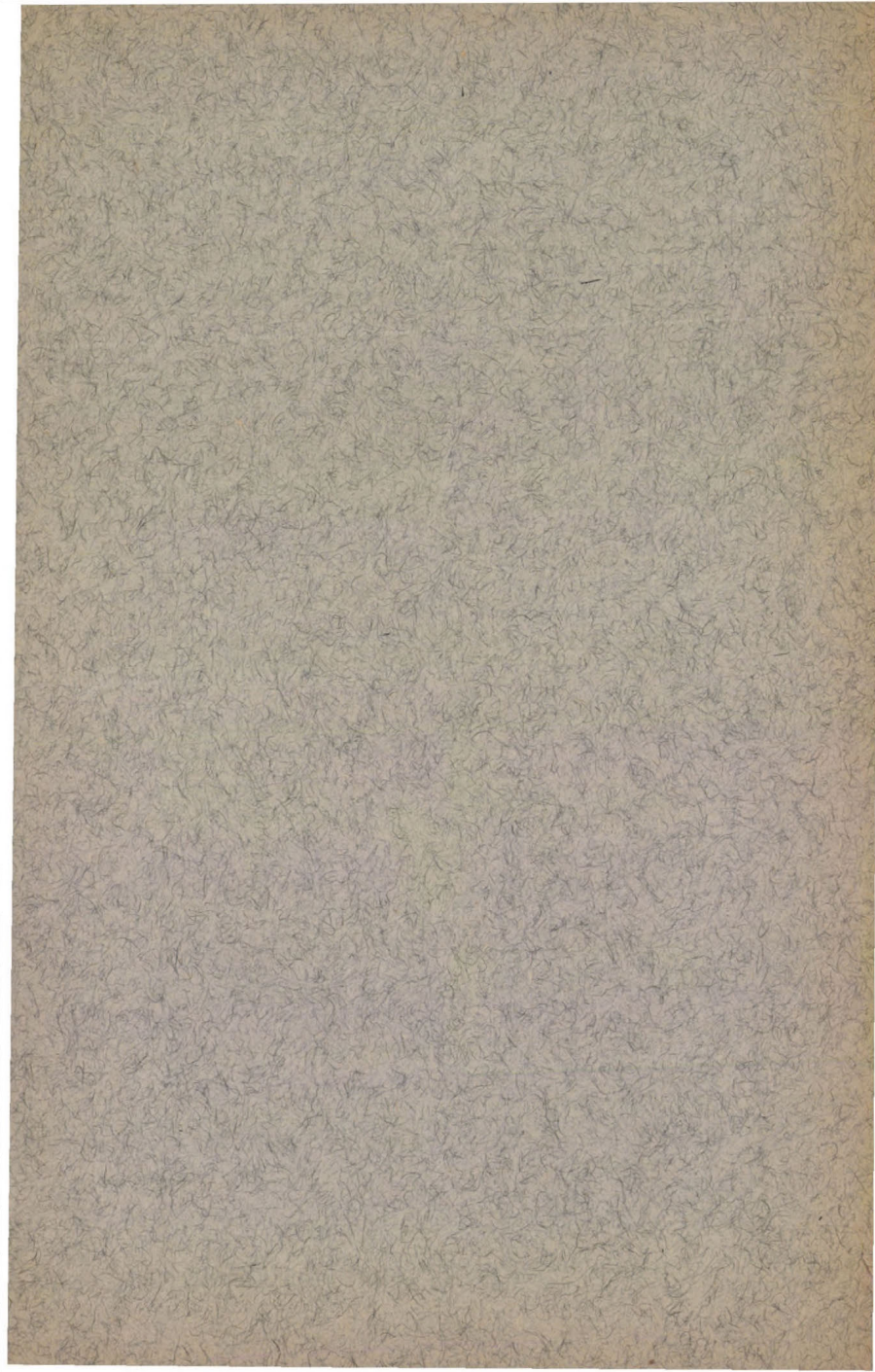
1850—1904

BUDAPEST

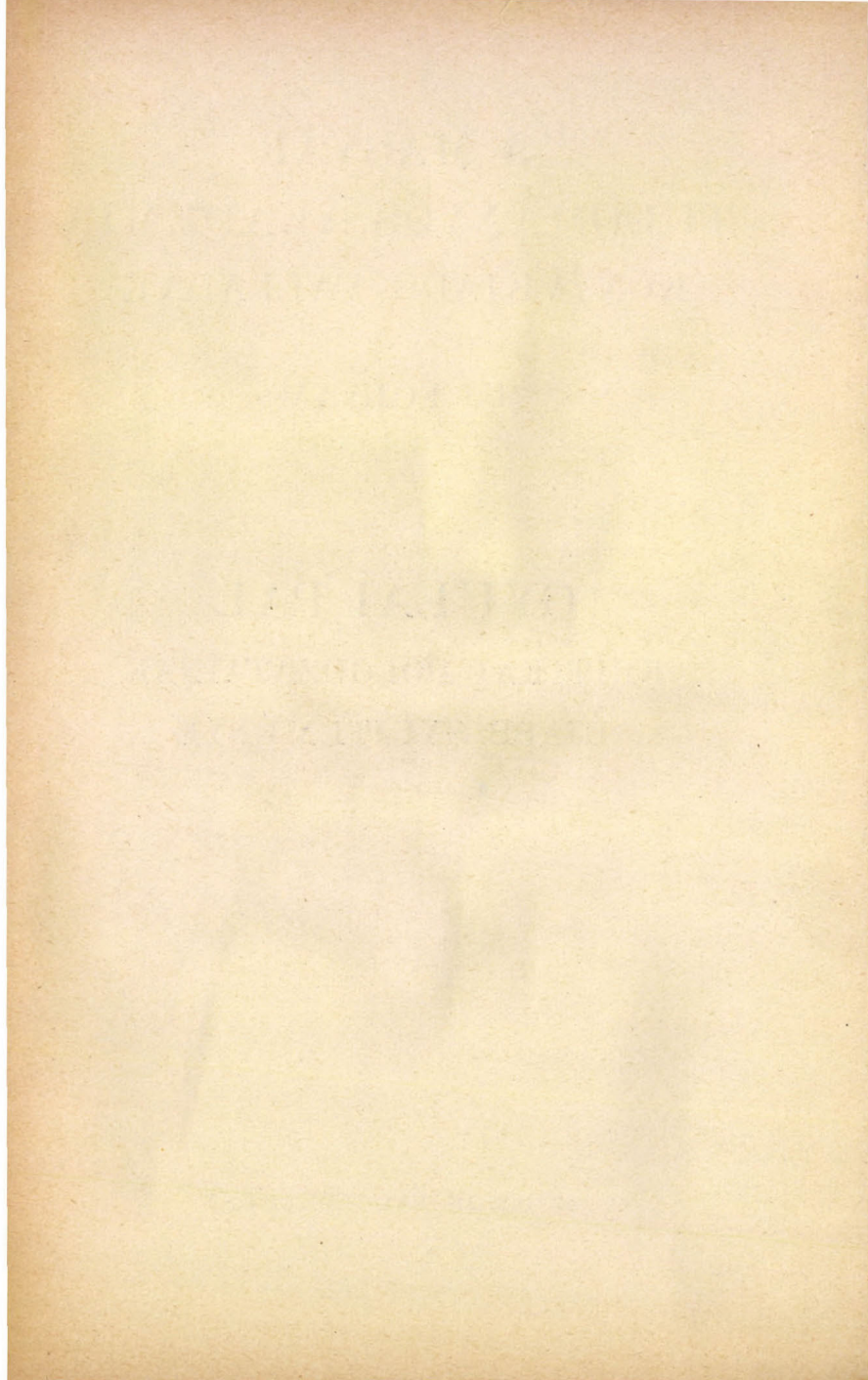
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1927

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOM.

E kiadványról	Lap IX
---------------------	-----------

1850.

I. Irodalmi élet	1
II. Egy földönfutó hátrahagyott novellái ..	4

1853.

III. Keveháza.....	13
IV. Sujánszky Antal vallásos költeményei	16
V. Pünkösöd napja	19

1854.

VI. Egy kis szóváltás	25
VII. Kemény Zsigmond regényei és beszélei...	30

1861.

VIII. Egy pár jegyzet a «Visszatekintés» című cikkre	38
---	----

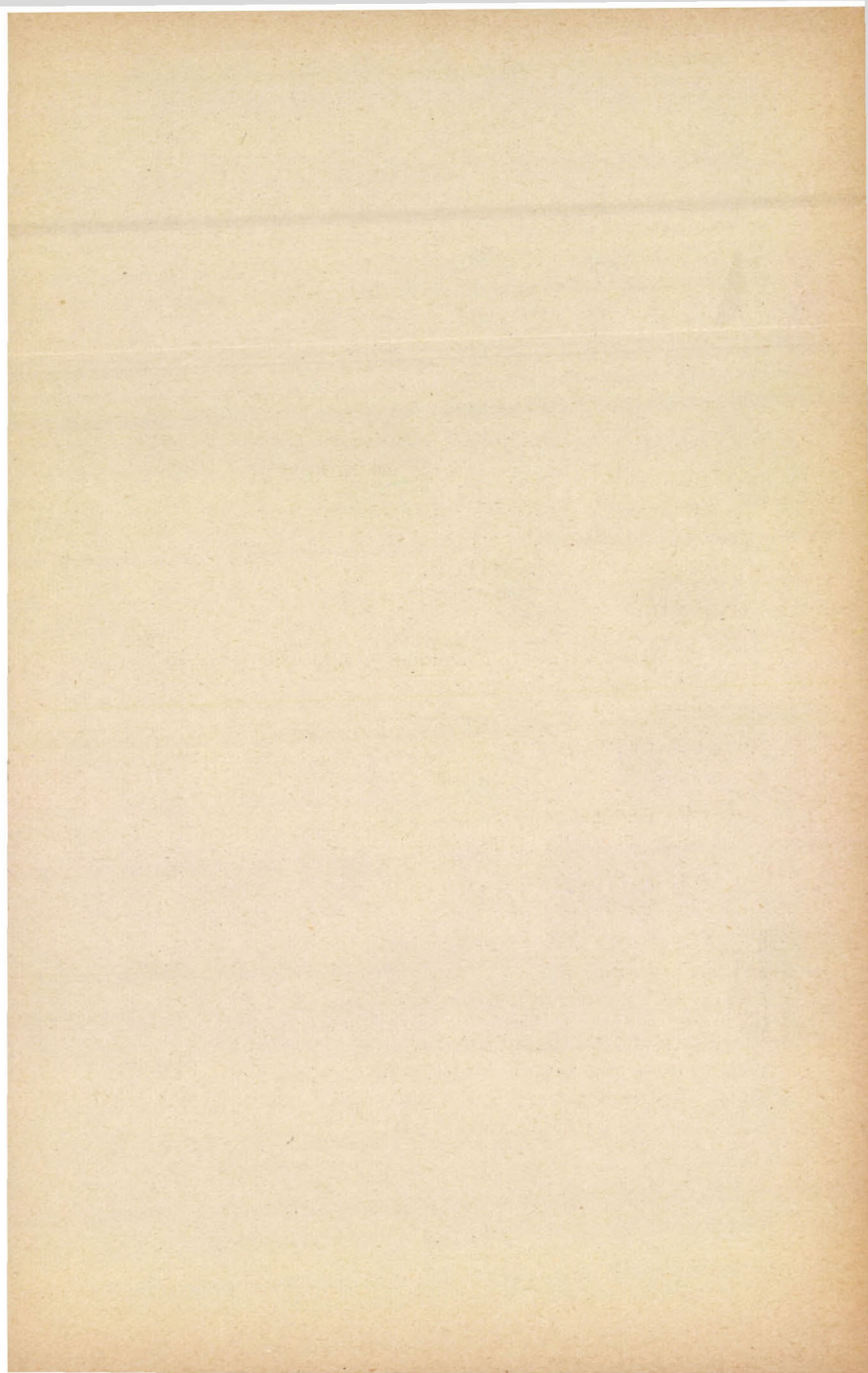
1862.

IX. Adalék népmeséinkhez	50
X. Néhány év Petőfi életéből.....	55
XI. Petőfi életéből	79
XII. Két ó-székely ballada.....	86
XIII. Budapesti Szemle XLVIII—XLIX. füz. ..	127
XIV. Szavalmányok	131
XV. Nemzeti hárfa	134
XVI. A nemes fészek	137
XVII. Jókai legújabb regénye	140
XVIII. Józsa	144
XIX. Apró polémiák	150
XX. Törökország fővárosa	152
XXI. A Szépművészetek Csarnoka	160
XXII. Polémiák	163

	Lap
XXIII. Budapesti Szemle LIII. füz.	169
XXIV. Dalok könyve	174
XXV. Budapesti Szemle LIV. füz.	176
XXVI. Gróf Széchenyi István politikai iskolája ..	178
XXVII. A magyar nemzet klasszikus írói	181
XXVIII. A magyar orvosok és természetvizsgálók IX-ik nagygyűlése	185
XXIX. Újabb magyar lantosok	190
1864.	
XXX. A magyar nemzeti irodalom története ..	192
XXXI. Petőfi életrajza	194
XXXII. Portugál népköltészet	196
1865.	
XXXIII. A «sírhalmoni» szóról	199
1866.	
XXXIV. Zilahy Károly munkái	201
1868.	
XXXV. Eötvös emlékbeszédei	252
1875.	
XXXVI. Színházi szemle	263
1877.	
XXXVII. Helyreigazítás Dóczy «Csók»-ját illetőleg...	290
XXXVIII. Petőfi és a M. T. Akadémia	292
1878.	
XXXIX. Válasz Grünwald Béla úr nyílt levelére	295
1879.	
XL. A szerkesztő jegyzetei Volf György válaszára	303
1881.	
XLI. A szerkesztő jegyzete	315
1882.	
XLII. A Nyelvőr és a Budapesti Szemle	318

1888.	Lap
XLIII. «Toldi Szerelme» egy kihagyott versszakáról	324
1890.	
XLIV. Deskriptiv kritika	330
1891.	
XLV. Jászai Mari asszony Elektrája.....	332
XLVI. A beteg parlament	334
1892.	
XLVII. Magyar szellemi élet	337
1893.	
XLVIII. A Nemzeti Színház műsoráról.....	340
XLIX. A M. T. Akadémia s egy pár hírlapíró	345
1894.	
L. Simon Zsuzsa	348
1895.	
LI. A Nemzeti Színház és Szigligeti	355
1896.	
LII. Bárány Kemény Zsigmond emlékezete	357
LIII. Veres Pálné emlékezete	366
1897.	
LIV. Első könyvem.....	373
1899.	
LV. Egy kis polémia.....	380
1901.	
LVI. A Petőfi-ház	389
LVII. Giroflé és Girofla	394
1904.	
LVIII. Pogányok	397
Jegyzetek	403
Jegyzéke Gyulai Pál azon kritikai dolgozatainak, me- lyek kötetbe összegyűjtve még nem jelentek meg ..	415
Név- és tárgymutató	418

E KIADVÁNYRÓL.

Gyulai Pál sokáig nem gondolt bírálatai összegyűjtésére. Emlékbeszédeiből már 1879-ben (s újra 1890-ben) közzétett egy-, majd 1902-ben két kötetnyit. Dramaturgiai dolgozatait csak halála előtt egy évvel, 1908-ban foglalta össze két kötetbe s ugyanakkor kritikai dolgozatai első csoportját egybe.

Ez utóbbi Akadémiánk kiadványaként jelent meg s hét terjedelmesebb, csaknem tanulmányyszerű kritikai dolgozatot tartalmaz az 1854-től 1861-ig terjedő időből. Akadémiánk ez egy kötetnyi gyűjteménnyel megindult kezdetet folytatni akarván, Gyulai Pál halála után két évvel, 1911-ben, a Bírálatok c. kötetet adta ki, mely 1861-től 1903-ig menőleg számszerint harminckilenc válogatott bírálatát öleli fel Gyulai Pálnak.

Sem a Kritikai dolgozatok, sem a Bírálatok kötetek nem merítette ki a maga évkörének, együttesen egy hosszú félszázadnak (1854—1903) egész, bő készletét. Kíváncsnak látszott tehát oly pótkötet előállítása, mely lehetőleg kiegészíti amazok hézagait.

Ez a célja a jelen kiadványnak.

Gyulai Pál kritikai dolgozatainak ez újabb gyűjteménye dr. Bisztray Gyula egyetemi könyvtári tisztviselő úrnak egy ezelőtt két évvel, magánbuzgalomból vállalt munkáján alapszik. Ő u. i. 1925-ben mutatott be e sorok írójának egy gépirásos, kész munkálatot,

pontos másolatát Gyulai Pál mindazon, 1860 és 1880 között írt bírálatainak, melyek az említett két akadémiai kiadványba nem voltak felvéve. E gyűjteménnyel, melyet nagyobb arányú tanulmány vezetett be s bőséges jegyzet-felszerelés kísért, azt célozta, hogy legalább az említett két évtizedre, a kritikus Gyulai Pál e virágkorára vonatkozólag végre teljes gyűjtemény álljon rendelkezésünkre.

Gyulai Pál születésének századik évfordulója közeledvén, tudomására hoztam az akadémiai főtitkár úrnak egy ily kész mű létezését. Örömmel fogadta közlésemet, s úgy vélekedvén, hogy Akadémiánk Gyulai-centenárium-i ünnepélyét méltóképpen egészítené ki s tenné maradandóbb hatásúvá egy harmadik Gyulai-kötet közzététele, csakhamar akadémiai határozattá emeltette ezt a gondolatot. Felkérte Négyesy László és Császárr Elemér r. t. urakat is a kötet anyagának megvizsgálására, s reám bízta a megtisztelő feladatot, hogy az ő észrevételeiknek, valamint Angyal Dávid r. t. úr tanácsainak figyelembe vételével elkészítsem a kiadvány végleges tervét.

Minthogy nem tudni, mikor nyílik alkalom a korábbi gyűjtemények 1860 előtti és 1880 utáni anyagának szintoly mérvű kiegészítésére, minőt Bisztray úr e két év közötti szakaszra nézve tervezett, időszerűbbnek látszott, a közbülső húsz év anyagának némi megrostálása árán Gyulai Pál tevékenységének egész tartamára kiterjeszteni a készülő gyűjteményt. Mellőztünk tehát némely kisebb jelentőségű cikkeket az említett két évtized már lemásolt anyagából, s felvettünk helyettök korábbi, vagy későbbi bírálatokat. Bisztray úr készséggel vállalkozott gyűjteményének ily szempontú átalakítására s így vált e szép gyűjtemény az

1850-től 1904-ig terjedő egész időre nézve a két korábbi akadémiai kiadvány tetemes pótlékává.

Arról, sajnos, le kellett mondanunk, hogy minden idetartozót kiadjunk. Az egy bizonyára előbb-utóbb megvalósuló teljes Gyulai-kiadásnak lesz a teendője. A még ezen kötetből is kimaradt dolgozatok jegyzékét a kötet végén találja meg az olvasó. Közülök az Arisztidesz (Vajda János) Önbírálatáról szólót különös sajnálattal mellőztük, — nagy terjedelme miatt. Némelyeket azért hagytunk ki, mert java-anyagukat egy-egy későbbi emlékbeszédébe úgyis beolvasztotta Gyulai Pál, mint a Pákh Albertről (1867) s a Csengery Antalról (1873) szólót; másokat pedig azért, mert csak betűjeggyel aláírt cikkek lévén, Gyulai szerzősége (bár nem valószínűtlen) kétséget kizárólag megállapítható nem volt. Ilyen különösen két, — *g* jelzésű bírálat a Budapesti Tagblattról s Ábrányi Emil költeményeiről, a Budapesti Szemle XXXIX. és XL. kötetében (1884). Viszont egy-egy apró «szerkesztői jegyzetet» is örömezt fölvettünk magvas, többnyire elvi jelentőségű tartalma miatt.

A közlött bírálatok nagy része megkívánja vonatkozásaiuk ismertetését. Ezt a célt szolgálják Bisztray Gyula úrnak a kötet végén olvasható jegyzetei, melyek egyúttal a szerzőség kérdését is elintézik, valahányszor az tisztázásra szorul. Gyulai szövegének nyilvánvaló sajtóhibáit kijavította a kötet szerkesztője, de minden kétes esetben szögletes zárjelbe foglalva közli figyelmeztetését. Az egész szöveg az Akadémia mai helyesírási szabályai szerint szedetett ki.

Aligha szorul indokolásra, hogy mi miért vétetett fel a kötetbe. Még a jelentéktelenebbnek tetsző, vagy tárgyánál fogva kevesebbet ígérő cikkeszke is tanulság-

gal szolgál. Az 1854-nél korábbi darabok már koraiságuk miatt is méltán felhívják a figyelmet magukra s épen nem méltatlan társai a későbbieknek. Még riportszerű beszámolóban is (a magyar orvosok és természetvizsgálók egyik nagy gyűléséről) szerét ejti Gyulai irodalmi és közérdekű fejtegetéseknek a szónoki előadás művészetéről, a tudomány népszerűsítésének formai feltételeiről s megbírálja természettudósainkat, kik «úgy látszik, keveset adnak a szorosan vett irodalmi műveltségre». Több ízben ismerteti, még Arany János folyóirataiban, a Csengery-féle Budapesti Szemle egy-egy új füzetét, s ily igénytelen tartalmi tájékoztatásokhoz is tud fűzni eredeti megfigyeléseket, helyreigazításokat, vitába száll egy-egy értekezővel, tanácsot ad, eszméket vet fel, fejtegeti a nagy magyar szemle célját s egyik főeszközét, az essai műfaját, becses adatokat közöl előfizetői akkori számáról, s hírlapi megrovások ellenében éppoly biztos nyugalommal védi, amily határozottan visszaútasít hol egy, hol más bírálatában minden elfogultságot és fölületességet, mely intézményeket és kiváló alkotókat — Akadémiát, Aranyt, Madáchot — könnyelműen támad. E kötet egyik legterjedelmesebb bírálata egy ma már alig ismert, de barátaitól túlzottan magasztalt, korán elhunyt költőnek és kritikusnak, Zilahy Károlynak a hagyatékával foglalkozik; vele szemben kellett Aranyt s Madáchot «védelmeznie», valamint általában a higgadtság mérlegét a baráti elfogultság hamis súlymértékeivel szemben. E bírálat ma is időszerű, hiszen elfogult reklám és toborzás állandóan kísérletezik a helyes értékviszonyok megzavarásával. A határt nem ismerő, szertelen magasztalásnak mindenkor ellensége volt Gyulai, valóságos «kórjel»-nek tartotta s e kötetben is van «Egy kis polemiá»-ja ellene.

Még emlékbeszédben sem engedi meg a dicsőítő túlzást, mert bár e műfaj valódi muzsája a rokonszenv, éppen ez az, mely «a közönségesnél mélyebb kedélyt bizonyos gyöngédségi érzetnél fogva megóvja a dicsőítési túlzásoktól». S minthogy szerinte «leginkább a kitűnő írókat kell bírálni s nem a középszerűeket, kiket mellőzhetni is»: nem hagyja szó nélkül br. Eötvös Józsefnek Kazinczy felett tartott emlékbeszédét, melyben egy-egy vonás «zavarja a rajz hűségét s nem szükségképi következménye a kegyelet eszményítésének sem». E bírálat egyébként kiváló fejtegetését tartalmazza az emlékbeszéd műfajának, aminthogy más bírálatainak is gyakori erénye egy-egy műfaj — irányregény, útleírás, élet- és jellemrajz történeti regény — jellemének és határkérdéseinek tisztázása. De nemcsak efféle, az elméletbe átmenő fejtegetések intik vissza a mai olvasót Gyulai egy-egy bírálatához, vagy polémiájához. Az értékelés hangos tévedéseiben idejekorán észreveszi a veszedelmet, megállapítja egy-egy visszás irányzat megindulását s legott ostromra indul egyelőre még gyér képviselői ellen. Ez az érdeke első Színházi Szemléjének, mely Csiky Gergely Jóslatából kiindulva az új-romantikus dráma genesisét adja elő támadó éllel s az akadémiai álláspont védelmével.

Amint Eötvös kegyeletes túlzásával szemben a való mértékére szállítja Kazinczy nyelvújítói érdemeit, Szarvas Gábor és a Nyelvőr új-orthologiájával szemben éppoly világos különbségtevéssel védi meg a nyelvújítás történeti tényét s a költői nyelv szempontjából immár kártevés nélkül ki nem irtható eredményeit. A Nyelvőrrel való egyik legnevezetesebb vitája is itt van kötetünkben, s a Nyelvörhöz intézett öt kérdése nemcsak mint vitatkozó fogás, hanem mint szigorú elvi dis-

tinctio is Gyulai legemlékezetesebb sorai közé tartozik. Nyelvszokás és költői szabadság jogviszonyait érinti a «Sírhalmoni» szóról írt cikkecskéje is.

E kötetnek nem kevesebb, mint öt darabja foglalkozik Petőfivel, egy-egy róla írt könyvet bírálva, egy hirlapi támadás alkalmával az Akadémiának Petőfihez való viszonyát tisztázva, s végül a Petőfi-ház gondolatát vitatva meg. Első klasszikus bírálata is Petőfiről szólt (1854) s azt még maga osztotta be a Kritikai Dolgozatok gyűjteményébe. Azt s az itt közzétetteket feldolgozta a Petőfi-irodalom, de nem árt, ha a nagy közönség közelebbről is megismeri, mily nem szűnő érdeklődéssel figyelte Gyulai a Petőfi-irodalom gyarapodását, vizsgálta a felmerülő adatok hitelét, s mennyire tiltakozott Petőfi jellemének bárminő, akár naiv magasztalásból eredő és hamisan szépítő, akár könnyelműen megbélyegző eltorzítása ellen. Az igazságot védte itt is a mindkét irányú fictio ellenében, de a kegyeletlenség vádját sem rettegte, mikor a kegyeletnek az ő felfogása szerint helytelen módját kellett kárhoztatnia.

Két ízben is hallatja szavát br. Kemény Zsigmond-ról a jelen kötetben. Nem lesz érdektelen egyik sem a híres emlékbeszéd mellett. Személyes emlékek közvetlensége is növeli a «Veres Pálné emlékezeté»-nek, de különösen a Toldi szerelme egy kihagyott versszakáról szóló közleménynek az érdekét. Ez utóbbi mily híven idézi elénk nemcsak a végső napjait élő, öreg Arany Jánost, hanem az igazi Gyulai Pált is, ki sohasem tartózkodik annyira a hatáskeltés érzelmi eszközeitől, mint mikor maga lelke gyökeréig a meghatottság rabja. E csaknem rideg tárgyilagosságú cikkecske egyike az ő leglíraibb fogantatású megnyilatkozásainak. Mily nagy idő, s személyes élmények mily gazdag zománca

választja el ezt a megholtra emlékező közleményt attól a kötetünkben Keveháza címen olvasható kis szemle-részletttől, melyet még kritikai pályája elején írt. A fiatal műértő lelkesen hódol a nagy költő előtt: az közügy! — a gyászoló barát elfojtja könnyeit: meghatottsága az ő magánügye! A két időpont ellentétesen viselkedő Gyulai Pál-ja ugyanaz a *férfi*.

Igen régi keletű Gyulai érdeklődése a népköltészet iránt. 1854-i Petőfi-tanulmánya már kiforrott nézeteket tartalmaz újabb irodalmunk e sarkalatos erőforrásáról. Kötetünk egyik korai darabja is a népiesség igazi értelmével s ennek alapján a «néplap» (Vasárnapi Ujság) feladatainak tisztázásával foglalkozik. Egy másik cikke népmeséinkhez közli adalékul az «Igazság és Hamisság» oly változatát, mely különbözik a Kriza-félétől. Két ó-székelly ballada c. nagy terjedelmű közleménye egyúttal a legbecsesebbek közé tartozik; nemcsak a két remek népballadának esztétikai fejtegetése miatt, hanem azon elméleti megvitatások révén is, melyekben a nép- és műköltészetnek, a nemzetinek és népiesnek mibenlétét s egymáshoz való viszonyát magyarázza. A magyar népiesség elméletének történetében nevezetes hely illeti meg e kiváló tanulmányt. Végül egy portugál néprománc verses fordítása is figyelmet kelthet ide-tartozó darabjai között, valamint az a bírálata, melyben «városi» és «falusi» költészet indokolatlan megkülönböztetését utasítja vissza.

Kiadványunk azonban főképp a polémikus Gyulait mutatja be, még pedig leginkább szerkesztői minőségében. Itt lép csak elénk igazán az elvek s a jogérzék embere. Folyóirattól határozott irányt követel meg, s a szerkesztőtől annak nyílt érvényesítését; egy folyóirat szava mindig fontosabb szerinte az egyéni véleménynél,

mert a szerkesztő s a vele szoros viszonyban, szolidaritásban és kölcsönhatásban álló írók bizonyos alakuló, vagy már kialakult közvéleményt és közérzületet jelen-
tenek s annak határozott képviselőiként kell forogniok a nyilvánosság előtt. Mély erkölcsi gyökere s messzire tekintő bölcsellete van e kemény határozottságnak :
«A tudomány és irodalom kérdéseiben s még sok másban is egyedüli bíró az idő, de hogy ez valaha döntőleg ítélhessen, szükséges, hogy benne, érte, vele vizsgálódjunk, ítéljünk, küzdjünk, hogy akiket ugyanegy szellem lelkesít, egyesüljenek s vállvetve, sokszorozott erővel, erejükhöz képest sok oldalról támogassák azt az ügyet, amelyért lelkesülnek s azt bizonyosan inkább eszközlik a határozott színű folyóiratok, mint a kevésbé határozottak, mert küzdelmet idéznek elő, erő kifejtésre kényszerítik az ellenfélt s a fejlődés kovászát vetik be irodalomba és közönségbe egyaránt.» Ezt írja Arany János folyóiratában, szerkesztői állásfoglalást várva tőle is egy ott folyó vitában ; s lehet-e felségesebb célkitűzéssel igazolni kritikát és elvi küzdelemre kihívó harcvágyat, mint az idézett szavakkal, melyek értelme ez : mutassuk meg magunkat őszintén, kényszerítsük egymást nyílt meggyőződésekre, s úgy menjünk aztán a bíró : az idő elé. Ítéld, hogy megítéltessél ; ítéld, hogy magad is a bíró elé kerülj, de úgy ítéld, hogy nyugodt öntudattal járulhass eléje. Főlemelő, szeplőtelen, férfias morál!

Ily alapon méltán követelhetni a kritika jogát és szabadságát minden közéleti jelenséggel szemben. S ő e jogot megkövetelte, kivívta s minden megtorló kísérlet ellenére biztosította is maga és munkatársai számára. E jog megvonása a kritikust «legalább is haszontalan íróvá tenné» — írja a Polémiák-ban. «Én — folytatja

indokolt hévvel — mindig tiltakoztam e jograblás ellen s részemről egy fikarcnyit sem fogok engedni soha a kritika jogaiból, melyeket nem én oktrojáltam, hanem maga a kritika természete fejtett ki s a századok gyakorlata szentesített.» Nem is engedett! Tanuskodnak róla szerkesztői válaszai és jegyzetei, melyekből néhány emlékezetesebbet örömmel teszünk itten közzé. Élesen megvonja a különbséget a magánszemély s az író között; attól eltiltja a bírálatot, emezt mindazon adalékokkal együtt, melyeket magáról műve által a nyilvánosság elé bocsát, jogos tárgyává teszi meg a bírálatnak. «A kritikus sokat, mindent elmondhat, mit a bírálata alatti könyv fekete vagy fehér soraiból a dedukció, indukció, vagy analógia útján kiokoskodhatni»: ellenben «nem tehet semminemű célzatot, megrovást, még a legigazabbat sem, ha az csak az író magánviszonyai és személyisége ismeretében leli alapját». A bírálat nyomán feljajduló késő érzékenység megtorlásait keményen, de higgadtan veri vissza, névtelen munkatárs bírálatáért egész felelősséggel helyt áll; s minthogy a visszavágás rendesen a névtelenségben keresi az ellenfél gyöngé oldalát s a névtelenséget gyávaságnak tulajdonítja: e «lovagiatlan» fegyvert is nem egyszer kiüti az ellenfél kezéből. Ha a névtelenséget elítélnők, vagy éppen törvénnyel tiltanók, elegendő ok nélkül korlátoznók a vélemény szabadságát; mert «nemesak arra van jogunk, hogy gondolatainkat, véleményünket szabadon közöljük, hanem arra is, hogy oly módon és alakban közöljük, ami természetünknek, ízlésünknek és körülményeinknek leginkább megfelel». Az állam és társadalom, ha érdekei megsértettek, mindig számadásra vonhatja a szerkesztőt és kiadót, akik a névtelen íróért teljes felelősséget vállaltak. Az ellenbírálatok kérdése-

ben is más a véleménye, mint az ilyenek beküldőinek általában: «Az ellenbírálatok kiadása nem a kötelesség kérdése, mint sokan hiszik, hanem csak a figyelemé, amellyel a körülményekhez képest, valamely ügy vagy személy iránt viseltetünk»; «hogy dolgozó társaink ellen írt és meggyőződésünkkel ellenkező cikkek közlését kötelességünknek tartjuk: azt ugyan jogosan tőlünk senki sem kívánhatja». Egyébként is «a kritika nem annyira a bírált íróért van, mint inkább az irodalomért és közönségért». Mindamellett amikor már nem elvről volt szó, s a Budapesti Szemle egy álnevű cikkében megbírált Jászai Mari a szerkesztő értesülése szerint nőiségében érezte sértve magát, nem habozott egy szerkesztői nyilatkozatban kijelenteni, hogy «*e tekintetben* tőle minden vonakodás nélkül bocsánatot kérni lovagias kötelességének ismeri». S tudta védeni nemcsak a kritika jogát, hanem az írókét is, ha sor került rá, miről az anthologiák túlkapásait elítélő bírálatai ebben a kötetben is tanuságot tesznek.

Bizonyos népszerű felfogás szerette «epésnek» elképzelni a meggyőződésnek s a bírálás és megbíráltatás szenvedélyének ezt a tiszta lelkiismeretű hívét és katonáját. Mily gyarló torzítás! Íme, ez a kötet is valami csodálatos higgadtság, nyugodt és vidám öntudat tiszta világába vezet. Csupa harc és vita, támadó és védekező gerjedelem: de ragyog a nap, tiszta a lég s üdítő, mint a magasságoké, mintha nem is ember, hanem maga az eszme csatáznék. Gyulainál alig lehet ugyan egyénibb jelenséget elképzelnünk s harciasabbat se sokat; legegényítőbb vonása azonban korántsem valamely köznapis ingerültség, hanem a személyfölöttiség szenvedélye, mely földre vet, mikor harcba indul, minden földi terhet, s azért oly erős a harcban, mert

csak lélek szerint vívja. Ezért oly salaktalan, ezért oly tiszta, ezért olyan derült az ő nagy harcainak minden okmánya, bírálatai minden kötete.

Nem egyéni kedvtelésből harcolt: nyugalmat, ihletet áldozott fel kritikusi népszerűtlenségért; de megtette, mert felsőbb hatalmak, a józan ész, az ízlés, az erkölcs, a nemzeti lelkiismeret, az egyenes emberség jelölték ki katonájokul. Neki az irodalom, neki az ízlés dolga sohasem volt magánügy, sőt nemzeti ügynek tartotta, amely «szoros kapcsolatban van az állam és társadalom igen fontos erkölcsi érdekeivel». Óvta hát azok ellenében is, kik nemes célból és lelkesedéssel, de «rossz, céltévesztő, sőt célellenes eszközökkel» álltak szolgálatába; óvta minden oly törekvés veszedelmétől, mely «a nemzeti irányt nemzetibbel akarja megrontani». Az irodalommal egyaránt figyelme tárgya volt politikai életünk. S ma, mikor már tettek és szándékok megérlelték nem várt gyümölcsüket, csaknem megdöbbenve olvashatjuk azon intő szavakat, melyekkel A beteg parlament c. bírálatát fejezte be 1891-ben: «Részünkről parlamentünk nagyobb és könnyebben gyógyítható betegségének tartjuk a botrány és obstrukció divatosságát. A bajt nem kell kicsinyleni, ez nem pártkérdés, nem is csak a házszabályok kérdése, hanem valóságos alkotmánykérdés. Belőle a kisebbség vétőja fejlődhetik ki, amelyet nem ismer alkotmányunk.» Ismétlem, ezt 1891-ben írta! Hogy a dualizmus adott alakjának fenntartása mily nagy érdeke a magyar nemzetnek, s hogy gyöngülése csak ellenségeinek lenne diadala s hazánkat beláthatatlan zavarba, veszélybe döntené: arról is emlékezetes sorok olvashatók ugyane cikkecske végén.

Késő bánat nem okulás! De van e kötetben sok

oly szava a lelkiismeretnek és éles belátásnak, melyen okulni még ma sem lenne késő. Veres Pálné emlékezetében ezt mondja a nőemancipáció és a szocializmus kérdéséről, melyek szerinte sokban hasonlítanak egymáshoz: «Mindkettőnek van igaza is, valódi és súlyos bajokat tár föl, de az ajánlott gyógyszerek még súlyosabbakat idéznének elő. Nem a merev elvek valósítása, a gyökeres reform a gyógyszer, hanem a részletes javítás s megalkuvás a létező társadalmi renddel».

Vajha mennél többen olvasnák Gyuláit s vajha az esztétikai igényeket oly fölényvel hangoztató korunk elsajátítaná tőle azt a legkényesebb ízlést, mely a maga ítéleteit a lelkiismeret mérlegén is mindenkor megméri.

Budapesten, 1927 január elején.

Horváth János

l. t.

IRODALMI ÉLET.*

Röviden és egyszerűen fogjuk kezelni e rovatot. Reméljük, nemcsak a nyájas olvasó fogja átnézni, hanem a szép olvasónő is. Mindemellett sok mulatságost nem ígérünk, de annyi hasznót mindenesetre igen, hogy néhány rossz könyvtől megmentjük s egy-két jelesre, élvezhetőre utasítjuk. Az idő drága, a pénz szűk, kik pedig a magyar könyvet veszik, nem gazdag emberek.

Még egy szót!

Ismertetésünk inkább szépirodalmi dolgozatokra terjedend ki, de észrevétel nélkül az érdekesebb röpiratokat, történeti műveket, utazási rajzokat sem hagyjuk, sőt a folyóiratokban megjelenő nevezetesebb cikkekre is figyelmeztetjük olvasóinkat. Különben igyekezni fogunk, hogy szigorúak és lelkiismeretesek legyünk. Az elsővel tartozunk az ügynek, a másodikkal önmagunknak. Vannak ugyan emberek, kik irodalmunk e szerencsétlen korszakában a szigorúságot hazafiatlanságnak tartják, az abszolút szempontot örökre ellökik s a viszonyost csak dicsériádokra zsákmányolják ki; de ezek a virágzóbb állapotban is így beszéltek s talán pro domo sua. Jaj azon irodalomnak, melyet így kívánnak fölvirágoztatni! Aztán a miénk két év előtt már szépen

* Pesti Röpívek. 1850. I. év, 1. sz. 27—28. l., aláírás nélkül.

virágzott s európai hírvű költőink vannak. Ama beszéd nem egyéb, mint meggyalázás. Miért akarjátok az írókat, mint koldust az utcaszögletre állítani, hogy ott rimázkodón kiáltsa: vegyetek, igaz, hitvány könyv, de magyar, vegyetek hazafiságból, ti, kik a jót is alig veszitek? Hát a büszke magyarnak már önérzete sincs? Hát a hazafiság szent érzetét könyörületté akarjátok lealacsonyítani, vagy kizsákmányolni zsebetek számára? Az irodalmat nem a könyvek száma terjeszti és emeli s mint a példák bizonyítják, némely nyelvet egy-két íróért is megtanulnak. Ajánljátok a jót, vegyétek a jót! Ennyiből áll az egész.

Most inkább kell, mint valaha szigorú és józan beszéd. Jeleseink nagy része visszavonulva él, a közepszerűség csiripol és erőszakoskodik. Dudva kezdi lépni az eddig csinos kertet s minden lépten szilaj állatok lábnyoma látszik. Ki szól bele? Ki ügyel? senki. Szabad a vásár. Ó, aranjuezi szép napok!

Mindezekből azonban senki ne következtesse, hogy mi valami nagy dolgot akarunk véghezvinni. A világért sem! Augias istállójához Hercules kell. Nekünk igen kevés erőnk van, mi mint szakférfiak, nem tanultuk az esztétikát, kevés esztétikust forgattunk, külföldön sem utazhatánk s inkább csak némi ízlés és néhány nagy költők műveiből vont elvek birtokában vagyunk. Mi csak a politikai lapok ujdondászáinál akarunk többek lenni, kik minden tartalom nélkül százszor ismételt epithetonokban beszélnek, bókolnak a szavatlan íróknak, ölelik a kedves költőt, leveszik a kalapot a lélekmagas költemény előtt, szívbájoló dalokat ajánlanak a lelkes honleányoknak, előre megdicsérik a nem ismert drámát, hazafiúi indulattal mentik, ha megbukott s magasztalnak mindenkit, ha csak történetesen valakire

nem haragusznak, vagy egy meglehetősen sikerült élcért nem kell kivételt tenniök. Nem akarjuk, hogy csak ezek kezében legyen a kritika és szükségesnek tartunk némi ellenőrködést, midőn vele komolyan egy lap sem foglalkozik. Tehát némi hiányt akarunk pótolni, úgy, ahogy lehet. E lap körén kívül esik minden tudományos s hosszabb fejtegetés. Nagyon mélyen nem is értünk hozzá. Csak társalogni akarunk, inkább tömötten, mint üres fecsegéssel s nem annyira elménckedve, mint okkal. Hangot kívánunk adni sok becsületes magyar ember bosszúsága- és örömeinek, midőn egy-egy új könyvet átolvas. Sokat magunk mondunk el, sokat az olvasóra hagyunk. Csak a jellemzőbb vonásokat emeljük ki, csak a főbb eszméket említjük meg, csak az érdekesebb helyeket érintjük.

Röviden, egyszerűen, lelkiismeretesen, szigorún.

Elveinket ismertetéseink folytában lesz idő bemutatnunk. Az írmodor és nyelv vizsgálatára főfigyelmet fordítunk; mert a magyar nyelvnek elég ellensége van, nem szükség, hogy az üldözött ellen íróink is fegyvert fogjanak.

Jövő számunkban megkezdjük a ciklust!

EGY FÖLDÖNFUTÓ HÁTRAHAGYOTT NOVELLÁI.*

*Két kötetben. Pest, 1850. Heckenast Gusztáv sajátja. Ára 2 frt
ezüstben.*

E novellák írójára — bár csak földönfutónak címez-
tetik — mindenki ráismerhet. Neve most több ajkon
hangzik, mint három-négy év előtt, midőn az itt össze-
szedett műveivel föllépett. Hanem ez éppen úgy nem
volt az ő hibája, mint amaz nem egészen az ő érdeme.

Őt a forradalom tette ismertté s itt hamar híresedik
az ember. Sokszor alkalmas perc, jól választott modor s
egy kis merészség mindennél többet tesz. Vele is ez tör-
tént. Eddig nem szokott hangon szólott, mit, mit nem,
az nem tartozott a dologhoz, a modor volt a legfőbb s
ez tetszett. Ő sem többet, sem kevesebbet nem tőn, mint
hízelgett a napi szenvedélyeknek, hangot adott az utcák
és kávéházak pillanatszerű véleményeinek, mindezt
komoly terv, kiszámított politikai rendszer s organizált
párt nélkül ugyan, de éppen azon csinos, piquant s jól
elbeszélni tudó modorban, miként azt novelláiban meg-
szoktuk. A különbség csak az volt, hogy az elmésség
szűrő tőhegyéből gyilkoló tőr lett, a finom gúnymosoly-
ból sarcasticus hahota, gondolatai a néha fölmerülő
könny helyett mindennapos vérben úsztak s ő, a glacée-

* Pesti Röpívek, 1850. 1. év, 4. sz. 123—126. l., aláírás
nélkül.

keztyűs, elegáns arszlán, ki némi előszeretettel viseltett a szalonokhoz s egyik novellájának — «Egy kastély az erdőben» — érdekességét illendő bókka, valamely magyar hercegi család fényes nevétől föltételezé, tessék magának piszkos kezekkel és szurtosan, nem mindig az előjog és visszaélés, sőt többször a becsület, közügy és kegyeletek oszlopait döntögetni.

És mi történt?

Előbb nevettek rajta, később gyűlöltek és félték, majd éppen ezáltal hatásra emelvén, bókoltak előtte. Egyébiránt ez nem tartozik ránk. Ítélni fog a jövő s most legfőllebb csak hiányosan véleményezhetünk. Inkább azért is érintők, mert összefüggésben van azokkal, miket mondani akarunk.

Ő a politikai hatást szépirodalmi tehetségének köszöni s mint írónak éppen ugyanazon árny- és fényoldalai vannak ezen a pályán, miként amazon. Könnyed szeret lenni, hogy nehézkes, untató ne legyen, ha mindjárt üressé és tartalmatlanná is fajul, ő ezért sokat, sőt — ha kell — mindent föláldoz, nála az alak minden, a tárgy kevés vagy semmi, a dolgok mélyére ritkán száll; mert tudja, hogy vannak mindkét nemből tudós művek, melyeket senki sem olvas; magasra sem emelkedik, mert hasonlóképp lehetnek olyanok, kiknek ez nevetéségesen áll, ő pedig minden inkább kíván lenni, mint ez — s végre érdekesnek találja magát bizonyos könyvelmű színezetben, melyet tán genialitásnak hisz. Azonban, mint szépirodalmi író végetlenül fölötte áll a politikainak. Az érintett tulajdonok közül több is van helyén a novellában, mint vezércikkben; továbbá az alakító tehetség inkább költői, mint bármi más s végre novelláiban, nálunk mód nélkül pusztá s kevés szerencsével mívelt téren, sok szerencsével mozog.

Mi őt szépirodalmunkra nézve igen is érezhető veszteségnek tartjuk. Nem halt meg ugyan, de kibujdosott-jaink nem követik a francia és német menekülteket, kik nem politikai tartalmú műveikkel gyakran fölkeresik hazájok könyvárusait; sőt ellenkezőleg, még regényt is idegen nyelven írnak, mint például Jósika. Hír szerint Eötvös is több történeti műven dolgozik, melyek hasonlólag nem magyarul jelennek meg. Ez ellen éppen úgy ki kell kelnünk, mint kikeltünk közelebbről a bennlevők hallgatagsága ellen. Bajos ugyan itélni némely magánviszonyok tekintetbe vétele nélkül, melyek itt sokat nyomhatnak, de annyi joggal megjegyezhető, hogy ha a nemzetiséghezi hűtlenséget íróink kezdik meg, legkevesbbé sem lesz csudálatos, ha a közönség velök éppen semmit, ez egyetlen megmaradt kincsünkkel pedig kevesebbet gondol, mintsem kellene.

E novellákat összeszedni szerencsés gondolat volt; kivált ha az írói tulajdon megsértése nélkül történt. Különben nekünk sem erről, sem az ellenkezőről legkisebb tudomásunk sincs s ki útbaigazítana — főképp a megsértés esetében — igen megköszönnők; mert kötelességünk örködni az írói tulajdon fölött, melyet a jelen viszonyok közt is szőnyegre hozni már nagy ideje.

Pálffy legjobb novellaíróink közé tartozik. Nem lehet őt ugyan a szó magasabb értelmében költőnek nevezni — bár némely műve sejtetni látszik, miként tőle függ, hogy több legyen, mint amennyi — de teljes joggal számot tarthat az úgynevezett kellemes és mulatságos író nevére, kit elolvasni rendszerint minden ember ráér. És ez nem kevés, különösen nálunk, hol az írni tudás azon értelemben, mint azt a francia veszi, fehér holló. Ő a magyar novellairodalom legszomorúbb korszakában lépett föl. Kovács Pál ritkán hallatá magát, Csató, ki majd

legjobban érté a novella mesterségét, meghalt. Kuthy félreismerve tehetségeit s elvesztve benső egyszerűségét, csak kicsapongásokban jelent meg. Nagy Ignác elmésséghajhászattal ölte olvasóit, Jókai még nem lépett föl. A többiek által csak íródtak a novellák s a szerzőn és szerkesztőn kívül alig olvasá el más. E körülmények közt ő ott kezdte, hol kelle, azt hozott, mire leginkább szükség volt. Megmutatta, mint kell előadni, elbeszélni, egyszerűségével szembetette magát a Kuthy hibáit eltanult tömeggel, mely csak lázas jeleneteket és bizarr hasonlításokat vadászott; elhagyott térre, halomokra mutatott, hol jellem- és mesében annyi gazdag ér hever kibányászatlanul, a társalgási dialognak, mely a jobbagnál is kevésbé volt élvezetes s melyben Jósika is, minden bárósága mellett szerencsétlen, műveltebb, ízletesebb, finomabb hangot adott s könnyedségével legyőzte azon számtalan nehézségeket, melyek itt rendszerint fölmerülnek.

Maig is legerősebb oldalai maradtak: az elbeszélni tudás, egyszerűség, s a kör, honnan történetét és személyeit meríti. A legegyszerűbb meséből is legtöbbször meglepő cselekvényt bonyolít s csekély, közönséges történetet oly érdekesen tud elbeszélni, hogy felednünk kell a lényegét. A cselekvényt mindig ott kezdi, hol kell s a bevégezéskor minden alkalmatlan jelenést, mi a hatást gyöngíthetné, gondosan kerül. Meg tudja találni az illő alakot s oly nagy szenvedélyeket sohasem tárgyal, melyek egy novella szűk körén ki nem fejthetők, vagy új genialis alakot kívánnak. Jellemzései rövidek, de a főbb vonalokat egyszerre előtűntetők. Néhány szavakban többet mond, mint más, lapokon. Különben jellemeit nem leiratokban, hanem a novella párbeszédei közt s a cselekvény drámaiságában igyekszik kifejteni.

És ez nagyon helyén van, mert ez a különbség novella és beszély között. Itt igen szerencsés. A párbeszédeket bámulatos könnyedség- és élénkséggel kezeli s a mellett nyelve hajlékony, kellemes s néhol oly finom, hogy a franciával bátran kiállhatja a versenyt. Személyeit nem valami fantasztikus világból, vagy a torzított események beteges légköréből veszi, hanem a való életből. Leginkább a társas körökben mozog s itt a magyar életnek sok kedves oldalait tünteti föl. A kor, melyből ír, leginkább a jelen s ha a multa tér, nem megy vissza ezelőtt öt-hatszáz évre, csak a mult századra s hajporos őseinkről érdekesen beszél. Ez figyelemreméltó. Mult századi életünk úgyis egyképpen el van hanyagolva költőink és történetíróink által. Bár többen követnék!

De az itt elősorolt előnyök nem teher nélküliek, mint valának a magyar nemes birtokai, sőt mint a dolgok természetes rendje hozza magával, éppen a tehernek okai. Többeket fennebb érinténk, nehányról még alább emlékezni fogunk. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy e művek egy kellemes perc hatásán kívül egyebet ritkán hagynak magok után. Ritkán, mondjuk: mert általánosságban beszélünk. Ez lehet tiszta esztétikai gyönyör, de hasonlít ahhoz, minőt egy kert nyujtana, melyben ugyan szép, de mind egyszínű s illatú virágok ültetvék. Egy perc alatt mindent élveztünk s nincs miért többé ott mulatnunk. Egy költői lélek hatalmasabb erővel hat reánk, a gyönyörézés több nemeivel illet s magokat szór el, melyek öntudatlanul lelkünkre hullanak s virágzásba jőnek. Ezért lehet a költőket nemcsak nemi, hanem abszolút tekintetben is összehasonlítani; mert különben azon furcsa állításra jönnénk, hogy egy jó népdalíró éppen oly nagy költő, mint Shakespeare.

Pálffy leginkább mulattatni kíván oly értelemben, mint a műveltebb társaságban szokás. Ilyenkor, mint mindenki tudja, sok kellemes ürességet is kell elmondanunk... Ha olvasói nem éppen ásítanak, egyébre keveset gondol. Megvetni látszik azon számtalan eszközöket, melyeket a költészet nyújt egy mű tökélyesítésére. Nála a reflexiók ritkák, a lírai elem még csöppekben sem szivárog, a meglepő s erőteljes gondolatok — követelje bár egyképpen a helyzet és jellem — igen gyéren mutatkoznak. Aztán némelykor csak vázol, mi sok helyt a maga helyén van s művészi, de olykor hasonlít azon arcképhez, melyen csak egyes vonások láthatók összhang és színezet nélkül s így belőle egészset nem alkothatunk. Szeret továbbá az élet- és szenvedélyeknek fölszínén járni. Előtte a komikum alig több, mint mulatságos, víg esemény, a tragikum pedig szerencsétlen és szomorú.

Ezért novelláiban kevés eszme, semmi világnézet. Az eszmék közül feltűnőbbben csak egy húzódik rajtok át. Gúny a kordovány csizmájú táblabírák ellen s üldözése mindannak, mi a bon ton-nal ellenkezik. Innen van aztán az, hogy társaséletünket nem mindig olyannak festi, mint amilyen, hanem inkább milyennek lenni kellene. E tekintetben dicséretére legyen mondva messze távozik novellaíróink nagy sokaságától, kik valami nevetséges monstrumot akarnak ránk disputálni s belénk érzelegni. A nemzetiségről is más véleménye van. Nem sokat ad a külsőségekre, melyeket a polgárosulás egyszínűvé tett már minden nemzetnél, de annál többet a lényegesekre s ezeknek alapján akar ő Pestből egy második Párizst teremteni.

Ideje már az egyes művekre térnünk. Rövidséggel kárpótlandjuk eddigi hosszadalmasságunkat.

A két kötet összesen tizenkét novellát tartalmaz.

Az első *Carteaux*. Ez szoros értelemben nem annyira novella, mint szeszélyes elmefuttatás eseményekben s hogy szavaival éljünk : «a Paulo, Antonio, Lucio, Vincenzio-féle beszélek ellen van intézve, melyeknek ideje — szerinte — szerencsésen lejárt.» *Carteaux*nak *Inflois*-vali jelenése igen mulatságos.

Egy éj a csárdában. Az elbeszélés teszi érdekessé. Méltó elolvasni csak a csaplárért is, ki vendégtelen korcsmájában nejjével táncol. Levéteti fejkötőjét s felkiált : Úgy rózsám! . . . most meg vagyok veled elégedve. Életemben sohasem szenvedhettem az asszonyt, nekem csak leány kell ; nem is asszonymak vettelek el . . . hanem, hogy mellettem leánykodjál. Jer, ógyelegj mellettem, mint mikor anyádnál voltál s aztán szívesen megölellek, agyoncsókollak, táncolok veled, csak arra ne emlékeztess, hogy asszony vagy, hogy konty alá kerültél, inkább nem bánom, durcáskodjál, mint otthon tévéd, az jól illet neked.

Etoile-Sombre és *Rivuli Dominarum*. Együtt említjük, bár külön kötetben vannak. Mindkettő a mult időből van véve s elbeszélési modoruk ugyanaz. Azon számtalan beszélek közé tartoznak, minőket a francia lapok mindennap közölnek, a németek csak fordításban, a magyarok igen ritkán. Sem nem jó, sem nem rossz, ha t. i. a nem jót nem szabad rossznak címezni. Emlékirat- vagy utazási rajzban, hol a költészet nem lényeg, igen helyökön vannak.

Trois-Riviers. Angolhonban játszik s az idegen körülmények között igen jól feltalálja magát a szerző. Jele, hogy haszonnal tanulmányozta a külföldi irodalmakat. Sok magyar arisztokrata nem hinné el, hogy ezt Pesten írták. Különben a kalandok egyszerűbbítése

még emelné becsét. Olykor az anekdotok körében csapong.

Városi és falusi elmésség. Pesti szerelem. Csel és véletlen. A tisztartó veje. Harlem Richárd. A tanulékonyság majd ugyanazon magjából keltek majd mindnyájan. Rászedett nagybátyák, pajkos unokaöccsök, megcsalt vőlegények játsszák benne a főszerepet s a csomót néha egy-egy francia vaudeville-t író kéz szövi meg és vágja ketté. De a szerző mindemellett sok új színezetet öntött el rajtok s gondoskodott róla, hogy ne únjuk magunkat. A jókedvű jurátusok, feszes táblabírák oly mulattatón és elmésen vannak festve. Könnyelmű víg pajtásokat és zsémbes öregeket Pálffy általában kitűnő szerencsével rajzol. Nem kevésbbé szerencsés a magyar arisztokrátiák feltüntetésében is. Erényeik- és hibáikkal együtt írja le, nem mint népszínműíróink, kik népszerűség-hajhászat-ért minden báróból és grófból aljas gazembert gyártanak. Lehet s van báró gazember, de az ő gazemberök nem báró. A *falusi és városi elmésség* legkevesebb, a *Pesti szerelem* igen jókedvű előadású s meséje ügyesen szőtt, valamint a *Tisztartó veje* is, bár igen jól kezdett elejének nem felel meg. *Harlem Richárd*-ban a dialog kitűnő, annyira, hogy a magyar irodalomban az úgynevezett társalgási nemben jobbat nem ismerünk, míg a *Csel és véletlen* meséje erőltetett s a színész alakváltoztatása által elhasznált rugó szerencsétlen.

Mindegyiknél jobb az *Egy báróné*. Minő művésziek Emiliának kedélymozzanatai s mennyi költészet- és emelkedéssel vannak festve! Neki egész világa az ős kastély és tágas kert, ismerősei, anyja s testvére. Megjelen egy ifjú — testvére barátja — de rá kevés hatást tesz. Azonban az ifjú olvasni szeret. Emilia figyelmes lesz s látja az ifjú arcáról, hogy a könyvekben rejlő gon-

dolatok neki örömet szereznek. Az ifjú könyvei, elmene-tele után, hátramaradván, Emilia lapozni kezd ben-nök s a megjegyzett gondolatok az övéivel leginkább összehangzanak s míg hasonlókat ír melléjük, szívében tiszta szűz szerelem fejlődik ki . . . A kolostor nevelő-intézetének templomában, hova később vitetik, egy apácává szentelendő leány képét látja. A kép hozzá hasonlít, a festő az ifjú . . . Az ábrándos álom valóvá lesz, a csöndes érzés zajongó szenvedéllyé válik. De minek beszéljem tovább? Ki nem sejti, hogy az apácává szentelendő leány ő leend? S minő ügyes motivumokat használ erre a szerző! Ízletül elég ennyi a novelláról, a mese érdekességét, az elbeszélés komoly egyszerűségét s a többi jellemek jól talált vonásait az olvasóra bízuk, hibákat nem is keresvén.

Egy kastély az erdőben végzi be a köteteket. Itt is megismerjük az *Egy báróné* íróját.

Bár futólagos észrevételeink felébresztenék a közön-ség figyelmét.

Nem politikai rokon- és ellenszenv vezette nézetein-ket, hanem tisztán művészi szempont. Reméljük, hogy az ismertetett köteteket a közönség is csak e szem-pontból nézendi, annyival is inkább, hogy azok fognak bizonyosan rajtok legtöbbet mulatni, kik őt a politikai pályán leginkább gyűlölték.

KEVEHÁZA.*

— — — — —

A költemények közül először is az Arany Jánosét kell emlitenünk. Címe *Keveháza*. Ki Aranyt *Toldi*-ja óta figyelemmel kísérte, észreveheté, mily sokoldalúságot tüntet fel ő tárgy- és formában egyaránt. Az eposztól a balladáig, az ódától a legegyszerűbb dalig mindenütt egy genialis szellem gazdag és változatos nyilatkozataival találkozunk. És e nyilatkozatok mindig megtalálják saját formájukat s mi több, e formák nemzetiék ; ő forma tekintetében is sok újjal gazdagítja költészetünket, a népdalokból levont formáktól kezdve le egyes nyelvfordulatok-, rímek- és assonance-okig, sőt ez utóbbinak rendszerét is ő alkotá meg. Iránya, a népi elemből fejteni ki és virágoztatni fel a nemzeti költészetet, ugyanaz, mi minden jóra való költészet életelve volt a hellentől fogva a legújabbakig. E mellett tárgylagossága bámulatos. Mindig a tárgytól vesz lelkesülést s nem saját lelkesülését önti a tárgyra. Nála a tárgy benső természete, mondhatnók szelleme határozza meg a hangulatot, formát — mindent. Erről legújabb költeményei is fényes bizonytságot tesznek. *Rozgonyiné* balladáijában, (Szépirodalmi Lapok második szám), melynek

* Szépirodalmi Lapok, 1853. Első félév, 16. sz. 255—256. l., aláírva : 1000.

népies formája annyira összhangzik a tárggyal s a ritmus alaphangja mintegy a Rozgonyiné kedélyében van, mily hű és költői felfogás, midőn a nő férjét nem valamely eszme iránti lelkesülésből követi a csatába, mi egy kis anachronismus mellett a költői érdekből is vonna le valamit, hanem, «hogy lehessen élve-halva közelében». Egy a nőiség határán túllépett s kétes erényekkel kimázolt hősné helyett, mily nagyszerűen áll előttünk az egyszerű hölgy, ki nem érzi tette nagyságát, mert az nem egyéb, mint szerelme, mi oly természetes. S a valódi balladai menet, mely csak körrajzot ad s művészi szaggatottságával hat, mily találón végződik, finom ellentéte koszorúként fonódván Rozgonyiné homlokára :

Egy árva szó sem beszéli
Zsigmond győzedelmét ;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cziczellét.

A «Déliab»-ban megjelent *Török Bálint*-ja is, mely históriás ének levén, kevésbbé művészi forma ugyan, minő tárgyilagos jellemű! A Tinódi-féle krónikahangot úgy utánozza, hogy költőivé teremti. Előttünk a kor ; szó, nyelvfordulat, rím, ritmus, festenek, beszélnek, hatnak s bűverővel ragadnak a multba. Az ódon és gyermeteg felfogás, mi különösen *Török Bálint* festésében nyilatkozik s a régi magyar szellem, mi minden betűjét áthatja, gazdag kárpótlást nyujtanak még azoknak is, kik az elbeszélő költészet minden nemében több eszmét óhajtanak alapul s kerekébb egészet a kivitelben, mint mennyit némely tárgy megszenvedhet anélkül, hogy jellemét elveszítse.

Keveháza egy kisedes eposz. Itt nem találkozunk Arany plasztikájával, sem mély lélektani felfogásával,

mik annyira hatalmában. Keve kún vezérnek a rómaiak és longobárdokkali harcait énekli meg: tehát tárgyát őstörténetünk legrégibb szakából vette, melyről csak néhány száraz adat jutott ránk, a népköltészet mit sem őrzött meg s hitregéjéről alig tudunk többet, mint mennyit a jelen század költői költöttek. E miatt a tárgyhöz képest bizonyos homályban jelennek meg hősei, kikre csak a tábortüzek és szikrázó kardok világítanak, hogy fölismerhessük őket s dicsfényben lássuk. Távolról halljuk a harci zajt s a jelenetek mintha elmosódó álmokképek volnának. E költemény el nem ragad, sem nagyszerű jeleneteivel nem vonz, inkább merengésbe ejt s álmodozunk pillanatokra a multról; néha egy kürtriadás ébreszt, látjuk a turulos zászlót, a küzdő hadakat, a haldokló Kevét, a temetkező tábort, a megújult harcban vívó Bendegúzt és Detrét, a győzelem áldomását s midőn eltűn előlünk az éneklő dalia, mintha a jelenkori dalnok állana előttünk, ki méla kedvvel borong a multon. Az egész eposzon a hang uralkodik a tárgy fölött, azonban a tárgytól van kölcsönözve és hatalmas, méltóságos. Talán említenünk sem kell, hogy itt is, mint Arany mindegyik művében, találkozunk ritka nyelvhatalmával, technikai könnyűségével s azon bámulatos sajátsággal, mely a szavak hangjaival a természet képeit s az érzések árnyalatait oly mesterien festi.

— — — — —

SUJÁNSZKY ANTAL VALLÁSOS KÖLTEMÉNYEI.*

*Második bővített kiadás. Pesten, 1853. Emich Gusztáv bizo-
mánya. 8. r. 240 l. Ára 2 fr. p. p.*

A vallásos költészetet sokan nem tartják költészetnek, némelyek pedig irányköltészetnek hiszik. Költészet az s éppen nem irányköltészet. Alatta természetesen nem ultramontán regényeket s pietisztikus dalocskákat kell értenünk, melyekben korlátolt világnézetek s beteges érzések megtagadni törekszenek a szív és élet igazait s néha a keresztyén vallás szellemét, nem is említve azon erőszakot, mit a művészetnek elkövetnek. A vallásos költészet felüláll a tanok és emberi csinálmányok prózáján; a lírában kiömlése az egy önmagába szállt léleknek, melyet öntörpesége és gyarlósága lesújt s Isten nagysága fölemel, vágya a szívnek, hogy megnyiljék az ég sugallatainak s kiengesztelje magát. Éppen az, mi az imádság, csakhogy költőibb helyzeteket keres s a szép tömjénével is áldozik. Innen jelleme egyszerűség, mélység és fönség. A legmagasabb óda, melyben a lelkesülésnek csak az áhitat szab határt, ez is csak azért, hogy megszentelje.

«A szent énekek úgy sietnek föl égre — mond egy ítéssz — a szív mélyéből egymás mellett, mikép a gót

* Szépirodalmi Lapok, 1853. Első félév, 31. sz. 496. l. aláírva: 1000.

tornyok. Itt csak két pont van: zenit és nadir, legmagasb, legmélyebb, forrás a szív, cél az Isten. Itt nem lehet sokféle a hang, de szükség, hogy mély legyen és magas, mint a két pont, melyek között szárnyalnia kell».

E szempontok szerint kevés édelhetőt nyújt az újabb magyar költészet, sokkal többet a régi, azon korból, midőn irodalmunk hittani része vala leggazdagabb s Zrinyitől kezdve majd mindenik költő megkisérté erejét e nemben. Emlékezzünk csak vissza ez énekekre, melyek közül néhányat énekes könyveink maig is megőriztek. Mi erőteljesen, áthatón szólalnak meg, éppen mint az orgona megrázó sóhajtásai s a szentegyház boltíveiként mi fönséggel emelkednek ég felé. Egyszerűségök mily nagyszerű s a régies szín és bibliai hang mily ellenállhatlanul hat kedélyünkre. Sőt Dávid zsoltárainak régibb fordításai is sikerültebbek az újabbnál, a Tárkányi Béláéit sem véve ki, bár ezek legtöbb beccsel bírnak.

Ezelőtt évekkel a Protestáns lap és Religio, újabban a Családi Lapok hozományai hasonlitanak némely úgynevezett népies költeményekhez, melyekben egy-két kifejezésre van minden súly helyezve, de az éltető szellem hiányzik. Bizonyos fagyos ájtat vonul át rajtok, mely nem vérből forrt érzés hangja; épületes, kegyes eszmék rímekbe szedve költői felfogás és alakítás nélkül. A fej előre kigondolt reflexiói át nem járva a szív melegétől, szárnyaszegett ömlengések, felül nem emelkedők a föld prózai légkörén. Aztán a mellett, hogy sok idegen elemmel vannak vegyülve, most epigrammokba szorítvák, majd hosszú elmélkedéssé nyújtottak, majd végre oly képek- és fordulatokban olvadnak föl, mik a világi költészet tulajdonságai.

De ha valódi költői szellem is lenne bennök; magok

a formák, melyekbe öntetnek, képesek volnának előlni azt. Vallásos népdalaink, énekes könyveink s a régi magyar költészet a legszebb és változatosb formákat nyújtják s mit tapasztalunk? Szent énekeink oly formákban jelennek meg, melyek jellemeikkel homlokegyenest ellenkeznek. Éppen, mintha az egyházi zene fönséges dallamaiba operai trillák szövetnének be. A nyelv és dikció cicomás és dagályos. Kevés benne a bibliai stílből, holott az alaphangot itt kellene keresni. A régi irodalom, nyelv és forma tekintetében a vallásos költő számára legtöbb kincset rejt, mit kevés átalakítással a legkényelmesebben használhat. Legyen itt elég csak Pázmány műveit említenünk s a szombatosak énekes könyvét, melyet Lugossi az Akadémiában ismertetett,

A legendákkal sem vagyunk máskép. E hagyományokat, melyekben a keresztyén vallás legköltőibb eszméi jelennek meg érzékitve s melyek lángeszű festészekben annyi remekműre gyújtottak lelkesülést, rétori áradás közt a prózáilag odavetett tanulságokban veszszük, mint a legszárazabb didaktikus mesét. Hiányzik az egyszerű koncepció és menet, az ódon és szent hang s a költői báj.

Mit általánosan az újabb vallásos költészetéről mondánk, ugyanazt kell mondanunk az előttünk fekvő gyűjteményről is, mely második meg bővített kiadás s lírai és elbeszélő műveket tartalmaz. Előttünk természetesen főszempont a széptani vala. Más szempontból épületes s igen ajánlandó olvasmány lehet.

Kiállítás csinos, kár, hogy számos nyomtatási hibák ferdítik.

PÜNKÖSD NAPJA.*

Piros pünkösöd napja! Tagadom, hogy a keresztyén-ség e nagy ünnepét, egyszersmind legszebb ünnepül egyedül a tavasz s a magyar népköltészet választották volna ki. Par excellence a nagyvárosiak ünnepe az. Ekkor a város föltámad önmaga ellen a — természet jogaiért.

«El a porral, le a kőfalakból, ki a szabadba, a zöldbe, a természet kebelére, föl a hegyekre, be a völgyekbe, a csermely partjaira, a lombok árnyai alá, feledni, vigadni, álmodozni, elfáradni, akár unatkozni is, csak az Istenért ne a városban! Minő szép, minő jó a természet, a mi édesanyánk, kit hűtlenül elhagytunk boldogtalanságunkra, minő boldog a pásztornép, kiknek primadonnája a csalogány s nem Kaiser-Ernstnő; nem hallanak zongora-virtuózokat, csak méla furulyaszót; ügyvédök a komondor, kit fizetni sem kell; egyetlen parancsszó, mit hallanak, a mennydörgés, egyetlen reményök a virány zöldje, mit nekik is, bárányaiknak is mindenik év meghoz, minden boldogságuk csendes álom virágok közt, csillagos ég alatt, édes, egyszerű dal, assonance s rímek nélkül, mibe nem kötnek bele kritikusok, csók az ártatlan lány ajakáról, kinek piperéjeért semmit sem

* Szépirodalmi Lapok, 1853. Első félév, 40. sz. 628—633. l., aláírva: —g.

kell fizetni, szeszélyeért legföllebb csak bárányt áldoznak s kit már csak azért sem félthetnek, mert nincs kitől . . . el veled civilizáció, üdvözlégy szent természet!» — kiált a lelkesült nép, ideértve a bankárokat, kereskedőket, hivatalbelieket és a haute volée azon részét sem véve ki, mely még nem unatkozik falun. Idylli érzelem szállja meg a szíveket s megindul a nagy népvándorlás a pásztorörömök ígéretföldjére, a budai hegyek közé, a városligetbe, Visegrádra: piros pünkösdi napján hajnalban vagy legalább is délután.

Én is Arkádia kebelén születtem — nem Magyarországot értem alatta, mint Szabó István, hanem amit Schiller — kiáltám magam is lelkesülve — belőlem sem fogyott ki egészen a költészet, bennem is maradt még ábránd, hogy gyűlöljem a civilizációt fájdalommai- s bohóságaival. El! el! Tanyát fogok ütni a budai hegyek legmagasabb csúcsán, felkiáltván Robozzal: nyomorult emberek; kikocsizok a városligetbe s ringatva magam gondolákon, megírom a legelső magyar barcarolt, hogy legyen mit Simonfinak zenére tenni; kirándulok Visegrádra, s elmerengvén az ősi nagyság romjain, ódát írok rá szonettben, mint Császár. Ah, minő rég nem hallott a magyar közönség szonettet. Mit? írok? látszik, hogy még nem vagyok a zöldben. Dehogy írok! Kinek volna kedve énekelni, midőn csalogány és pacsirta zeng, lomb és szellő susognak. Én némán fogok megállani a kék boltozat alatt, bámulva az ezer hangból összeolvadt dal nagyszerű költészetét. Mennyivel nagyobb műfilozóf a természet, mint bölcseink. Ő nem tiltja meg a csalogánynak, hogy ne énekeljen fájdalomról, meghagyja a pacsirta örömét, szereti az erdő rejtélyes és sötét romantizmusát, nem bánja a szellő és patak idylli csevegeit, túri a felhők világfájdalmát, midőn villámolva

mennydörgik be a láthatárt, nem haragszik a szivárvány humorára, mely könnyezve és mosolyogva öleli át a földet. Neki minden szép, mi hű, igaz és jellemző. Ő csak a hamisat gyűlöli. Neki nincs iránya, mert ezer iránya van, ő nem egy, hanem egész. Ő sem klasszikus, sem romantikus, sem szomorú, sem víg, sem népies, sem szalonias, neki csak ízlése van, mely gyönyörködni és gyönyörködtetni tud.

De hova tévedtem megint! Felolvasást tartok a szépről. Hisz én a zöldbe készülök, hol feledni akarom az irodalmat apró hiúság- és szenvedélyeivel, a várost szín- és kávéházat, szalonjai- és poros utcái- és blazirtságával egyetemben. Két napig boldog akarok lenni és szabad. Ott nem beszél majd senki nekem «Tamás bátyá»-ról, opera helyett madárdalt hallgatok, a vadrózsákat, a helyett, hogy olvasnám, szakítani fogom, az egészséges hegyi lég kigyógyít lázas álmaimból, melyeket ama szép szemek gyújtottak lelkemben, melyekről, mint Heine

Hab' ich ein ganzes Heer
Von ewigen Liedern gedichtet.

S midőn visszatérek enyhült kedéllyel és egészségesen, a természet örömeiről fogok regélni olvasóimnak, a helyett, hogy dr. Toldyval polemizáljak; hol és mi módon találkozok ő a «Kinizsi» című eposzban Arany hangjával, mikép azt valamelyik «Irodalmi napló»-jában írta, vagy belekössék a Nemzeti Színház igazgatóságába: miért bocsátja el Jókainét és Lendvait egyszerre vendégszerepekre drámai előadásaink nagy kárára? avagy éppen a közönségbe: miért nem járja a színházat, midőn reá annyira büszke s nemzeti kincsének nevezi és elvégre pedig vitázzam a Délibáb színkritikájával Tamás bátya fölött.

Tamás bátya! Mennyi könny és tinta folyt el már érte Európában. Nálunk ehhez még epe is járult, mi szintén könnye egy bizonyos fájdalomnak s az a jó tulajdonsága van, hogy vele, mint legfeketébb tintával írni is lehet. De a könnyek, a könnyek, melyeket legújabb színműalakban a közönség és kritikusok szemeiből kicsalt! Dumanoir és Dennery mindenesetre jól értik a mesterséget. Tamás bátya szentimentális francia színmű. Dumas és Iffland együtt. A francia és német iskola közös erővel rázzák meg és lágyítják el az embert. Sokaknak nagyon tetszik.

Nekem ugyan nem valami különösen. De azért kár volna elrontani a más gusztusát, például a Délibábét. Aztán humanitás, erkölcs, szent ügy s több efféle vegyül a dologba. Még rám fognák, hogy pártolom a rabszolgaságot, pedig esküvel erősíthetem, hogy mindenféle bilincset gyűlölök, még azokat is, melyeket a művészetre szoktak fölverni. E mellett egy barátom arról is meggyőződött, hogy jobb az embernek erkölcsösnek, mint műértőnek lenni. Barátomnak igaza van, a Délibábnak is. Ki a zöldbe!

Ily gondolatok és remények között léptem ki a szobából. Minő piros pünkösöd napja! Szeles, borult és hideg idő! Vissza kellett fordulnom és harmat-, szellő-, meg illatszomjas lelkemet betűkön legeltetnem. A lapokat forgattam és unatkozám. De nem! Volt egy kedves pillanatom is. Örömkialtások között olvasám a Divatcsarnok azon ígérését, hogy ennekutána csak ritkán adand rossz verset. Mégsem oly kegyetlen a sors. Azonban kipótolta másnap. A kérlelhetetlen megakadályozá a visegrádi kéjutazást. Eső esett, szél fútt, a hajó itt maradt, vele együtt én is, mások is. Egy óra múlva is lát engem Pest, mint nem a Szökött katonát Milano —

sóhajtám elkeseredve a Dunaparton. Hajh! az idő már «régóta ellenségem» s mindenütt «mohón ragadja meg az alkalmat ezen embertelen indulatát irányomban kiűntetni.»

Desperációból este színházba mentem. A *Szökött katonát* adták Szigligetitől.

Mennyi szép emlék, fájó érzés ébredt föl lelkemben. Keveset figyeltem a darabra. Az előadásról legfőlebb csak annyit tudnék mondani, hogy Füredi igen szépen énekelt, de kevés gonddal játszott; Völgyi ezredes segéde a szobában ezredese előtt nem vette le a csákóját, pedig tudtomra ezt csak a közemberek szokták tenni; Tóthnak most sem tudtam megbarátkozni vontatott s torkából sivítő úgynevezett intrikus szavalatával, melyre ő oly nagy súlyt helyez. Mint mondtam, egészen a múltban éltem, a *Szökött katona* először adatásának napjaiban. Előttem lebegett a régi jó idő, midőn anynyit gyűlöltünk, ostromoltunk az életben és irodalomban, mit most örömet visszaóhajtának. A remény és csalódások hosszú sora vonult el előttem. Tíz év élményeit éreztem át egy pillanatban. Sírni vala kedvem.

Ne mosolyogjatok! Csak Füredi bús nótái lágyítottak el. Ideggyöngeség. Tudok én víg is lenni, mint közönségünk vala hajdan, midőn egymás hátán örömrivalgások közt ünneplé meg az új magyar színművek diadalát, a többek közt a *Szökött katonáét* is. Akkor irodalmunkban háború lőn izenve az idegen szellemnek. Mindenütt mozgalom. A népies elem föl kezdé magát küzdeni, líra-, eposz-, drámában egyaránt. A két elsőben remekeket hagyott hátra, míg [a] népszínmű csak nagyreményű ifjú maradt, kiben megvénült az ifjúság. A *Szökött katona* fecske volt, de nem hozott tavaszt. Nem épültünk tovább, hanem romlani kezdénk. A

népies, melyből politika és költészet egykép divatot csinált, téveszmék anyja lőn. Divatos népköltőink és népszínműíróink egy hajóban eveznek. A népies és műköltőileg szépet nemcsak küláryalatokban, de a legáltalánosabb bellényegben is egymással ellenkezőknek hiszik. Miként lírikusaink népszokás-, tájszólás-, külsőségekben keresik a fődolgot, mi csak feldolgozandó anyag, úgy hajhásszák a népszínműírók csupán a népdalt, falusi táncot, zshiványt s több effélet, mi szintén csak anyag, mely alakításra vár. A népdal éppen azért szép, miért másféle dal, a népszínmű nemkülönben. A költészet egy és örök legproteusibb alakjában is. A népszínműben is cselekvényt és jellemeket kell adnotok. Én nem bánom, keressétek elő a hatás minden eszközét, csak tegyétek azokat a szellem szolgálivá, vegyetek akárhonnan anyagot, csak teremtsetek belőle. Hassatok, de igazán hassatok, hogy gyönyörködjünk. Nem mondok én mást a lírikusoknak is. Hadd pengjen a cimbalom, zengjenek a palóc dalok, de adjatok költészetet, ne prózát, érzést, ne rángatódzást, gondolatot, ne bombasztot — a sujtással nem sokat nyertünk.

Úgy hiszem, e végsorokat nem is a színházban gondoltam, hanem otthon álmodám. Nehézkes álmaim voltak. Nem esett jól a vacsora. Reggel újra eső- és hidegre ébredtem föl; mondják, havazott is. Nem állíthatom, de Vörösmarty *Gábor diák*-jával joggal elmondhatnám: soha, soha ilyen pünkösöd napja.

EGY KIS SZÓVÁLTÁS.*

Nem olvasóinkkal akarunk szót váltani, hanem engedelmségből a «Budapesti Hírlap» tisztelt szerkesztőjével. Ugyan már miért? — kérdehetik olvasóink. Oka van a dolognak. Ugyanis azon tisztelt szerkesztő úr haragszik reánk és másokra. De hát miért haragszik? Ő bizony csak azért, hogy — amint nagy úriasan mondja — a magyar népnek annyi «növelője és informátora» akadt, hogy a «Vasárnapi Ujság» előállott, hogy Csengery és Kemény «Magyar Népkönyvet» adnak ki, hogy Friebeisz «Magyar Népkönyvtárt» szerkeszt, hogy Vas Gereben még folytatja a «Falusi Estéket», hogy Lukácsy a «Magyar Nők Házikönyvtárát» indította meg: szóval azért haragszik, hogy a népies irodalomban egyszerre nagy mozgalom támadt. Mi pedig meg akarjuk szépen kérni, hogy ne haragudjék, vagy ha mégis haragszik, — Isten neki, — haragudjék ok nélkül.

Szállunk tehát az úrra, tisztelt szerkesztő úr!

Higgye meg, még nincs oka haragudni. Mert ugyan mi kár van abban, ha egy téren sokan próbálkoznak, ha verseny kél, a közönség sok közül választhat s végre győz, ami legjobb? Örülni kell ezen, mert lássa tisztelt szerkesztő úr, az mindig jó jel, ha az irodalomnak vala-

* Vasárnapi Ujság, 1854. I. évf. 6. sz. 46—47. l., aláírva: A «Vasárnapi Ujság» szerkesztősége.

mely eddig míveletlenül hagyott ágát sokan kezdik mívelni. Egyik is próbál, a másik is, egyik itt, másik ott keresi a dolog nyitját, ez is igyekszik, az is, emez okul amaz tévedésein, amaz megjavul emez sikerén. A sok kísérlet következménye aztán az lesz, hogy valamelyik sikerül. Egyszerre csak azt vesszük észre, hogy irodalmunknak a parlag ága felvirágzott. Ez a világ sora s ezt igen jól tudhatná a szerkesztő úr, ki jeles történetíró s mindennap figyelemmel kíséri a világ eseményeit. Csak egy példát mondunk. Ezelőtt harminc évvel hírlapirodalmunk sem volt valami derék, most már, hála Istennek, dicsekedhetünk is vele. Ezelőtt harminc évvel bizony a szerkesztő úr sem adhatott volna ki jobb lapot a «Hazai és Külföldi Tudósításoknál», most már hatszorta jobbat ad s oly szép vezércikkeket ír, minőt Kulcsár nem írhatott volna, ha mindjárt fejére áll is. Legyünk türelmesek s tanuljunk a multból.

A szerkesztő úr azért is haragszik, hogy miért nem egyesülnek a népies vállalatok szerkesztői és írói egyetlen vállalatra, mert csak egyesült erővel adhatnának ki valami jót. Egyelőre úgy látszik, mintha ez jó tanács volna, pedig nem az. A történettan, melyet a szerkesztő úr igen jól tud, az élet, melyben elég alkalma lehetett tapasztalatokat tenni, bizonyos körülmények mellett mindig megcáfolják az igaznak hitt állítást. Minden embernek megvan a maga saját iránya és terve, nemcsak az irodalmi, hanem a másféle vállalatoknál is. Természetesen kiki csak azokkal egyesülhet céljára, kik vele rokon gondolkodásúak, ha másképp tesz, sohasem fogja elérni célját és sem így, sem amúgy nem tehet hasznót. Népies vállalataink szerkesztői közül is mindegyiknek megvan a maga külön terve és iránya. Különböző utakon akarnak egy célra törekedni s mindegyik a magáét

tartja legjobbnak. Hadd menjenek az egyértelműek együtt, keresse egyik itt, másik ott az igaz utat, mert csak így találhatják meg. Higgye meg tisztelt szerkesztő úr, hogy tanácsa bármilyen jó szándékból származott, nem nagy értékű. Ha nem hiszi, bátrak leszünk egy kérdést intézni a tisztelt szerkesztő úrhoz: ugyan miért nem egyesíti lapját a «Pesti Naplóval»? A két jó lapból, egyesítve, bizonyosan még jobb lenne. Nemde mosolyogni fog s megköszöni a jó tanácsot.

Ne haragudjék hát szerkesztő úr még most, hogy annyi népies vállalat állott elő, hanem haragudjék akkor, ha a vállalatok nem fognak megfelelni hivatásuknak s haszontalanok lesznek. Azonban erről még most nem lehet ítélnie. A Csengery és Kemény «Magyar Népkönyvből» még egyetlen füzet sem jelent meg, a Friebeiszből sem, s mi is még csak a hatodik számnál vagyunk. Az említett esetben nemcsak joga lesz, de kötelessége is kiönteni haragját alapos kritikákban s erre kérjük is. Kritizálja meg a népies vállalatokat keményen, igazságosan, jó szándékból. Hanem nem úgy, mint most kritizálta a mi eddig megjelent számainkat, mert ez — engedelemmel legyen mondva — nem ér egy fakovát.

Ugyanis a szerkesztő úr mult vasárnapi számában azt mondja rólunk: «A «Vasárnapi Ujság» eddigi négy számából s egy kissé tarkán összeállított tartalmából ítélve, semmi határozott tervet és irányt nem mutat s gyöngé fametszései mellett nem igen van a nép számára írva, mit valóban annál inkább lehet sajnálni, mert a vállalat, mint halljuk, máris szép pártfogásnak örvend.»

A szerkesztő úr először is tarkasággal vádol bennünket, de mi ezt hajlandók vagyunk érdemnek tartani, mert tarkaság, egyszerűen szólva, annyit tesz, mint vál-

tozatosság s ez egy lapnak mindig főkélléke. Ide fogunk törekedni ezután is. Mi fametszeteinket illeti, az igaz, hogy azok nem acélmetszetek s egyik kevésbé sikerül, mint a másik, hanem körülményeink közt s lapunk csekély díja mellett, nem is kívánhatja a szerkesztő úr tőlünk a világ legtökéletesebb fametszését — Pesten: valamint mi sem kívánunk a szerkesztő úrtól tömöttebb, szebb papíron nyomott s olcsóbb «Budapesti Hirlapot».

Nagyobb vád a harmadik, hogy nincs határozott tervünk és irányunk. Ennek bátrak vagyunk határozottan ellene mondani. Mi programmunkban megmondtuk, hogy a népirodalom nem egy bizonyos szakának leszünk közlönye, minő például gazdaszat, műipar, történettan, költészet, hanem általánosan közönségünk szükségéhez mérve, minden szakból közlendünk cikkeket; tehát enciklopédiai néplap leszünk, melynek kötelessége érdeket gerjeszteni a tudományok iránt, eszméket ébreszteni, mívelni az ízlést, mulattatni s figyelemmel kísérni a körébe tartozó napi eseményeket s e tervünkhöz, úgy hisszük, hívek maradtunk — legalább eddigi számaink bizonyosságot tesznek mellettünk s ezután még inkább fognak. Irányunkat illetőleg «Vezéreszméinkben» bevallottuk, hogy nem fogunk hízelegni a nemzeti előítéleteknek, az idegen nemzetiségeket testvéreinknek nézzük s ápolni fogjuk a magyar nép nemes érzelmeit, tiszteletreméltó hajlamait, szellemibb vágyait. Mutassa meg a szerkesztő úr: miben sértettük meg az erkölcsiséget, az ízlést, a tudomány és józan ész tekintélyét! Álljon elő kívánságaival, minő tervet és irányt kíván tőlünk. Hadd halljunk a pusztá szó mellett tény, okot, tanácsot.

Azt is mondja a szerkesztő úr, hogy nem igen írunk a nép számára, Nem tudjuk, mit ért a szerkesztő úr a

«nép» alatt. Mi nem írunk azon néposztálynak, mely nem tud olvasni, annak sem, mely valami csekély előismerettel nem bír s nincs fogékonysága az irodalom iránt. Mi azon osztálynak írunk, mely nem nyers tömeg, megvannak szellemibb vágyai, de nem oly vagyonos, hogy az irodalomra valóban költhessen, sem annyira tudományosan készült, hogy a szaklapokat s könyveket élvezhesse s ideje sincs reá sokat olvasni. Hogy ez osztály hazánkban számos, mutatják előfizetőink. Mi azt hisszük, hogy ily közönség nem szorult holmi mesterkelt együgyű előadásra, sem iskolás hangra. Mi a népiest iratainkban sem a póriasság-, sem az affektációban nem keressük, hanem az egyszerű, világos, érdekes s tömött előadásban. Mi nem kívánjuk lapunk íróitól, hogy megtagadják magukban a művelt embert, kit a nép öröme és tisztelettel hallgat, sőt ellenkezőleg megkívánjuk bennök. Mi sem hisszük, hogy egészen eltaláltuk volna a hangot, de azt igen, hogy jó úton járunk s mindinkább el fogjuk találni.

Egyébiránt, ha a szerkesztő úr valamely jobb terv, irány vagy előadási modor birtokában van, legyen szíves azt közölni velünk. Látogasson meg bennünket vagy mi teendjük tiszteletünket. Ugyanakkorra kérjük azon történeti cikkét is, mit lapunk megindulásakor önként ígérni szíveskedett. Kíváncsiak vagyunk látni: miben helyezi ön a népies előadást s minő irányt követ?

KEMÉNY ZSIGMOND REGÉNYEI ÉS BESZÉLYEI.*

*III. köt. (Ködképek a kedély láthatárán.) IV. köt. (Szerелеm és hiúság.) V. köt. (Sziv örvényei. Erény és illem.) Pest, 1854.
Emich Gusztáv nyomdája és bizománya. Ára 3 frt. p. p.*

Úgy látszik, mintha a sors líránk pangását a regény termékenységevel akarná kárpótolni. A közelebbi négy év alatt újabb és régibb regényírók oly nagy tevékenységet fejtettek ki, mint még soha. Oly korszak után, mely lelki kimerültséget hagyott hátra, fogékonyabb is a kedély, a regény kihűltebb, de élménydús, csendesb, de változatos, nem oly elragadó, de eszméletetőbb költészetében keresni élvezet, mint lelkesülni a líra szenvedélyes hangjain.

A közönség részvéte fokozta a regényírók tevékenységét. Hajdan egy évben legfeljebb három regény jelent meg; most minden hónapban veszünk ugyanannyit s ha e nagy tevékenységben a gondatlan hevenyészlet vagy sikertelen kísérlet nem egy jelenségét látjuk, ne feledjük, hogy a regény nálunk még új nem, most küzd igazabban tárgyaival, keresi formáját és sem oly megalkult nyelvre, sem oly hagyományos nyomokra nem talált, mint líránk. Aztán a költészet legdivatosb

* Pesti Napló, 1854. V. évf. 50/1193. sz., aláírva: *Gyulai Pál*.

neme mindig a legerősb s leggyöngébb egyszersmind. Ez élénk mozgalom mindenestre örvendetes, mert zajában az erő küzdelme hallik, mi elébb-utóbb kiforrja magát s egy megalakult regényirodalmat teremti.

Kemény a magyar regényírók közt legkitűnőbb helyet foglal el tehetsége, termékenysége s irányánál fogva egyaránt. Erős tárgyilagossága, mely emelkedett nézpontból fogja fel az életet, a szenvedélyek hű festése, mely a lélektani kifejlésre helyez főszűlyt, jótékony ellentétet képez szemben azon szűk alanyiség ábrándképei s a halmozott események azon megriadt folyamával, mi iránt regényeinkben oly nagy hajlam mutatkozik. Ez *Kemény* regényeiben eléggé nem méltatható érdem, mert utoljára is az emberi lélek tanulmányozása képezi minden költői mű lényegét s igazán jegyzi meg *Planche* a legújabb francia regényekről szólván: «A szenvedélyek mélyreható elemzése s átgondolása által rendezett szerkezet nélkül a regény nem egyéb, mint egy neme az idővesztegetésnek, nem tartozik többé az irodalmi térre, hanem a domino mellett foglal helyet.»

Kemény mindig lélektani feladattal küzd meg, eszméken emeli föl cselekvényét s a szenvedélyek fejlődését tárja élénk. Ő nemcsak a szenvedélyek természetét ismeri, de azok egyéni nyilvánulásait is a társadalmi formák ezer változatai alatt. A szív legtitkosb redőit nyitja előttünk s a szenvedélyek fejlődésében annyi új és finom árnyalatot tüntet föl, hogy nem tudjuk a kutató ész vagy az alkotó képzelet erején csodálkozzunk-e inkább. Éppen oly lélekbúvár, mint költő. Tárgyainak mindig tanulmányt szentel. A kor, színhely, hol személyei játszanak, hű rajzban állanak előttünk. Történeti műveiben mélyreható s részletes történeti tanulmánnyal találkozunk. Az újabb korból vett művei a magyar fen-

sőbb köröket oly tárgyilagosan festik, mint egyetlen magyar regény sem s e nagy gonddal kivitt rajzokon mindig érdekes háttért képez politikai életünk valamely korszaka. Nemes ízlése vetekedik nyelve választékosságával. Hatalmas képzelődése széles ismeretek fölött rendelkezik s eszmegazdagsága oly nagy, hogy azt mintegy pazarolni látszik.

Mindez fényesen mutatkozik jelen novelláiban is és ha azon paradoxonnak valami értelme van, hogy a jeles írók árnyoldalait fényoldalai képezik, úgy Kemény hibáit is érdemei fejtik meg. Ő annyi előszeretettel csüng a lélektani fejlődés titkain, a szenvedélyek elemzésén, hogy néha inkább bölcsepsz, kit a nők is meghallgathatnak ugyan, de a túlvitt boncolgatás miatt jellemei nem domborodhatnak ki mindig plasztikai alakokká, s néhol a cselekvény menete is meglassul. Nála alig lehet kimutatni lélektani botlást, oly mélyen ki van számítva, átgondolva minden, de igen jellemet, mely bár indokolt, de mert csak felboncolva van, nem állhat előttünk életfrissen, szabadon mozogva. Ő sehol sem úntat, mert szellemdússága kifogyhatlan, de fáraszt, mert nem enged pihenni s úntalan eszmék mélyére von, vagy képzelme játékaik közé ragad, hogy ragyogó hasonlataival kábítson el. Ő mindig kiviszi gondolatait, a jellemek, szenvedélyek bevégzetten tárulnak elének, de a szerkezet nem mindig válthat széparányú, kerek alakot, mert egy szép tájkép, az események egy vonzó mellékvonala, egy érdekes eszme csábítják el a költőt s legtöbbször az olvasót is. Az ő nyelve erőt és méltóságot egyesít, mert hű kifejezése gondolatainak, de mert megszokta a ragyogást, nem lehet eléggé egyszerű, könnyed ott, hol a tárgy bizonyos könnyelműséget, élénk színezetet kíván.

Kemény jellemeiben az embereknek sem jó, sem

rossz oldalát nem látjuk, csak gyöngeségeiket. Műveinek alapeszméje nem divatos elv, mely a tömeg szenvedélyeinek hízeleg, sem köznapi morál, mely más emberi természetet hirdet, mint aminő van, sem egy ábrándozó lélek szép álmai, ki a világot reformálni akarja. Ő alapeszméiben és jellemeiben nagyrészt szkeptikus és polémikus. Szeret megtámadni eszméket, mikbe a tömeg vakon hisz s boldogítóknak képzelt elvek oly hatásait tünteti föl, melyek csak azért válnak boldogtalanság eszközeivé, mert szigorúan s minden következményeikkel alkalmaztattak. Mesterileg ért két ellenkező elv, szenvedély ugyanazon eredményét mutatni ki az események folytán. Becsületes embereket fest, kiket nemes kedélyök vétkesek- és szerencsétlenné tesz, szenvedélyeket, melyek önmagukhoz következetesen bűn- és erénybe játszanak át. Mindenütt küzdeni látszik a szív idealizmus, az ész tévtanai ellen a lélektani boncolás, a lírai hangulat, a drámai helyzetek varázsával. Mintha mondani akarná az embereknek: nemcsak bűnötök tesz boldogtalanná, de még inkább korlátoltságtok, nemcsak a rossz szív, közöny, kaján indulat hoz a világra rosszat, de a lelkesülés, ábránd, nemes kedély is, nemcsak szenvedélyeitekben rejlik nemezis, de erős meggyőződéstök- s büszke elveitekben is.

Az ő költészete nem az erény és bűn, hanem az emberi gyöngeségek költészete. Ő kétkedni tanít. Kérlelhetetlenül széttöri a szemüveget, mely az életet eszményi fényben csillogtatja, de nem azért, hogy amint a modern romantikus a társadalom sebeit tárja fel s megmutassa, minő ellenkezésben van az élet eszményeinkkel, sőt ellenkezőleg vitatni látszik, hogy mindennek így kell lennie, eszményeink is ugyanazon eredményt szülnék vagy még rosszabbat. A modern romantikus ki nem

békít az étellel, de haragra lelkesít a társadalmi intézmények ellen s tanai teljesülésével biztat; *Kemény* kihűt, józanná tesz, de a legtöbbször vigasztalhatlanná is, mert oly oldalról mutatja be az életet sötétnek, melyet kevésbbé hiszünk annak s a ledöntött eszmények helyébe csak a kételkedő kérlelhetlen észet ülteti.

Egyik beszélyben Florestan gróf így szól: «Oh, az ember gyarló teremtés, mikor imádkozik vagy vétkezik egyaránt. Minden csak máz rajtunk, mely gyöngeséget von be. Bűneink nagy része túlhajtott erény; erényeink nagy része magát ki nem nőtt bűn. Játékszerői vagyunk ellenszenveinknek, melyek megvakítanak és közönyünknek, mely érzéseink lángját oltja ki, hogy a sötétségben szellemünk aludjék el és a szívtelenség által butákká váljunk.» Ezt nemcsak Florestan gróf mondja, ez többé-kevésbbé áthúzódik e novellák mindegyikén.

A «Ködképek a kedély láthatárán» című beszélyfüzérben azon eszme vonul át, hogy rögeszméink gyakran vétkeesebb- és szerencsétlenebbé tesznek bennünket, mint bűneink.

Az egyik beszély hőse egy nemes kedélyű gróf, kinek rögeszméje környezetét boldogítani. S mert aki valakire a boldogságot erővel akarja tukmálni, az a szívből vagy az önértés vagy a hála erényét kénytelen száműzni, jobbágysai hálátlansággal fizetnek. A gróf nemes-szívű zsarnok, ki elveiért a legnagyobb erőszakra is kész. Élete keserű küzdelem, környezete gyűlöli s fél tőle, elveinek szigorú alkalmazása sikeretlen és nevetséges következményeket szül s monomániája végre saját családi életét is feldúlja.

A másikban egy nő szerelme által teszi szerencsétlenné férjét és gyermekét s a férjet viszont szerelme utáltatja meg nejével. E merész családi drámában, mely

a legnagyobb óvatossággal van kivive, a személyek hasonló, csak más színezetű monomániájával találkozunk.

A «Szerelem és hiúság» címűben egy nő szereti férjét, de ártatlanul tetszelgő lévén, hiúsága miatt hűtelen lesz férjéhez, a nélkül, hogy valósággal szeretné az ifjút, ki közönye által ingerli s az örvény szélére ragadja. A férj elutasítja magától nejét, mert mélyebben szereti, mintsem a megtérttel, ki ezután kedvét keresné, hízelegne, rabnője lenne, tovább is élni tudna.

Az «Erény és illem» ugyanazon eszmének ellentéte. Itt egy hindu nő nem szereti férjét, hanem egy angol katonatisztet. A férj gyanúba veszi, de gyanújának senki sem ad hitelt. Ekkor hogy bosszút álljon, mérget vesz be, mert így neje, ha közvélemény előtt becsületes akar maradni, sirjánál máglyán fogja magát megégetni, ellenkező esetben pedig le lesz húzva álarca. A nő, kinek hiúsága az illem, máglyára lép. Mindkét beszélyben hiúságból áldozza föl szerelmét a nő és lesz boldogtalan.

A «Szív örvényeiben» egy leány, ki azt hiszi, hogy csalódott kedvesében, egy vén tábornagyhoz megy férjhez. Mint nő kedvese miatt, kit titkon folyvást szeret, egy oly férfiú hatalmába jut, kit nem szeret, de ki őt szereti s éppen ezért boldogtalanná kell hogy tegye. Végre férje halála után egy harmadik ifjú neje lesz, ki bontatlanul adja vissza neki a szekrényt, melyben multját leplezetlenül feltárja, mert nem akar eszének fegyvert adni szíve ellen, melynek csalálmai ezerte szebbek, mint amily hasznos lehetne kiábrándulása.

Íme, a tárgyak, melyekkel *Kemény* foglalkozni szeret, a felfogás, melyben világnézetei nyilatkoznak. Mindez egy mélyen gondolkozó ész, egy gazdag kebel, egy nagy talentum egész erejével van kivive. Mégis mi-

dőn könyvét letesszük, a benyomás, mit művei kedélyünkben hátrahagynak, önkénytesen azon kérdést kelti fel: vajjon csakugyan ilyen-e az élet? vajjon e mély bepillantás az emberi dolgokba, nem egy kiégett szív elfogultsága-e, — mely, mert egykor nagyon is idealista volt, most nagyon is kételkedő lőn? Nem meghasonlás-e ez, melyben az ész küzd a szívvel s legyőzi a nélkül, hogy kiengesztelődne vele s néha mégis visszaóhajtja ábrándjait, melyeket elvesztett. Vajjon az eszmék és szenvedélyek erős logikájába nem csúszott-e egy vonás, egy gondolat, mely mind a költőt, mind az olvasót megcsalja? Vajjon költői tárgyilagosság-e ez egészen s nem erőszakos visszhatás-e a túlvitt alanyiség ellen a nélkül, hogy valami ténylegesben, legyen az akár érzés, akár eszme, kinyugodni bírjon?

Mindezen kérdésekre lehetetlen tagadólag felelni. *Kemény* tárgyilagossága nem mindenütt olyan, melyet mint költőit, feltétlenül magasztalni lehetne s amennyiben e jelen novellákban a szkeptikus polémiával találkozunk, bizonyos disszonanciát kell éreznünk. Éppen mint Balzac és Thackeray-nél. Nincs is a világirodalomban három oly költő, kiknek világnézetei annyira rokonok legyenek, bár azok költői feldolgozásában nagy köztök a különbség. Balzac mindig a bűnt juttatja diadalra és rossz szenvedélyű emberekkel dolgozik, Thackeray a világ legkiábrándultabb költője és keserű humorával egyaránt nevetségessé teszi a jó és rossz embert, *Kemény* az emberi gyöngeségekből szövi költészetét s bár bír még illuziókkal, de nincs bennök mély hite. S mert mindegyik a pénz és születés nagy világából, a fensőbb körök életéből meríti tárgyait, a polgárisultság korrupcióját tartja elénk. A költői genre különböző, de a hatás ugyanaz és sötét.

Egyébiránt a novellák mindegyikében a legsikerültebb rajzokra s leglélektanibb mozzanatokra találunk.

A «Ködképek» egyik beszélyében a régibb erdélyi arisztokratikus élet igen érdekes rajzát vesszük. S minő mély lélektani felfogással találkozunk mindenütt. Különösen szép, midőn Jenő gróf neje ablakai alatt a virágokat összetapodva látja, unokaöccse lábnyomaira ismer s felkiált: Csak történet, pusztá történet az egész. E gondolat ébreszti fel benne a féltékenységet s elűzni akarván a gyanút, úntalan ajkára jó: «csak történet!»

A «Szív örvényei»-ben a velencei élet s a képcsarnokok szellemdús rajzát vesszük. Különösen szép Anselm naplója s benne azon lap, melyen Carlo Dolce Magdalenája felől mondja el gondolatait. E beszélyben két oly jelenet van, mely mind a felfogás, mind a kivitelben a legművésziebbek közé tartozik. Egyik a vén tábornagy és ifjú neje közti családi jelenet, melyet a férj tehetlen szerelme, enyelgése s a nő bűnös öntudata valami búvös elégiai hangulatúvá tesznek. Másik, midőn Wranych Isidor eszményi szerelme kéjsóvár bosszúvá fajul s e lélekállapothoz mily jól van választva a külső körülmény is. A különben mértékletes férfiú éppen leissza magát s pillanat óta a régi emberből új lesz.

A «Szerelem és hiúság» a legkerekebb szerkezetű novella az egész gyűjteményben és Sarolta a legművésziebbben van kivive.

De minek egyes szépségeket mutatnom fel s részletes boncolgatásokba bocsátkoznom, midőn céloim csak az volt, hogy *Kemény* költészetének jellemét rajzoljam, mintegy kulcsul e novellákhoz. S vajjon kell-e a közönség figyelmébe ajánlanom egyik legnagyobb regényírónk műveit?

EGY PÁR JEGYZET

A «VISSZATEKINTÉS» CÍMŰ CIKKRE.*

Lehetlen szó nélkül hagynom azon megjegyzéseket, melyeket e lapok tisztelt szerkesztője «Megint a kritikáról» írt cikkeim másodikára tett. Sajnálom, hogy tovább kell nyújtanom e már különben is elég hosszúra nyúlt polémiát, de bizonyára okom van reá. A szerkesztő távol van ugyan attól, hogy ferdítsen, sőt ellenkezőleg némely töredék gondolatomat éppen kiegészíteni törekszik, mindamellett egy pontban mégis panasgom van ellene. Válaszában mindent elmond, ami szükséges, csak egyet mellőz, kiindulásom pontját, úgy szólva a kérdés egyik leglényegesebb részét, mi által cik kem s egész okoskodásom oly inaszakadtul tűnik föl, hogy mellőzhetlen kötelességem némi felvilágosítás, némi cáfolat.

Mind Eszther szerzője, mind Szász Károly ellen írt cikkemben ugyanegy dolgot követelek, oly lapot, melynek elve, színezete van. A két cikk között csak az a különbség, hogy az elsőben a hazafias részvények útján felállítandó elvtelen lap kivihetlenségét és haszontalanságát igyekeztem megmutatni, a másokban pedig azt, hogy az elvek alkalmazása szintoly erős pártokat szül,

* Szépirodalmi Figyelő, 1861. I. évf. 44—45. sz., 689—691, 705—707. l., aláírva : *Gyulai Pál*.

mint maguk az elvek, hogy az úgynevezett árnyalatok nagy és élesen küzdő pártok lehetnek, hogy mérték és alkalmazása mindig elvkérdés a kritikai lapoknál s legfeljebb csak a csekély árnyalatok és apró részletek nem ronthatják meg a lap egységét. Elismertem a lap nézeteivel ellenkező cikkek kiadhatási szabadságát, azon föltételek alatt, ha a szerkesztő gondoskodik arról, hogy lapjának iránya, elve, szóval mindaz, minek képviselője akar lenni, sérelmet nem szenved. Az ezt eszközlő módok közül különösebben megemlítettem a szerkesztői jegyzeteket, tüzetes cáfolatot, a nyílt kérdésnek hagyást. Cikkemből világosan kitűnik, hogy ez esetek csak mint kivételesek lebegtek szemeim előtt s a hiba éppen ott rejlik, hogy a szerkesztő mellőzve kiindulásom e pontját, amaz eseteket mindennapiaknak teszi föl s a kivételes szabályt a mindennapi gyakorlat szempontjából ítéli meg. Ha fájóslábúnak vagy éppen sántának mankót ajánlunk, vajjon a sántaságot, mint óhajtható állapotot tüntetjük-e föl, vajjon vádolhat-e minket valaki azzal, hogy a gyűlöletes mankót elébb becsüljük az ép lábnál. A szerkesztő pedig ilyesmit hány szememre, más-kép nem érthetni e szavakat: «Így a szerkesztő egy örökös beavatkozó lesz a más beszédébe, egy oly akadémikus gáncsoló, ki vagy minden harmadik szóba belévág, vagy, miután végighallgatta munkatársát, honorárium helyett azzal fizeti ki, hogy neki fordul egy páncélos, paizsos cikkel s bebizonyítja, hogy társa véleménye csak labda volt, melyet azért dobott fel, hogy lehessen — ütni. Én, megvallom, így szerkesztett lapot még nem láttam s ha látnék, sem volna örömömre.» Valóban én sem láttam, valóban nekem sem volna nagy örömömre.

Azonban vizsgáljuk, miért nem láthatni ily lapot a külföldi irodalomban. Ez átható világot fog vetni a kér-

désre. Az angol irodalomban a kritikai vagy részben kritikával foglalkozó lapok rendesen névtelen cikkeket közölnek. Ott minden cikk a lap véleménye s ily nagy szolidaritás levén a szerkesztő és dolgozótársai közt, természetesen nincs szükség ama kivételes szabályra. A francia kritikusok már nagyrészt kiteszik nevöket s így a szerkesztő már valamivel kevésbbé felelős a lapjában megjelent cikkért, de mégis a nevezetesebb folyóiratokban nagy összhangzás van még a különböző rovatok írói közt is. Például a «Revue des deux mondes»-ban az irodalmi, műtárlati és zenekritikák egymást segítik és világosítják, sőt ha más kezekbe megy is át valamely rovat, rendesen nem tér ki a hagyományos kerékvágásból. Hasonlót mondhatni a jelesebb német folyóiratokról is. A Schmidt Julian lapja például oly határozott színezetű, aminőt csak kívánni lehet. Mindamellett nem mondom, hogy akármelyikben nem lehet találni egyenetlenségeket, sőt néha egynéhány jelentékeny eltérést is, kivált némely jelesb tehetség iránti hódolatból, kivált az idő hosszabb folyamában. Mindez nem az elv ellenére történik, hanem az elv mellett sem kerülhető el, mert elvégre is sohasem lehet az életet egészen beszorítani az absztrakció merev formáiba, mert akármely rendszer is a legvégsőbb következményekig víve ritkán áldásos. A fődolog tapintatosan venni gyakorlatba a rendszert, az elvet s midőn módosítjuk is, folyvást szolgáltatásban állanunk. Azonban egyrészt éppen ezért a jegyzetet, cáfolatot, nyílt kérdésnek hagyást mind a francia, mind a német lapokban megtalálhatjuk, valahányszor csak szükség van rájuk. Nemrég a «Revue des deux mondes»*-ban láttam egy jegyzetet, melyben a szerkesz-

* Avril 15, 1861. 918 p.

tőség tiltakozik dolgozótársa cikkének egyik része ellen, főlemlítvén, hogy a szemle a fönnforgó kérdésben már többször ellenkező nézetet nyilvánított, most sem akar lemondani róla, mindamellett nincs ellenére, ha egy-némely dolgozótársa máskép gondolkozik. A «Die Grenzboten» néhány régibb számait forgatva, szintén találtam egy hasonló tiltakozást, melyben a szerkesztő egyik dolgozótársa által egész általánosságban becsmérelt francia kritikát védeni igyekszik.* Ha kezeim közt volna néhány kötet francia és német folyóirat, bizonyosan megakadna itt-ott egy pár ily jegyzet: E jeles cikket, bár nem mindenben értünk egyet a szerzővel, érdekesnek láttuk közleni; vagy: E tárgyra felhívjuk íróink figyelmét s örömet fogadunk el idevonatkozó cikkeket. Mindez ritkán történik, mert nem igen van szükség reá. A lapnak oly szerződött dolgozótársai vannak, kiket ugyanazon szellem lelkesít. Aztán, amint előbbi cikkemben is megjegyzém, a szerkesztés mindig néhány író nyílt, vagy hallgatólagos szövetsége, mely határozott program körül csoportosul. A szerkesztő, ha kedve volna is reá, nem lehet örökös beavatkozó, ki ütleggel fizeti dolgozótársait. Íme az ok, amiért nem láthat e lapok tisztelt szerkesztője oly felfogás szerint szerkesztett lapot, aminőt nekem tulajdonít, de amely ellen tiltakoznom kell. Szerencsétlenségem, hogy sokszor félreértének. Az ok bennem is rejlik, mert talán némely részletet nem színezek ki eléggé, némelyet pedig kelletén túl is. Nem egyszer történt meg már rajtam, hogy cikkeimben csak a toronyhegyeket látták, a közönség és bírálóim. Már megszoktam. Azonban oly írótól, ki költészetben és kritikában társait egy fővel haladja

* 1854. II. Semester. IV. Band. 70. S.

meg, az ember megvárná, hogy ha nem ferdít, ne is mellőzzön, ne csak a toronyhegyet lássa, hanem vizsgálja magát az épületet is, ha mindjárt nem sok néznivaló van is rajta.

Jól tudom, hogy a mi irodalmunkban nem mind lehetséges az, mi a külföldi irodalmakban éppen nem ritkaság. Valóban nálunk felette bajos jó szépirodalmi vagy tisztán kritikai lapot szerkeszteni. A szerkesztő és dolgozótársai között nagyon csekély a szolidaritás. A költők, ha nem szerkesztők, majd mindenik szépirodalmi lapba írnak. Ritkán támogatják valamelyiket különösebben. Mindegy nekik Hölgyfutár vagy Családi Kör, Ne-felejts vagy Figyelő, Divatcsarnok vagy Nővilág. Nem szűkkeblűek, sokat bírnak szeretni s irtóznak az úgynevezett pártoskodástól. Mindennek aztán az a következménye, hogy sem az írók, sem a közönség nem alakulhatnak határozott csoportozatokká, nem lehet valódi verseny s a helyett, hogy két-három lap, szellemileg és anyagilag virágozzék, tengődik öt-hat. Ami a kritikusokat illeti, sem elegenden nincsenek, sem körülményeink nem kedvezők fejlődésükre. Divatlapjaink ugyan nemcsak a divat, hanem az irodalom és művészet közlönyeinek is nevezik magokat, nem akarnak sem Bazarok, sem Irisek lenni, de minden irodalmi nagy fennhézások mellett is, nem igen tájékozzák olvasóikat az irodalom és művészet újabb mozgalmairól. Azt hiszik, hogy ez csak a kritikai lapok dolga, mintha bizony nem volna majd minden folyóirat és lap bizonyos tekintetben kritikai, amennyiben, ha nem is tüzetesen, legalább tájékozón, ha nem is részletesen, de mindenesetre általánosságban hozzá tartozik szólni a körébe vágó eseményekhez. A Nemzeti Színháztól és a hangversenyadóktól tiszteletjegyet követelnek, panaszkodnak, ha az írók nem kül-

dik be nekik megjelent műveiket, de rendszeren csak a színházról szoktak írni valamit, minden egyébéről hallgatnak vagy legfeljebb egy pár frázisban nyilatkoznak. Hetenkint egy pár hasábon sok jót és szépet el lehetne mondani az irodalmi és művészi ügyekről. A folyóiratokat és lapokat éppen az teszi kiválón érdekesekké, ha minden körükbe tartozó mozgalomhoz hozzászólnak. Szépirodalmi lapjainknak a társaséleti, művészeti és irodalmi rovatokra nagyobb súlyt kellene helyezni. Komoly dolgokat kellemes modorban, kritikai tájékozást mintegy szellemdús társalgásban: íme, az egész titok. Minderre nincs semmi gond, szépirodalmi lapjainkból csaknem száműzve van mindennemű kritika s így teljességgel nem képződhetnek nálunk ama könnyed és kellemes modorú, inkább jellemző, mint boncoló, kritikusok, akik különösen a nőolvasókra oly jótékony hatást gyakorolhatnának. A politikai lapok csak akkor foglalkoznak az irodalommal, ha a politikai élet teljesen pang, ha élénkülni kezd, ha ezekkel szaporodik az előfizetők száma, túladsanak kritikusaikon, irodalmi szemleíróikon, talán azért, nehogy ezek is nagyobb közönségnek írhasanak s több tiszteletdíjat követeljenek, mint eddig. Egy-egy tudományos folyóirat, egy-egy ritkán felbukkanó kritikai lap látja csak szívesen kritikusainkat. Ide menekül aztán mindegyik s bár nagyon csekély számmal vannak, különböző irányuk miatt mégis nem igen férhetnek meg együtt. Azonban itt sem lehet hosszas maradásuk. A tudományos folyóirat hamar megbukik, a kritikai lap még hamarabb, mert a magyar nemzet a politikai és társadalmi téren nagy eréllyel küzd ugyan nemzetisége mellett, de annak teljességgel nem érzi szükségét, hogy legalább egy nagyobb közönségnek szánt tudományos folyóiratot, minő például a Budapesti Szemle, mégis illő

volna fenntartani, ha mindjárt csak a becsület kedvéért is. Mindebből aztán igen természetesen igen sok rossz foly: állandó kritikáról szó sem lehet, az alakulni kezdő kritikai irányok nem fejthetik ki erejüket, a kritikusoknak nincs sem pályája, sem kedve s éppen azért seholsem igen látunk kitartó munkásságot.

Ily körülmények közt valóban nehéz, sőt lehetlen oly szerkesztés, mely, mint mondám, a külföldi irodalmakban éppen nem ritkaság. Tulajdonkép nincsenek dolgozótársak s a cikkek bőségében sincs köszönet, mert annyi különböző irányt bajos egy egészszé olvasztani. A szerkesztő, ha lapjának színezetét akar adni, kénytelen ama rendszabályokhoz folyamodni, melyeket e lapok tisztelt szerkesztője is foganatba vesz és többször, mint amennyiszer akár kül-, akár belföldi példákban láthatni. Bizonyosan nem örömet teszi, de tennie kell, két alkalmatlanság közt mindig jobb a kevésbbé alkalmatlan. Nem örökös beavatkozó ugyan, mert nincs szükség reá, hiszen úgy lehetlen volna a szerkesztés, de mégis csak belévág olykor a más szavába, egy-egy páncélos paizsos cikke is megakad néha s némely dolgozótársát, a honorárium mellett nem ütleggel ugyan, de egy-egy gyöngéd oldalbabökéssel csakugyan fizetgeti. S nekem éppen ezért, meg másért is, nincs semmi szavam szerkesztési eljárása ellen, sőt csodálkozom, hogy nehéz körülményei mellett is oly jeles lapot szerkeszt s a meglehetősen heterogén elemek között oly tapintatosan meg tudja tartani lapja színezetét. Miért vádoltam hát mégis irodalmi jellemtelenséggel. Vádam csak egyetlen esetre vonatkozott s ez is csak bizonyos eshetőségre nézve, ha tudniillik a Szász Károly és köztem fennforgó vitát nem nyilatkoztatja nyílt kérdésnek, vagy nem nyilatkozik felőle határozottan. «De ha megengedi ön —

mondhatja a szerkesztő, aminthogy mondja is, — hogy lehet tárgy, melyről esztétikai lap szerkesztőjének sincs mindjárt kész véleménye, azt sem vonja kétségbe, hogy lehet olyan is, melyről cikksorozat vagy vitás pör végén sem állhatna elő, nemhogy döntő ítélettel, de néha meghatározott véleménnyel sem . . . Azáltal, hogy lapjába vette s hagyta vitatni pro et contra, eléggé mutatja, hogy a kérdés *nyílt*; azáltal, hogy hallgat, pedig azt, hogy ő nem bírja, vagy nem látja még idejét bezárni.» Ez igen derekas felelet. A szerkesztő engem az általam felállított elvek logikai szövedékébe igyekszik fojtani. De még lehelek. Elismerem az ellenvetés formai igazságát; valóban hibáztam abban, hogy e speciális követelésemet nem igyekeztem világosabban indokolni. Azonban a szerkesztő, ki a mások gondolatjai folyamát oly messziről belátja, talán érthette, kiegészíthette volna e követelésemet is. Felvilágosítom, kiegészítem hát én. A Szász Károly és köztem folyó vita olynemű, melyet egy irodalmi lap sem hagyhat szó nélkül s nyílt kérdésnek is csak részben nyilváníthat. Miről foly a vita? Arról, hogy mi adja meg az irodalmi lapoknak elvi színezetét, mennyiben lehet és kell azt fenntartani, aztán meg arról, hogy a kritika jogai, szemben az íróval, meddig terjednek. Ez nem hasonlítható a *szép* meghatározása feletti értekezésekhez, ez nem a tudomány nyílt kérdése, sem olyan, melyet, bármennyire terjesszük is ki a szerkesztő közönyösségének jogosultságát, egészen szó nélkül lehessen hagyni. Kivált kritikai lap szerkesztője egy pillanatig sem szerkeszthet a nélkül, hogy e kérdésekről határozott véleménye ne legyen s ha lapjában foly a vita e kérdések felett, kötelessége megjegyezni, ha nem többet, legalább annyit: mi nem elegyedve e kérdések elméleti és részletes vitatásába, ez meg amaz ok-

ból, ily meg ily gyakorlatot alapítottunk meg, melytől ezután sincs szándékunk eltérni. A Figyelő nyilatkozott is, bővebben, mint ahogy én kívántam, mi nagyon szükséges volt; mert most már mind a közönség, mind az írók tisztában lehetnek álláspontja iránt. Vádam természetesen elenyészett. A szerkesztő folyvást tiltakozik ugyan, hogy nyilatkozatát nem értem teszi, hanem kevésbbé figyelmes vagy botránykereső olvasóiért, visszatartja elméletem egy részét, sőt a gyöngédség némi erős iróniájával fel se teszi rólam, hogy mindazt követeljem, amit csakugyan követelek. E tiltakozás és visszautasításban mennyiben van igaza és mennyiben nincs, cikkem folytán már megjegyeztem, most még hozzáadok valamit.

E lapok tisztelt szerkesztője nem ismeri el azon kötelezettséget, hogy a lapnak, az eltérő nézetekre nézve, minden speciális esetben nyilatkozni kelljen. Ha így tesszük fel a kérdést, sem igent, sem nemet nem lehet felelni. Minden attól függ, mi az a speciális eset, minő állást foglal el a lap, sőt némikép még attól is, vajjon enciklopédiai lap-e, vagy szépirodalmi, vagy tisztán kritikai. Azt hiszem, jobb úgy tenni fel a kérdést, amint én tettem: gondoskodjék a szerkesztő, hogy lapjának iránya, elve, szóval *mindaz, minek képviselője akar lenni, sérelmet ne szenvedjen*. Azt előbbi cikkemben sem állítám, hogy csak a jegyzet, nyílt kérdésnek hagyás, tüzetes cáfolat az egyedüli eszközök erre, megmondottam, hogy ezer módja van annak, hogy az ellenkező vélemények közlése mellett meg lehet őrizni a lap irányának egységét egész a részletekig, e módszerben is bizonyos elvet, rendszert követve. A szerkesztő nemcsak elismeri ezt, hanem még részletezi is, miért csak köszönettel tartozom, de éppen ezért a nem minden speciális eset kérdé-

sét kénytelen vagyok igen bő köpenynek nyilatkoztatni, nem ugyan e lapok szerkesztőjére, mert az ő gyakorlata jobb elméleténél, hanem másokra nézve. Hasonlót mondhatni a szerkesztő e következő megjegyzésére is: «Vagy a jelen és jövőbeli olvasóközönség (értem nem a gondolatlanul olvasó *nagyot*, hanem a gondolkozó, vizsgálódó *kicsinyt*) ítéletére nem bízhatunk semmit? Tehetjük-e, hogy véleménye valamely tárgyról az legyen, mit a szerkesztő a tárgyról utoljára mond s ne az, mit az illető cikk vagy vitás pör folytán magának képzett; és szükséges-e, hogy mindannyiszor a szerkesztőt is hallja, ki itt nem mint bíró, csupán egy harmadik fél, mely kell, nem kell, ott lábatlankodik mindenütt?» Ez is igen bő köpeny, oly bő, hogy egy kissé szorítva alája tér Eszter szerzőjének elvből elvtelen lapja is. Aztán azt az örökös, kell, nem kell, lábatlankodást, én sem nem óhajtom, sem kényszerűségét nem értem, még oly lapnál sem, melynek dolgozótársai közt olyanok is vannak, kik csak szükségtől valók. Cikkemből tisztán kivehető az, hogy a csekély árnyalatokra, apró részletekre nem helyezek semmi súlyt, hogy a cikkek hiányaiért nem teszem felelőssé a szerkesztőt s csak a lap iránya, színeze fenntartását követelem s csak azon tág és szabatoság nélküli értelmezés ellen tiltakozom, melyet Szász Károly az elvről, mértékről és alkalmazásukról, valamint az árnyalatokról is, jónak látott felállítani. Egyéb-iránt a szerkesztő önmagával jön ellenkezésbe, midőn sokat bízván a figyelmes olvasó ítéletére, a fennforgó ügyben mégis csak nem figyelmes olvasóiért tesz nyilatkozatot. Talán itt is lehetett volna valamit bízni ama kisebb olvasó közönség belátására. Ki tudja, hogy ily eset még hányszor jöhet elé, de különben is amaz indok nem nagyértékű. Tökéletes igaz, hogy sem a kritikus,

sem a szerkesztő, sőt még a közönség sem oly bíró, ki döntő ítéletet mond s mindenik csak al- vagy felpörös. A tudomány és irodalom kérdéseiben s még sok másban is az egyedüli bíró az idő, de hogy ez valaha döntőleg ítélhessen, szükséges, hogy benne, érte, vele vizsgálódjunk, ítéljünk, küzdjünk, hogy akiket ugyanegy szellem lelkesít, egyesüljenek s vállvetve, sokszorozott erővel, erejükhöz képest sok oldalról támogassák azt az ügyet, amelyért lelkesülnek s azt bizonyosan inkább eszközlik a határozott színezetű folyóiratok, mint a kevésbé határozottak, mert küzdelmet idéznek elő, erő kifejtésre kényszerítik az ellenfélt s a fejlődés kovaszát vetik be irodalomba és közönségbe egyaránt. Továbbá egy lap nyilatkozata nemcsak pusztán a szerkesztő egyéni véleménye. A szerkesztő egy csoport íróval van szoros viszonyban, sőt szolidaritásban, kik hatnak reá s kikre viszont ő is hat. Az élénk érintkezés, a kölcsönös eszmecsere bizonyos közvéleményt, közérzületet alapít meg köztük. Egy lap mindig gyúpont vagy legalább annak kellene lenni, mely az írók és közönség egy részének eszméit, hajlamait magába olvasztja, irányt ad és vesz, fejleszt és fejlődik, élő érdekekre támaszkodik, szükségnek tesz eleget, szóval képviselője valamely még csak alakuló vagy már megalakult iránynak s e helyzeténél fogva szava bizonyos tekintetben mindig fontosabb az egyéni véleménynél, még akkor is, ha tévúton jár, mert tanuságot tesz arról, hogy sokan gondolkoznak úgy, sokakat lelkesít hasonló küzdelem. E felfogásom, úgy hiszem, elég világot vet mindarra, mi netalán cikkemben homályban maradt.

Nem a vitatkozás viszketegéből kezdtem és folytatom e polémiát; mint máskor, most is hallgathaték vala. Szívemen fekszik e kérdés s nem először vívok mel-

lette. Igaz ugyan, hogy az irodalmi lapok határozott színezetűekké szoktak válni minden izgatás, minden kicirkalmazott elmélet nélkül is, mihelyt nagy és új eszmék kezdik mozgatgatni az irodalmat s minden irodalomban vannak oly idők, midőn az eszmék hiánya közönyösséget áraszt maga körül és az eklekticizmus felé kezdenek hajlani költők és kritikusok. De ilyenkor sem kell kialudni minden mozgalomnak, minden törekvésnek, különben oda jutunk, ahol vagyunk, midőn jogosan kérdezhetjük meg irodalmi lapjaink majd mindenikétől: ugyan hogy tudtatok élni 5—10 évig, hogy oly kevésről volt határozott véleményetek, hogy oly csekély nyomot hagytatok az irodalmi fejlődésben, hogy a jövőnek egy-két göröngyét sem törekvétek egyengetni? Nem a szenvedélyes egyoldalúságot óhajtom, sem a vak kizárlagosságot, de meg vagyok győződve, hogy vezérelvek, eszményművészi hit nélkül nincs sem valódi kritika, sem irodalmi lap. S éppen ezért nagyon sajnálom, hogy e kérdésben oly lap ellen kellett polémiát folytatnom, melynek irodalmi lapjaink közt egyedül vannak vezérelvei, eszménye, hite. Nem vagyok oka, kényszerülve voltam reá. Szász Károly, az udvarias kritika e Bayardja, bizonyára lehetett volna oly udvarias, hogy elégséges ok nélkül ne elegyítse polémiáinkba a Figyelő dolgait. Szerencsémnek tartanám e lap mellett küzdeni s íme, legalább egy pontban, úgy félig-meddig ellene küzdök.

ADALÉK NÉPMESÉINKHEZ.*

Amint emlékeznek az olvasók, egy «Igazság és Hamisság» című, versben feldolgozott népmesét közöltem volt e lapok második évi folyamának 2-ik számában. A szerkesztő Merényi népmeséinek bírálatában, a népmesék különböző fajairól szólván, megemlékezett ez allegóriai népmeséről is s feldolgozásomra ezt jegyezte meg: «Kár, hogy Gyulai kidolgozásában hiányzik a költői igazságtétel, mi, úgy emlékszem, a Hamisság büntetésében s abban áll, hogy a keze-lábától, szemétől megfosztott Igazság addig görög, hogy egy pernyés gödörbe esik, hol csodaerő által visszanyeri tagjait s még épőbb, szebb lesz, mint azelőtt. A Hamisság büntetésének részleteire nem emlékszem». Szolgáljon mentségemül, hogy e népmesét csak oly alakban ismertem, amint adtam s a szerkesztő által említett kifejlés teljesen ismeretlen volt előttem. Szó sincs róla, hogy így teljesebb, szebb, költőibb, de legyen szabad mindamellet megjegyeznem, hogy a nép *allegóriai, nézeti és állatmeséinek* végkifejlésében *szükségeskép* nem kell meglenni a költői igazságtételnek. E mesékben a túlnyomó elem vagy a jellemzés, vagy a tréfás ötlet vagy annak megérzékítése, hogy így meg, így foly a világ. Az ilyfajta mese ritkán bajlódik a ravaszság vagy gonoszság megbüntetésével, elég neki, ha az együgyűségét, könnyenhivést, vagy hiú-

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. 9. sz., 132—134. l., aláírva: *Gyulai Pál*.

ságot megbüntette. Így például *Grimmnél* «A macska és eger társaságban» című mesében a macska mindenben megcsalja az együgyű egeret, végre meg is eszi, de azért a macska nincs megbüntetve, sőt végül odaveti a mesemondó: «Látod, ez a világ folyása.» Mindez némiképp igazolja azt, hogy az Igazság és Hamisság meséjét merhettem az általam ismert töredékben is feldolgozni, mint olyat, hol az Igazságnak együgyűsége és gyámoltalansága van felmutatva. Ezzel természetesen nem akarom elvitatni, mintha e mesére nézve nem volna e lapok szerkesztőjének teljesen igaza. Éppen azért mindent elkövettem, hogy e mesét teljes épségben megszerezhessem. Sehogy sem sikerült. Kérdeztem gyermeket, vénasszonyt, ifjú leányt, dajkát, kocsist, szóval mindenkit, kitől valaha csak mesét hallottam. Mindhiába. Aki tudott is róla valamit, csak elmosódott töredékekre emlékezett. Végre *Kriza János* úr segített rajtam, kinek gazdag székely népmese-gyűjteménye van, oly gazdag, választékos és hű, hogy a szintén jeles *Merényiét*, kivált a hűség tekintetében, jóval felülmúlja. Ezen a jövő tavasszal alkalmasint megjelenő gyűjteményből, íme, szerencsés vagyok közölni az egész mesét s így némileg jóvátenni hibámat. Valóban e mese egyike legszebb népmeséinknek s úgy látszik, hogy eredeti, amennyiben nem emlékszem a külföldi gyűjteményekben hasonló mesére.

A mese így következik:

«Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon, még azon is túl, két ember, egyiket hívták *Igazságnak*, másikat *Hamisságnak*. Megindultak ezek ketten messzemenessze útra, útravalóról sem felejtkeztek el gondoskodni s előre megegyeztek, hogy elsőbben az egyik pogácsáját egyék meg, azután a másikat. Hogy meg-

eheznek, a Hamisság azt mondja az Igazságnak: együk meg a tiedet előbb, mert te osztán könnyebben utazhatol. Megeszik bizony az Igazságét. Egyszer, mikor jól megehülne az Igazság, mondja a Hamisságnak: barátom! adj már nekem is a tiédből. Azt mondja a Hamisság: adok, ha megengeded, hogy az egyik szemedet kivájjam. Mennek tovább s ismét kér az Igazság, de a másik nem akart különben adni, hanem ha az egyik szemét megengedi, hogy kivájjja. Egyszer úgy megehezik a szegény Igazság, hogy egy toppot sem tudott lépni, ő bizony megengedte, hogy az egyik szemét kivájjja, ekkor adott egy darab pogácsát neki. Egyszer ismét megehezik a szegény Igazság, kér a hamisság pogácsájából, de azt mondja, hogy nem ad, ha meg nem engedi, hogy a másik szemét is kivájjja. Mit tudott tenni, kénytelen volt, hogy azt is megengedje, mert szinte holt meg éhel. Mennek, mind mennek, ismét kér az Igazság a Hamisság pogácsájából, de nem akar adni, míg meg nem engedi, hogy mind a két kezét karját levágja. Szegény Igazság! neki ugyan megesett! de mit tudott tenni, az ember az életért mindenét odaadja — ő is megengedte, csak hogy meg ne haljon éhel. Immár nem volt hová lenni lelkének, hanem azon kérte a Hamisságot, tegyen véle annyi barátságot, hogy vezesse el őtet a vetéskapuhoz, hogy a sokadalmasoktól ott kéregessen alamizsnát. Elvezeti biz őtet a Hamisság, de nem a vetéskapuhoz, hanem ott nem messze a hegyen volt egy akasztófa, ahhoz, — oda leülteti s ott hagyja. A szegény Igazság megtapogatja, hogy vajjon ott van-e a vetéskapu, — ott várta már az embereket, de hát egy lélek sem jár, csak a szél süvöltözött. Egyszer éjfélkor hát megyen oda három varjú, egyik elkezdögeli: no olyan újságot hallottam, hogy tú olyant soha sem hallotta-

tok ; a másik is : biz én is olyant ; a harmadik is : biz én is olyant hallottam. Az első azt hallotta, hogy az éjtszaka olyan harmat hull, hogyha avval az ember csonka-bonka kezeit s a vakszemét megmossa, még frissebb lesz, mint ha újra született volna. Ezt a szegény Igazság mind hallgatta. Azt mondja a másik varjú is : hát tudjátok-e, hogy a király leánya mért fogy minden nap, mint a gyertya? ha valaki azt megurusolná, hát fele királyságát annak adná a király, pedig könnyű megurusolni, mert a királyleány mikor vette az urvacsoráját, hát a pap mikor nyújtotta a kenyeret, elejtette, egy varas béka elkapta, megette, ezért fogy már mindennap ; de ha valaki azt a békát kiásná a templom eresziből, mert ott van egy kő alatt most is, osztán borba beadná neki, hát mindjárt meggyógyulna a király leánya. A harmadik varjú is elkezdögeli : hát tudjátok-e, hogy ennek a városnak mit kéne csinálni, hogy a szomjúság miatt mindegyre ne halnának az emberek olyan erősen. A résbe vagyon egy fűzfa, a fűzfa alatt egy malomkő, ha valaki azt onnan kivenné, éppen olyan szélyesen jőne a víz, mint a malomkerék. Evvel a három varjú onnét elrepült mint a szél.

A szegény Igazság is neki áll, a harmattal megmossa kezeit, szemeit, hát frissebb, mint ha újra született volna, — ő bizony fogja magát, bemenyen a városba, megjelenti a királynak, hogy ő meg tudná urusolni a leánya betegségét. A király egyszeribe megörül neki, sok mindent, fele királyságát is neki ígéri, ha meg tudja urusolni. A szegény Igazság veszen maga mellé három embert, elmenyen vélek, kiásassa a templom eresziből a kecskebékát, hát meg is kapják, egyszeribe felbontsák, hát még a falás kenyér épen van, — azt egybe megmossa maga az Igazság, belé teszi egy pohár borba, de

előbb a király leányát álomporral elaltassa, azután beadja a kenyeret neki borban, — mikor felébredett a király leánya, hát tízzszerre frissebb, mint amikor születt volt. A király örömben azt sem tudta, mit csináljon, oda akarta adni fele királyságát, de ő nem vette el, hanem kért egy szekér pénzt, mind ezüst huszast. A király bizony egy nagy társzekeret neki megtöltött, azt izeni, hogy már indulhat, de az Igazság azt izeni vissza, hogy ő még azt is meg tudná urusolni, hogy ennek a városnak mindég bő vize lenne. A király mindjárt kihirdetteti a városban, hogy nála egy ilyen ember van, aki a városnak bő vizet tudna árasztani. Megörül a város népe, egyszeribe annyi pénzt Igérnek, amennyit csak elvihet. Fogja magát az Igazság, elmenyen néhányad magával le a résre, ott a fűzfa alól kiásassa a nagy malomkövet, hát akkora helyről buzog fel a víz, mint amekkora helyt fekütt a malomkő. Egyszeribe a város annyi pénzt ad, amennyit csak két társzekér megbírhatótt. Megindul az Igazság, hogy már a sok pénzzel menyen haza, hát előltalálja a Hamisságot. Kérdi a Hamisság: hát te hogy tettél szert erre a teméntelen sok pénzre? Az Igazság ahogy volt, éppen úgy elbeszélte neki. Fogja magát a Hamisság is, fogad egy embert, hogy az ő szemeit is vájja ki, a két karját pedig vágja le, osztán őtet is vigye ki az akasztófához; úgy teszen biz az ember, levágja a két karját, a két szemit kivájja, osztán elvezeti ki az akasztófához s ott hagyja. Várja, várja a Hamisság a három varjut, hát éjfélkor el is jönnek, leszállnak az akasztófára, — egyszer megérezik, hogy ott valami bűdösség van, a varjúk bizony leszállanak rája, — ahajt mind egy szikráig megették a Hamisságot. Holnap legyen a kijetek vendégök!»

NÉHÁNY ÉV PETŐFI ÉLETÉBŐL.*

Irta Szeberényi Lajos. (Szeged, Burgernél. 1861.)

Érdekes könyvecske, melyet örömmel fogadhatnak mind Petőfi tisztelői, mind pedig azok, kik az irodalom történelmével foglalkoznak. Én még más szempontból is örültem neki. Megmondom okát, noha magamról kell szólanom, mi kissé unalmas, de rövid leszek s így elnézésre lehet számítanom.

Ezelőtt nyolc évvel, 1854-ben, Petőfi életiratát s művei esztétikai fejtegetését kíséreltem meg. Dolgozatom tulajdonkép csak *conversations-lexiconi* cikk akart lenni, melyre Pákh Albert szólított fel az általa szerkesztett «Újabbkori Ismeretek Tára» számára. Az adatokat a régibb lapokon s Petőfi némely levelein kívül Arany, Csengery, Emődy, Orlai—Petrics, de leginkább Pákh szolgáltatták. Azonban cikkem sokkal terjedelmesebbé vált, mintsem a szerkesztő kiadhatta volna; rövid kivonatot készített belőle s azt tanácsolta, hogy adjam ki valamelyik hetilapban vagy havi iratban. Csakugyan, egy pár részlettel meg bővítve s megtoldva némi polémiával az újabb magyar líra ellen, kiadtam az Új Magyar Múzeumban. Innen dolgozatom formátlansága, innen, hogy az, sem mint életirat, sem mint esztétikai jellemrajz még a nem nagyon szigorú igénye-

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 1—3. sz., 4—6., 20—22., 36—39. l., aláírva: *Gyulai Pál*.

ket sem elégíti ki. Mindamellett kiadását a mai napig sem bántam meg, legalább egy csoport adatot adtam át a nyilvánosságnak, legalább oly időben igyekeztem Petőfi költeményeinek szépségeit fejtegetni, midőn irodalmunk hemzsegett ugyan a Petőfi-utánozóktól, de azért a lehető legkevesebbet beszéltek róla; legalább alkalmat nyújtottam arra, hogy bírálatok, cáfolatok keletkezhessenek s így kitisztuljanak a netalán hibás adatok. Szándékom volt ugyan a dolgozatot egy teljesebbel, jobbal, egy egész könyvvel kicserélni, de azt most már bizonyos körülmények miatt alig lehet tennem. Azonban az adatok gyűjtésével nem hagytam föl, örömet szolgállok másoknak, örömet szólok mindenhez, mi Petőfi életére vonatkozik, kivált ha az dolgozattal kapcsolatban van, minő a jelen eset is.

Szeberényi selmeci tanulótársa s azután is egy pár évig barátja volt Petőfinek s úgy látszik, hogy csaknem az egyedüli, ki költőnk e korszakából hiteles adatokat szolgáltatathat. Ő ugyan már ezelőtt is írt egy pár cikket ez évekről, ha jól emlékszem az 1855-ki Divatcsarnokba, azonban itt mindent bővebben tárgyal s Petőfinek négy hozzá írt levelét is közli. Az én életirati vázlatom a selmeci napokról majdnem hallgat, csak annyit jegyez meg, hogy Petőfi előbb az aszódi, aztán a szőlőrinci gimnáziumban tanult,* később pedig a selmeci

* Petőfi iskolai életére vonatkozó adatokat egész a selmeci liceumba léptéig testvére Petőfi István közlése nyomán (lásd Vasárnapi U. 1857. 5. sz.), így kell kiigazítani: Petőfi egész hatéves koráig Félegyházán volt szülőinél; akkor Kecskemétre adták Hábel Józsefhez, ki atyja akkori félegyházi s kecskeméti székeinek haszonbérelő társa volt. Két évig járt Kecskeméten az ev. alsóbb iskolába s midőn innen visszajött, szülei Félegyházáról Szabadszállásra költöztek s innen nemsokára Szent-Lőrincre (Tolna megyében)

líceumban, honnan kiutasíttatását színészkedése okozta volna. Szeberényi nemcsak részletes rajzot nyújt Petőfi selmeci életéről, hanem kimutatja ez utóbbi adat hibás voltát is. Szerinte Petőfi nem színészkedett, csak mindennap meglátogatta egy ott mulató német szintársulat előadásait az akkori iskolai szigorú törvények ellenére is. «Hogy Selmecen Petőfi színészkedett volna, s azért utasíttatott volna ki az iskolából, — mond Szeberényi a 10-ik lapon, — mint Gyulai állítja, tévedésen alapul. A német nyelvben azon időben nem is volt anynyira jártas, hogy a színpadon fölléphetett volna, ha csakugyan lett volna is kedve német színésznek lenni.» Mind elhiszem s legkisebb okom sincs kételkedni benne. Én ez adatot Pákhtól hallottam, kinek Petőfi beszélette, hogy a színészet miatt összetűzött tanáraival s mivel egyik költeményében azt írja: «Sine fine folyt a per s abeundi consilium lett a vége breviter», a két adat kombinációjából származott tévedésem. Nem is úgy értettem, hogy német színész lett, abban pedig, hogy Selmecen is megfordulhat magyar szintársulat nincs valami abszurdum, legalább az erdélyi Szebenben néha 3—4 hétig játszanak magyarok, pedig rendes német színháza van s bizonyára németebb város Selmecnél.

A színház gyakori látogatása egyébiránt a Szeberényi tanuskodása szerint is befolyt arra, hogy Petőfi elhagyja az iskolát. «Gazdája — mond Szeberényi — részeges kamarai hajdú volt, kivel Petőfi egy szobában lakott s ki olykor mámoros fővel a nála szállásolt tanulóknak

vitték iskolába, hol legalább is egy évet töltött. Visszatértével Pestre vitték, hol három évig, azután Aszódra, hol szintén három évig járt iskolába. 1838-ban Selmecre vitték a retorikába, hol azonban félév múlva búcsút vett a kapufélfától.

Gy. P.

saját verses szüleményeit szokta volt tollba mondogatni. Ez, esti elmaradozásának okát talán nem is gyanítván, másrészt pedig látván, hogy a szegény fiú, kinek anyja sem volt, hogy a karzati beléptidíjt megfizethette volna, e végre egyik-másik holmiját eladta, korhelységgel vádolta őt tanítóinál. Ezek nem vettek annyi fáradságot, hogy az ügyet mélyebben megvizsgálják, különösen, hogy az iskolatörvények szűk határai közt meg nem férő lélek körül pszichológiai vizsgálatot tartottak volna; more patrio megintették, megdorgálták s a történeteket valószínűleg atyjával is tudatták. A dorgálásoknak eredménye csak az lett, hogy P. folytatta életmódját, mi tanárait tőle egészen elidegeníté; gazdája pedig, egy atyjához intézett levélben, őt a legfeketebb színekkel, mint legkicsapongóbb ifjút rajzolta. P. pedig nem volt az; ezt én mondhatom, ki csaknem éjjel-nappal vele valék, ki előtt semmit sem titkolt, kinek minden léptéről volt tudomása s kivel, hogy annál gyakrabban együtt lehessen, a fönnebb történetek után, legközelebbi szomszédságomban bérelt szállást. Hanyagnak, kicsapongónak tartották őt tanárai is, mert a hideg idegen nyelven szárazon előadott tudományokat, különösen a költészettant, nem tanulta oly szajkó módon, mint némely akkori eminens, ki midőn az iskolából kilépett, látta, hogy semmit sem tud. Ráfogták Petőfire, hogy a költészettanhoz nincs kedve, kinek ez, a magyar történet mellett, melyet akkor a magyar nyelven írt legjobb művekből szorgalmasan tanulgatott, csaknem kizárólagos tanulmánya vala. Ekkor történt, hogy midőn az iskolában egy művét felolvasta, tanítója nem akarta elhinni, hogy azt maga készítette. Bekövetkezett a félévi vizsgálat február első napjaiban s Petőfi a következő osztályozásban részesült:

Ex moribus Classis 1-æ.

— poetica Classis 1-æ.

— geographia antiqua Classis 1-æ.

— exercitiis styli Classis 1-æ.

— doctrina fidei Classis 1-æ ex ultimis.

— antiquitatibus romanis Classis 1-æ ex ultimis.

— historia patriæ Classis 2-æ.

Az osztályozás, ha emlékezetem nem csal, atyjának is elküldetett. Képzелhetni, milyen hatással lehettek e tudósítások a boldog együgyűségben élő s hite szerint legszebb reményében csalatkozott atyára. Ez szolgálhat némileg, ha nem is mentségül, de legalább kulcsául azon igazságtalan bánásmódjának, melyben e többrendbeli denunciatio következtében fiát részesítette.»

Miben állott ez igazságtalan bánásmód? Atyja egy szemrehányással telt levelet írt neki s kijelentette, hogy korhelysége, kicsapongásai által érdemetlenné tette magát arra, hogy ő róla többé, mint fiáról, gondoskodjék s egészen sorsára bízsa. Szeberényi, kivel közölte e levelet, vigasztalta, azzal biztatván, hogy atyja, ha megtudja a dolog valóságát, ki fog engesztelődni. «Sohasem — felelt ő — ismerem atyámat, de különben is kegyelemért esedezni atyámnál nem fogok.» Oly felelet, mely megegyezik a későbbi Petőfi jellemével is. Csakugyan Petőfi elhagyta az iskolát s így nem kiutasítva, hanem magától s nyakába vette a világot febr. 14 és 16. közt 1839-ben. Eltávozásakor e sorokat írta Szeberényi emlékkönyvébe :

Kegytelen a végzet ; nem hagy sok időig örülni

Minket együttlétünk édeni napjainak.

Ámde az a földnek bármely részére ragadhat,

Érted ezen kebel ég s lészen örökre hived.

Némi kalandok után Pestre érkezett s ott beszállott abba a külvárosi vendéglőbe, hova atyja szokott, azt mondván, hogy a husvéti ünnepekre megy haza s itt atyját vagy legalább kocsiját bevárja. Az én tudomásom szerint az nem külvárosi vendéglő volt, hanem a belvárosi úgynevezett «Kecskeméti-ház», mi igen lehet, mert atyja haszonbérletársa volt Hábel Józsefnek, ki Kecskeméten lakott. Szeberényi körülményesen adja elő az atya és fiú közti találkozást. Néhány napi ott tartózkodása után jelentik neki, hogy atyja megérkezett. Felugrott, menni akart, de atyja éppen akkor lépett be. Mentegette magát, azt mondotta, hogy tanárai haza küldték a husvéti szünnapokra. Atyja kétkedve jegyezte meg, hogy husvét még csak három hét múlva lesz. De levelet is hoztam tőlök apámnak, — vágta ki magát a fiú. Az atyja a levelet kérte elő, a fiú egyik ismerősüket nevezte meg, kinél a levelet hagyta. Együtt indultak el amaz állítólagos ismerőshöz. Karonfogva mentek végig több utcán, míg végre elérték a kijelölt házat. A fiú előzékenyen kinyitotta az ajtót, atyját előre bocsátotta, aztán becsapván elosont s csak hónapok múlva találkozott ismét atyjával.

Szeberényi szerint Petőfi, Selmecre jöttekor, (1838 aug.) 17 éves volt, mint az iskolai anyakönyv bizonyítja s így 1821-ben született volna, noha 1—2 évvel fiatalabbnak látszott. «Nem tudom, — folytatja tovább, — honnan merítette Gyulai azon állítását, hogy Petőfi 1823. jan. 1-én született, honnan ez adat a Magyar Írók életrajzába is átment.» Csodálatos, hogy ezen Szeberényi csodálkozik. Hiszen ez adat ott áll mindenkinek nyitva, Petőfi Összes költeményei első kiadásához mellékelt arcképe alatt s így egyenesen Petőfítől került. De még csodálatosb az, hogy Szeberényi semmit

sem tud arról, hogy Petőfi születésének mind éve s napja, mind pedig helye cáfolhatlan adatokkal tiszta van hozva. Ő a szülővárosra vonatkozólag ezt jegyzi meg: «Petőfi, a selmeci iskolai anyakönyv szerint, aug. 31-én iratta be magát. Születése helyének itt Kiskőrös van bejegyezve, míg ellenben az ottani Magyar Társaság jegyzőkönyvébe maga saját kezével Szabad-Szállást írta be születése helyéül. Innen kitetszik, hogy Gyulai állítása, mintha Petőfi Félegyházán született volna, hibás.» Hogy mennyiben tévedtem s mennyiben nem, sokkal fontosabb adatokkal van már bebizonyítva, mint a minőket felhoz Szeberényi. Az 1857-iki Vasárnapi Ujság hasábjain az egész kiderült. Sárkány János kiskőrösi lelkész az egyházi keresztelési anyakönyvet idézte, hol a 127. lapon ez áll: «1823 jan. 1-én kereszteltetett Petrovics István és Hrúsz Mária fia, Sándor.»* Én ez adat közlésekor tüstént felszólaltam a Pesti Naplóban. Nem kételkedtem ugyan az anyakönyvi adat hitelességén, de belőle csak annyit olvastam ki, hogy 1823 jan. 1-én Petőfit csakugyan a kiskőrösi egyházban keresztelték, miből még nem következik, hogy ott is született volna. Hivatkoztam Petőfi «Szülőföldemen» című költeményére, melyet Félegyházán írt s melyben ez áll: «Ez a város születésem helye.» E mellett föl-ementem, hogy Petőfi egyik barátja homályosan emlékszik, mintha hallotta volna Petőfitől, hogy nem ott született, hol keresztelték. Mindebből azt következtettem, hogy Félegyházán [!] kath. község lévén, könnyen vihették át a csecsemőt Kiskőrösre keresztelni az evang. lelkészhez. Ezért a születésre nézve az anyakönyv még magában nem dönt. Azonban Sárkány úr a V. U. szer-

* Lásd V. U. 1857. 1. sz.

kesztőjéhez küldött levelében valóságos döntő okiratot is közlött, Kiskőrös városa 1822—23-iki jegyzőkönyvének kivonatát, mely szerint Petőfi atya a város mézsárszékének haszonbérője volt. E levelet a szerkesztő csak velem közlőtte s nem egyszersmind a közönséggel, mivel fölöslegesnek hitte Petőfi testvérének, Istvánnak, Brünnből írt levele után, melyet egész terjedelmében közlött.* E levélben a többek közt ez áll: «Sándor Kiskőrösen született 1822-ik év december 31-én pontban éjféli 12 órakor. Hosszú életök folytában szüleim soha kedvesebb új évet nem értek, mint az 1823-ik, öt évi házasságuk után végre az ég egy fiúval áldotta meg őket. Ezt szüleimtől nem egyszer hallottam s midőn felnőttem, számtalanszor olvastam a Nagy Biblia melléklapján atyám jegyzetét: Sándor fiam született stb., hol harmadfél év múlva saját nevem is ragyogott.» E szerint jogosan írhatta Petőfi, hogy 1823 jan. 1-én született, könnyen érthetni az anyakönyvi adatot is, hogy még aznap megkeresztelték s azt hiszem, 1823-nál maradhatunk a jövőre is. Ama másik kérdésre, hogy Petőfi szülővárosát megtagadta-e vagy csak nem tudta, nem lehet egész bizonyossággal felelni. Az igazság szántsándékos ferdítésével bajos vádolnunk. Igaz ugyan, hogy alkalmasint aszódi iskolai bizonyítványa nyomán, kiskőrösi születésűnek van beírva a selmeci iskolai anyakönyvbe s ő mégis szabadszállásinak írta magát a Magyar Társaság jegyzőkönyvében, de ennek oka nemcsak az lehet, hogy érdekesebbnek tartotta a felföldön kún fiúként szerepelni, hanem az is, hogy ő Kiskőrösen csak mint egyéves csecsemő élt s mikor Selmece került, szülői már visszaköltöztek Szabadszállásra, hol még Kis-

* Lásd V. U. 1857. 5. sz.

kőrösre szakadásuk előtt laktak, mint földbirtokosok.* Ami «Szülőföldemen» című versét illeti, abban legcsekélyebb affektáció sincs. Egyéves korától egész hatéves koráig itt nevelkedett s így természetes, hogy gyermekkori emlékei, melyeket e költeményben megénekel, Félegyházához voltak tapadva s így azt, legalább költeményében, méltán tartotta szülőföldjének.

Szeberényi egy pár furcsa históriácskát is megemlít Petőfi selmeci tanuló korából. Annak a pap-históriának nemigen örülhet az ember. Ezt nem rovásképp mondom Szeberényire nézve; elvégre ami igaz, igaz, ha kellemtelen is, noha talán férhetne hozzá egy kis kétség, mert a diákocskák szeretnek némely excesszust magokra fogni az érdekesség kedvéért, hanem mert tartok tőle, hogy Petőfi valamelyik életírója vagy aki novellát gyárt vagy adomákat szemel ki, túl kiszínezi vagy nagy súlyt helyez rá, különben is Petőfibre szeretnek sok minden furcsát fogni s ez oldalról bámulni. Egy másik históriácskának csak annyi alapja van, amennyiben valaki magára fog valamely adomát. «Ászódon, — mond Szeberényi, — történt, mint maga (Petőfi) beszéli, hogy derék tanítója egyszer felszólítá, határozna meg, mi a diák? mire ő rövid megfontolás után ezt felelé: a diák oly semmi, melyből minden lehet.» Ezt az elmés feleletet nem Petőfi gondolta ki, nagyon régi história az, még gyermek koromban hallottam a vén diákoktól, kik mint adomát beszélték. Csodálkozni lehet, hogy Szeberényi soha sem hallotta; ez egyébiránt némi adat arra nézve is, hogy a pap-históriát se higgyük el oly könnyen, ha mindjárt maga Petőfi beszélette is. Sokkal nevezetesebb mindennél az, mit Szeberényi költőnk irodalmi első

* Lásd V. U. 1857. 3. sz. Vörösmarty László levelét.

kísérleteiről ír. Petőfi tagja volt a selmeci iskolai Magyar Társaságnak s úgy látszik, itt érezte magát legotthonosabban. November 7-én 1838-ban lépett fel első munkájával, egy «A hűtelenhez» címzett költeménnyel, melynek bírálója éppen Szeberényi volt, a társaság elnöke. A költemény meglepte a bírálót s a többek közt azt az észrevételt tette reá, hogyha a szerző szép tehetségével szorgalom párosul, idővel jelesb költőink közt fog helyet foglalni. E költeményt közli is Szeberényi s róla most az a véleménye, hogy nem sokkal jobb, mint száz meg száz kezdőnek összefércelt rímecskéi. Nem vagyunk egészen egy véleményben Szeberényivel. A költemény ugyan semmit sem ér, de nyelvében, verselésében van valami, mit nem igen találhatni meg száz meg száz kezdő kísérletében. Petőfinek még egy más kísérletét is fölolvasták a Magyar Társaság gyűlésén elmenetele után egy pár nappal. E költemény címe: «A költő keserve» volt. Ez még nagyobb hatást tett s a társaság közmegegyezéssel az érdemkönyvbe iktatta, hova csak a legjelesb dolgozatokat vették föl. E költeményt nem közölheti Szeberényi, mert az Érdemkönyv ugyan ma is megvan, de azok a lapok, melyeken e mű volt, hiányzanak, alkalmasint 1851-ben a selmeci tűzvészkor veszték el.

Petőfi későbbi éveiből is egész 1845-ig feljegyez Szeberényi néhány adatot, melyek, kivált Petőfinek Szeberényihez írt négy levele, részint megigazítják, részint körülményesbbé teszik az én életirati vázlatomat. Szeberényi szerint is, mint nálam, az atya néhány hónap mulva erővel vitte haza fiát, noha ez az útközben többször vissza akart szökni, később Sopron megyébe küldötték egyik rokonukhoz, ki növeltetéséről gondoskodni kívánt s a soproni líceumba szándékozott beadni. Sze-

berényi szerint ez az anyja műve volt, mert atyja, a selmeci kázus után, azt akarta, hogy fia tanulja az ő mesterségét. Az én vázlatom szerint Petőfi, Sopronba érkezve, egyenesen a laktanyának tartott s katonának csapott föl (1839). Szeberényi igazolja mind az évet, mind a tényt, azzal a különbséggel, hogy Petőfi Sopronban megkezdte ugyan tanulmányait, de nem sokáig folytatta. Katonását, megszabadulását Szeberényi éppen úgy adja elő, mint én, csak hogy több mulatságos históriácskát emel ki. Megjegyzi, hogy egyszer Petőfi transzporttal küldetett Pozsonyba s a vezénylő tizedestől engedelmet kapott, hogy az éjt barátjaival tölthesse. Már ekkor észre lehetett venni rajta, hogy a katonai pálya nincs inyére, de azért nem panaszkodott s inkább csak helyzete nevetséges oldalát igyekezett feltüntetni. «Elmondta, — folytatja Szeberényi, — mikép kezdte őt káplárja a katonai gyakorlatokban oktatni. — Tudja-e kend, — így beszélt, tizedese szavait idézve, — tudja-e kend, mi az a stéling? Nem. — Nohát a stéling a katonának az a Stellungja, amelyben áll. — Beszélte továbbá, hogy hálótársa egy cigány fiú; továbbá mi nehezére esik, hogy a megszabott órán túl gyertyát égetni nem szabad a laktanyában, de ő gyakran, ennek dacára, szuronyának feje fölött függő karikájába illeszti a gyertyát s midőn társai elalusznak, meggyújtja és olvassa a soproni tanulóktól e végre kapott könyveket.»

Petőfi 1841-ben szabadult meg a katonaságtól Szeberényi szerint is, kivel hazatértekor ugyanazon év tavaszán találkozott Pozsonyban s dicsekedve mutatta neki obsitját, melyet az ezred orvosa eszközölt ki. Tanulótársai néhány napig maguknál tartották. Ottléte alatt egy «Kuruttyó» című humoros balladát írt, melynek tárgya egy vén cigány, de amely elveszett,

pedig Szeberényi véleménye szerint ifjabbkori versei közt aligha az nem volt a legsikerültebb. Petőfinek megszabadulásától egész pápai diák koráig terjedő viszonytagságairól, adatok hiányában, hallgat az én életirati vázlatom. E hézagot igen körülményesen betöltik Petőfi itt közlött levelei. «Veled — írja a többek közt Szeberényinek Pápáról, júl. 7. 1842 — utoljára Pozsonban beszéltem, onnan szüleimhez Pestre mentem. Ezek örültek, hogy a katonaságtól megszabadultam, de képzeld barátom, azt akarják, hogy mészáros legyek, én és messterember! Ennek két oka volt. Először az apám mindig jobban szeretett volna látni: húst mérni, mint jambusokat és trocheusokat faragni. Másodszor! — s ez már fontosabb! — szüleim elszegényedtek, annyira, hogy engem tanulásomban segíteni nem voltak képesek. Azonban, gondolhatod, hogyha még tíz ily fontos ok lett volna is, ebben velők meg nem egyezem.» S csakugyan, Petőfi jobb időt várva, két hónapot (május és június 1841) otthon töltött, később Pestre ment, de itt, amint ő maga mondja, semmi kedvező szél nem fúván, nem is lengedezvén, tovább folytatta útját Füred felé s innen átkelve a Balatonon, Somogyon, Veszprémen át Tolnába, Ozorára ment, hol színészekkel találkozván, beállott színésznek Rónai név alatt. Három hónapig színészkedett, ekkor a társaság tönkre jutván, Mohácson búcsút vett a színésztől s Pécs, Szigetvár, Kaposvár, Keszthely, Sümeg, Szombathelyen keresztül Pozsonyba ment, hol tanulni akart, de nem volt miből éljen. Végre Pápán állapotodott meg, hol Tarczay tanár vette pártfogása alá. Itt is ugyan csak tengődött, de mégis elten-gődött valahogy egy évig. Részt vett az iskolai képző-társaság munkásságában, megnyerte az egyik balladai pályadíjat, azonkívül másik balladája s két lírai köl-

teménye is — többet nem adott be — dícséretet nyertek. «Ez is elég egy obsitos-logikusnak», — veti utána.

Pápát 1842 nov. 2-án hagyta el, hogy színésznek álljon. «Feljöttem barátom Pápára, — írja, — feljöttem, hogy örökre elhagyjam az iskolát. Engem rettenetesen üldöz a sors. Egy borzasztó mélység előtt állok, melyet át kell lépnem s e lépéssel talán két szívet (szülőimét) repesztek meg. S mégsem tehetek máskép. Lásd barátom színésszé kellennem, kell, nincs semmi menedék; szülőim nem segíthetnek s Pápán nincs semmi alkalmam, mellyel a nyomoru filléreket életem tengetésére megszerezhetném. Most már harmadszor színésszé!» Első színészkedése alatt alkalmasint azokat a hónapokat érti, melyeket Selmechről eljötté után Pesten töltött, mint statisztá a színháznál. S csakugyan színésszé lett Székesfehérvárott a Szabó József társaságánál. A következő év tavaszán (1843 márc. 5.) már Kecskemétről ír barátjának. «És azóta színész vagyok, — mond a többek közt — s noha igen parányi lény még a színpadon, de reménylem, egykor nem leszek utolsó; mert nem hiszem, hogy az ég segédkeze ne lenne azzal, ki oly szent célokkal, oly eltökéléssel áldozva lépett a színpadra, mint én.» Ez időszakra esik költői pályája kezdete is az irodalomban. Mint pápai diák küldött föl már verset az Athenæumba. Első megjelent költeménye «A borozó» volt, még Petrovich név alatt. A második «Hazámban» Petőfi név alatt. Mindkettő az 1842-iki Athenæumban. 1843-ban már többször, e folyóirat csaknem minden füzetében lehetett találkozni a Petőfi névvel. Idevonatkozólag írja barátjának: «Tehát kitaláltad volna «A borozó» szerzőjét, ha Petrovich alatta nem volna is? No úgy remélem, még könnyebben kitalálsz, ki az a Petőfi Sándor, ugyan az Athenæum-

ban. Karácsonkor (1842) Pesten valék és megismerkedém személyesen Bajzával és Vörösmartyval. Vörösmartynak szembe tűntek verseim s amint Bajzától hallám ő a Petőfi név alatt valami régibb író-t vélt sejtteni. Félnapot tölték a régtől tisztelt, szeretett két férfi körében. Színésztársaim is olvasták az Athenæumban Petőfi versét, de ők nem hiszik, hogy én vagyok az. Egyébiránt nem sokat törődöm velök, kik többnyire asini ad lyram.»

Tavaszig, úgy látszik, Kecskeméten maradt, legalább júl. 21. 1843-ban Pestről írt levelében azt írja Szerényinek, hogy husvét után elment Pápáról, hova alkalmasint Kecskemétről jött s egy darabig Pozsonyban tartózkodott. Itteni színészkedését, írnyokoskodását s végre Pestre jövetelét e levélben saját maga is éppen úgy írja le, mint én életirati vázlatomban. Csak egyetlen egy hibás adatot kell igazítani. Tudtam, hogy Petőfit nyomasztó körülményeiben egy pár nevezetese magyar író emelte ki, kikkel Pozsonyban ismerkedett meg, de nem tudtam nevöket. Tulajdonkép Vachott Sándor kezdeményezése volt az egész. De halljuk magát Petőfit: «Szerencsémre megismerkedtem Vachott Sándorral. Ez Pozsonyból lerándult kedveséhez Pestre, ki már e hónap 10-e óta neje s itt tudtomon kívül számomra egy aláírási ívet bocsátott ki az athenæisták közt, melyen 30 pengő forint gyűlt össze. Az adakozók Vörösmarty s Vörösmartyné, Bajza s Bajzáné, Vachott Sándor s mátkája s ennek atyja stb. Ezzel segítettem ki magamat Pozsonyban. Később maga szólított fel Fekete (a színigazgató), hogy álljak társaságához, mit azonnal tettem is. De mindjárt azután való nap kaptam Nagy Ignáctól levelet, melyben jelenti, hogyha Pestre akarok jöni, kieszközlendik, miszerint a Nemzeti Szín-

háznál bevegyenek s azonkívül néhány hónapra fordítnivalót is ad a Külföldi Regénytár számára. Én tehát természetesen azonnal bejövék. Három hete, hogy itt vagyok s már egy kis regényt, a Negyvenéves hölgy, Bernard Károlytól, le is fordítottam, melyért száz váltó forintot kapok. Tegnap kezdtem a másikba, Robin Hood, Jamestől. Ez németben 900 lap s jó darabig fog elfoglalni. Addig Pesten leszek, azután pedig hova megyek, még nem tudom, mert a pesti színpadra lépni most még, ez oly fa, melybe nem merem fejszemet vágni, noha arra Vörösmarty sine fine ösztönöz. Majd elhatározom magamat.»

E levelek stílus és forma szempontjából nem oly érdekesek ugyan, mint Petőfi későbbi levelei, melyek, mint például a Kerényihez írottak, prózai munkái legjavát teszik, mindamellett ezekben is feltűnő az egyszerűség és könnyűség, melyek Petőfit kiválóan jellemzik. Másfelől be engednek pillantanunk a tizenkilencéves Petőfi lelkébe, hol örökös és lázas nyugtalanságban küzd élete mindennemű viszonyával, a szülők akaratjával, a barátok tanácsával, az iskola, a katonaság, sőt még a színészet korlátaival is. Tulajdonkép nem tudja mit akar, csak érzi, hogy nem közönséges pályára van hivatva s mindenütt keresi e pályát. Most hős, majd színész, majd költő akar lenni, végre mindkettő egyszerre. Nem maradhat egy helyen sokáig, vándorolnia kell, hamar lemond egy-egy pályáról, ma diák, holnap katona, majd színész, ismét diák, ismét színész, csak lantjához marad hű, de egyszer arról is le akar mondani. «Nekem az Athenaeumban, — írja Páparól Szeberényinek 1842-ben, — jött ki egy versem (nem tudom olvastad-e saját nevem alatt) azonban ez az *első és utolsó vers, melyet tőlem lát a világ*. Lemondok barátom

a verselésről, le ; ez a mai világban szegény embernek háládatlan egy mesterség, átkozott keveset hajt a konyhára, lemondok tehát és a prózához állok, barátom, mitől valaha annyira írtóztam.» S mégis ugyanazon év novemberében új verset küld barátjának s a másik évben már így kiált föl : «Írám, hogy lemondok a verselésről? Nem tudják, mit beszélnek, valami ilyféle van a szentírásban». Azonban e habozás és sikertelenség közepett is folyvást mély hite van magában. Vagy ki kell küzdenie magát vagy elvesznie. Nem akar közönséges ember lenni. «Már rég meg van mondva, hogy én középszerű ember nem leszek : aut Caesar aut nihil. Ne ne vess ki barátom, ha bolondokat beszélek.»

Küzdelmes nyugtalansága apróbb dolgokban is nyilatkozik. Meg akarja változtatni nevét, azt hiszem, nemcsak nem magyaros hangzásáért, hanem mert egy új és nagy nevet akar kivívni magának. Először Örömfő Vidornak nevezi magát, így írta nevét egy könyvbe, melyet Szeberényinek ajándékozott, majd Rónai, később Sió, míg egyszerű ízlése visszavezeti a Petőfi névhez, mely a Petrovicsnak fordítása. Ellenben költeményei kidolgozásában majd semmi nyoma nincs e habozásnak. Keveset javít rajtok, csak valamivel többet, mint később, midőn nagyon gyorsan dolgozott s ritkán javított egy-két szót. Szeberényi e levelekhez mellékelte két oly költeményét közli, melyek összes költeményei közt is megjelentek. Mindenikben van ugyan javítás, de aránylag csekély. Inkább csak egy-egy rossz epithetont cserél föl mással vagy egy-egy mondatnak ad nagyobb erőt. A «Felköszöntés» című költeményének* eredeti

* Lásd Petőfi összes költeményei, Pest, 1848. I. db. 158. l.

címe más volt: «Az utolsó éj . . . n» (alkalmasint Pápán). Négy javítást tett benne s mindeniket a költemény előnyére. Egyik: *Lángérőjű vad hatalmú bor helyett Részegető, lánghullámú bort*; a másik: *Nézzen rám a sivatag homokja helyett: Ide nézzen a puszták homokja*; a harmadik: *Éljen a sors égi rendelése helyett: Éljen a világ dicső folyása*, a negyedik: *Szép hűség helyett Szent hűség s gyehenna helyett pokol*. A «Jövendölés»* című dalnak eredetileg szintén más címe volt: «Az álom». Ebben lényeges javítást tett, egy egész új versszakot csúsztatott be. Apróbb változtatások itt sem hiányzanak: *És nőtt a gyermek, lángra gyújtá forró keblét az ifjúkor helyett: Lángra lobbant meleg keblén az ifjú kor; ír helyett enyh; Soká, soká, örökkön él helyett Anyám, soká, örökkön él*. Egy az összes költemények közé föl nem vett s eddig ismeretlen költeményét is közli Szeberényi. Címe az «Első dal», melyben a színpadot és színésztársait üdvözli, majd semmi becse sincs, pedig 1843-ból való. Kenetes hangú és oktató, minden emelkedettség nélkül s meglehetősen eszmétlen. Sajnálkoznunk kell, hogy Petőfinek Szeberényihez intézett többi levelei elvesztek, holott egész 1845-ig folyvást levelezésben állottak egymással. Szeberényi, úgy látszik, e levelek tartalmára sem emlékszik, mi némi kárpótlásul szolgálhatna; legalább könyvében nem találhatni nyomát. Az 1844—45-i évekből csak egy tréfás históriácskát jegyez föl, s érinti, hogy barátságuk felbomlott. A tréfás históriácska, mely Petőfit nagyon bosszantotta, a következő: Petőfi egy napon Gyömrőre A-i ismerőst látogatni kimenvén, ez gróf Telekiéknél így mutatta be: Petőfi barátom Pest-

* Lásd Petőfi összes költeményei 168. lap. Szeberényi szerint nincs benne.

ről, ki félig-meddig író is volna már! Barátságuk felbomlása, mint mondtam, csak röviden van érintve. Petőfit a Kör által kiadott költeményeinek bírálata idegeníté el iskolai barátjától, annyira, hogy ha találkozott is vele, többé nem akart reá ismerni. «Bocsáss meg, oh bocsáss meg, — mond Szeberényi, — te az idvezültnek szelleme, ha azon jó szándékról, hogy magasztalóid elbizottságra ösztönző túlzó tömjénezéseit egy kissé ellensúlyozzam, egy részben *nétalán* igazságtalanná lettem.» És ismét: «Egyébiránt, hogy ő volt is *talán* a hibás, azt én még életében régen megbocsátottam.» Ennyi mindaz, mit Szeberényi az egész dologról jónak lát megjegyezni, de amit én nem hagyhatok bővebb szó nélkül.

Miért oly hallgatag Szeberényi e pontnál, midőn más helyt annyira közlékeny, hogy a legcsekélyebb adatot is följegyzí? Miért vonul csak itt vissza, midőn másutt, amint ily munkákban nemcsak elkerülhetetlen, hanem szükséges is, nem áttall beszélni magáról? Ha mindent elmond Petőfiről, amit tud, miért hallgatja el csak azt, mi szintoly érdekes, mint a többi s irodalmi ügygyel lévén kapcsolatban nem oly kényes természetű, hogy diszkrécióból mellőzni kelljen? Miért nem utasítja az életíró, hogy hol jelent meg az a bíráló, mely Petőfit annyira felbőszítette? Szeberényi vagy helyesli, talán egészben, talán részben, mindazt, mit akkor Petőfiről írt, vagy nem. Ha igen, miért nem vallja be, ha nem, miért hallgat? Mindenesetre ez nem erkölcsi bátorság. Ezt ugyan nem volna szabad mondanom az udvarias Szász Károly szerint, ki megtiltja az író erkölcsi intencióit kutatni, a sorok közt nem enged olvasnunk s a társadalmi illetet az irodalmi illemmel egynek tartja, azonban én még nem aláztam oda tollamat, hogy ily szabályokat aláírjak. Még egyszer ismétlem, hogy ez

nem erkölcsi bátorság, annyival inkább, hogy a *talán netalán* kifejezések a dologgal ismeretlen olvasó előtt majd mindent csak Petőfire látszanak háritani. Nem kívánok sem Petőfi ügyvéde, sem Szeberényi vádlója lenni, de megpróbálom kideríteni az ügyet, amennyiben tehetem s pótolni Szeberényi könyve e hiányát.

Szeberényi bírálata a *Hirnökben** jelent meg Etőfi Andor név alatt. Tudomásom nem oly bizonyos, mint kétszer-kettő négy, de mégis elég alapos arra, hogy a legnagyobb hihetőséggel kombinálhassak. Ez alapot Petőfinek e cikkekre írt feleletéből** merítettem, mely a következő: «A *Hirnök* utósó számaiban két lelkes honfi (egy név alatt) szent buzgalommal izzad, iparkodván engem verseimmel egyetemben tönkre silányítani. Különösen ajánlom mindenkinek, hogy elolvassa, ki csak hozzá férhet, sőt kérem mindazokat, kiket csekélységem csak némely részben is érdekel, hogy elolvassák. Az ott buzgólkodó két atyafi hajdani iskolatársam, kik már akkor kalapálták a kadenciákat, mikor én még azt sem tudtam, mi a költészet: bocskorszój-e vagy martyrkorona? — És ők azóta folyvást ütik a verseket és ezeknek özönével elárasztják a szerkesztőket rendre; de a szerkesztők oly impertinens embertelenek, hogy őket mindeddig nem mutatták be a közönségnek. És ez aztán vexe! és dühbe hozza az embert, valaminségesen dühbe hozta az én fenntisztelt iskolatársaimat s nem csoda, hogy dühökben éppen belém kaptak, én belém, kire ők hajdanában csak olyan formán néztek le, mint néz le a nagy, nagy ökör a lábainál szaladó kicsiny kis pacsirtára. Hazám tiszta keblű, **legszebb erényű** ifjai, fogadjatok hódolatom **tömjénét.**»

* Lásd *Hirnök* 1845. I-ső félév 16., 17. sz.

** Lásd *Pesti Divatlap* 1845. I-ső félév 19. sz.

Petőfi e soraiból kettő bizonyos: először, hogy tanulótársát vagy éppen társait hitte lappangani amaz álnév alatt; másodsor, hogy a kompakt betűkkel szedett *szebb erényű* szóval Szeberényire célzott. Az évszám, a tanulótárs, a szójáték, a barátság fölbomlása, minden arra mutat, hogy Szeberényi volt ama bírálat szerzője vagy legalább fő benne.* Teljességgel nem dicsérem Petőfinek meglehet elmés, de semmiesetre sem derekas feleletét. Először az anonymitas lebbengetése nem lovagias, másodsor rosszul esik az embernek a rajta előmlő affektáció. Tudjuk, Petőfi még Selmecen írt már verset s így nem őszintén mondja, hogy akkor ő még azt sem tudta, mi a költészet: bocskorszíj-e vagy martyr-korona. Tudjuk, éppen Szeberényi volt az, ki Selmecen első versét kitüntette s így affektál, midőn lenézést hány szemére hajdani barátjának. Aztán másfelől Szeberényi később megbizalmasb barátja lett, kihez így ír 1842-ben: «Írod, hogy közöljük egymással elmeszüleményeinket. Én ezt a legnagyobb készséggel, szívességgel és örömmel teszem. Arra is kérlek, hogy küldj bírálatot verseimre (ha tán arra méltók), de oly elbizott semmiesetre nem vagyok, hogy munkádat bírálni fognam. Ismerem e dologban gyöngeségemet». Még más helyet is idézhetnék Petőfi leveleiből, azonban ebből is elég világos, hogy Petőfinek bármely nagy sérelem után is nem volt joga meghamisítani a multat. De mire nem képes egy ifjú költő kritikusa ellenében, legyen az bár igazságos, vagy igazságtalan, mélyreható vagy felüle-

* Petőfi feleletében a kompakt betűkkel szedett másik szó «tömjénét» alkalmasint Dömjén Józsefre vonatkozik, a «Tavas» című zsebkönyv egyik szerkesztőjére. Azonban úgy látszik, hogy a bírálatot Szeberényi írta és Dömjén csak a pápai adatokat szolgáltatatta neki Petőfi ellen.

tes, ha kellemetlent hall tőle. A genie e gyöngeség alól még nem menti föl az embert, sőt a középszerűség sokszor még türelmesb. Mindhiába, akár tűrik, akár nem, a szabad véleményt sohasem nyomhatni el s mindenki jogában lesz mindig: vizsgálódni, ítélni s okos és nem okos dolgokat mondani. A Petőfi ellen írt gyarló kritikák éppen oly keveset bizonyítanak a kritika, mint a rossz költemények a költészet ellen.

Azonban nem volt-e Petőfi haragjának valami oka is, mely mélységére szolgál és Szeberényit terheli? Valóban volt. Azonban nem csodálkozhatni, hogy Szeberényi sok részben balul ítélte meg Petőfit. Hiszen ma is vannak elég nagy tekintélyű írók, kik Petőfi lírájáról, mint a magyar klasszikai költészet megrontójáról beszélnek s Toldy, Vörösmarty után, csak epigonokat lát költészetünkben. Az is természetes volt, hogy Szeberényi Petőfinek oly esztétikátlanságokat, sőt ocsmányságokat vet szemére, melyek a szenvedély vagy humor jellemző és jól talált kifejezései s csak az a hibájuk, hogy nem abból az iskolából valók, midőn nagyon bámult esztétikai kifejezések voltak az ilyenek is: «Az ösztönzaj csak élvre lobbadoz» vagy «Hajnali kellemű fény hinti mosolygva sugárát, melyre az ifjú remény rakja le fellegi várát». Hogyne botránkoznék meg hát Szeberényi Petőfinek még ily sorain is: «Elpártolt barát *veszett ebként* ki szívem *megmarád*, vagy Tiéd vagyok, tiéd hazám, e szív, e lélek, *kít szeretnék, ha tégedet nem szeretnélek*». Mindez természetes, sőt azt tartom természetlennek, hogy Szeberényi, s ez bírálata legjobb része, kezdte sejteni a népnemzeti elem fontosságát, sőt ez oldalról méltányolja is Petőfit, noha csak átalánosságban, mert részletezése éppen ellenkezőt bizonyít. Egyébiránt az egész bírálat nem mélyreható, leghelyeseb benne

egy pár nyelvhiba megrovása s a méltánylat és megrovás egész végeredménye az, hogy Petőfi csak ügyes kezdő. De nem ez, amivel Petőfi nem helyeselhető kifakadását menteni akarom. Van ott egy pár oly sor, melyeket Szeberényinek nem volt joga mondani mint kritikusként, annál kevésbbé mint barátoknak s amelyek könnyen felingerelhették a különben is ingerlékeny ifjú költőt. A dolognak egy kis históriája van. A pápai iskolai képzőtársulat 1845-ben egy zsebkönyvet adott ki, Tavasz cím alatt, tagjai dolgozataiból. Kiadták Petőfinek diákkori két versét, tudtán kívül. Petőfi gúnyosan köszönte meg nekik, hogy első kísérleteit oly nagyra becsülik. Ezt szemére veti Szeberényi s idézi a Tavaszban megjelent versei egyikét, az Ideál címűt, bebizonyítani törekedvén, hogy ez van olyan, sőt formai tekintetben jobb, Petőfinek a maga által kiadott verseinél. Elég gyöngé vers biz az, a Kunoss iskolájából, Petőfinek joga volt mind ki nem adni, mind tudtán kívüli megjelenéseért bosszankodni. Szeberényi így végzi bírálatának ide vonatkozó részét: «Ha jól vagyok értesítve, akkor Petőfi Sándor úr most is tagja a pápai képző-társaságnak s így csupán tagtársaik munkáit közlötték a kiadók, sőt ha Petőfi úr *végezni akarta volna iskoláit*, még most sem írna ám mást, mint iskolai gyakorlatokat.»

Szeberényi úr legjobban tudta, hogy Petőfi miért hagyta el a selmeci iskolát, miért a pápait, sőt a jelen munkácskájában maga menti őt a korhelység és kicsapongások vádjá ellen. Miért vetette hát szemére, hogy nem végzett, hogy megszökött, s talán korhely és kicsapott diák? Miért sejtetett a Petőfi körülményeivel ismeretlen olvasó előtt többet, mint amennyi a dologban volt? Ez nemcsak egy hú baráthoz nem illett, de

egy távol ismerőshöz sem. Azonban vajjon mint kritikusnak volt-e joga erre? Bizonyára nem én vagyok az, ki a kritika jogait csonkítani óhajtom. Ott van Jósika Miklós és Szász Károly s utánuk egy egész had, kik az illem örve alatt rabláncokat akarnának verni a kritikára. Hiú fáradalom. A kritika egy-egy lovagját semmivé tehetik, de a kritika örök jogait sohasem. Jól mondta Erdélyi: «A kritikusok végrendelete meg van írva: Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.» Valóban a kritikának több joga van, mint amennyit nálunk némely nagytekintélyű írók elismerni méltóztatnak. A kritikus sokat, mindent elmondhat, mit a bírálata alatti könyv fekete vagy fehér soraiból a dedukció, indukció vagy analógia útján kiokoskodhatni. Elmondhatja például egy csoport nyegle előfizetési felszólításra vagy hírlapi fogásra, hogy emez írók egész a házaló szatócs fortélyos kérkedéseig aljasítják le tollukat; elmondhatja, hogy eme költő a népnek hogyan hízeleg s ez újabbkori Mæcenástól hogyan koldul egy pár kegyes pillantást vagy tölt erszényt; elmondhatja, hogy eme regényíró a képmutató erkölcsösség mázával vonja be célzatai erkölcstelenségét; elmondhatja, ha szükséges s alapot tud reá találni, hogy eme történetíró szántszándékkal hamisítja meg az adatokat, eme kritikusból a rosszakarát szól s eme politikai író egészen mást beszél, mint amit akar. Sőt arra is joga van a kritikusnak, ha az író egyszersmind valamely másnemű és bírálat alá eső közpálya embere, hogy ezzel is kapcsolatba hozza kritikáját s így a könyv fehér és fekete sorain túl is terjeszkedjék. De miért csinált példákat felhoznom? Olvasások az irodalmak történelmét Aristarchustól Planche Gusztávig, Cicerótól Széchenyi Istvánig s meg fogtok győződni, hogy nem a legdrasztikusabb példákat hoz-

tam föl. Azonban e hatalomnak, mely már azért sem lehet zsarnoki, mert mindenki gyakorolhatja s mindig csak az igazság és szellem szolgálatában válik hatalommá, nem szabad az író magánviszonyaihoz férközni s ennyiben tisztelni tartozik személyét. A kritikus nem tehet semminemű célzatot, megrovást, még a legigazabbat sem, ha az csak az író magánviszonyai és személyisége ismeretében leli alapját. A kritikus e jogot csak az író halálával nyeri meg. Szeberényi átlépte e korlátot, megsértette a törvényt, mert hiszen 1845-ben Petőfi még élt.

S most is mennyivel jobban teszi vala, ha könyvecskéjében az egész ügyet bevallja s *talán*- és *netalán*-os felsóhajtása helyett így szól: Bocsáss meg, oh üdvözültnek szelleme, hogy megsértettelek, hogy oly sértésre ingereltelek, mely már azért sem illet hozzád, mert természeted elleni affektációval vegyült.

PETŐFI ÉLETÉBŐL.*

*Regényes rajzok. Írta Szokoly Viktor. Második kiadás. 1862.
Kiadja Emich Gusztáv.*

Mi ez, életirat-e vagy regény? Egyik sem a kettő közül, olyan öszvérgenre, melyet szebben mauvais genrek lehetne nevezni. Egyébiránt kényelmes genre, amennyiben az írónak mindig megvan a maga mentsége. Például, ha művét, mint életiratot, hibáztatják, azt felelheti reá: hisz ez nem életirat, mit nekem a száraz tények, én költői művet írtam, nem kötöttem ugyan magam holmi pedant formákhoz, de nem is ez a költészet lényege; ha pedig mint regényt támadják meg: eh, minő rosszakarát, mondhatja ismét, hisz ez nem regény, csak regényes rajz, a tények mind igazak, csak a hatás végett dolgoztam föl egyet-mást némi költői felfogással; legfeljebb a részletekben van egy kis pótlás s az is úgy, hogy a jóakarátú olvasó könnyen észreveheti.

Szokoly előlegesen, minden hibáztatás nélkül is, használja e mentséget, ha nem is oly élesen, mint ahogy mi kifejeztük. Ugyanis előszavában a többek közt így ír: «Nem igénylem a száraz adatok elvitathatlan alaposágát, hanem *elbeszélésemet* csak úgy óhajtom tekin-

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 11. sz. 165—167. l., aláírva: Gy. P.

tetni, mint ama regéket, mikben az üres hézagokat az író képzelme pótolja ki, s melyek mindazonáltal *való alapon* nyugosznak. Nem életírást, hanem regényes rajzokat adok e helyütt s a jóakarátú olvasó bizonyára tudandja a *tényeket* ama részekről megkülönböztetni, miket *bővebb jellemzés* vagy a *történetek kerekdedsége* miatt irtam.» E sorok eléggé mutatják, hogy Szokoly az életíró hitelességéről sem mond le s a beszélyíró dicsőségéhez is tart némi igényt. Ám legyen. Szóljunk hát e könyvről, mind a két szempontból, noha nem tartoznánk vele. Vizsgáljuk először a való alapot, a tényeket, a történeteket, aztán lássuk, hogy mint regény mennyiben sikerült.

Szokoly Petőfi kecskeméti színészkedésén (1842) kezdi az életírást s bevégi ott, midőn Petőfi 1843 nyarán Debrecenbe indul, hogy ismét színésszé legyen. Mintegy két év tehát, amit Szokoly tolla alá vesz. Teljességgel nem értjük, hogy mi szükség volt rajzolni Petőfi pozsonyi és pesti napjait is, hiszen a «történetek kerekdedsége» úgy kívánta volna, hogy a kecskeméti napokon bevégeződjék az egész. Azonban, amint már megjegyeztük, Szokoly nem akar lemondani az életíró teljessége- és hitelességéről. Kár, hogy az egész műben oly kevés az adat s ami van is, nagyrészt valótlan vagy ferde s így a követelt «való alap» nagyon parányivá olvad le.

Petőfi kecskeméti élete rajzában csak egyetlenegy adat való, tudniillik, hogy Petőfi Kecskeméten színész volt. Vajjon *Borostyán* volt-e álneve ez időszakban, ahhoz kétség férhet, bár nem merjük határozottan tagadni. Annyi bizonyos, hogy 1842-ben júl. 7-ről Pápán kelt és Szeberényihez intézett levelében így írja alá magát: (jelenleg) *Petrovics Sándor* tanuló, (hajdan)

Rónai színész, (jövőben) *Sió* színész és literator.* Arról a kalandról, melyet Szokoly műve középpontjává tesz, nem tudnak semmit Petőfi életirói. Mi ugyan hallottunk valami olyat, hogy Petőfi Kecskeméten öreg háziasszonyának sokat beszélt volna egy vastag könyvéről, melyben csodadolgok vannak s melyet sok pénzért sem adna el másnak s háziasszonya eltávoztakor ezt kérte volna tőle zálogba, amíg a házbért kifizeti, abban a reményben, hogy ez sohasem történvén meg, ő lesz ama csodakönyv birtokosa, azonban az egész alkalmasint mende-monda, legalább egyetlen életíró sem vette hiteles adatnak, sőt meg sem említi. Szokoly talán éppen erre épített, midőn Sophokles drámáinak egy Mátyáskorabeli álmásolatját adatja el Petőfivel, egyik kecskeméti tanárnak, hogy egy elnyomorodott özvegyasszonyt s egy szíve elleni házasságra kényszerített fiatal leányt kiszabadítson az uzsorás tanár körmei közül. Elég ügyetlen, otromba história az egész, kár volt belevonni Petőfit, kivált Szokolynak, ki különben annyira tiszteli, hogy félistennek, mythosi alaknak mondja előszavában. A versek idézése sem nyugszik való alapon. Ama versek közül csak egyetlenegyét írt Petőfi Kecskeméten, «A jövődölés» címűt, s azt sem 1842-ben írta, hanem 1843-ban. A «Felköszöntést» Pápán írta, a «Disznótorban» címűt Székesfehérvárott, a «Búcsút a színészettől» Pesten 1844-ben, a «Hozzá»-t szintén Pesten 1844-ben.

Ami Petőfi pozsonyi és pesti napjainak rajzát illeti, itt az adatokra nézve már hívebb Szokoly, de jellemzés tekintetében itt is meglehetősen hűtelen. Például úgy állítja elő Vörösmartyt és Bajzát, mint akik Petőfi első

* Lásd Néhány év Petőfi életéből. Írta Szeberényi 25. l.

verseit mindjárt egy óriás lángész nyilatkozványainak tartották, s mint valami két öreg nagybácsival, egy kis cselszövényt gondoltat ki velök, hogy Petőfi valódi nevét és helyzetét megtudhassák. Mindez nem így van. Az igaz, hogy mindkettőnek feltűntek Petőfi versei s Vörösmarty valami régibb író-t vélte rejtozni a Petőfi név alatt,* hanem, hogy oly lángésznek tartották volna Petőfit, mint amilyennek most mi tartjuk, pályája végén, arról szó sem volt. Legalább az a körülmény, hogy Vörösmarty valami régibb író-t vélte neve alatt rejtezeni, mellettünk bizonyít. Szokoly, úgy látszik, csak azért túlozza a dolgot, hogy összehasonlíthassa Vörösmartyt és Bajzát a mostani kritikusokkal, mert mindjárt utánave-ti: «Ez a valódi nagyság, mely nem félti saját dicsősé-gét; tündöklő nap, mely a ragyogó csillagok mellett még jobban feltűnik, s rátok gondolva nagy szellemek, mindig eszembe jutnak napjaink romboló démonai, ama bőszi irigy had, mely a bitorlott bakó-bárddal, miután a jobb-bak bírószeke ellen el nem íté-lheti, legalább nyakát igyekszik szegni a valódi tehetségnek s fennen kürtöli, hogy az ész, esztétika törvénye szerint, melyhez ő ép-pen annyit ért, mint czigányhóhér a Corpus Jurishoz, küldte áldozatát a semmiségbe. Pöffeszkedő holdnak tartalak én titeket, mely nagyobb-nak hiszi magát, mint ama fölötte millió mértföldre-ke levő csillagok s mely elsápadva búvik a bérczek ormai mögé, midő-n köze-lében teljes dicsfényében kel fel a nap.» Mi örvendünk, ha kritikusokra jó szatirát ír valaki, úgysem igen van irodalmunkban jó szatira, nem haragszunk meg egy-egy elmés célzásért sem, óhajtjuk, hogy érdemleges cikkek keletkezzenek kritikusaink tévedései ellen, ha-

* Lásd Néhány év Petőfi életéből. 29. l.

nem az ily frázisoktól valóban iszonyodunk. Egy kis pöffeszkedés érzésben és gondolatban : ennyi az egész. Nem érdemli a papírt és tintát. Egyébiránt jó lesz Szokolynak megtekinteni, hogy az akkori irodalom Hölgyfutárai, Gombostúji stb. fiatal humoristái és költői milyennek tartották Bajzát. Látni fogja, hogy éppen oly démonnak, bakónak, tudatlannak, mint ő tartja a mostani nem tudni kiket, csakhogy egy kissé elmésebben s jobb stíllal írták meg az ilyesmit.

Szokoly művéről, mint regényről, sem nyilatkozhatunk kedvezőn. Valóban, ha mint beszély vagy regényke sikerült volna, nem vennők oly szorosan az életirat valótlán adatait. Költőnek sok szabad, csak tudja az embert elragadni, noha egy bizonyos pontig a történelmi hűség egyik része a költői illúzió. De ily nagyon is szegény invenció, ily meglehetősen gyöngye jellemzés, nem igen képes hatni. Az egész regényke megtörténhetett volna Petőfi nélkül is. Színésztársa Színi egyedül sokkal jobban rászédhetette volna Kánya tanár uramat, inkább is illett volna hozzá, különben is a cselészövényben ő a fő, a Petőfié inkább csak az Eszter megmentésének gondolatja. Így már azért is inkább sikerült volna a mű, mert legfeljebb egy pár íves beszélyre olvad le s a forma a tárgyhoz mért lesz vala. Azonban Szokolynak nyújtani kellett a tésztát, mert meg akart felelni a címnek: «Petőfi életéből.» Csakhogy ha már fölléptette Petőfit, ne rajzolta volna olyannak, amilyennek Petőfit senki el nem ismerheti. Ki hallotta valaha, hogy Petőfi színészkorában nagyon élelmes ember volt? Szokoly egyedül hagyatja Székesfehérvárott a ruhatár és díszítmények megmentése végett a hitelezők kezéből. Kecskeméten díszítményeket festet, ruhatárt teremtet vele a semmiből, szóval az ilyesmikben a társaság

lelkévé teszi, a legélelmesebb színigazgatónak tünteti föl, ki megérdemli, hogy valóban is az legyen. Aztán fordít egyet a dolgon s ekkor előáll Petőfi a költő, Petőfi a szerelmes, ki meg akarja menteni kedvese családját és lemond kedveséről. Az egész szerelem-história nem illik Petőfi jelleméhez. Petőfi, ha szeretett, szenvedélyesen szeretett s nem mondott le oly könnyen a barátság kedvéért, éppen úgy, hogy ő juttassa barátja eszébe: te, szeresd el tőlem ezt a lányt, mert én csak a dicsőség útján akarok haladni. A német írók kedvenc szokása, nevezeteseb íróikról beszélt vagy regényt írni. Leginkább azért teszik, hogy mélyen és szellemdúsan okoskodhassanak az illető író munkáiról, céljairól, műveltség-történeti küldetéséről. Mi is elővesszük néha nevezeteseb íróinkat vagy szónokainkat. Kalandokat fogunk rájuk s mindent elkövetünk, nehogy híven rajzoljuk, mert ez nem volna elég regényes. Egyik mód sem ér egy fabatkát, de a németeké legalább kegyeletes.

Kánya tanár jelleme is elhibázott, pedig ezen fordul meg az egész cselekvény. Egy tanár még a legkorlátoltabb eszű és ismeretű is, csak tud annyit, hogy meg képes különböztetni egy rossz tintával írt éppen iskolai kéziratot egy Mátyás-korabeli kódextól. Aztán Kánya fösvényiségével hogy egyezik meg az, hogy oly könnyen kidobja a pénzt, noha különben sem szenvedélyes régiségbúvár s e mellett gyanakodó és gyakorlati ember? A többi jellemek is mind ilyenek s csak annyival jobbak, hogy nincsenek ily részletesen rajzolva s nem untatják annyit az olvasót. Azonban van e könyvnek egy oly része is, mely helyenként tanúságot tesz Szokoly elbeszélő tehetségéről. Kár, hogy e rész oly dologra vonatkozik, mi a regény kezdete előtt történt. Így tulajdonképp csak holmi a multat illető epizód sikerült az

egész regényben. Itt az elbeszélés egyszerűbb, az alakok jellemzőbbek s az egészen némi bensőség ömlik el. Kivált Dudás Antal házassága s Dudás Mihály gyermekévei és elszegényedése érdekesen vannak leírva, bár holmi anakronizmust s egy kis járatlanságot a hazai földíratban itt is tapasztalnunk kellett.

Hadd végezzük be cikkünket némi méltánylat mellett némi jó tanáccsal is, noha mi ritkán szoktunk az írókhoz fordulni, mert a kritika nem annyira a bírált íróért van, mint inkább az irodalomért és közönségért. Jó lesz Szokolynak felhagyni ezzel a mauvais genre-ral. Az ne vezesse félre, hogy egy pár jeles írónk is műveli s az ily könyvek második kiadást is érnek. A jeles írók is szoktak botlani kivált nálunk, s amit sokan vesznek, nem mindig szokott jó lenni. Ha már íróról akar beszéltetni, tegye legalább szükséges személlyé s jellemezze úgy, amint életéből és munkáiból ismerjük. S végre azzal a «Korpusz jurisz»-féle ortográfiával hagyjon fel. Valami jobbat is lehet tanulni a Hölygfutártól, mint ilyen ortográfiát.

KÉT Ó-SZÉKELY BALLADA.*

Akiket a népköltészet érdekel, alkalmasint emlékezni fognak ama két ó-székely balladára, amelyek egyikét Nagy Lajos közlé a Kolozsvári Közlönyben, a másikat pedig én a Budapesti Szemlében. Amazt Erdélyi egy egész cikkre méltatta, emettől a magam részéről szintén nem sajnáltam a szót. Mindkettő nem mindennapi figyelmet keltett és méltán, mert mind esztétikai, mind másnemű tekinteteből olyanok, hogy népköltészetünk legritkább jelenségei közé tartoznak. Valami olynemű zamat érzik rajtok, minő a Percy-féle ó-angol balladákon, miért bátran reájok illeszthetni az ó-székely ballada tisztos címét.

Sokszor gondoltam, ha én legalább vagy harminc ilyen összegyűjthetnék. Bizonyára gazdagítanám irodalmunkat annyi, ha nem több, jó balladával, mint amennyit műköltészetünk fel bír mutatni. De hiába minden fáradságom, ha ugyan fáradságnak lehet nevezni olynemű kutatást, amelyhez idő és eszközök egyaránt hiányzanak. Az óhajtott és remélt harminc számot még háromig sem vihettem föl. Azonban egyszer-másszor csak cseppen valami. Íme két új ó-székely balladát van szerencsém bemutatni, nem ugyan a magam, hanem,

* Szépirodalmi Figyelő. 1862, II. évf. Második félév, 12—16. sz., 177—179, 193—197, 209—211, 225—227, 241—245. l., aláírva : *Gyulai Pál*.

ami egyébiránt tökéletesen mindegy, a *Kriza János* székely népköltési gyűjteményéből. De mielőtt ezt teném, nem lesz fölösleges egy pár szót szólanom magáról a gyűjteményről.

Kriza még 1840 körül kezdette meg a székely népdalok és mesék gyűjtését, tehát oly időben, midőn ilyesmivel nálunk tüzetesen senki sem foglalkozott. Egy pár év múlva, 1843-ban, aláírási ívet is bocsátott ki «Vadrózsák» címe alatt megjelenendő gyűjteményére. Kevés részvét mutatkozott, a terv dugába dült. Midőn 1846-ban a Kisfaludy-Társaság megindítá gyűjteményét, Kriza újra hozzálátott a gyűjtéshez, remélve az ügy iránt fölébredt érdekeltségben. Azonban részint a közbejött forradalom, részint hivatalos foglalatosságai megakadályozták gyűjteménye rendezésében és közrebocsátásában. Ezelőtt három évvel, gróf Mikó Imre felhívására, újonnan, harmadszor is neki kezdett a gyűjtésnek. A gróf maga is nagyban elősegítette a vállalatot, mert feles számú népmesét és táncszót gyűjtetett számára s egyszersmind nagylelkűen elvállalta a kiadás költségét. A gyűjtemény első kötete, mely mintegy 30—35 nyomott ívet tesz, e folyó évi március elején már sajtó alá ment s az ősz folytán alkalmasint meg fog jelenni. Az első kötetet egy második fogja követni, mely leginkább népmeséket tartalmaz. Nagyrészt ismerem e gyűjteményt s oly gazdagnak és sokoldalúnak találom, hogy egy pár pontban a Kisfaludy-Társaság által kiadott Erdélyi-féle gyűjteményt is felülmúlja. Kriza szélesebb körben gyűjtött, mint eddigi gyűjtőink; nem elégedett meg a balladák, dalok, mondák és népmesék gyűjtésével, hanem egyébbre is kiterjesztette figyelmét. A táncszók, találós mesék, népsajátságok, minők a szólásmódok, szokások, ünnepélyek, babonák, család,

hely- és állatnevek, nevezetes részét teszik gyűjteményének. E mellett a székely tájszólásra is nagy figyelmet fordított, mit annál könnyebben tehetett, mert maga is székely. A gyűjteményben minden székely tájszólás szerint lesz közölve, egész a legapróbb változatokig, a vidékek szerint, mit aztán a könyv végén jegyzetek s egy kis tájszótár fognak megmagyarázni. Így e gyűjtemény nyelvészeink figyelmét is méltán igényelheti.

Engem esztétikai szempontból a gyűjtemény néhány balladája és népmeséje lepett meg leginkább. Magyar népmesét úgy elbeszélve, mint ahogy itt van egy pár, még se nem olvastam, se nem hallottam. A balladák közt szintén van egy pár, «Kádár Kata», «Budai Ilona» címűek, melyek alkalmasint a legjobb magyar népballadák. Egy hosszabb, száz soros, «Kőmíves Kelemen» című költői beszélyel is találkozunk, mely népköltészetünkben a maga nemében egyetlen. Szóval e régies maradványok tanuságot fognak tenni a mellett, hogy népköltészetünk az epikai nemben is gazdag volt s kivált a világtól rejtettebb vidékeinken még most is találhat némi maradványokra a fáradhatlan kutató. Szívesen közölném itt mind e kitűnő balladákat, de a gyűjteményt legbecsesb gyöngyeitől nem lehetett megfosztanom. Amiket közlök, szintén kitűnők. Ím, itt következik az egyik, az udvarhelyszéki tájszólás szerint :

Bátori Boldizsár.

Asztalnál ül vala, gyöngé Judit asszon,
Lábánál röngette szép arany böcsőjít :
«Beli fijam beli! szép futkosó fijam!
Mett * neköd nem apád Bátori Bódizsár ;

* Mett = mert.

Im az a te apád erdéli kapitány,
A ki atta neköd szép arany böcsőjit,
Annak négy szarvába négy arany pereczöt,
Osztán a fejedre bozsonyi¹ süvegöt.»

Hát ajtón hágassa² Bátori Bódizsár
«Még³ ne tagadd asszon mostan beszédödöt!

«Bizon nem tagadom, lelköm jámbor uram,
Léányokat szidom, a rossz léányokat,
Virágomnak szépít nyílatlan leszötték,
Bokretába kötték, legényeknek tötték.»

«Megtagadád asszon mostan beszédödöt ;
Nyiss ajtót, nyiss ajtót, asszon feleségöm!»

«Minnyát⁴ nyitok, minnyát, lelköm, jámbor uram,
Hadd huzzam lábomba karmazsin csidmámot,
Hadd vessem nyakamba vont arany szoknyámot.»

De nem győzé várni, berugá az ajtót :
«Készű'j asszon, készű'j hónap álló dé're
A rózsza-piacra, a fővővő hejre.»

«Hol vagy édös szógám, legkedvesebb postám,
Készítsd elé neköm, hat lovam, hintómat.»

Ők ékészülének, el is indulának,
El is indulának, oda is jutának.

«Várj kicsit, várj kicsit, te feteke⁵ hóhér!
Mett a halottnak is hármat harangoznak,
Lám árva fejemnek égyet sem kondítnak.

Azomban érkezik erdéli kapitány,
Eccör megfordítsa, keccör megcsókója
Keccör megfordítsa, százszor megcsókója :
«Enyim vagy, nem másé, te asszonyi állat!

¹ Pozsonyi.

² Terpedt a, hasonló esetben az l előtt a többi önhangzók is így vannak jelölve.

³ Közép e, a többi is így ponttal van jelölve.

⁴ Mindjárt.

⁵ Fekete, betűcsere.

E balladán mindjárt szembeötlik a strófaszerkezet és rím hiánya. Hanem ez nem valami nagy ritkaság. A Királyfi, Oláh Gerő, Szép Ilon, Molnár Anna és Barcsai egy vagy más részben mind ilyenek s éppen azért legrégibb népballadánk, mert eléggé be van bizonyítva, hogy költészetünk eredetileg csak a ritmus báját ismerte s minden afféle, mint rím és mérték, csak esetlegesek lehettek. Ezt elég hát csak röviden megjegyeznünk. Sokkal nevezetesebb jelenség az, hogy e ballada nem oly körben játszik, mint többi népballadánk, melyeknek színhelye csak a kunyhók és puszták, mint Fehér László, Csomor Danyi stb. címűeknek, vagy pedig a mesék világa, mint a Királyfi és Szép Ilon. Itt várurakról, lovagokról van szó, kikről eddig ismert népballadánk mélyen hallgatnak. Bátori Boldizsár ugyan nem a történelmi Báthori, de mégis várúr, ki le akarja nyakaztatni nejét s hatlovas hintón viteti a fővevő helyre, az erdélyi kapitány szintén nem Zsigmond fejedelem, de alkalmasint erdélyi vajda vagy fővezér, ki elég hatalmas kedvesét megszabadítani. Íme, egyetlen népballadánk, mely a lovagkorból maradt fenn. Ott a sötét és kegyetlen várúr, ki élet és halál felett rendelkezik, ott a szenvedő nő, ki titkon szeret, ott a kalandor lovag, aki a helyett, hogy amint az apródok és trubadurok szoktak, elvérezték a férj kardja alatt, győzedelmeskedik felette. Ez utóbbi körülmény figyelemreméltó. A népköltészet egy pár nagyon erős indok nélkül nem szokta pártját fogni a hűtlen nőknek és csábítóknak, mint ahogy az újabkori regény- és vígjátékköltőknél divatos. A népköltészet, a szofizmák és társadalom-ellenes elméletek helyett a hagyományos morált követi, s kivált a férj és nő közötti viszony előtte a legszentebbek egyike. Hogyan lehet hát megegyeztetni balladánk alapeszméjét és köl-

tői igazságszolgáltatását a népköltészet e jellemvonásával? A magyarázat nem éppen a legbajosb, bárminő eseteket vegyünk is föl. Először is, lehet e ballada csak töredék, bár némi önálló töredéke egy nagyobb költeménynek. Akkor az egész költeményt kellene ismerünk, hogy e tekintetben határozottan ítélhessünk. A mese egész szövedéke s mindenekfelett a bevégzés, bizonyosan minden kétségünket eloszlatná. De ha mint egészet vesszük is, úgy amint van, úgy sem igen akadáhatunk föl. E ballada alkalmasint, mint a legtöbb népballada, valóságos történet alapján keletkezett. Akik számára készült, jól ismerhették Bátorit és Judit aszszonyt, tudták például, hogy Bátori rabolta nejét, vagy a szülők nagy erőszakkal adták hozzája. Éppen azért a népköltő nem tartotta szükségesnek mindezt megemlíteni, megelégedett azzal, hogy az ily házasságot számba nem véve, a szeretők pártjára álljon s oly férjet rajzoljon, kihez ne fordulhasson a hallgatónak semminemű részvéte. S valóban így is van. Bátori csak egy hallgatózó, kegyetlen, sőt gyáva férj és semmi egyéb. A megcsalt szerelem vagy sértett becsületnek egyetlen hangja sem lebben el ajkáról. Mintha kapna az alkalmon, hogy feleségét lenyakaztathassa s még vívni sem kíván becsületéért, midőn nejének kedvese megjelen. Mit a költemény róla elhallgat, sokkal inkább ellene szól, mint amit elmond.

A másik költemény im ez, szintén tájészolás szerint :

Julia szép leány.

(A Fejér-Nyikó-mellékiról.)

Julia szép leány égykoron kimőne*

Búzavirág sződni a búzamezőbe,

Búzavirág sződni, koszorúba kötni,

* A közép e, itt is ponttal van jelölve.

Koszorúba kötni, magát ott mulatni.
 Föl is fő'tekinte a magoss egekbe,
 Egy szép gyalog ösveny hát ott jődögel le,
 Azon ereszködék fodor fejr barány,
 A napot s a hódat szarva között hozván ;
 A fényös csillagot a homlokán hozta ;
 Két szép arany perec, aj! a két szarvába,
 Aj! a két ódalán két szép égő gyertya ;
 Mennyi szőre szála, annyi csillag rajta.
 Szóval mongya neköm fodor fejr barány :
 Még ne ijeggy töllem Julia szép léány!
 Mett most esött héja szűzek seröginek,
 Ha eljönél velem, én oda vinnélek
 A ménnyei karba, a szönt szűzek közü,
 Hogy bételnék veled azok kegyös rendi ;
 A ménnyei kócsot adnám a kezédbe ;
 E'ső* kakasszókor jönék nözésödre**
 Másod kakasszókor tégöd megkérnélek,
 Harmad kakasszókor tégöd elvinnélek.

Az anyjához fordul Julia szép léány,
 Szóval mongya neki: anyám, édos anyám!
 Én is csak kimönék búzavirág szödni,
 Búzavirág szödni, koszorúba kötni,
 Koszorúba kötni, magamot mulatni :
 Föl is fő'tekinték a magoss egekbe,
 Egy szép gyalog ösveny hát ott jődögel le,
 Azon ereszködék fodor fejr barány,
 A napot és hódat szarva között hozván ;
 A fényös csillagot a homlokán hozta ;
 Két szép arany perec, aj! a két szarvába,
 Aj! a két ódalán két szép égő gyertya :
 Mennyi szőre szála, annyi csillag rajta,
 Szóval mongya neköm fodor fejr barány :
 Még ne ijeggy töllem Julia szép léány!
 Mett most esött héja szűzek seröginek ;
 Ha elmönnék velle, hogy oda vinnélek

* Első.

** Nézés, az első ö az ő és é közötti diphtongusszerű hang.

A mennyei karba, a szönt szüzek közli,
Hogy bételnék velem azok kegyes rendi ;
A mennyei kócsot a kezembe aggya,
E'ső kakasszókor jönnek látásomra,
Másod kakasszókor ingömöt mégkérnek,
Harmad kakasszókor ingömöt* elvisznek.
Sirass anyám, sirass, éltömbe hadd hajjam,
Hadd hajjam éltömbe, hogy siratsz hótomba.

Léányom, léányom! virágos kertömbe
E'ső raj méhömnek gyöngé lépecskéje,
Gyöngé lépecskének sárguló viassza,
Sárog** viasszának földön futó füstye,
Földön futó füstye s mennybe ható langja!

A mennyei harang húzatlan szólalék.
A mennyei ajtó nyitatlan mégnyilék,
Jaj! az én léányom oda bévezeték.

Ilynemű költeményt sem találunk eddigi gyűjteményeinkben. A vallásos hang s némi miszticizmus nem ismeretlen ugyan a magyar nép lírájában, sőt népköltészetünk régibb termékeiben a hazafiság is majd mindig a vallással összeolvadva jelent meg, de még eddig egyetlen verses népi legendát sem ismerünk, sem oly verses mondát vagy éppen balladát, mely az isteni hatalomnak az emberi dolgokba való beleelegyedését tárgyalná, vagy a keresztyén és nemzeti hagyományokat olvasztaná össze egy költői cselekvénybe. Íme fontossága e balladának. Benne a keresztyén hagyomány nemzeti szellemenben van felfogva. A beteg leány látomása, melyben Krisztus menyasszonyának jegyeztetik el, eszmében éppen oly keresztyén, mint amilyen népi és magyar az előadásban és kiszínezésben. Szintén ilyen az anya fáj-

* Engemet.

** Sárga.

dalma is haldokló leánya felett, melyben a keresztyén resignáció oly szépen olvad össze a népi gyöngédséggel. Nagybecsű költemény ez s éppen oly becsületére válik a magyar nép szívének, mint alkotó fantáziájának.

Ami egyébiránt mindkét költemény alkatát és más szépségeit illeti, legyen szabad kiindulásom pontjául Toldy Ferencnek és Kazinczy Gábornak egy a népköltészetre vonatkozó állítását fölvennem. Ők Gaal meséi harmadik kötetéhez, mint kiadók, egy előszót írtak, melyben a többek közt így szólnak: * «Azt is látjuk e mesékből, mily mesteri kézzel tudta Gaal a nép igénytelen s egy és más részben tökéletlen összeállításai-
ból — mert a népi elbeszélők hol feledve holmit, hol toldva, majd egy előzmény, majd következmények hiányzanak nálok s így a kompozíció ritkán mutatja azon épséget és kerekdedséget, mely után a műköltészet öntudatosan törekszik — mint tudott, mondjuk, elhagyás, kiegészítés által oly kerek egészeket összeállítani, melyek aztán a művészi eszme követelményeinek is megfelelnek. A művészi átdolgozó főfeladása, hogy a feltalálás, melyhez gyakran folyamodnia kell, a népmesészet szellemében történjék, az előadásban nézetünk szerint éppen azon szabadsága, sőt kötelessége van, melyel más tárgyak kezelésében bír. Nem a népnek dolgozván, hanem költői műveltséggel bíró olvasónak, tárgyainak érdekét mindazon eszközökkel igyekszik emelni, melyek nélkül a mesének végre is csak etnológiai bece van. S így vajmi rosszul fogná fel például Homér hirdett «népköltőségét» az, ki úgy gondolkodnék, hogy midőn a görög összes népmondáit éneklé, kompozíció-

* Gaal György népmese gyűjteménye. Kiadták Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc. Pest, 1857—59. Harmadik kötet, IV—VII. lap.

ban és előadásban az alnép álláspontján maradt, vagy arra szállt le. Műköltő ő is, és népies csak amennyiben eszme és tárgy a néptől vétetett: előadása a herosokat, nem a földművelőt és rabszolgát tartotta szem előtt. Ezek legyenek itt érintve azon óhajlás indoklására, hogy bár átültetve nyernők meg a Gaal valóban költői s a népmesei naiv felfogástól el nem távozó kidolgozásait, bár valahára a Majláthéit is, melyek Kazinczy Ferenc kezétől több, mint harminc év óta készen hevernek kéziratban, de azért is, hogy szünnénk meg a népies költőnek, ki mindig műköltő, mint Kisfaludy K. és Czuczor «Népdalaik és népmondáikban», Vörösmarty a «Tündérvölgyben» stb. jogait a népköltőre szállítani le s oly irodalmi faj felállítására törekedni, mely éppen a valódi népköltészetnek nemcsak szépségeit, mik a naiv felfogásban vannak, hanem gyengéit is, melyek a nép szellemi fejletlenségéből származnak, tehát alkotási hiányait, nyerseségeit, ürességeit, nyelv és verselési tökéletlenségeit szentesíteni törekszik s így költészetünket versben és prózában, elsülyesztéssel fenyegeti.»

Nem hiba, sőt érdem, hogy a kiadó urak az előszóban is, úgy mellesleg, egy kis leckét tartanak az újabb költőknek és kritikusoknak. Azonban baj, hogy a mi céljokra tartozott, sőt kötelességük lett volna, arra nézve egy kissé zavarban hagyják az olvasót. Nem tudja az ember kivenni, hogy a nép tökéletlen alkotásaiból, mikép állított össze Gaal kerek egészeket. Amit kihagyott, oda nem tartozók, más mesék részei voltak-e s így kritikailag járt el, vagy csak tisztán esztétikai szempontból indult ki, pusztán ízlését követte, mi nem igen lett volna szabad. A kiegészítést valamely mese különböző variánsaiból eszközölte-e, vagy saját fantáziájából, mi lehet költői érdem, de sehogy sem gyűjtői.

Minderre nem ad felvilágosítást a harmadik kötet ez előszava s ennyiben meglehetősen ellenkezésben áll az első kötet előszavával, hol a többek közt ezt olvassuk: «Gaal összes gyűjtései nyolcvan mesét tartalmaznak, részint általa megfigyelve és leírva, részint magyar közvitézeektől tollba mondva, vagy magok által számára leírva, úgy, mint azt otthon a nép körében hallották s magok is elbeszélni szokták».* A második kötet előszavában megint: «A mi kiadásunkat az is jellemzi, hogy azokat (t. i. a meséket) nem csak a tartalomra nézve illetetlenül egészen, úgy, mint egy s más nép embere által közöltettek, adjuk, de híven tartva meg a kifejezés egyes sajátosságait is».**

A kettő közül melyik már az igaz és helyes? Illetetlenül hagyni-e a népmesét, mint ahogy a nép szokta beszélni, vagy bizonyos, nagyon tágran értelmezhető kiegészítés és elhagyás által oly kerek egészet állítani össze, mely az úgynevezett művészi eszme követelményének is megfeleljen? Gyűjtő és kritikus volt-e Gaal, vagy művészi feldolgozó s így költő, ki tárgyának érdekét mindazokkal az eszközökkel emelte, melyek nélkül a kiadók szerint a mesének végre is csak etnológiai becsé van? Miért beszélnek a kiadók kétféleképp, miért dicsérik Gaalt egyszer így, másszor úgy? Az ember elvégre is kénytelen az utolsó nyilatkozatban nyugodni meg, ha nem is éppen Gaalt, de legalább a kiadókat illetőleg. A harmadik kötet nyilatkozata nemcsak utolsó s így érettebb megfontolás eredménye, hanem terjedelmes, indokoltabb s így némileg az elmélet tekintélyével lép

* Gaal György magyar népmese gyűjteménye. Kiadták Kazinczy G. és Toldy F. Első kötet. 1857. III—IV. lap.

** U. a. Második kötet. III—IV. lap.

föl. Azonban mindezt bővebben vizsgálni nem céloim. Azt is szó nélkül hagyom, vajjon Homér műköltészetét sokan és nagy tekintélyek hirdetik-e úgy, hogy csak tárgyat és eszmét vett a néptől s egyebet semmit. Azt sem veszem rossz néven költészetünk úgynevezett aranykorának kritikai bajnokaitól, hogy Kisfaludy K., Czuczor és Vörösmarty mellé a «stb.» helyett miért nem illesztették oda legalább a Petőfi nevét. Szintén azt sem vizsgálom, vajjon azok az újabb költők Petőfin kezdve napjainkig, kik a jól-rosszul, de úgynevezett népies csoportozatot alkotják, minden kivétel nélkül elsülyesz-téssel fenyegetik-e költészetünket s köztők egyetlen valamire való költőcske sincs? Csak arról akarok szólni, mi tisztán céloimra tartozik. Toldy és Kazinczy oly véle-ményben vannak, hogy a népköltészet egész szépsége csak a naiv felfogásban áll, valami kerek egészet, valami művészt alkotni képtelen, nyers és üres. Fennebb meg-engedik ugyan, hogy nagy ritkán a népköltészetben is találhatni egy-egy ép kompozíciót, de később mintegy megsokalva, visszaveszik ezt is, sőt a népmesére nézve egyenesen kimondják, hogy művészi feldolgozás nélkül csak etnológiai becse van. Mindez összevéve körülbelül annyit tesz, hogy a műköltészet poézis, a népköltészet nem poézis, legfeljebb csak a poézis anyaga, mint a történelem, a közélet, melyek szintén nyujtanak nemcsak tárgyat, de egyszersmind költői mozzanatokot is. Ily állítás nagyon megpróbálja az ember béketűrését, én pedig, legalább az irodalomban, nem tartozom a béketűrők közé, sőt éppen nagy barátja vagyok a viszálykodásoknak.

A mű- és népköltészet csak egymás mellé rendelt fogalmak, a költészet alárendelt fogalmai. Nagy különbséget köztük még magában az sem tesz, hogy egyik a

szellem úgynevezett öntudatlan, a másik pedig öntudatos nyilatkozványa. A legnagyobb műköltő teremtésében is nyilatkozik némi öntudatlanság, vagy ha jobban tetszik, önkéntesség s bajos állítani, hogy a nép ismeretlen költői a szó teljes értelmében öntudatlanok lettek volna. Nem hiszem, hogy Shakespeare oly öntudatosan írta volna drámáit, mint ahogy kritikusai felboncolják, nem hiszem, hogy a népmeseköltők meg ne tudták volna különböztetni a jól bonyolított mesét a rossztól s már az a körülmény, hogy egyik a másikén változtatott, toldott hozzá, hagyott ki belőle, némi öntudatosságot bizonyít. Erre ugyan azt mondhatni, hogy ez csak ösztön s tapintat, tehát éppen az öntudatlanság. Jól van, de az ösztön és tapintat mindig bizonyos homályos érzések és eszmék eredménye s vajjon a műköltő nem követi-e olykor, sőt talán legtöbbször csak ösztönét s tapintatát, melyeket sok esetben semmi sem pótolhat. Mindemellett sem állítom, hogy több vagy kevesebb öntudatlanság ne volna a népköltészet egyik jellemvonása szemben a műköltészettel, csak nem helyezek reá nagy súlyt. A főkülönbség köztök az, hogy a népköltészet máskép származik, mint a műköltészet s a származásánál fogva meglehetősen szorosan meghatározott köre és stílja van, melyekben mintegy megállapodik s melyektől még a legnagyobb hanyatlás korszakában sem igen tér el, amíg a műköltészet szintén származási körülményeinél fogva, szakadatlanul és nagyban hullámzik, minden kört és stílt felölel, magát a népköltészetét is. E különbségek részletezése legjobban megmagyarázza a kérdést.

A népköltészet terem, ismeretlen szerzők teremtik, maga az egész nép. Legvirágzóbb korszaka akkor van, midőn mindenki még nép s inkább csak a rang és tehet-

ség különböztetik meg az embereket, nem egyszersmind a műveltség is. A királynak ugyanazon hite, előítélete van, ami a koldusnak, a vezér eszmeköre nem más, ha nem is éppen a hadakozásra, de egyebekre nézve, mint a közvitézé. A társadalmi viszonyok egyszerűek, a fantázia despotizmusa határtalan, történelem, vallás, filozófia, a tudás és tapasztalat minden ága a költészetbe van olvadva. Vándordalnokok támadnak, néhol egy egész testület, mint a nép költészetének ápolói és művelői. Ezek is olyanok, mint maga a nép, legfeljebb csak abban különböznek tőle, hogy nem szántanak, vetnek, nem rendes harcosok, de néha még abban sem. Mindnyájan hallottunk valamit a rapszódáról, skaldról és bardról. Hagyományaink emlegetik a hegedősöket és regeseket s tudjuk, mily kedvencei voltak a népnek. E vándor dalnokok némi tekintetben hasonlítanak mostani cigányainkhoz, kik minden tudományos zeneismeret nélkül tartják fenn és művelik a néptől vett nemzeti dallamainkat. Sohasem nagyobb a költészet hatása, mint e korban, mi igen természetes. A teljes hit erejét, a korlátlan fantázia szárnyalását nem gyöngítheti a kérlelhetetlen analízis, minden eszme, tény, ismeret költői alakban jelen meg, a nyelv szegény a tudósnak, vagy filozófusnak, de a költőre nézve véghetetlen gazdag, nem szabatos, de oly erőteljes és plasztikai, mint később soha. Sehol az elmékben általánosítás, absztrakció, mindenütt konkrét közvetlenség. A naiv korszakból lassanként emelkedik ki a nép s ekkor is inkább csak egyesek és osztályok, mint az egész. Az emelkedésnek különböző lépcsői lehetnek, e lépcsők valamelyikénél, kivált midőn írni kezdenek a nép bölcei és dalnokai, kezdődik már némileg a műköltészet. Azonban a műköltészet kezdete nem egyéb, mint a népköltészet folytatása, szerencsés

körülmények közt tetőpontra emelve egy pár nagy tehetségű vándordalnok, egy pár hatalmas genius által, kik úgyszólván befejezik a nép valamely nagyobb művét, melyen századok dolgoztak. Ez a Homérok, ez a valódi nemzeti eposz kora, természetesen, a körülmények különböző változatai szerint, néhol teljes erőben kifejlődve, másutt a fejlődés bizonyos fokán maradván, néhol külső vagy belső körülmények miatt megzavarva, elcsenveszve, vagy mint nálunk, feledésbe temetve. E korszak termékeit néha el akarják vitatni a népköltészettől. Anynyi igaz, hogy lehetlen oly határvonalt húzni, mely minden nép költészetére illjék. Például a görög aránylag műveltebb volt, midőn az Iliász jelen alakját nyerte, mint a német a Nibelungenlied keletkeztekor; az Iliász a nép- és műköltészet csodás vegyülete, bár amaz túlnyomóbb benne, amíg a Nibelungenliedben csekély vagy éppen semmi nyoma a műköltészetnek. Az is bizonyos, hogy a nemzeti eposz kifejlésének e végső stádiuma a nemzeti szellem bizonyos emelkedési fokán történik, azonban e fokot a műveltség és műköltészet korának tartani nagy tévedés. A műköltészet némi nyomai még nem elegendők arra, hogy Homért oly műköltőnek oktrojáljuk, mint aminők Virgil, Tasso, Zrínyi, még akkor sem, ha ezek a műköltészet úgynevezett naiv eposza felé hajolnának is.

E korszakon túl a nép- és műköltészet mindinkább elválnak egymástól. Amint a műveltség terjed, a népköltészet azon arányban süllyedez. A műveltség nagyobb válaszfalat von az emberek közé, mint bárminemű rang és hatalom. Az eszmekör és gondolkodásmód változtával, változik a költészet is. A műveltséget majd mindig idegen és műveltebb nemzetekkel való érintkezés eszközli s ritka az a nemzet, mely amit mástól kölcsön-

zött, tüstént vérébe vegye át. A műköltészet csakhamar idegen példányok után indul s a legtöbbször úgy jelenik meg, mint a műveltség, sőt a nemzeti műköltészet kifejlődésének egyik föltétele. A műköltők többé nem vándorlalnokok, nem a nép előtt szavalják, éneklük költeményeiket, hanem szobatudósok, kik könyveket írnak. A közönség többé nem naiv hallgatóság, hanem tanult, reflektáló fők választott népe. A műköltők és műveltek büszkeségöket helyezik abban, hogy semmiben se hasonlítsanak a néphez. S valóban az már lehetlen is. Azonban a lenézett, együgyű nép híven őrzí a századok hagyományait, még mind azokat a mondákat, dalokat éneklí, amelyeket apától hallott, átadja maradékainak, sőt folyvást újakat is alkot. De a hanyatlás nyomait már észrevehetni. A régíek romlanak, az újabbak csak a régíek ismétlései, a legjobb esetben új dolgok régi alakba öntve. Valami nagyobb mű nem igen áll elő, legfeljebb csak egy-egy dal, egy-egy ballada az, melyben még a régi erő nyilatkozik. A népköltészet mélyen érzi, hogy a nép két felé szakadt, műveltek- és műveletlenekre, hogy tehetségesb fiai egy jó részét mindennap veszti, de leginkább azt, hogy az előre haladó, felvilágosodott kor mindinkább romlására törekszik. Amíg a népköltészet így hanyatlik, a műköltészet mind emelkedőben vagy legalább nagy mozgalomban. Egy-egy nagy költő ugyan jó darab időre megszabja folyamát, de egy mederben sokáig soha sem maradhat. Törekvésre törekvés, irányra irány, túlságra túlság következik. Azonban valahányszor megúnja az idegen nemzetek utánzását, vagy igen mesterkéltté válik, vagy a filozófia hektikájában fulladoz, koronként le-lehajlik megújhodást, felfrissülést keresni a népköltészet ifjító forrásánál. Hogy többet ne említsek, Goethe a népköltészet hatása alatt teremttette meg

a német dalt és balladát, Burns az ó-skót népköltészet karján lépett föl, végkép megbuktatta a francia iskolát, csak azóta van ismét szó angol líráról, sőt Walter Scott, Moore, Byron az ő vállain emelkedtek, mert az ilyenmű mozgalom, bárminek nevezzék is el, nem a népköltészet utánzása, bár abból indul ki, hanem a fantázia győzelme a reflexió, a nemzeti szellemé az idegen iskolák felett és többé-kevésbbé visszatérés a természethez a túlhajtott vagy ferde elmélet és gyakorlat tömkelegéből. Vajjon ami másutt koronként jótékonyan hatott, nálunk veszéllyel fenyeget-e? Vajjon egy három évtized óta fejlődő iránynak erősb lüktetése sülyedés-e? Vajjon egy csoport közepszerű költőnek bűneiért el kell-e ítélnünk a jobb költőket is? Vajjon bizonyos árnyoldalakért pálcát kell-e törnünk az egész irány felett? Csodálatos, hogy Toldy és Kazinczy Gábor urak, kik oly jól ismerik a külföldi irodalmak történelmét, a mi költészetünk úgynevezett népies mozgalmát valami hallatlan, egészen különálló ténynek látszanak tekinteni. És Toldy úr mennyire megváltozott húsz év alatt! Ő a Kisfaludy-Társaság 1843-ik nagygyűlésén így szólott: «Nem fájlalom a nyelvünkötől idegen s rátolt görög mérték és szkémák mellőztetését, költészetünk e legszebb virágai az iskolai neveltetésű férfiúk tanulószobáikból a nemzet szabad ege alá ki nem hathattak, a tömeghez beutat nem nyerhettek, de fájlalom, hogy még eddig a nyelvünkben, mint minden nyelvben meglevő saját mértéket és ritmust ki nem lestük, nem szabályoztuk verseinket min nyelvünkhöz s lelki halló érzékünkhöz illőbb lejtéssel nem kezdtük alkotni». Íme, Toldy kívánata teljesült. A közelebbi húsz év költői vagy legalább egy pár költője egyszersmind nemzeti ritmusunk bajnokai, nemcsak

gyakorlatilag, hanem elméletileg is. Ha egyebet nem, ennyit legalább megadhatni nekik, megadhatja kivált Toldi, ki egykor annyira óhajtotta a nyelvünkben meglevő saját ritmust, hogy e tekintetben még költészetünk úgynevezett aranykora költőinek is mert szemrehányást tenni. De menjünk tovább.

A nép- és műköltészet származási körülményeiből könnyen megérthetni a jellemző különbségeket is. A népköltészet nem ismer költői egyéniséget. Mintha minden műve egyetlen költőtől származnék, most lelkesültebb, majd kevésbé lelkesült, még erőteljes vagy már hanyatló, de ugyanegy költőtől. Valóban itt a nép maga szól s csak olyat, mi az egésznek lelkéből forrott ki. A hagyomány és közérzés háttérbe szorít mindenemű kiválón alanyi és egyéni felfogást. Tárgya nem előre kigondolt, hanem megtörtént, átélt, mely századokon át észrevétlen képződik, alakul költőivé. Nem arra törekszik, hogy másokra hasson, hanem, hogy kibeszélje emlékeit, fájdalmát, örömét. Ezért se nem ismeri, se nem keresi a hatás eszközeit s legtöbbször a valódisággal legnagyobb egyszerűséget párosít. Távol van tőle minden mesterséges ékítmény, hosszan kivitt hasonlat, gondos színezés, hatásra számított fordulat. Minden idegen tárgyat és formát eltol magától vagy amit valaha átvett, annyira megváltoztatta, átídomította, hogy egészen vérévé vált. Felfogásában naiv, előítéletes, babonás, előadásában plasztikai, jellemző s tele idiotizmussal. Az elbeszélő nemben nyugalom, célratörékvés s némi töredékesség jellemzik, a lírában pedig merész szökdelés s inkább belső, mint külső kerekdedség s mindenek fölött az énekelhetőség. Megvannak hagyományos formái, melyeket sohasem vet el. Tárgyban és formában konzervatív s csak annyiban újít,

amennyiben a régin részben változtat vagy újat ékel be a régibe. Innen minden népköltészetben a tömördek variáns, innen különböző tárgyú költeményekben ugyanazon kezdő és bevégző sorok s másnemű ismétlések. Folyvást egy körben mozog a mythos, hőskor és falusi élet körében, folyvást ugyanazon eszményei, meggyőződései és előítéletei vannak. Egyszerű primitív viszonyokat tárgyal és sohasem komplikált, de annál erősb szenvedélyeket. Nem illemes, de szemérmes, nem finom, de gyöngéd, nem választékos, de annál természetesb. Sohasem akar semmit bebizonyítani, de azért mindig megvan alapeszméje. A fantázia és érzés lánya, kit nem vénít a reflexió. A költészet négy nemei közül csak kettőt mivel: az epikait és lírait, a drámai- és didaktikainak rendesen inkább csak elemei vannak meg benne. Az eposz s mi ezzel rokon, mint ballada, népmese, a felé hajlik legnagyobb előszeretettel. E téren nem versenyezhet vele a műköltészet. Az eposz, a monda neki történelem, melyben hiszen, mint valami igazban s e hit elősegíti lelkesülését. A népmesét, legalább részben, már nem hiszi, némi iróniával áll vele szemközt, miből aztán humora fejlődik. Lírája tulajdonkép tánc és zene. Együtt születnek, sokszor elébb a tánc és dallam, mint hozzá a vers. E legszubjektivebb nemből is a nép szubjektivitása nyilatkozik s nem az egyéneké. Amit más néptől vesz át, szintén nem egy-egy kiváló egyéniség műve. Események szívárogtatják át, idő és benyomások készítik elő, az egész dolgozza föl. Szóval a népköltészet sokban hasonlít a nyelvhez, melyet szintén az összes nép, szintén míveletlen korszak állít elő, de azért az emberi szellemnek egyik legbámulatosb, legfőnségesb műve.

A műköltészetben a költői egyéniségek nyomulnak előtérbe. Nem annyira az egyesek vannak a tömeg

hatása alatt, mint inkább az egyesek uralkodnak a tömegben. Különböző irányok és iskolák alakulnak. Minden osztálynak megvan a maga kedvenc költője, minden költőnek a maga kedvenc eszméje, tárgyai. A hagyomány nem szent, a közérzést néha maga a költő is bátorkodik teremteni. A jelesb műköltőket is jellemzi ugyan az, hogy együtt éreznek nemzetökkel, a hagyományokból dolgoznak s többé-kevésbé osztoznak még nemzetük előítéleteiben is. Azonban egyéniségek mégsem enyészik el, csak összeolvadni töreksenek nemzetökkel, egészen nem olvadnak belé s a legtöbbször éppen annyit adnak magukból, mint vesznek a közszellemből. Goethe és Schiller például a legélesebben fejezik ki a német szellemet, mégis mily különbség van köztök, mindenik megtartja egyénisége sajátosságait s mindenik csak részben fejezi ki nemzetét. Néha az is megtörténik, hogy a műköltő megelőzi korát, későre lesz népszerű, aztán ismét feledésbe sülyed s egy új korszaknak kell életre ébresztetni, mi a népköltészetben mind lehetlen. Példa reá Shakespeare és Milton. S a műköltészet e szakadatlan változását nemcsak tisztán politikai változások idézik elő, nagy szerepet játszik benne a reflexió, a tudomány is. A filozófia, történelem, nyelvészet, idegen irodalmak tanulmányai sokképpen hatnak reá s folyásának új-új utat szabnak. Nincs európai műköltészet, mely a klasszikai irodalmak jármát ne viselte volna, aztán az angol éppen úgy meghódolt a francia műköltészetnek, mint a francia az olasznak s a német majd mindeniknek. Dantén éppen úgy megérezhetni a középkor teológiáját és filozófiáját, mint Voltaireon a XVIII. század enciklopédistáit, Schilleren Kantot, az újabbakon Hegelt. A német romantikának a középkori művészet és irodalom iránti érdek adott életet, éppen mint a fran-

ciának azok a történelmi és irodalmi tanulmányok, melyek a XVIII. század hatását igyekeztek ellensúlyozni. A műköltészet majd minden idegen eszmét és formát fölvesz, sok ugyan, kivált a formák közül nem válhatik vérévé, de azért míveli, sőt a keresztyén polgárisodás és míveltség szolidaritásánál fogva sokban hasonlít egymáshoz majd mindenik európai nemzet költészete. Ily érintkezési pontok megvannak ugyan az egymással nem igen közlekedő nemzetek népköltészetében is, de ez az emberi szellem őstermészete ugyanazonságából foly, míg amott a míveltség és irodalmi tanulmányok eredménye.

A műköltészet tárgyban és formában forradalmi, mindig újra és eredetiségre törekszik. Tárnya nem annyira megtörtént, mint kigondolt, nem annyira átél, mint képzelt. A kitűnőbb műköltők ugyan szintén arról szoktak költeni, mit átéltek, de sohasem annyira, mint a nép s még e sajátóságuk is csak egyéniségöket tolja előtérbe, holott a népköltészetben az egész nép áll előttünk. A műköltő mindig arra törekszik, hogy megindítson, nevetessen, hasson. Ezért keresi a hatás eszközeit, ezért a műkölteményekben annyi mesterséges ékítmény, bonyodalom, fordulat, egész az ízléstelenségig. Még a legnagyobb műköltő sem találja meg e tekintetben mindig a helyes utat. A keresztyén korszak legnagyobb költőjében, Shakespeareban is feltűnik az élc túlságos hajhászata, mellyel annyira hatni kívánt hallgatóira. A műköltő felfogásába továbbá mindig belevegyül a reflexió, éppen mint olvasóinál. A fantáziának mindig szenvedni kell valamit — néha sokat — az értelem szkepticizmusa miatt. Előadása szabatos, választékos, de egyszersmind nem oly erőteljes és plasztikai. Illedelmesb, mint szemérmes, bölcsőbb, mint erkölcsös. Sok-

szor akar valamit bebizonyítani, néha művének kompozíciója egy egész szillogizmus s alakjai absztrakt eszmék. Olykor éppen erőt vesz rajta a tanítási düh s vannak korszakok, midőn egyedüli eszménye a tanköltészet. Változatosságra távolról sem lehet összehasonlítani a népköltészetet a műköltészettel. A műköltészet minden stílt és genret felölel. Éppen úgy fülünkbe csengenek a népköltészet utánzott hangjai, melyek eredetijét dajkáinktól hallottuk, mint a klasszikai világ eszméi és érzései, melyeket tudományos műveltség nélkül nem élvezhetni. Megtalálhatni itt a nagy és kis költők különböző csoportozataiban az emberi kedély és jellem mindennemű nyilatkozatát a legegényibb részletekig, találhatni itt mindent, de mindent s olykor csak magát a költészetet nem. A műköltészet a költészet minden nemét műveli, sőt új fajokat is teremt. Legkevesebb szerencséje van az eposzhoz, mely leginkább csak akkor sikerül neki, ha a népköltészet nyomain jár. A drámában már szerencsésb, sőt e nemet magas fejlődési fokra szokta emelni, ha a hagyományok földjén verhet gyökeret s népszellemből szív éltető erőt, mint ahogy a görög drámaíróknál és Shakespearenál történt. Lírája többé-kevésbé megválnak a zenétől. Inkább az olvasó, mint az énekes számára költ. Az ódában, elégiában sokszor felülmulja a népköltészetet, a dalban ritkábban vagy csak úgy, ha a népköltészettől tanul. Goethe, Burns, Petőfi a népköltészettől tanultak sokat, ezért nemzetök legjelesb dalköltői. E téren Goethe éppen úgy felülmulja Schillert, mint Burns Byront, mint Petőfi minden magyar költőt. A balladára nézve ugyanez áll. A regény, tanköltemény, szatira és humor majdnem kizárólagosan a műköltészet termékei. E fajok csak műveltebb korszakokban állhatnak elő, a műveltség éppen úgy éltető

levegőjök, mint bizonyos romlottság, legalább annyi, mennyit a kifejtett állami vagy társadalmi élet okvetlen magával hoz. De kiválón jellemzi e mellett a mű- és népköltészetet az a körülmény, hogy a műköltészetnek több megújódási korszakai lehetnek, aranykorát kétszer is megérheti, a népköltészet csak egyszer virágzik s többé sosem.

A nép- és műköltészet e jellemvonásait, bár futólag s elég hiányosan, nem azért igyekeztem vázolni, hogy a népköltészet elsőségét kimutassam a műköltészet felett. Akkor éppen oly nemű, habár nem is oly nagy hibába estem volna, mint Toldy és Kazinczy Gábor urak. Igaz, a népköltészet virágzó kora költőibb s a fantázia nagyobb szerű műveire alkalmasb korszak, mint a műköltészeté s Macaulaynek sok igaza van, midőn azt mondja, hogy a művelődés haladtával a költészet csaknem szükségeskép hanyatlík, amely arányban többet tud és gondolkodik az ember, annál kevesebbet tekintí az egyént, inkább az osztályokat s ennél fogva jobb elméletet s rosszabb költeményeket ír. Azonban a népköltészet virágzó korszakába is benyúlık már a műköltészet s bizonyos pontig elősegíti emelkedését, továbbá a műveltebb korszakokban szintén állanak elő nagy költők, kik a mult és jelen benyomásai alatt, egyaránt merítve a népköltészet hagyományaiból s koruk eszméiből, oly műveket állítanak elő, melyek versenyeznek a népköltészet legnagyobb szerű teremtményeivel is, végre a költészet forrása, ha apad is korszakonként, sohasem apad ki egészen s mindig marad néhány tiszta csepp az emberiség enyhületére.

Mind a nép-, mind a műköltészet kényszerű és felséges nyilatkozványa az emberi szellemnek s egyik sem menekülhet a másik hatása alól. Boldog az a nemzet,

mely mindkét nemben nagy műveket állíthatott elő; rendesen amely nemzetnek gazdag népköltészete van, műköltészete is az. Boldog az a korszak, midőn szerencsés körülmények közt a nép- és műköltészet testvériesen érintkeznek s egyik a másikból csak azt olvasztja magába, ami szép és nagy. Az esztétikusnak nem az a tiszte, hogy egyiket a másik rovására dicsérje, hanem hogy méltányolja mindenikben ami méltányolni való s tanulja mindenikből, mit tanulnia lehet. Különben is mindeniknek megvan a maga fény- és árnyoldala. A népköltészet termékei nagyon ki vannak téve az elveszés és csonkítás veszélyeinek; a műköltemények, kivált a nyomtatás feltalálása óta, nem igen veszhetnek el, pedig soknak vesztét éppen nem bánná az ember. A népköltemények hiányait a szájról-szájra adás sokszor elenyészteti, hézagait pótolja, az elmosódott részeket kidomborítja, kerekké görgeti; a műköltemények úgy maradnak, ahogy írójuk írta, örökre, minden hibáikkal együtt. A népköltészet csak a fejlődés bizonyos fokáig kíséri az emberiséget; a műköltészet mindvégig hű dajkája. A népköltészet köre szűk, de abban aztán erős is; a műköltészeté tág, de sok nem tisztán költői, sőt ellenséges elem is vegyül bele, melyek gyöngítik a fantázia szárnyalását. A népköltészet nem szabályos, sőt néha féktelenebb, mint óhajtanók; a műköltészet igen is szabályos, sokszor ferde szabályok rabja. A népköltészet technikája primitív, de magába rejti a nemzeti ritmus bűbajos hangjait; a műköltészet néha a nemzeti ritmust idegennel nyomja el s ha ezt nem teszi is, sőt kiművelve a tökély magas fokára emeli, nyelve, szókötése ritkán versenyezhet a népköltészet költőiségével. A népköltészet a romlás, sülyedés korszakában könnyen válik póriassá, trágárrá, nyerssé, üressé, míg a műkölté-

szet hanyatlását leginkább az jellemzi, hogy túlfinom, mesterkélts, tudós vagy éppen erkölcstelen. Bajos meghatározni, melyik nagyobb baj, de annyi bizonyos, hogy a rossz népköltemények magukban a néptöltészetet éppen oly kevésbé jellemzik, mint a rossz műköltemények a műköltészetet.

Toldy és Kazinczy G. mégis, úgy látszik, csak a romlott vagy rossz népkölteményeket vették tekintetbe, midőn a népköltészetéről ítélték, de ugyanakkor egyzersmind a legsikerültebb műkölteményeket tartották szem előtt. Lehet-e máskép? Avagy a Nibelungenlied csakugyan nyers mű volna, az angol és skót balladák üresek, a Cid spanyol románc-ciklus műbecs nélküli s Homér csak azért maradhat meg trónján, mert műköltővé lehet oktrojálni? Tehát a népmesének csak úgy van bece, ha elrontjuk vagy felcifrázzuk, mint Majláth, avagy ha népietlen vagy rossz magyarsággal adjuk elő, mint Gaal? Így Addison bizonyára elsülyesztéssel fenyegette versben és prózában az angol irodalmat, midőn Spectatorjében az angol népballadákat a műköltészet remekeivel merte összehasonlítani s a «Vadászat Chevyben» című ballada némely részét éppen annyira becsülte, mint az Aeneis ezzel párhuzamos helyeit. Goethenek nem volt ízlése, midőn a népköltészetből mert tanulni. A Grimm-testvérek tévednek, ha mint műegészeket is becsülni tudják a német nép egyszerű meséit. Toldy és Kazinczy G. nagy megvetéssel szólnak a nép nyelvi és verselési tökéletlenségeiről is. De, kérdem, a Magyar Akadémia nyelvtana nyelvünk tökéletes elmélete-e? Műprózánk elérte-e a tökély magas fokát, csak a tiszta magyarságban is? Bizonyára népdalainkból és népmeséinkből nyelvészeink és stilsztáink sok tökéletlenségét lehet megigazítani. Bizonyára a nép «szellemi fej-

letlensége» korszakában alakult nyelvünknek bámulatos egy rendszere van, ha mindjárt a szellemi fejlettség napjaiban élő nyelvészeink még nem is bírták kikutatni minden titkát. Nem védem a verselési tökéletlenséget, sem a nép-, sem a műköltészetben, de népköltészetünk verselési tökéletlensége mégis olynemű, hogy népzeneinkkel együtt a legfőbb tekintély a nemzeti ritmus kérdésében s ha Toldy figyelmet fordít reá, nem követi el azt a hibát költészet-történelmében, (II. kötet 100—101 lap), hogy Amade magyar szkémáit olasz melódiáknak tartsa.

De mindez hagyján. Toldy és Kazinczy G. kivált a kompozíciót tagadják meg a népkölteményektől. Egyszer bevallják ugyan, hogy ezt a népi elbeszélők ügyetlensége rontja meg, de később már egészen csak a nép szellemi fejletlenségéből származtatnak mindent. Vajjon a műköltészetben nincs-e hiányos kompozíció? A műköltemény csak azért, mert műköltemény, már jó kompozíció-e? S a szellem fejlettsége, mely a műköltőnél ritkán hiányzik, szükségesb-e a jó kompozícióra nézve, mint az erős fantázia, melyet a műveltség nem adhat? Igaz, a népköltemények gyakran csonkítva vagy zavartan szállanak a késő nemzedékre, azt sem tagadhatni, hogy a népköltészet sok s tán legjobb termékeit feledségbe temeti az idő árja s így ítéletünket, okoskodásunkat nem támogathatja annyi példa, mint a műköltészetben, de amik fennmaradnak is, elég világosan bizonyítják, hogy éppen az invenció és kompozíció a népköltészet egyik erős oldala. S ez igen természetes. A népköltészet virágzó korszakákan a fantáziát nem gyöngítheti a reflexió, mint a műveltség idejében. A nép emléke meg nem tarthat olyasmit, ami nem kelt érdeket, nem köti le a figyelmet, szóval nem kerekedik ki szerves

egésszé. Nem fogadja el, nem adja tovább s e kritikája sokkal döntőbb, mint a műköltészeté. Vagy ha az invenció és kompozíció nagy hiányai mellett is elfogad valamit a tárgy nagyszerűsége iránti érdekből, minden egyes dalnok, minden nemzedék ráteszi kezét, javít rajta, alakítja, simítja, mint a patak hulláma a kavicsot. A műköltő szegény invenciával, gyöngé kompozícióval is nagy hatást tehet. A költői egyéniség eredetisége, a lírai hangulatok varázsa, a reflexiók mélysége, az ékesszólás vagy humor ereje sokat eltakar és feledtet a művelt közönségnél. Példa reá Byron. A népre ilyesminek kevés hatása van. A mese leleményes szövevénye, a kompozíció kerekése, a szereplő egyének kidomborodó alakjai leginkább azok, miken kapni szokott s amik legmélyebben nyomulnak emlékébe. Sőt e tekintetben a műköltészet is a népköltészetre támaszkodik. A görög mondavilág invenciói- s néha kész kompozícióiból táplálkozott az egész európai úgynevezett klasszicizmus. Az epikusok egészen Homér-ra támaszkodtak, akik pedig más úton indultak, mint Dante és Milton, a kereszttyén hagyományokhoz kellett folyamodniok. Ariosto a középkori monda- és mesevilágból merített, Shakespeare gyakran leszállott a népmondák- és balladákhöz s örömet átvette a kész mesét. A népköltészet hány hőse, mondája, meséje jelenik meg koronként a műköltészet terén s a történelmi évkönyvekben is nem azok az események legalkalmasbak-e a kompozícióra, vagy éppen kész kompozíciók, melyek mint mondatöredékek vegyültek oda?

Nincs itt helye taglalnom az európai népköltészet nevezetesb műveit a kompozíciót illetőleg. Csak a mi népköltészetünk-nél maradok, csak az ó-székely balladákra szorítkozom. Népköltészetünk valóban szegény s

csak a lírában és népmesékben lehet valamennyire gazdagnak mondani. De vajjon műköltészetünk gazdag-e? Hiszen itt is csak a lírában vagyunk gazdagok s a költészet más két nemében, hol a kompozíció erejétől függ legtöbb, sőt minden, szegénységünk szembetűnő. A régebbi költészetben egyedül Zrinyi műve érdemli meg a valódi kompozíció nevét. De ha mélyebben vizsgáljuk e kitűnő művet, érezni fogjuk, hogy Zrinyi invenciója és kompozíciója egy jó részét Tasso és Virgil közegén át Homér és a görög nép «szellemi fejletlenségéből» merítette. S ezt nem megróvásképp mondom, sőt bámulom Zrinyit, hogy mindemellett mégis eredeti tudott maradni. A klasszikai, francia és német iskoláink költői nem voltak képesek valami életrevaló kompozíciót előállítani. Költészetünk úgynevezett aranykorszakában, a drámai nemben, csak Bánk bánt tudjuk felmutatni, melyet éppen az aranykor költői és kritikusi mellőztek mindvégig, pedig maig is, minden fogyatkozásai mellett, egyetlen erős drámai kompozíciónk. E korszak legnagyobb képviselője Vörösmarty. Senki sem tisztelnám jobban Vörösmartyt. Ő vetette meg költészetünk nemzetibb alapját, ő proklamálta a fantázia szabadságát, ő alakította át művészivé a magyar költői nyelvet az erő és sajátság sértése nélkül, az ő gazdag tehetsége árasztott legtöbb fényt és meleget költészetünkre egy egész század-negyedig. Azonban a legnagyobb rokonszenv és tisztelet mellett is bajos drámaiban és eposzaiban erős kompozíciót találni. Drámái e tekintetben szóba se jöhetnek. Eposzaiban ritkán sikerül az egész, csak a részlet. Másnemű szépség van bennök, mint a kompozícióé. «Zalán futásában» tulajdonképp kompozíció sincs. «Eger» című művében az Ómár és Ida jeleneteiből, egy epizódból áll a kompozíció egész gazdagsága. Csak a

«Két szomszédvár»-ban van valódi kompozíció, bár nem az erősbek közül való. Tudom, hogy apróbb elbeszélő műveiben, balladáik közt vannak sikerült kompozíciók is, kivált azokban, melyeknél a népköltészet is nyújtott némi támogatást, mint «Szép Ilonka», «Szilágyi és Hajmási» címűekben. Különben nem azt akarom vitatni, hogy műköltészetünkben nincsenek sikerült kompozíciók, hanem azt, hogy Toldy és Kazinczy G. által annyira lenézett népköltészetünkben is csak megakad ilyesmi. Népmeséink, tisztán a kompozícióra nézve, bátran versenyezhetnek, novelláink legjelesbjeivel, melyeknek Achilles-sarka rendesen a kompozíció. Fehér Anna népballadánk, bár verselése silány, erősb kompozíció Arany Ágnes asszonyánál. Sem Kisfaludy Károly, sem Garay nem írtak oly sikerült balladákat, mint «Barcsai» és «Molnár Anna» és Kriza gyűjteményének 5—6 balladáját, melyekből egy párt mutatványkép közlöttem, szembe merem állítani költészetünk legsikerültebb balládaival s éppen a kompozícióra nézve.

Sajnálom, hogy nem közölhettem Kriza gyűjteményének minden balladáját, mert fényes bizonyosságot tettek volna népköltészetünk alkotó erejéről. De elmondom egy párnak tartalmát. A prózai vázlatból is látszani fog, hogy a nép «szellemi fejletlensége» nem oly ellensége a költői kompozíciónak, mint ahogy Toldy és Kazinczy G. hiszik.

A «Kádár Kata» című balladának tárgya oly régi, mint a szerelem és rangkülönbség. Gyula Márton így szól anyjához:

Anyám, anyám édös anyám
Én évőszöm Kádár Katát
Jobbágyunknak szép leányát.

Az anya nem engedi. «Vedd el, — úgymond, — nagy

uraknak szép leányát.» A fiúnak csak Kádár Kata kell. Anyja kitagadja, a fiú bujdosni indul. Kádár Kata egy keszkenőt ad neki emlékül.

Mikor e szénibe* vörösre változik
Akkor életöm is tudd még, megváltozik.

Gyula Márton bujdosik hegyeken, völgyeken, egyszer változást lát a keszkenőn. Kocsisára kiált, hogy hajtson sebesebben:

A föld az istené, a ló az eböké,
Fordújunk, mett vörös szén már a keszkenyő,
Kádár Katának is immán rég vége lött.

A falu végén a pásztorral találkozik s kérdi tőle, hogy mi ujság a faluban. A pásztor azt mondja, hogy neked rossz, mert anyád megfogatta Kádár Katát s feneketlen tóba vettette. A fiú odaigéri a pásztornak hintóját, pénzét, csak mutassa meg neki azt a tót, hova kedvesét bevetették.

El is mönének ők a tónak széjire,
Kádár Kata lelköm, szój égyet, itt vagy-e?

A lyánka megszólal s kedvese utána rohan a hulámok közé. Anyja bűvárokért küld, megkapják mindkettőt egymást átölelve. Mind a kettőt eltemetik, egyiket oltár elébe, másikat oltár háta megé, a kettőből kinő két kápolna-virág, melyek az oltár tetején összekapcsolódnak.

Az anyjok oda mönt, le is szakasztotta
A kápolna-virág hézza így szólala:
Átkozott légy, átkozott légy,
Édös anyám Gyulainé!
Éltömbe rossz vótál,
Most is meggyikótál.

* Színében.

Íme, nem kerek kompozíció-e ez? Nem kerekebb-e, mint Vörösmarty «Rabló»-ja, vagy «Salamon»-ja? Mily kényszerűen teszi egymást boldogtalanná e három személy s mintegy ötvenkét sorban mily sebesen s a főmozzanatok mily erős kidomborításával foly le e kis tragédia! Semmi fölösleges díszítmény, semmi lírai ömlengés. Az egyszerű elbeszélés gyorsan halad s minden fordulóponton a szenvedély egy-egy igaz és erős nyilatkozata. A kitagadás, az emlékebe adott keszkenő babonája a cselekvénynek mind megannyi szála, melyek összeolvasztva rejtik magukban az indokot és bonyodalmat s mélyen hatnak fantáziánkra. S a szenvedély démonizmusa, mely az ifjút a hullámok közé ragadja mily költőileg van a tóban megszólaló leánnyal kifejezve. Aztán, midőn az anya, mintegy megbánva tettét, kifogatja s egymás mellé temetteti őket s oda megy vigaszul, emlékül virágot szakítani sírjokról, mily rémítőn kell megrendülnie bűne öntudatában! Boldoggá akarta tenni fiát és megölte, enyhülni akar sírjánál, virágot szakít emlékül s az emlék egy átokká válik, mely sohasem némulhat el. Kell-e erősb és költőibb igazságszolgáltatás? A szeretők sírján növő fát vagy virágot hányszor használják a műköltők, nálunk is csak Petőfi kétszer használja, de míg nála is csak költői díszítmény, némi közhelyféle, itt a kompozíció lényeges része, úgyszólván befejezése a cselekvénynek.

A «Budai Ilona» című ballada egy anyát rajzol. Ellenség út a falura, talán éppen a tatárok. Az anya összeszedi kincseit, fölkapja két kis gyermekét és szalad az erdőnek. Úgy tetszik neki, mintha üldözők közelednének, zaj, lódobogás hallszik a távolból. Jobban szalad, de a nagy teher miatt lábai már alig bírják. «Gyermekeket ingyen ad az Isten, de pénzt nem, azt szerezni kell» —

kiált fel s leteszi egyik gyermekét a fa alá s tovább szalad. Ismét hallja a zajt és a lódobogást, ismét jobban kezd szaladni, de a nagy teher miatt már roskadoz. «Gyermekeket ingyen ad az Isten, de pénzt nem, azt szerezni kell» — kiáltja újra, másik gyermekét is leteszi egy fa alá s megkönnyebbülve tovább szalad. Végre kiér az erdőből egy tisztásra, a zaj, a lódobogás többé nem üldözi. A félelemtől megzavart lélek eszmélni kezd. Egy bivaltehen jó vele szembe, mely egyik fáradt borját szarva közé vette, a másikat pedig maga után ríjja. Az anyából egész erejében tör ki az önvád. A bivaltehen megjelenése tulajdonkép nem egyéb, mint a fölébredt önvád erős kifejezése. Íme, az oktan állat jobban szereti gyermekeit, mint ő! Visszamegy, rohan s a' tájt, hol elhagyta egyik gyermekét, megáll, nevén szólítja, magához híja, de csak azt hallja visszhangzani a sűrűből: «Nem vagy anyám, ha szeretted volna, el nem hagytál volna». A másik helyt is ugyanazt hallja, tulajdonkép csak kétségbeesésében, félőrültségében képzelet hallani. Tépdesi haját s önmagát megátkozó jajveszékeléssel végződik be a ballada.

Hát nem műegész-e ez? Az invenció benne nem eredetibb-e, mint Arany «Árva fiú»-jában, s kompozíciója nem éppen oly erős-e, mint amannak Aranynál? A sírból gyermekéért feljövő szülő, a síron túl is éber szülői szeretet, a népköltészetnek sokszor használt gondolata. Itt e tekintetben semmi olyan, mit, legalább én, valahol olvastam volna. Aranynál a kísértet megjelenése a sötétben megijedt gyermek kedélyének nyilatkozata, aztán a mostohaanya is látja, mert a félelem a gyermektől elragad reá is, mert bűnének öntudata szintén megeleveníti előtte a kísértetet. Szóval a kísértet megjelenése nemcsak babona, hanem lélektani alapra

fektetett költői gondolat, éppen mint Shakespearenél, hol Banquo árnya szintén a Macbeth lelki furdalásának szülötte. E balladában sincs máskép: az elveszett gyermekek felkiáltása az anyai lelkiismeret és kétségbeesés hangja. Vajjon Shakespeare-től vagy Aranytól tanulta-e ezt a nép vagy ők tanulták a néptől? A költészetben sokat, igen sokat lehet tanulni a nép «szellemi fejletlenségéből».

Hadd térjek át ama két balladára, melyeket egész épségökben szóról-szóra lehetett közölnöm.

A «Bátori Boldizsár» című balladát tekinthetnünk egésznek vagy töredéknek, rosszalhatni költői igazságszolgáltatását vagy elfogadhatni az én magyarázatomat, de azt lehetlen el nem ismerni, hogy a férjét gyűlölő és kedvesében mélyen hívő Judit asszony mesterileg van rajzolva, hogy a műnek minden sora, a cselekvény minden mozzanata oly egymásból foly, oly szerves egészet alkot, minőket műballadáinkban ritkán találhatni. Judit ott ül a bölcső mellett és rengeti gyermekét. A gyermek arcvonásaiban a kedveseit látja és reá gondol. A szerelem és gyűlölet felindulásában kiáltja:

Beli fíjam, beli, szép futkosó fíjam
Mett neköd nem apád Bátori Bódizsár.

Mi természetesb, mint hogy az anya ringatván gyermekét daloljon, gyügyöggjön neki, mi megfoghatóbb, mint hogy Judit asszony gyönyörködjék gyermekében, e gyönyörbe férje iránti gyűlölete vegyüljön s elandalodása közben mintegy önkénytelen kibeszélje titkát. Aztán ő nemcsak szereti kedvesét, hanem büszke is reá.

Im az a te apád erdéli kapitány
A ki atta neköd szép arany böcsőjít.

Szerelmében a női hiúság is szerepel, az ő kedvese

hős, egy ország parancsnoka, gazdag, pazar és gyöngéd az övéi iránt. E bölcsődal a kedves utáni forró vágy, a férj elleni gyűlölet, a gyermek iránti gyöngédség olvadáka. Mindez nyolc sorban s mily művészien! Azzal, amit a ballada elmond, fölkelti az olvasó lelkében azt is, amit elhallgat.

A nő hallgatózó férje kiáltására zavarba jó és tetető, hízeltő hangon

Bizon nem tagadom, lelköm, jámbor uram

olyat mond, mivel senkit sem áráíthatni el. E zavarából, az ügyetlen mentségéből látszik, mennyire átadta magát szíve gerjedelmének, mennyire nem gondolta, hogy valaki még kihallgathatja beszédét. Mily bajos egy őszinte érzés felindulásában hazudni! Elhagyta ravasszága, mellyel eddig annyiszor kijátszotta férjét, de egy pár pillanat s ismét rendbe szedi magát. Férje második kiáltására már jobban felel:

Minnyát nyitok, minnyát, lelköm jámbor uram,
Hadd huzzam lábomba karmazsin csidmámot,
Hadd vessem nyakamba vont arany szoknyámot.

Időt akar nyerni, hogy valamit kigondolhasson férje haragja csillapítására, vagy pedig, hogy elrejthesse magát. De a férj berúgja az ajtót és halált kiált fejére. A nő nem kér, rimánkodik, sem hízeleg és tettét többé. Méltóságába burkolózva kiáltja a szolgának:

Hol vagy édes szógám, legkedvesebb postám
Készítsd elő neköm, hat lovam, hintómat.

Egy szava sincs férjéhez, a haláltól sem fél, csak kedvesére gondol, mélyen hiszi, hogy nem fogja elhagyni őt s megmenti. E hit még a vérpadon se hagyja el. Időt akar

nyerni, az aggodalom, remény s méltatlanság hangján
kiáltja a hóhérnak :

Várj kicsit, várj kicsit te fekete hóhér!
Mett a halottnak is hármat harangoznak,
Lám árva fejemnek égyet sem kondítanak.

Nem csalatkozott, kedvese megérkezik és

Eccör megfordítsa, keccör megcsókója
Keccör megfordítsa, százszor megcsókója.
«Enyim vagy nem másé, te asszonyi állat.

Talán fölösleges magyaráznom, hogy a «te asszonyi állat» a régebbi időben nem volt gyöngédtelen kifejezés s csak annyit tett, mint most az asszonyi lény. Akinek nem tetszik, könnyen tehet helyibe mást, például : édes szerelmesem! Azonban e három sor nagy szépségéről lehetlen nem szólanom. Bátori [!] lóhalálába érkezik, rohan a vérpadra, megragadj a kedvesét, egyszer megfordítja, mintha meg akarna győződni, vajjon ő az, él-e s reá borul, csókolni kezdi. Aztán mintha még nem hinne szemeinek, mintha nem tudna betelni kedvese nézésével, még egyszer megfordítja, csókjaival halmozza el s mintegy csak most juthatva szóhoz, a szenvedély, öröm és diadal hangján kiáltja : Enyim vagy, nem másé! Mennyire ki van fejezve ez egy pár sorban a megmentés gyors erőszakossága, a szenvedély és öröm szilaj rohama. Nem tudom, van-e műballadáinkban ilyenműi jelenet hasonló erővel kifejezve, de annyi bizonyos, hogy e helyet régibb és újabb költőink közt senki sem írta volna meg jobban.

A «Julia szép leány» című ballada nagyobb becsű, mint műköltészetünk hozzá hasonló legendaszerű termékei. Abban az egy pár legendában, melyeket Vörös-

marty és Czuczor írtak, többé-kevésbbé hiányzik a naiv meghatottság s fenséges egyszerűség. Vörösmarty «Hedvig»-je nem ment a túlterheltségtől. A szép leírások, a ragyogó s hosszan kivitt hasonlatok meglehetősen gyöngítik a kompozíció hatását. Czuczor «Szűz Margit»-ja kissé józan mű, a benne előforduló látomás csak parabola. Margitnak egy mezei séta alkalmával is eszébe jutott volna az, mit a látomás neki kinyilatkoztat. Átalában a szövevény nem olyan, mely szükségessé tegye az isteni beavatkozást. Aztán mindkettőben nincs eléggé elfedezve a célzatosság. A «Julia szép leány» című népballadának éppen a naiv meghatottságban s fonséges egyszerűségben rejlik ereje. S mily természetes benne a természetfölötti látomás! Julia egy beteg leány, ki közelegni sejti halálát, már elfordult a föld örömeitől, a túlvilágra gondol, az égre szögzi szemeit. S íme egy gyalogösvény nyúlik le az égből.

S azon ereszködék fodor fehér bárány,
A napot s a hódat szarva között hozván,

hogyan eljegyezze az ég mátkájának. A látomás alapja a leány kedélyében is le van téve. Mintegy vágyát látja megtestesülni, Isten szólítja magához, mint ahogy a nép szokta mondani.

Ami magát a látomás leírását illeti, bizonyára nem mondhatjuk oly szépnek, ragyogónak, mint amidőn Vörösmarty ír le valamit. Például, ahogy Gábor angyalt írja le:

Ment az angyal. Hajnal nyílt utána,
Dal szövődött szárnya zajszelétől,
Dal, minőt a lélek hall magában
Éjein, ha boldog álma megjön,
S a nem ismert tündérhon öléből
Legrejtettebb vágya visszahangzik.

magában mind nagyon szép, de kérdés, vajjon oly szép-e akkor is, ha mint a mű organikus részét tekintjük? E szép rajz semmi szükségést sem jellemez, semmire sem készíti elő az olvasót, semmit sem hat a cselekvényre, csak költői díszítmény, mely ha nem árt, nem is használ. Balladánkban minden ilyenmű festés lényeges rész. A látomás az egésznek forduló pontja, rajzában legnagyobb súly a fényre van helyezve. Minden, égi (nap, hold, csillagok), templomi (égő gyertyák), világi (arany-perec) ragyogvány egy fénytengerbe olvad, hogy mintegy megdöbbszentse s magasztaltságba ejtse Juliát. S e fénytengerben, mint János mennyei jelenéseiben, a bárány jelképes alakja lebeg, a szeretet hívó szavai hangzanak, melyeket oly ünnepélyesen rekeszt be az ígérlet:

Első kakasszókor jönék nőzésedre,
 Másod kakasszókor téged megkérnélek,
 Harmad kakasszókor téged elvinnélek.

A leány el van jegyezve az égnek, még csak anyjától akar búcsút venni, ez egyetlentől, mi a földhöz vonja. Hazamegy, elmondja látomását, hogy ő már az ég menyasszonya és felkiált:

Sirass anyám, sirass, éltömbe hadd hajjam,
 Hadd hajjam éltömbe, hogy siratsz hótomba.

Látni óhajtja anyja könnyeit, érezni, hogy mennyire szeretve volt. A legnemesb érzés felindulásai közt válik meg a földtől, anyja könnyei, csókjai kísérik a mennyei mátká karjai közé,

Úgy látszik, mintha hiba volna, hogy a látomás egész jelenete kétszer fordul elő, egyszer, mint leírás, másodszor mint elbeszélés. Valóban ez más helyt hiba volna, de itt a költemény természete, maga a lélekállá-

pot kívánja meg. Julia beszéde nem pusztán elbeszélés. Őt mélyen meghatotta a látomás, önkénytelen ismétli, mintegy belé éli magát. Az ismétlés nagyon kiemeli a látomás csodáját, mintha az ember nem tudna betelni vele s bámulatába mélyedne. Aztán az anya is abban a pillanatban már látni kezd mindent, miről leánya beszél, mert alig kiáltja a haldoklónak :

Léányom, léányom! virágos kertömbe
E'ső raj méhömnek gyöngé lépecskéje,
Gyöngé lépecskének sárguló viaszsa,
Sárog viaszszának földön futó füstye,
Földön futó füstye s mennybe ható langja!

már megnyílik a menny :

A mennyei harang húzatlan szólalék,
A mennyei ajtó nyitatlan megnyílek,
Jaj! az én léányom oda bevezeték!

Nem hiszem, hogy lehessen a népköltészetnek oly ellensége, ki ne érezze e nyolc sor költői nagy szépségét. A fájdalom és keresztyén rezignáció hangja ez. Mély fájdalom s az Isten akaratjába való mély megnyugvás olvadnak benne össze. Mily eszmeiség s mily plasztikailag kifejezve! A virágos kert az anya ifjúsága, az első raj méhnek gyöngé lépe az első gyermek, ki már halvány, beteg, mint a lép viasza. A földön futó füst a halandó test, az égbeható láng a halhatlan lélek. S az anyai érzés e megindító sóhaját mily fönségesen fejezi be ama három sor, melyek a leány mennybeszállását festik s az olvasót a menny titkai, sejtelmei közt hagyják.

Az ily szép helyek a népköltészetben nem tartoznak éppen a legritkábbak közé. Az Erdélyi, a Kriza s a magam kézirati gyűjteményéből nem egyet hozhatnék

föl. Például a börtön iszonyát sehol sem láttam oly erős színnel festve, mint Kriza gyűjteménye egyik balladatöredékének e soraiban :

Siratozza magát a szegény rab-asszon :
 «Ma hét esztendeje, têjes harmad napja,
 Hogy estem rabságra, szörnyű nagy fogságra,
 Hol husomat értem, husomat megöttem,
 Hol ezt nem tehettem, kégyók, békák ötték
 Hol vérömet értem, vérömet megittam,
 Karomból, lábomból véröm sokszor szíttam.
 A ki neköm adná kinyerének héját
 Biz az is meglátná ménnyeknek országát ;
 A ki neköm adná poharának vizét,
 Az is megkostóná a ménnyország izét.»

S a gyűlölet minő szenvedélyes kifejezése az, mi válaszkép a rab fülébe dördül :

«Mintsem neki adnám kinyeremnek héját,
 Inkább oda vetném küssebb komondornak,
 Mintsem oda adnám poharamnak vizét
 Inkább megitatnám palotám fődivel.
 Fogjátok vigyétök a fővövő hejre!»

Talán elég. Talán ennyi is képes megingatni azokat a nézeteket, melyek nemcsak a Toldy és Kazinczy G. uraké, hanem [melyeket] egy egész irodalmi nagy párt vall magáéinak. S lehetett-e jobb alkalmam ostromlásukra, mint éppen most, midőn népköltészetünk egy pár kitűnő termékét volt szerencsém bemutatni. Azonban midőn a népköltészet esztétikai nagy bece mellett küzdök, midőn költészetünk úgynevezett népies mozgalmának védelmére kelek, nem a népköltészet pusztá utánczására utalom költőinket, sem népies mozgalmunk nagy visszaéléseit nines szándékom még távolról is mentegetni. A közelebbi tíz év alatt talán senki sem

küzdött hevesebben e visszaélések ellen, mint én; jól vagy rosszul, sikerrel vagy siker nélkül, de küzdöttem. Azt is tudom, hogy a költőnek kora eszméi színvonalán kell állania, hogy a népköltészetnek sem köre, sem fel fogása nem elégítheti korunkat s a költészet sohasem kötheti magát egy genrehez, egy iskolához s legkevésbé lehet az egész nemzet helyett, egy osztály csatlósa, legyen ez akár az úri rend, akár a nép. De mélyen fölindít, midőn a népköltészetet, esztétikai szempontból, annyira becsméreltetni hallom s költészetünknek úgynevezett népies mozgalmát a süllyedés korának bélyegzik. Amely esztétikus nem tudja élvezni a népköltészetet, az a műköltészet némely remekeiben is igen keveset fog találni s ellensége lesz mindannak, ami friss, eredeti és sajátos. Aki képzelhet oly valóban nemzeti költészetet, melynek legalább egyik alapja nem a népköltészet, az csak az idegen irodalmak utánzásában keresi a nemzeti költészet dicsőségét. Csodálatos, hogy kritikusaink némelyike költészetünk mindenik iskoláját tudja méltányolni, csak a népiest tartja Isten csapásának. E süllyedés kora alkalmasint azért van oly élesen kijelölve, hogy annál inkább feltűnjék az aranykor, melynek Kisfaludy K. és Vörösmarty kiváló képviselői. Toldy úr, úgy látszik, restelte oly költészetnek írni meg történelmét, melynek nincs oly aranykora, mint például a németnek, azért oktrojált egyet a magyarnak is. Nem vette tekintetbe, hogy itt másnemű a fejlődés s a német sablon éppen oly kevéssé illik a magyar, mint az angol irodalomra, pedig ott ugyancsak nagy költők vannak ám. Különben az aranykort nem azok szokták kijelölni, akik benne élnek, hanem az utókor. Aztán az az úgynevezett népies mozgalom csak folytatása költészetünk ama nemzetibb átalakulásának, melyet Kisfaludy és

Vörösmarty kezdeményeztek. Tulajdonkép egy korszak ez, a fejlődés különböző stádiumán s éppen nem lefelé. Egy s másban ellentétben vannak ugyan, de egymás kiegészítői. A népies kifejezés csak pártnév s mint ilyen, éppen oly kevésbé fejezi ki a lényegét, mint a romantika pártneve. A népies iskolára, amint némelyek meghatározzák, csak annyit adok, mint más iskolára, de sokat, mindennél többet adok ám arra, hogy uralkodóvá tette költészetünkben a formát illetőleg a nemzeti ritmust, a tartalomra nézve a nemzeti életbe mélyedést, szóval a nép-nemzeti elemnek a művészettel összeolvadó fejlődését. Ezt nem lehet többé kiküszöbölni, a legkülönbözőbb szellemű költők sem fognak menekülni hatása alól. Aranykor ide, aranykor oda: én egyre-másra 1811—1830-ig éppen annyi jeles költőt és kitűnő művet ismerek, mint 1830-tól napjainkig. Igaz ugyan, hogy sem itt, sem ott, nem tudunk felmutatni oly nagy művet, mely a világirodalom elsőrendű remekeivel versenyezzék, sem oly magas tökélyre fejlett műprózánk még nincs, melyet valódi magyar klasszikainak lehetne nevezni, de én mindezt a jövőtől várom s ha csalódní fogok is, nem csalódom annyira, mint Toldy az ő kicirkalmazott aranykorával.

BUDAPESTI SZEMLE.*

*Szerkeszti és kiadja Csengery Antal. XLVIII. és XLIX. füzet.
Pest, 1862. Emich Gusztáv.*

Még egy füzet s a Szemle bevégezi ötödik évi folyamát is. A szerkesztő öt év alatt mindent megtett arra nézve, hogy vállalata tájékozza a nemzet értelmiségét mindazokról az eszmékről, amelyek világszerte foglalkodtatják a szellemeket s közvetítőül szolgáljon a külföldi irodalmak és a hazai tudományosság közt egyfelől, a szaktudósok és a művelt közönség közt másfelől. S valóban, ha végigtekintünk az öt évi folyamon, meggyőződünk, hogy a szerkesztő, irodalmi körülményeinkhez képest, a lehető legjobbat adta mind tartalomban, mind formában. Sokat tett különösen arra, hogy a tudományos előadás ízléssel párosuljon s az eddig irodalmunkban egyedül divatos értekezés az essay vagy tanulmány élvezhetőbb formájához alkalmazkodjék. Vannak a Szemlének cikkei, melyek a külföldi «Revue»-k cikkeivel is kiállják a versenyt s ha nem mindenik írója is találja el a formát, ha némelyik essay helyett könyvet vagy értekezést ír, ez csak azt mutatja, hogy bármily vállalat, mely úgyszólván irodalmunkba egészen új genre-t honosít meg, csak lassanként találja meg és nö-

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 12. sz., 179—182. l., aláírva : —g.

veli íróit. A hatodik évi folyam megindultával, mint halljuk, a szerkesztő még érdekesebbé kívánja tenni vállalatát. Negyedévenként irodalmi szemléket fog közölni, melyek kritikai átnézetét adják valamely irodalmi ágnek, kivált szépirodalmunknak, a főbb irányok bírálata mellett ismertetve a nevezetesebb írókat és csoportosítva körülök a csak valamennyire is figyelemreméltó jelenségeket.

Vajjon a közönség részvéte hasonló arányban emelkedik-e a szerkesztő és dolgozótársai buzgalmával? Éppen nem. Bár a Szemlének minden évben tíz-hússzal több előfizetője akad s így lassacskán növekedik, de még távol van attól, hogy anyagilag csak valamennyire is virágzó állapotban legyen. Mi nem igen szoktunk kemény vádakát szórni a közönség részvétlensége ellen, mint azok a lapok, melyeknek meglehetősen számos előfizetőjük van, saját sebeinket is takargatjuk, nem mintha szegénylenők, mert van annyi önérzetünk, hogy ha nem is nagyra, de többre becsüljük magunkat némely eléggé léha vállalatnál, mely a közönség részvételének örvend, hanem mert nem akarjuk összezavartatni panaszunkat azokkal a panaszokkal, melyek az irodalom ügyének ürügye alatt úgyszólván magoknak kéregetnek. Azonban itt mégis lehetlen elnyomnunk egy megjegyzést: nincs-e széles Magyarországon 300 olvasótársulat vagy közkönyvtár és 5—600 oly ember, kinek valamivel több szellemi táplálék kell, mint amennyit még a legjobb néplap is nyújthat? Íme, 8—900 előfizető elég volna arra, hogy a Szemle még inkább megközelíthesse főadatát, többször jelenjen meg, politikai szemlét is adjon s lassanként Magyarország Revue des deux Mondes-jává váljék.

De térjünk a jelen füzetre, melyet *Verulamii Baco*

ismertetésének második közleménye nyit meg *Erdélyi Jánostól*. Az első Baco életét ismertette, ez munkáit ismerteti, amennyire lehet, Baco saját szavai szerint. A harmadik, mint a cikk végszavaiból kivehetni, az Erdélyi véleményét fogja tartalmazni Baco műveiről. «A jelen egész közleményben, — mond Erdélyi — Baco beszélt, a következőkben illő, hogy mi beszéljünk — műveiről.» Nagybecsű monográfia, az egyetlen alapos dolgozat irodalmunkban Bacoról, kiről oly jól jegyzi meg Erdélyi: «Hozzá köti az új tudományosság történeti szálaít, újjászületése folyamát s még ma sem futott ki rajza határaiból az idő.» Bár az első közlemény, mely Baco életiratát tárgyalta messze marad Macaulay művészi és ragyogó essay-jétől, de Erdélyi tanulmánya egészben véve, úgy látszik, tudományosb mű s nemcsak nagy körvanalakban, mint Macaulay, hanem részletesen is tárgyalja a nagy angol bölcshellemét és műveit. Reánk, mint esztétikai lapra kiválón érdekesek Baco nézetei a költészetről, melyet Erdélyi szerint a következőkben közlünk is:

Íme, Shakespeare kortársa egy pár találó és mélyreható megjegyzése mellett is mily hiányosan és hibásan elmélkedik a költészetről. S ami különösen feltűnő, a parabolákat becsüli legtöbbre az egész költészetben. Ily körülmények közt ugyan hogy történhetett meg, hogy vannak angolok, kik komolyan hiszik, sőt könyvet is írnak mellette, hogy tulajdonkép Baco írta volna Shakespeare drámáit? Egyébiránt nem újság, hogy a legnagyobb filozófusok sokszor meglehetősen gyöngye esztétikusok. Plato ki akarta zárni a költőket respublikájából, Kant nem sokra becsülte a verset, mert nincs benne elég logika, Baco a parabolákat becsüli legtöbbre s némi

megvetéssel kiált fel egy helyt: «Ideje fölemelkedni e földről (tudniillik a költészetről) a bölcészet és tudomány tiszta levegőjébe». Ha csodálatosnak látszik is e jelenség, megvan azért az oka. A legabsztraktabb valami, minő a filozófia s a legkonkrétabb valami, minő a költészet, bajosan egyeznek meg egymással. Az is természetes, hogy a tisztán műfilozóftól, ki leginkább csak a művészetet vagy a művészet valamelyik szakát tűzte ki tanulmányai tárgyául, több valódi esztétikát tanulhatni, mint a filozófok legnagyobbikától is, ki a szépet csak általánosan vizsgálja. Bizonyosan a drámaíró több hasznát veheti Lessingnek, mint Hegelnek.

— — — — —

SZAVALMÁNYOK.*

Növendék leányok számára. Összeállító Réthy Lajos.

Kolozsvár, 1862. Kiadja Stein János.

«Egy tiszteletreméltó nevelőnőtől hallám egykor, — mond Réthy előszavában, — semmi sem nevetségesebb és boszantóbb rám nézve, mint midőn leánykáimtól ilyeket hallok szavalni: «Kardot kötök oldalamra.» «Összeverem sarkantyúmat», stb. Mondám, hogy irodalmunk elég gazdag leánygyermek kedélyéhez és korához mért költeményekben, csak meg kell választani. Elhiszem, felelé ő, csak ott a bökkenő, hogy azok, kik a leányok nevelésével foglalkoznak, nem mindnyájan ismerik tüzetesen az irodalmat, vagy ha ismerik, nincs idejük utánjárni. Ezért óhajtanék egy kis gyűjteményt, mely éppen e célból legyen készítve. E rövid párbeszéd következtében állítám össze a jelen gyűjteményt. Tekintettel voltam az összeállításnál alakra és tartalomra egyaránt. Igyekeztem olyat adni, mi alakjával egyszerre megnyerjen, mintegy ösztönözzön a szaválásra, tartalmával fejtse a *nőt* és *honleányt*.»

Az irányt csak helyeselhetni, éppen ezért sajnálnunk kell, hogy megvalósítása nem igen sikerült. Valóban e gyűjtemény nem jobb, sőt olyan sincs, mint Vachott

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 13. sz. 205—206. l., aláírva: —g.

Sándorné hasonló irányú gyűjteménye, pedig ebben is elég hiány van, s az író inkább csak ösztöne után indult, mint elvek, kiszámított terv szerint szerkesztett. Először is nem hagyhatjuk megrovás nélkül azt, hogy Réthy gyűjteményében a régibb irodalom egészen mellőzve van. Tudjuk, hogy Réthy csak a többi antológia szerkesztőit követte, kik nem szoktak fölvenni oly költeményt, mely Vörösmarty előtt volt írva. Vajjon elvől történik-e ez vagy csak a régibb irodalombeli jártasság hiányából? Bárhogy álljon a dolog, mindenesetre nagy hiba. Nem említve egyebet, régibb költőink a költészet némely oly fajait is művelték, melyeket mai költőink nem művelnek s mind a formát, mind a tartalmat illetőleg, igen alkalmasak arra, hogy minél több oldaluvá tegyenek valamely antológiát. Réthy is sok becses adalékot találhatott volna céljára nézve a régibb irodalomban, kivált Kisfaludy Sándor műveiben. Hát még ha a tanköltészetet nem zárja ki egészen gyűjteményéből, noha ez kivált ifjúságnak szerkesztett antológiából kimaradhatlan, mennyi jó darabot szemelhet valaki Kazinczy, Kis János stb. műveiből.

Részint innen foly az is, hogy gyűjteménye meglehetősen egyhangú, kivált oly költemények hiányoznak belőle, melyek a természet szépségei élénk érzésének szüleményei, mi annyival feltűnőbb, mert e nemből újabb irodalmunk is elég gazdag s a gyűjtemény célja is mellette szól. Réthy a hazafias költeményekre helyezte a legnagyobb súlyt, nem vitatjuk, helyesen-e, vagy nem, de óhajtottuk volna a jó megválasztást. Az oly költemények, mint *Miatyánk*, *Nemzeti színek*, *Új év napján*, melyek nem egyebek, mint versbe szedett prózai frázisok, nem igen hathatnak a fiatal nőszívre. A *Ki volt nagyobb* című költemény is kimaradhatott volna.

Tudjuk, hogy ez népszerű költemény, legalább színészeink sokat szavalják, de a mellett, hogy nem ment némi közhangú nemzeti dicsekedéstől, vajjon illik-e nevendékleány szájába az, hogy azért büszke nemzetére, mert Botond beütötte a nagy érckaput, Lehel még halálakor is főbevágta kürtjével ellenségét, Kinizsi félkézzel hengergette a malomkövet, két karddal küzdött s holtak hátán ett és ivott? Vajjon az ilyesmi nem olyan-e, mint «kardot kötök oldalamba» mire annyira megbotránkozott Réthy nevelőnője? Azt sem helyeselhetni, hogy egy pár sötétebb színezetű lírai mű is becsúszott a gyűjteménybe. Ily gyűjteményekben az esztétikai cél mellett sohasem kell feledni a pedagógiát is s kár követni a Szabó Rikhard Gyermekebarátját, mely még Byron világfájdalmas költeményeit is közli növendék olvasóival. Kimaradhattak volna még bizonyos ismeretlen költő (—s) versei is, nem azért mert ismeretlen költő írta, hanem mert gyöngék.

Mind e hibák mellett is e kis antológia a Vachott Sándornéjával együtt némi hézagot pótol irodalmunkban s nevelőnőink egy kis kritikával használhatják.

NEMZETI HÁRFA.*

Magyar költőnők műveiből összeállította Farkas Albert.

Pest, 1862. Kiadja Geibel.

Nemrég írónőink arcképcsarnoka jelent meg, most műveik antológiáját vesszük. Az arcképcsarnokról azt kell hinnünk, hogy csak az írónői pályától való elrettenésre volt számítva. Ugyan kinek lesz kedve írónővé lenni, ha arcát, melyre minden nő, még az írónő is ad valamit, elcsúfítva adják át az örökkévalóságnak? Ez antológia talán írónőink vigasztalására jelent meg, mintegy kárpótlásul az arcképcsarnokért. Valóban külseje nemcsak csinos, hanem éppen díszes. A kiadón semmi sem mult. A költemények megválogatását már kevésbbé dicsérhetjük, a szerkesztő előszava pedig éppen tintafolt, mely elcsúfítja a díszes könyvecskét.

Már maga a cím is rossz. A «Nemzeti hárfa» inkább csak hazafiúi dalok gyűjteményére illik, vagy pedig oly gyűjteményre, mely költőinknek a nemzeti szellem szempontjából legjellemzőbb műveit tartalmazza. Az előszótól azt vártuk, hogy a szerkesztő a női költészetről mond el egyet-mást vagy pedig költőnőinket jellemzi egy pár rövid, de találó vonással. E helyett mintegy hat lapon mind arról okoskodik, hogy irodalmunk-

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 18. sz. 284—285. l., aláírva: —g.

ban nem szokták kimondani az igazat, kimondani valakinek véleményét büntetlenül a civilizált világban csak nálunk nem szabad s több efféle általánosságokat szór jobbra-balra elég dagályos és rossz nyelven. Aztán nagy hősiességgel elszánja magát, hogy ő már most igazán megmondja az igazat írónőinkről.

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu ?

Parturiunt montes nascetur ridiculus mus.

Valóban e *hat* lapnyi bevezetés után csak három lapnyi fejtegetés következik. Nagyobb a kapu, mint a város. Csakhogy aztán hallanánk valami okosat. Azonban szerkesztőnk e három lapon leginkább azon tűnődik, hogy Idunát vagy Ferenczy Terézt tartsa-e nagyobb költőnőnek s miután összehord egy csoport badarságot, például, hogy Ferenczy Teréz minden szenvedély iránt fogékony (ilyesmit legfeljebb Shakespeareről lehet mondani), hogy költészete pantheon, egekbe nyúló hatalmas és terjedelmes szentegyház dicső romja (e szerint a görög és a gót stíl ugyanegy volna), elvégre is Ferenczy Teréznek adja az elsőséget. Szendrey Juliát azzal dicséri meg, hogy eszméi kerekdedek s jótékony nyíltsággal fejezi ki érzelmeit. A kerekdedséget nem az eszméről, hanem a kompozícióról, kidolgozásról s több effélékről szokták mondani. A nyíltság pedig csak nyíltság, de magában még nem költői érdem. Megköszöni a költőnő az ily dicséretet. Szóllósy Ninának «A kert utolsó rózsája» című költeményében a «magos világnézetet» magasztalja. Aki e versben akár magos, akár magtalan világnézetet fedez föl, az az üres erszényben is pénzt fog találni. Flórának pattogó eszmeszikkraít emeli ki s költészete be nem fejezettségét rója meg. A költészet be nem fejezettsége megint csodálatos kifejezés. Annyi bizonyos, hogy amíg Flóra meg nem szűn írni, addig

költészete sem lesz befejezett. Izidóranak fájdalmát mély tengerhez hasonlítja, mely sok szép gyöngyöt adhat az olvasóközönségnek, ha a formára és egyöntetűségre több gondot fordít (már t. i. a tenger). Bánya Ágnesben a lelki állapotok gyöngéd festését, az átmenetek és árnyalatok hű visszatükröződését méltányolja s óhajtja, hogy elbeszélő költeményeket írjon, hihetőleg azért, mert nagy objektivitással tudja felfogni a tárgyakat, például:

Nyugodt leszek, mint a szikla,

Melyből (t. i. a sziklából) a szív kiszakítva.

Vohl Jankáról azt jegyzi meg, hogy oly téren verdesi szárnyait, hová ő nem követheti. Megvalljuk, nem értjük, ha csak azt nem teszi, hogy Vohl J. szárnyas angyal, a szerkesztő pedig Platonnak szárnyatlan, tollatlan embere. Úgy látszik, hogy Vohl Jankára nagyon haragszik, mert csak egy verset vesz föl tőle, azt is megcsillagozza holmi gúnyos felkiáltójellel. Ha rossznak tartja, miért vette be? Atalát sem szíveli, monoton lantjától kevés tiszta hangot vár. Monotonia és monotonia közt nagy a különbség. Byron is monoton. Általában írónőink mindnyájan monotonok, de ezzel még nem sokat mondtunk.

A szerkesztő az *abc* majd minden betűjére talált egy-egy írónőt, kik között csakugyan hemzseg a sok, legalább előttünk ismeretlen, Theodóra, Eleonora, Bianka. Önkénytelen eszébe jut az embernek az a régi bohózat dal, melyben az eladó lányok versbe vannak szedve: Sári, Fáni, Háni, Máli stb. Elég lett volna kevesebb költőnő is. Egyébiránt a kiadás elég díszes s habár a válogatás nem a legjobb, mégis mint egyetlen antológia költőnőink műveiből, hézagot pótol, nőlírikusaink némi átnézetét adja.

A NEMES FÉSZEK.*

Turgenyev után fordította G. Pest, 1862. Lauffer és Stolp tulajdona.

Örvendünk, hogy fordítóink az orosz irodalom iránt is kezdenek érdeklődni. Ezelőtt egy évtizeddel a magyar irodalom alig tudott valamit az oroszról, pedig ez irodalom kitűnő költőket mutat föl. Puskin, Lermontov, Gogoly, Szollogub, Turgenyev a legműveltebb nemzetek figyelmét is megérdemlik. E mellett a mi irodalmunk és az orosz között, a különböző viszonyok ellenére is, sok hasonlóság van. Ott is, mint nálunk, csak néhány évtized óta vált nemzetibbé a költészet; a népnemzeti elem náluk is hasonló körülmények közt vívta fel magát; az orosz költő éppen úgy küzd a fensőbb körök franciás műveltségével, mint ahogy mi legműveltebb köreink németeségével. A politikai és társadalmi viszonyokkal való elégedetlenséget éppen úgy megérezhetni az orosz költőn, mint a magyaron, csakhogy az orosz költészetben több a melankólia és az epés humor.

Turgenyev egyik legkitűnőbb képviselője az újabb orosz beszély-irodalomnak. Ő is, mint Gogoly, kiválón az orosz társadalmat rajzolja. E jelen regénye is, ahogy mondani szokták, egy darab Oroszország. Koncepciója

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 20. sz. 315—316. l., aláírva: —i.

nem valami nagyszerű ugyan, kompozíciója sem tartozik a legkitűnőbbek közé, de elbeszélése nagyon sikerült, valamint jellemrajza is. Turgenyev könnyed, élénk, kellemes elbeszélő, de sohasem édeskés vagy üres, egyénei élesen jellemezvők, erős realista, de sohasem sülyed a fotográfiáig; a kedélyesség és gunyor bizonyos különös vegyülete vonul végig majd mindenik munkáján, amely úgy látszik, az egyéni különbségek változatai közt, majd minden orosz újabb novellistának sajátja.

E regényének főhőse egy orosz földbirtokos, Lavreczky, kit atyja Rousseau elvei szerint nevelt. Mint tudatlan és tapasztalatlan különc lép a világba, hol egy kacér leány hálójába kerül; nőül veszi s miután Párizsban átél vele egy pár évet, mint megcsalt férj válik meg tőle s tér vissza ősi nemes fészkébe. Itt megszeret egy egyszerű falusi kisasszonyt, Örsét, egy valódi orosz leányt. Küzd egy darabig szenvedélyével, hiszen házasember, azonban, midőn egy francia lapban azt olvassa, hogy neje meghalt, nyilatkozik a leánynak. Örzse viszonozza szenvedélyét s íme megjelenik a holttnak vélt nő, ki csak terhes beteg volt. Örzse apáca lesz, Lavreczky egyedül marad a világon, a nő pedig férjétől rendelt évpénzből tovább is vígan éli napjait. Rövidbe vonva ez a regény meséje, mely egész végig érdekesen, lélektanilag fejlődik. Nemcsak a főszemélyek, hanem a mellékesek is jól vannak rajzolva. A fiatal bürokrata és világfi Pansin, a hiú, gyöngé és jószívű falusi teensasszony Dimitrevna Mária, a nyers, nyelves, becsületes ó-orosz nő, Timotheena Márta, az élheteretlen idealista Michalevics, a meghasonlott kedélyű, de jámbor német zongoramester és zenészerző, Lemm, mindmegannyi az életből vett alakok, akiken, úgyszólván, érzik az orosz levegő. Míg a főszemélyek egyike, Örzse, van a legkeve-

sebb biztonsággal rajzolva. A szerző regénye vége felé, hol sebesen kellene haladni a cselekvénynek, egy egész szakaszt szentel Örzse gyermekkorának, hogy vallásosságát, zárdába vonulását, mintegy előre indokolja. Bizvást elmaradhatott volna az egész; mindenesetre ez indokot, mely némikép azelőtt is nyilatkozik Örzse jellemében, előbb kellett volna egy pár alkalmas helyt jobban kitüntetni.

Ajánljuk olvasóink figyelmébe a jeles regényt, anynyival inkább, mert, itt-ott némi nehézkességet leszámítva, a fordítás eléggé sikerült.

JÓKAI LEGÚJABB REGÉNYE.*

Emich Gusztáv Jókai «Politikai divatok» című regényére előfizetési felhívást küldött szét, mely így hangzik: «Jelen regény, melyből szerző előszavát alább közöljük, XII. füzetben fog megjelenni, szerző saját kiadósága mellett; az első füzet már sajtó alatt van s f. év október elsején jelenik meg s azontul minden hó 1-én és 16-án egy füzet küldetik belőle szét. Az öt ives füzetek díszes alakban és csínnal lesznek kiállítva, mind a XII. füzet előfizetési díja helyben 5 frt 50 kr. — *postai* helybeküldéssel bérmentesen 6 frt. Az előfizetési díjak *Emich Gusztáv könyvkiadó hivatalába* utasítandók. A pontos szétküldésről alólirott kiadóhivatala gondoskodik. Gyűjtőknek (kik hozzájuk küldendő példányokat szívesek lesznek szétosztani) minden 10 példányra egy tiszteletpéldány áll rendelkezésükre s miután az 1-ső füzet október 1-én megjelenik, kérjük az aláírási *íveket*, amennyiben lehetséges, aznapig beküldeni, nehogy a szétküldésben fennakadás legyen. Pest, szept. 1-én, 1862. *Emich Gusztáv.*

Előszó a «*Politikai divatok*» című regényhez. Hiába mondják nekünk, válasszatok külön a magánéletet a közélettől; tudjatok érzelmesek lenni, mint a német;

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 20. sz. 316—317. l., aláírva: —i.

praktikusak, mint az angol; elmések, mint a francia költők azok, a nélkül, hogy politizálnának. Írjatok úgy, hogy az elmondott mese ne legyen feltűnően magyar történet; tele a közélet lármájával, hogy tudja azt élvezni akármi nemzet szülötte is: egyszóval ne írjatok mindig irányregényt. Nem lehet szót fogadnunk; lehetetlen az. Nálunk minden életregény, minden családi dráma annyira össze van nőve a nemzet közéletével; az általános bú és öröm, a történelmet alkotó közemelkedés és sülyedés minden egyes életregény alakulására oly határozott befolyással bírt mindenkor, hogy az alaphangot semmi költő nem mellőzheti, a nélkül, hogy élethűtelen vagy éppen frivol ne legyen. Kérdezzétek meg a családi szakadások okait, — közélet viszályaira fognak visszavezetni. Kérdezzétek meg nagy jellemek kiemelkedését, elbukását, — politikai katasztrófokat fogtok találni. Kérdezzétek meg a feldúlt életpályák viszontagságait, kérdezzétek meg az elszegényült falvak urát — a közélet kuszált viharaira utalnak vissza. Tudakoljátok az özvegyek könnyeit, miért hullanak? az árvák sóhajait, hová repülnek? — azok mind országos bajokhoz fognak elvezetni. S ha rokonszenv után vágyó kebletek egy ideálért sóhajt, férfi vagy nő eszménykép legyen az; ott is fogjátok érezni, hogy a ki csupán az ábrándozónak volt ideálja, az csak félig töltötte be a szívet; s egész embernek azt ismerjük el, aki nem csak magának élt. Saját légkörünk ez. Ezt lehelljük ki, ezt lehelljük be; mint éltetőt, mint fojtót; ez keserít, ez édesít, mint a gyümölcsöt a hegyi lég, melytől a szőlő édesebb lesz, a torma pedig keserűbb, mint a csendes lapályi kertben. Nálunk mindenki benne él a közéletben; a munkás ettől várja jobb sorsát, a kereskedő üzlete felvirágzását, a tudománynak ez ad

vállára szárnyat vagy lábára láncot ; a jellem ebben edződik acéllá vagy olvad salakká ; ennek saját kultusza van ; saját dogmái, saját költészete és különösen saját divatjai. Ki ne tudná, csak másfél évtized alatt, hány politikai eszme vált uralkodó divattá közöttünk ? hány áldozatot és mily nagyokat vitt magával ? *akiknél az több volt, mint divat* s akik hívek maradtak még akkor is eszméikhez, midőn azok már kimentek a divatból. E korszakot igyekezett visszatüntetni regényem, melynek bizonyosan számos hibái között első helyet foglalhat az, hogy több munkája volt benne az emlékezetnek, mint a képzelmi erőnek. Pest, augusztus 18-kán 1862. *Jókai Mór.*»

Midőn ez előfizetési felhívást a legmelegebben ajánljuk olvasóink figyelmébe, nem tehetjük, hogy az előszóra egy pár megjegyzést ne tegyünk. Jókai mentegetőzik, hogy ismét irányregényt kell írnia s e kényteleniséget viszonyainkból igyekszik kimagyarázni. Nem értjük eléggé, hogy a mi viszonyaink miért volnának inkább irányregényre teremtve, mint a más nemzetekéi. Azok az okok, melyeket Jókai felhoz, szintűgy illenek más nemzetekre is, mert a közélet mozgalmái, a politikai viszonyok mindenütt befolyznak a családi és magánéletre, az abszolutizmus alatt éppen úgy, mint az alkotmányos életben. A költészet, kivált a regényköltészet, fölveheti magába mindezt, mert felölelhet minden gondolható emberi viszonyt, politikait és vallásit egyaránt, de ezáltal még nem válik irányköltészetté. Az érzelmes német, az elmés francia, a praktikus angol legalább egészen mást ért az irányregény alatt, pedig ezek ugyancsak tudhatják, hogy mi az, mert néhány évtized óta, szegényeknek elég irányregényt kell nyelniök. Jókainak annál kevésbbé volt szüksége a mentségre, mert, hála

Istennek, még eddig egyetlen irányregényt sem írt. A *Magyar nábob* és *Kárpáthy Zoltán* oly kevésbé irányregények, mint a *Szegény gazdagok*. A *Régi jó táblabírák* című regénye sem az, mert nem a megyei rendszer üdvös voltát bizonyítja be, szemben a parlamentáris rendszerrel, hanem csak táblabírákat rajzol s egy történetet mond el abból a korból, amikor még a megyei élet virágzott. Jókai, úgy látszik, a politikai és társadalmi viszonyok rajzát, melyet a regényekben különben is ritkán kerülhetni ki, a nemzeti életbe mélyedést, a nemzeties felfogást, melynek minden nemzeti költőben meg kell lenni s más ilyesmit nevez itt irányregénynek. Örvendünk rajta, mert jó, ha a költő inkább az alkotásban szabatos, mint az elméletben. Az irányregény nem valami derék genre, legalább az esztétika folyvást tiltakozik ellene, mert rendesen valamely politikai párt vagy vallásos felekezet érdekében készül, valamely rendszert, vagy reformot akar reánk vitatni s eszméi kedvéért az esztétikai célt mellékessé, a költői cselekvényt az absztrakció szillogizmusává, a személyeket pusztán eszmék hordozójává alacsonyítja. Megtörténik ugyan néha, hogy némi politikai, vagy társadalmi irány jól egyezik a művészi céllal, beleolvad az egész mű organikus kényszerűségébe, de ekkor aztán többé már nem is úgynevezett irányregény, hanem csak jó regény, mint a többi. Hisszük, hogy Jókainak a «Politikai divatok» című regénye is ilyen lesz, éppen azért még egyszer ajánljuk olvasóink figyelmébe.

JÓZSA.*

*Költemények. Írta Ponori Thewrewk Emil. A költő arcképével.
Pest, 1862. Kiadja Kilián György.*

Sajnáljuk, hogy fiatal hellenistánk, ki maga iránt már is érdeket gerjesztett, elég gondatlan volt föllépni e kötet költeménnyel. Egészen más, kísérleteink némely sikerültebbjét közölni a lapokban s ismét más, egy kötet gyöngye kísérletet adni ki, kivált azzal a követeléssel, mint Thewrewk, ki egyszersmind arcképét is oda mellékelte s megengedte kiadójának, hogy könyvét oly magasztalással hirdesse, mely őt legalább is elsőrendű költőnké oktrojálja.

Thewrewk sokban különbözik legújabb lírikusainktól, más a tanulmánya, hajlama, ízlése, de azt a közös vonást, mely egy pár év óta, lírai gyűjteményeink nagy részét kiválóan jellemzi, benne is föltalálhatni. Mit értünk e közös vonás alatt? Amaz erőtlenséget, mely nem képes valamely eszmével vagy érzéssel megtelni vagy azt összpontosítva kifejezni, amaz aprólékosságot, mely minden csekély benyomásnak dalt szentel, ama költői gyermekeskedést, mely szalmaszálon szappanbuborékot fú s emez, az olvasó kedélyére nézve nyom nélküli játékban találja legfőbb gyönyörét. Nem tudjuk, tehetlenségből

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 21. sz. 325—326. l., aláírva: —g.

foly-e mindez vagy elvből. Annyi bizonyos, hogy legújabb lírikusaink legtöbbször a lelkesülésnek még szikrája is alig csillámlik és semmit sem kedvelnek jobban, mint holmi kis reflexiót vagy rajzot némi érzelmi mártással föltálatni. Thewrewkben is hiányzik a lelkesülés, soha sincs annyira meghatva, mennyi csak egy dalra is szükséges, de azért mindig talál valami leírni valót, ha az mindjárt semmiség is, mindig készen áll fejében egy kis reflexió, egy-egy köznapi ellentét vagy hasonlat trópusát keresve. Oly neme ez a költészetnek, mely ellehet nemcsak lelkesülés, de fölindulás nélkül is. A fantáziának és kedélynek csak annyi munkássága szükséges hozzá, mennyi elég, hogy beszélgetés közben, sétáláskor, egyre-másra, mi előnkbe akad, egy-egy rövid megjegyzést tegyünk.

Valóban Thewrewk költészete nagyrészt nem egyéb, mint egy utcán vagy szobájában sétáló ember megjegyzéseinek, ötleteinek összege. Csodáljuk, hogy csak egy kötetre telt. Ilyesmit sokat lehet írni egy év alatt. Nincs oly nap s a napnak oly órája, mely meg ne ajándékozhatná az embert ily nemű ihlettel, csak legyen elég türelme versbeszedni és leírni. Thewrewknek, ha nem is a legkitartóbb, de mégis elég türelme van. Lát egy szomorú legényt s nem rest feljegyezni róla legalább ennyit: annyi leány van a világon, mint virág, ha egyik hervad, virul más, kaphatsz még szeretőt, csak ne búsulj. (18. k.) Örvend, hogy kitavaszodott, az ifjak vigadnak és felkiált: boldog az ember a lét tavaszán. (20. k.) Megvallja, hogy szenved, mert kedvese beteg, de csak gyógyítsa meg az Isten, majd ép lesz ő is. (22. k.). Lát egy öreg kintornást, ki egy udvaron sokáig játszik hangszerén, egy leányka nagyon gyönyörködik benne, de sem ő, sem más egy fillért sem vet neki, mire költőnk

felsóhajt: gyönyörködnek zenéjén s róla megfeledkeznek. (26. k.) Elmondja, hogy a lepke, ha kéjelegni akar, csak pillanatra száll a virág kelyhére, az élet is csak pillanat, azért töltse vele azt a lányka és aztán repüljön szabadon. (29. k.) Egy pár furcsa történetet is följegyez magáról; például: egy leány állott a kapuban, tüstént beszaladt, ahogy őt meglátta, de költőnk csakhamar utólérte, megölelte, megcsókolta, a lányka kezdetben vonakodott, de később még ő lett a csalogató. (30. k.). Vigasztalja kedvesét, kitől búcsút vesz; ő csak távozik, de el nem távozik s mert kedvese hűn szereti, mindig és mindenütt meg fogja találni képét, ha keblébe tekint. (39. k.) Borús az ég, hull a zápor, kedvese mindjobban símul hozzá a lugasban, szívének lángjai mindinkább nőnek s a zápor nem bírja oltani. (40. k.) A nap lemegy, a viola harmatos, de jó a hajnal, fölszárad a harmat, vajjon fölszáradnak-e könnyei is. (43. k.) A nap leszáll, vagy mint a költő mondja, leszendereg, búcsúzni látja kedvesét, de eljő a reggel s kedvese elébe tűnik; a nap ismét leszáll, az ég komor, sötét; ő is bús, amint búcsúzik, de ismét eljő a reg, megint nála van s így hogy lehetne bús. (40. k.)

Még sok ily verset idézhetnénk, mert amint mondtuk, szerzőnknek elég türelme van majd minden semmiiséget versbe szedni. Nem akarunk félreértetni. Nem azt hibáztatjuk Thewrewkben, hogy nagy eszméket, emelkedett érzéket nem énekel. Jól tudjuk, hogy látszólag semmiségből gyöngéd dal állhat elő s a köznapi dolog a felfogás és alakítás által mély jelentőséget nyerhet. Legalább Goethe nagyon tudott az ilyesmihez, noha nemcsak ebben telt kedve s éppen nem csinált belőle professziót. Hanem ide egy kis fantázia és kedély kell, mindenekfelett pedig önkényesség és meghatottság, mi

Thewrewkben egészen hiányzani látszik. Soha sincs megtele tárgyával, nem képes azt költői oldalról felfogni, innen egyszerűsége mindennapiság, naivitása gyerekesség s a ritmus a helyett, hogy emelné gondolatait, ellenkezőleg még inkább kitünteti az értelem ama rideg mesterkedését, mely költészetnek akar hazudni némi reflexiót, hasonlatot, ellentétet vagy élcet és sokszor a legízetlenebb modorban. Például, lehet-e ennél valami költőitlenebb ? (85. k.) :

Jég a szőlőt elverte,	Az én bajom egész más,
Nincsen remény szüretre.	Dehogyan van még kárpótlás !
Nem lesz új bor, lesz majd ó :	Elhagyott a kedvesem,
Van még elég fogadó!	Oda minden örömem.

Nem mondjuk, hogy az egész kötet csak ilyenből áll, de a legtöbb hasonló ehhez. Thewrewk legsikerültebb dalocskáiban sem tud feljebb emelkedni egy-egy oly ellentétnél, hasonlatnál vagy élcnél, melyek a közönségesbnél csak valamivel jobbak. Íme, itt közlünk egyet a jobbak közül, talán a legjobbat. (25. k.) :

Felhő vonul át az égen	Megbántottam szeretőmet ;
És a napot elfödi.	Vigan rég nem láthatám!
Hamar vonulj irigy felhő!	Vonulj tovább komoly harag!
S nap kezdj újra fényleni!	S lányka mosolygj ismét rám!

Még azt is meg kell adnunk Thewrewknek, hogy kerül a dagályt, nem vadássza, halmozza a képeket s éppen nem bőbeszédű. De e negatív tulajdonnal nem társul semmi pozitív : e negativitásban nem annyira költői érzék vagy műgond nyilvánlik, mint inkább az érzelmi sekélyesség és értelmi ridegség. Mindamellett még ez értelemben se lehet szabatosaknak nevezni költeményeit. Nem egyszer hallunk tőle erőltetett élcet,

nem találó hasonlatot s oda nem illő kifejezést. Például egy helyt azt mondja: «A rózsa, mely rejtekben áll, mily gyorsan elvirul». Nincs benne igazság; éppen a napnak nagyon kitett rózsa az, mely a leggyorsabban elvirul. Más helyt így kiált föl:

Ha tudnék festeni, kis házat föszenék.
Körötte volna kert, fölötte nyájas ég.
A háznak ablakán Etelka nézne ki,
S én elfutnék oda rá csókot hinteni.

Ennyi az egész költemény. Vajjon meggondolta-e a költő, hogy a futásnak egy mozzanatát le lehet ugyan festeni, de benne azt, hogy valaki éppen csókolódás végett fut az ablakhoz, még Rafael sem festhetné vásznára.

Verselését sem dicsérhetjük, bár el kell ismernünk, hogy az valamivel gondosb a szokottnál. Jambusra néha trocheust vagy spondeust rímel s oly nemű rimek, mint *viharok* és *csapások*, nem éppen a legritkábbak nála. De mindezt örömet eltűrnök, ha némi bájt tudna önteni verseibe. Csak a mértéket igyekeznek megtartani, a dallamossághoz nincs érzéke. Nem átall ily monoton sorokat leírni: *szabadba vágytam látni a tavaszt, Mit vétettem ellened én Istenem*. Sokszor absztrakt kifejezéseket használ konkrétok helyett s néha egész a hirlapi stílusig száll le; például: *szép ha szilárd előtörekvéssel döntve döntjük számos gátjait; Gyászolja őt az összes magyarság* stb... Sokkal otthonosb szerzőnk az olasz szonettben és a görög disztichonban, mint a magyar vagy német dalformában. Szonetteiben sem sok ugyan az eszme és érzés, de legalább megvan bennök a gondolatnak bizonyos haladása s némi törekvés valami művészt adni. Valamennyire érti, hogy mikép kellene, ha nem is

tudja megvalósítani. Görög modorban írt epigrammái a legsikerültebbek mind a tartalmat, mind a formát illetőleg. Itt is van ugyan elég gyöngé, de mégis többet érnek dalainál s van köztök jó is. Ha fiatal költő első kísérleteiből biztosan lehetne jósolni jövőjére, ki merne mondani, hogy Thewrewktől legfeljebb csak epigrammokat várhatunk. Éppen azért csodálkozunk, hogy műfordítmányai közt, mert ilyenek is vannak e kötetben, egyetlen epigrammot sem találhatni. Homérból veszünk egy pár töredéket, Bionból Adonis halotti énekét s Anakreonnak mintegy húsz dalát. Múltányoljuk e törekvést és sajnáljuk, hogy nem mondhatjuk: Thewrewk felülmulta elődeit. Homért illetőleg nemcsak hogy Kölcséyt nem multa felül, de Szabó Istvánt sem, anakreoni dalai jobbak, mint némely más kísérletek, de nem jobbak a Szabó Károlyéinál.

Még csak a címre van egy pár megjegyzésünk, hogy azzal végezzük be cikkünket, amin talán kezdenünk kellett volna. Józsa a szerző szerint annyit tesz, mint Josephine, vagy ahogy régebben mondták Józéfa. Legyen. De mi szükség volt éppen nőnévről nevezni el e könyvet? Az igaz, hogy van benne egynéhány Józsa-hoz írt vers, de több van olyan, mely sem Józsára, sem Rózsára nem illik. Az ember, amint a könyvre néz, azt hiszi, hogy az költői beszély, melynek hősnője Józsa. Semmi sem igazolja e címet, egy kis külön szeszély az egész, mely az olvasót már előre lehangolja, amit fájdalom, maga a könyv teljességgel nem képes eloszlatni.

APRÓ POLÉMIÁK.*

— A «Nővilág» szerkesztője legközelebbi számában így sóhajt fel: «A «Nővilág» eddigelé békés egyetértésben élt laptársaival; nem bántott senkit, őt nem bántá senki. Az első eset most is áll, de az utóbbi nem, mert majd egyik, majd másik kolléga ront neki e lapnak, hogy miért, e talány megfejtését a közönségre bizzuk». Nem hisszük, hogy mívelt olvasó valami különöst találjon abban, mi a legmindennapibb dolog a világon, t. i., hogy egyik lap a másikra, mikor szükségét látja, egy pár megjegyzést tesz. Sokkal különösebb az, midőn valaki azt panaszolja, hogy őt bírálják, pedig ő békés, jámbor ember, éljünk békességben, ne szóljunk egymásról, legfeljebb dicsérőleg. Leben und leben lassen. Így lehetlen a kritika. Ily elvet, legalább tudtunkra és nyilván, még senki se hirdetett irodalmunkban s azt legkevésbé a Nővilág szerkesztőjétől vártuk, ki lapjában maga is közöl bírálatokat.

— A «Gombostű» is panaszkodik s egyenesen a Figyelőre. «Szebben senki sem igazolta az Önbírálat állítását, hogy nálunk a zszurnaliszták gyanúsítani szeretnek, mint G. P., aki a Gombostűt, mivel nem osztja G. P. úr nézetét, azzal gyanúsítja, hogy azért említi az alföldi viszonyok némely árnyoldalát, mivel az Alföldön nincs előfizetője. Valóban magas műítészi szempont.

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 21. sz. 334—335. l., aláírva: —i.

Ha ily okok vezetnék a zsurnaliszták tollát, akkor a Figyelőnek nemcsak az Alföld, de a Felföld ellen is ki kellene kelni». Nem árt a Gombostűnek, a többek közt, két dolgot megtanulni, ha író s illetőleg polémikus akar lenni. Először, az anonymitas tiszteletben tartása rég elfogadott elv minden irodalomban. Az Önbírálatnak a Figyelőben megjelent bírálata alá (-i). van írva s nem G. P., tehát nem G. P.-t, hanem (-i)-t kellett volna feleletre vonnia, vagy pedig magát a Figyelőt. Másodszor, a valódi író védeni vagy visszavonni szokta állításait, nem pedig megmásítani. A Gombostű úgy tesz, mint az egyszerű peres ember, ki «az ütlegből sokat elvesz és a joghoz egy tallért tesz». A Gombostű az alföldi viszonyok nemcsak *némely* árnyoldalainak kiemelését dicsérte az Önbírálatban, hanem azt is, hogy az *Alföldön, oly kezdetleges* *őszállapotban van minden, mint nagy Árpád apánk idejében*. Erre mondta aztán a Figyelőben megjelent bírálat: Rózsaági úrnak alkalmasint azért tetszett annyira ez a hely, mert talán a Gombostűből éppen oly kevésszámú példány jár az Alföldre, mint Árpád apánk idejében. Ez nem gyanúsítás akart lenni, hanem csak gúny. Azt kívántuk kifejezni, hogy józan ítéletű író nem írhat alá ily badar állítást, csak oly szubjektív indokból, mely nem tartozik a dologhoz. Mondhattunk volna más indokot, furesábbnál furesábbat, mindegy lett volna. Mi nem tudjuk, hogy a Gombostűnek mennyi előfizetője van az Al- vagy Felföldön, nem is szokásunk az előfizetők számából megítélni az írókat. Mi örülénk legjobban, ha a Gombostű szépirodalmunknak oly szolid, jól berendezett és nagy jövedelmű uradalma lehetne, aminőket a barbárnak nevezett Alföld nem egyet tud felmutatni.

TÖRÖKORSZÁG FŐVÁROSA.*

Írta Br. Horváth Miklós. Pest, 1862. Engel és Mandello tulajdona.

Útirajzról bírálatot írni oly kritikusnak, ki sohasem utazott az illető országban, meglehetősen nehéz feladat. Saját tapasztalásából nem ítélhetve, kénytelen könyvekhez, azaz : más útirajzokhoz, folyamodni. De kérdés : vajjon az a másik utazó hübb, igazságosb-e, mint az, akinek éppen munkáját akarjuk bírálni ? S ha hű és igazságos is, vajjon azóta nem történtek-e változások, melyek hol lényegesen, hol módosítólag befolyanak egy és más viszonyra ? Aztán az utazóknak hajlamaik, műveltségök s helyzetök szerint, hol erre, hol arra van éles érzékek. Amiben az egyik erős, a másik gyöngélehet, amit egyik jól látott, a másiknak elkerülte figyelmét. Szóval a kritikus vég nélkül kételkedhet s mégsem fog oly erős támaszpontot találhatni, hova megvetve lábát, határozottan merhessen ítélni. A történelmi munkák bírálójának egészen más a helyzete. Ő okmányokból ítélhet, sokkal több különböző forrást vethet össze s kmi legfőbb, mindig csak bevégzett multat vesz bonckés alá. Az útirajzok a jelent tárgyalják, mely naponként változhatik, hiszen a műveltségi viszonyok, még magukra a tájakra, az országok e legváltozhatlanabb

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 22. sz. 339—342. l., aláírva : —g.

emlékeire is gyakorolhatnak némi módosító befolyást. Némely útirajz nagy tévedését vagy ráfogását észrevehetni ugyan, sőt néha azt is kiérezhetni, vajjon a szerző könyvekből dolgozott-e vagy saját szemével vizsgált mindent, de a szokottnál valamivel nagyobb gond sokat elfödhet s a legélesebb szemű bírálót is megjátszhatja, ha csak maga nem utazott s nem látta mindazt, melynek leírását bírálja. Ily helyzetben a kritikus kénytelen leszállani triposzáról, olvasóinak csak kalauzként ajánlkozni, nem annyira bírálatot, mint könyvismertetést írni s legfeljebb ott bírálni határozottabban, hol tisztán irodalmi szempontokból indulhatni ki.

Őszintén megvalljuk, hogy mi is a fennebb rajzolt helyzetben vagyunk. Sohasem jártunk Törökországban, nem ismerjük fővárosát, sőt még könyvekből sem olvastunk annyit róla, hogy a kezünk alatti útirajz tartalmát megbírálhassuk. Szerencsénkre Horváth Miklós sem politikai, sem nemzetgazdasági, sem régiségtani, sem etnográfiai tanulmányokat nem akar nyújtani útirajza keretében. Ő csak világfiás turista, ki a maga mulatságára utazik s olvasóit is inkább mulattatni, mint tanítani kívánja. Kiválón semmi sem fekszik szívéen; oly kevéssé szenvedélyes politikus, mint régiségbűvár s a társadalmi viszonyok, művészet, természet iránt nem érdeklődik mélyebben, mint minden más műveltebb ember. Mindezt nem is titkolja, nem folyamodik tudós könyvekhez, hogy hol innen, hol onnan kiírva egy pár lapot, történelmi, politikai vagy természettudományi ismereteit fitogtassa, vagy pedig nagy fontosan leírjon olyasmit, mit nem látott, vagy, ha látott is, nem vizsgált. Elszóródásból utazik, látni, hallani, mulatni, élvezni szeret s átadni magát a különböző benyomásoknak. E benyomások rajzát vesszük e könyvben, mely

leginkább esztétikai hatásra törekszik s ennél fogva annál bátrabban hozzá szólhatunk.

Éppen nem hibáztatjuk a könnyed, világias modort s még kevésbé az esztétikai hatásra törekvést. Az útleírónak a legnagyobb szabadsága van az írók között, mind a tárgyra, mind a formára nézve. Itt minden genre jogos, csak tudjon az író hűn és elevenen rajzolni s érezzék rajzán a tapasztalás közvetlensége. E kettő az, mi nélkül nincs valódi útleírás, akár tudós írja, ki új hódítmánnyal akarja gazdagítani a tudományt, akár gondtalan turista, ki csak kedvtelésből utazik. S ha ehhez még formai csín járul, ha az író, tárgyához mérve, tud vonzón, az érdeket ébren tartva, elbeszélni, ahol szükség hangulatot, érzelmeket költeni föl, szóval van benne valami a költőből: előttünk állanak az utazónak, mint írónak, leglényegesebb tulajdonai. Horváthban megvan egy és más e tulajdonokból, de inkább csirában, mint kifejlődve, inkább csak elszórva, egyes lapokon nyilatkozik, mint az egész műben. Nagy egyenetlenségeket találunk művében mindenütt, oly egyenetlenségeket, melyek nem a tárgyból, hanem az íróból folynak s éppen azért nem olvadnak belé az egész összhangjába. Nem mindenütt érzik a tapasztalás közvetlensége, vagy a benyomás volt bágyadt, vagy az írónak nem volt elég ereje azt kellőn kifejezni. A rajz mindenütt eleven akar lenni, de néhol nem biztos vagy bevégzetlen, más helyt pedig csak a szín erős, avagy e helyett is csak frázist veszünk. Elbeszélése nem báj nélküli, de itt-ott kapkodó, vannak benne kitűnő szakaszok, de az egésznek nincs kompozíciója.

Mindjárt a bevezetés első lapja kissé forszirozott. Egyszerűbben elmondva nem tűnt volna ki annyira a bevezető eszme mindennapisága, mellyel, ha jól emlék-

szünk, különböző változatban, már sok turista kezdte meg rajzát, t. i., hogy valami magyarázhatlan nyugtalanság vonja az embert túl a határokon. A tárgyhoz sokkal jobban illett volna az, mit szerzőnk szintén érint, de nem fektet reá kellő súlyt, hogy megúnta az európai polgárisodást, mely nagyjában mindenütt ugyanaz s vágyik keletre, egy új ismeretlen világba. Általában, midőn szerzőnk hatni akar s nagyon összeszedi magát, kevésbé hat, mint amidőngond nélkül ecsetli benyomásait. Így például mindaz, mit a tengerre érkezéséig ír, nagyrészt jól van írva. Rövid jellemző vonások, folyékony, kellemes elbeszélés, éppen annyi, amennyi kell, hogy mintegy nyitányul szolgáljon az út főcéljához, amely Konstantinápoly. A tenger rajzával már éppen nem vagyunk megelégedve. «Tengert látni — mond szerzőnk — először vagy tízedszer, mindig megható. Szemeink első tekintete az Istent keresi, ki megvédjen e végtelenség közepett, e fényes haboktól, melyek oly csábítók, e hullámok ölelésétől, melyek oly pubák s mégis oly szilajok, e titkos mélységtől, mely mérhetlen, mint a szenvedély. Az égre tekintünk, mondom, s e két végtelenség hasonlata, e két elem összhangja az, mi megnyugtat. E ragyogó csillagok, hová lelkünk fohásza repül, nem sujtanak le, miért bántanának a síma vizek? A tenger csak addig ijesztő, míg az enyészet medrének képzeljük, míg a halál eszméjével azonos, míg egy hideg sírt, egy nagyszerű temetőt látunk benne. De ha a természetbúvár, vagy csak a vizsgáló elmélet szemeivel nézzük; ha eszünkbe jut, hogy mélysége nem a halál, hanem az élet hazája, hogy itt is, mint a föld színén növények virágoznak, ásványok tenyésznek, ezer élőlény lakik, azzal a különbséggel, hogy e növényzet még frissebb, gyöngédebb, a színezet még élénkebb, festőibb,

a kincsek még drágábbak, az élet még rejtélyesb, költőibb, könnyen megbarátkozunk vele.»

Ily rajzot olyan is írhat, ki sohase látott tengert. Szerző a tenger félelmetes nagyszerűségét akarja leírni s a fényes habok csábításáról, öleléséről beszél, mintha Goethe halásza volna. S mily mesterkéltén van kivive a tenger és ég összhangja az ember megnyugtatóására. Minthogy a ragyogó csillagok nem sujtják le az embert, nem félhet a síma haboktól sem. Ez nem közvetlen benyomás, ez az erőtlén reflexió mesterkedése, ez nem rajz, hanem ízetlen frázis. Ellenben mily jól van írva, mindjárt alább, e következő hely, kivéve a fényes habok és harmatos virágok hasonlatát, melyet még *purpureus pannus*nak sem lehet neveznünk: «Nem tudom, álmodik-e az ember tengeren, midőn a légből csüngve képzeletét magát s egy arasznyira felette egy vastag ember nyugszik, kinek lélekzetét érzi, mozdulatait hallja s alatta szintén egy arasznyi távolságra egy más élőlény (sovány vagy kövér, ez semmit sem változtat), ki ízlése szokásait követve álmában beszél, sóhajt vagy köhög, midőn a verejték izzó cseppei folynak homlokodon s tüdőd már alig működhetik szabadon, midőn mozdulatlanul heversz s mégis úgy tetszik, mintha nyílsebességgel haladnál, midőn minden nyugszik s egy tompa moraj szakadatlan zúg füledben . . . Valóban rémes álom. Körülbelül ezt álmodjuk a hajón. Mily különbség a reggel. A fedélzetet megmosták, mintha az éj köde elhomályosította volna, a tengerészek fölváltották egymást, a lég pompás, illatos, éltető, a nap lanyha sugáiraival most ébred, a hullámok tisztán láthatók, a méla morajnak értelme lőn, virágok nem nyílnak, madarak nem énekelnek ugyan, de a fényes habok harmatos virágok s a hullám csattanása zengzetes dal».

Ilyen az egész könyv. Amit a bevezetés e mutatványairól mondtunk, illik az egyes szakaszokra is. Jó és rossz, elevenség és bágyadtság így váltakoznak egész végig. Vannak szakaszok, melyek általában nem sikerültek. Ilyen a *Bazár*, *Szent Sófia*, *Régi viseletek*, stb. címűek. A bazár rajza csak nagy általánosság, melyben alig van valami jellemző vonás. Nem tudjuk képzelni s legfeljebb csak annyi nyomul emlékünkbbe, hogy egy roppant épület ezer bolttal, melyben sok minden van s hogy itt a kalmárok nem oly kínálkozóak, mint Európában. Nem aprólékos részleteket kívánunk, csak néhány jellemző vonást, oly rajzot, mely a legfőbb részleteket a legjellemzőbb oldalról emelje ki. A Szent Sófia is majdnem ilyen rajz. Egy-egy érzelmes felkiáltás, élc vagy jó hasonlat nem elégíti ki az embert, midőn tárgyakról, viszonyokról kívánna olvasni. S e szakaszt mily rosszul fejezi be a mohamedán vallásnak holmi száraz és rövid magyarázata. Ennél a csekély műveltségű ember is többet tud. A «Régi viseletek» című szakasz egy múzeum-félét ismertet, melyben bábok vannak kiállítva, régi török ruházatban, rangfokozat és osztályok szerint. Mily jó, valódi művészi tere lett volna itt szerzőnknek a régibb és újabb török életet és szokásokat külsőségeiben ismertetni, historizálni, festeni, okoskodni, humorizálni, szóval egy egész kaleidoszkópot ragyogtatni előnkbe. Mindezt elmulasztja, bár eleinte kedvet mutat hozzá. Sok dolga van, tovább kell sietnie. Általában nagy sietséggel ragadja olvasóit tárgyról-tárgyra, hogy mindegyre újabbat és érdekesebbet mutasson. Azért mindig is eléri azt, hogy kíváncsiságunkat felizgassa, de annál ritkábban, hogy egyszersmind kielégítse. Fél, hogy pedáns útleíró hírébe jó, ha kissé részletesb, restel valamibe mélyebben beleereszkedni,

mert talán unalmas lesz. Azt hiszi, hogy eleget beszélt már s az olvasónak is oly kevés türelme van elolvasni azt, amit nem látott, mint neki leírni a már látottat, élvezettet. Változatos akar lenni s nagyon töredékes, kerüli az unalmasságot s meglehetősen felületes. In vitium ducit culpae fuga. Ezért sok szakasza érdekesen kezdődik, de nem foly vagy végződik egyszersmind úgy is s képei gyakran elmosódnak. Ritkán találja el a közeputat a könnyedség és könnyűség közt s csak néha igyekszik párosítani a sebességet körülményességgel s benyomásai rajzát magának a tárgyának rajzával.

Azonban e nem, vagy csak félig sikerült szakaszok mellett vannak sikerültek is. Ilyenek a *Forgó dervisek*, a *Dohány*, az *Ordító dervisek* stb. Az elsőnek csak az a baja, hogy egy kis affektációval végződik, a másodiknak az, hogy a kief rajzába becsúszott egy pár oly vonás is, mely ellenkezik a többivel. A harmadik a legsikerültebb. Ez egy valódi genrekép, melyben költői invenció is nyilatkozik s nagyon jól is van elbeszélve. Az esztétikai hatásra törekvést sok helyt vehetni észre szerzőnkben. Sajnos, hogy erre ott törekedett legkevésbé, hol a legnagyobb szükség lett volna reá, értjük, az egész útirajz kompozíciójában. Szerzőnk nem pusztá naplót akart írni, ő művészből feladatot tűzött ki magának, Törökország fővárosa rajzát kívánta adni. Ezért mintegy bevezetésképp csak röviden rajzolja útját a fővárosig. Eddig mind jól megy, de ezután nincs semmi terve és szakaszait minden szerves kapcsolat, művészi cél nélkül írja úgy, ahogy eszébe jutnak. A temetőn kezdi s holmi utcai böngészeten végzi. Sehogy se tudja megtalálni a pontot, honnan beljebb vezesse olvasóit, hogy bizonyos művészi csoportozatban, önkénytelen, természetesen bontakozzanak ki a város titkai. A műnek nincs archi-

tektonikája, ez benne a legnagyobb hiba, mit a szerző maga is érez, bár némi elmés mentegetőzéssel eltakarni kíván. «Kiállhatlan unalmas lenne rendezett előadásom» — kiált fel a többek közt. Nem hisszük. A művészi rendetlenség már rend, még pedig egyike a nehezebbeknek. Más a tudományos rendszer s más a kompozíció. Itt nyilatkozott volna igazán a szerző teremtető fantáziája s nem egyes, különben szép, lapokon. E mellett szakaszai is alkalmasint inkább sikerültek volna, mert szerzőnk nem tudva, mit hol mondjon el, hol ide, hol oda tett valamit, hova nem illik s nem is sejtve, hogy megnyit fog írni, folyvást sietett, a nélkül, hogy valami célhoz érjen.

Talán igen szigorún ítélünk oly műről, mely tehetséget és törekvést tanusít. Azonban úgy hisszük, hogy csak megbecsüljük a tehetséget, ha annyit várunk tőle, amennyit talán adhat. Igaz, kevesebb fáradságba került volna úgy egyszerűen remekműnek neveznünk ez útirajzot, mint némely laptársunk tévé, de mi sohasem sajnálunk egy kis analizist, az pedig kérlelhetlen s nem elégszik be frázissal. Lehet, hogy könnyen válik igazságtalanná, de akkor is ébreszt egy pár gondolatot, közönségben és íróban egyaránt.

A SZÉPMŰVÉSZETEK CSARNOKA.*

Vettük az e című és br. *Jósika* Kálmán által szerkesztendő új lap mutatványszámát. Megjelenik hetenként egyszer, másfél íven, szövegbe nyomott képekkel. Előfizetési ár egy évre 12 frt. Ami tartalmát illeti, az előszó, mely az olvasóknak azt igéri, hogy a «Szépművészetek Csarnoka» *legkedveltebb* íróinktól közöl dolgozatokat, e mutatványszámhoz annyiban nem illik, amennyiben csak egyetlen egy jobb vagy kedveltebb írótól van benne dolgozat, t. i. Pálffy Alberttől egy novella kezdete, mert a J. M. rövid levelét, melyben a szerkesztőnek, mint öccsének, egy pár jó tanácsot ad, egyelőre atyafidolgozótársnak ígérkezik, későbbre, a siker esetére tartva fel magának a kollégialis közremunkálást, nem lehet tulajdonkép költői vagy esztétikai dolgozatnak nevezni. Egyébiránt mutatványszámból nem igen lehet megítélni a lapokat. Könnyen megtörténhetik, hogy ez új lap is sokkal jobb lesz, mint aminőnek a mutatványszám mutatja, mely nem egyéb, mint a Vasárnapi Ujság, Ország Tükre és Hölgyfutár különös vegyülete. A Szépművészetek Csarnokában még eddig legkevesebb van a szépművészetekről; aztán azt se érti az ember, hogy a szépművészetek melyik ágára vonatkoznak a

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 22. sz. 350—351. l., aláírva: —g.

Patkó-féle zshiványhírek, az öngyilkosságok, a tűzvészek, a füllevágási históriák. Ennyivel be is fejeznők jelentésünket, ha a «Szobrászatunk» rovata alatt nem volna egy cikk, melyet bajos szó nélkül hagyni. E cikk nem annyira a szobrászatról szól, mint inkább az Akadémiát támadja meg amolyan Önbírálatféle felfogással. És miért? Leginkább azért, mert az Akadémia nem pártolja a szobrászatot, holott, ez új lap szerint, «az akadémia teendője a művészet minden ágát figyelemmel kíséreni, fejlődését előmozdítani és haladására tényleg befolyást gyakorolni». Értsük meg a dolgot: más a szépművészetek akadémiaja, megint más a tudományoké. A miénk a tudományok akadémiaja, tessék a cikkírónak elolvasni szabályait, mert úgy látszik, hogy a legelemibb fogalma sincs akadémiaink szervezetéről. Ha az Akadémia olyasmit tenne, amit ő kíván, túllépne körén, az alapítók szelleme ellen cselekednék, szóval míg egyfelől megsértené alaptörvényét, másfelől lenne ex omnibus aliquid, ex toto nihil. Sok pénz kell az összes művészetek akadémijára; amennyi most az Akadémiának van, az a tudományokéra is kevés. A többi vádhoz is hozzászólunk. A cikkíró felhossa «Pompéry nem okadatolható megválasztását és Brassai mellőztetését». Vajjon miért teszi szembe Brassait Pompéryvel? Úgy látszik, nem tudja, hogy Brassai már huszonöt év óta levelezőtag s teljességgel nincs kedve versenyezni Pompéryvel, kit csak nemrég választottak levelezőtaggá. Nem ez itt a baj, hanem az, hogy Brassai nem rendes tag, pedig megérdemelné, azonban a mulasztás megtudása végett senki sem szorult a cikkíróra, midőn azt mások régebben és sokkal jobban elmondották. Azt is elmondja a cikkíró, hogy az Akadémia páratlan együgyűséggel osztogatja a 100 aranyakat hol Pompéry-

nak, hol Gregussnak s mellőzi a soha meg nem koszorúzott Vajda Jánost és Salamon Ferencet. Mit mondjon az ember ily furcsa beszédre. Az Akadémia az alapítványok értelmében minden oly művet tartozik megjutalmazni, mely a többinél aránylag jobb, elég szerencsétlenség, hogy oly gyöngé műveket kellett megjutalmaznia, mint a Telivér és Lángész, de erről az Akadémia éppen úgy nem tehet, mint arról, hogy a Szépművészetek Csarnokának mutatványszáma nem ütött ki a legjobban. Ami Salamont illeti, őt mindedig azért nem jutalmazhatták meg, ha akarták volna is, mert soha semmire sem pályázott. Vajdát meg azért, mert merészkedtek azt hinni, hogy a nagy jutalmat a Petőfi összes költeményei inkább megérdemlik, mint a Vajdáéi. Arra, amit a cikkíró az Akadémia kétharmadára mond, hogy a «nembánomság, hányavetiség, bagolyszeműség, lelkiismeretlenség képviselői» csak azt feleljük, hogy bármilyenek legyenek is azon meg nem nevezett urak, bizonyára nincs köztök oly gyöngé ítéletű ember, ki Zilahy Károlyt oly nagy tehetségű kritikusként, Remellayt oly jeles novellistának és történelemírónak tartsa, mint aminőknek hirdeti őket a Szépművészetek Csarnokának nagy pipájú, de kevés dohányú szerkesztősége.

POLÉMIÁK.*

Egy pár ellenem intézett felszólalásra akarok felelni. Rövid leszek ; a szerkesztő kevés tért engedhetett rendelkezésem alá, de másfelől ama felszólalások sem olyanok, hogy részletesb fejtegetést érdemeljenek.

Először is Szeberényivel kell végeznem, kinek nyilatkozatát fennebb egész terjedelmében olvashatni. Szeberényi szokatlannak tart kérdőre vonni bármely szerzőt, miért nem mondta ezt vagy am azt, mert a bírálat csak arra vonatkozhatik, amit a szerző mondott, nem pedig arra, amit nem mondott. Én az ily kérdőre vonást sem szokatlannak, sem jogtalannak nem tartom. Az oly történelemíró, ki hallgat némely dolgokról, melyeket tud vagy könnyen tudhatna, még eddig mindig meg rótták s mellőzését pártszellemnek vagy egyéb oly okoknak tulajdonították, melyeket munkája szelleméből kiolvashattak. Az emlékiratok bírálatában egyik főszempont éppen az, hogy mit mellőz az író s mit nem, miért mondja el ezt így vagy amúgy. Például Béranger emlékiratainak bírálói (a többek közt Montégut), rossz néven veszik a szerzőtől, hogy barátnéjáról, Frère Juditról miért hallgat oly mélyen, miért bízsa másokra, barátokra, idegenekre vagy tán éppen rosszakarókra, hogy

* Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf. Második félév, 26. sz. 405—406. l., aláírva : *Gyulai Pál*.

oly érzelemről és viszonyról beszéljenek, mely neki annyi szép költeményt sugallt. Megrótták továbbá, hogy mind politikai, mind irodalmi kortársairól oly keveset s csak kedvezőt mond, hogy inkább szeret hallgatni s egészen mellőzni valakit, mintha azt akarná, hogy halála után is mindenki vel barátságban éljen és népszerűségét teljesen megőrizhesse. Természetesen, ami másutt szabad, nálunk tiltva van, hol némelyek a kritika oly kódexét akarják megalapítani, mely a kritikust legalább is haszontalan íróvá tenné. Én mindig tiltakoztam e jograblás ellen s részemről egy fikarcnyit sem fogok engedni soha a kritika jogaiból, melyeket nem én oktrojáltam, hanem maga a kritika természete fejtett ki s a századok gyakorlata szentesített.

Azonban én Szeberényit nem annyira pusztán csak a hallgatásért róttam meg, mint inkább azért, hogy felémítván Petőfivel való barátsága felbomlását, melyet verseiről írt bírálata okozott, csak Petőfit sejteti hibásnak s magáról egészen hallgat, vagy legfeljebb annyiban szól, amennyiben a nagylelkűt játszhatja. Adatokkal mutattam ki, hogy amaz irodalmi versengésben nemcsak Petőfi követett el hibát, hanem Szeberényi is s mellőzve a bírálat igazságtalanságát s netalán bosszúból eredt indokait, egyedül azt hoztam fel, hogy Szeberényi Petőfi magánviszonyaira célzott, mire a kritikusnak nincs joga. Szeberényi, úgy látszik, most sem akarja elismerni e hibát, azt hiszi, hogy ő mindenben igazságos volt Petőfi iránt s most is csak annyiban szól érdemlegesen a tárgyhöz, amennyiben Petőfit vádolhatja. De vajjon a más hibája igazolhatja-e a magunkét? Nem, legfeljebb megfoghatóbbá teszi. Vajjon igazságtalanságot igazságtalansággal torolni vissza s még évek múlva sem ismerni el igazságtalanságunkat, midőn már ellenfelünk

a sírban nyugszik, erkölcsi bátorság-e? Bizonyára nem. Én oly kevésbé voltam elfogult Petőfi, mint Szeberényi iránt, csak tények felett ítéltém s ha Petőfiben az affek-tációt, az anonymitas lovagiatlan leleplezését nem helyeseltém, bizony Szeberényiben sem dicsérhettem azt a jogtalanságot, mely szerint Petőfi magánviszonyaira célzott, a körülményekkel ismeretlen olvasó előtt többet sejtetett, mint amennyi a dologban volt. Ami azt illeti, hogy a pápai iskolai társulatnak joga volt Petőfi első kísérleteit kiadni, nem vonom kétségbe, de bizonyára nagy indiszkréciót követtek el a szerkesztők, midőn a már hírre vergődött költőt így kompromittálták s nem tudom miért ne lehetett volna joga Petőfinak ezért bosszankodni s gúnyosan köszönni meg barátjai indiszkrécióját.

A «Törökország Fővárosa» szerzőjéhez, br. Horváth Miklóshoz és Riedl Szendéhez, a «Kritikai Lapok» szerkesztőjéhez kell még egy pár sort intéznem. Az első az «Ország Tükré»-ben, a második saját lapjában szólal fel ellenem s von kérdőre az e lapokban —*i* és —*y* jegyek alatt megjelent bírálatokért. Egyik stílusomból ismer reám, a másik pedig hallomás szerint úgy tudja, hogy én vezetem a Figyelőt. Mindkettőnek, úgy látszik, elve nem tisztelni az anonymitást s többet adni a névre, mint a dologra. Az anonymitas megőrzése és tiszteletben tartása fontos dolog a zszurnalisztikában, de másfelől pusztán csak a lovagiasság is kötelességünk ké teszi. Azonban nekem sem időm, sem terem erről most értekezni, sőt, minthogy jelenleg nincs szükségem anonymitásom fenntartására, ezennel eleget teszek ellenfeleim kíváncsiságának s kinyilatkoztatom, hogy e lapban az —*i* és —*y* jegyű cikkeket mind én írtam, megjegyezve azt, hogy br. Horváth nem stílusomról ismert reám, mert oly cik-

ket is nekem tulajdonít, a —z jegyűt, melyet nem én írtam, Riedl pedig alkalmasint nem köszönné meg, ha róla valamelyik lap egy csoport pletykát hirdetne «halomás szerint» bevezetéssel. Valóságos pletyka, hogy a Figyelő szerkesztését egy idő óta én vezetem. Én e lapnak csak fődolgozótársa vagy egyszerűbben és igazabban szerkesztősegédje vagyok s ha a szerkesztő akadályozása esetében egy pár számot szerkesztettem is, az egészen a szerkesztő intézkedéseinek szellemében történt. Nincs e lapban semminemű dualizmus, oly cikk, melyet a szerkesztő, legalább nagyjában, nem helyeselt, nem jelent itt meg sem tőlem, sem másról. Riedl legjobban tudhatja, hogy a Kritikai Lapok ellen kívülem más is polémizált a Figyelőben, sokkal régebb és nyomósabban mint én, maga a szerkesztő, még pedig nyelvészeti kérdésben, mely elől, nagy csodálkozásomra, Riedl, a nyelvész, büszkén ugyan, de mégis visszavonult.

De térjünk br. Horváthra. Ő általam megbírált munkáját védi, hibáztatja bírálatomat, mely munkájában mindent méltányolt, amit lehetett, csak egészen sikerültnek vagy éppen remeknek nem nevezte, mert ily Isten ellen való vétket csak nem követhettem el. Tulajdonkép felületességemet, igazságtalanságomat, önhittségemet, epésségemet akarja kimutatni. Régi címeim ezek már nekem s nem is hiszem, hogy valaha másokkal cserélhessem fel, kivált ha azok ítélnék felettem, kiknek munkáiban fogyatkozásokat mertem találni. Nem is szándéksom érdemleges polémiába bocsátkozni, sőt br. Horváth művének oly gyöngeségeit sem tárom fel, melyeket bírálatomban mellőztem, mert nem annyira tartalmát, mint inkább csak formáját kívántam bírálni. Ő nem érti vagy nem akarja érteni bírálatomat

s én bizonyára nem fognám felvilágosítani. Hadd higgye hát, hogy én nem ismerem munkája minden részletét s így nem olvastam el egészen, hogy azért róttam meg, mert nem mondott el mindent Konstantinápolyról, hogy azért hibáztattam művének kompozícióját, mert a temetőn kezdi a város rajzát. Azonban két dolgot mégis bátor vagyok figyelmébe ajánlani: először, ha idéz valamiből, idézze szó szerint s ne rontsa meg se a stílust, se az értelmet, mint megrontotta amaz egy pár sorban, melyeket bírálatomban idézett; másodsor nemcsak rossz ízlés, hanem valóságos jogtalanság olyasmit a közönség elébe vinni, mi csak magánkörben mondatott. Hogy Brassai mit mondott nekem egy társaságban, hogy én mit beszéltem egy pár író társammal a színház csarnokában (amit mondtam, nem úgy mondtam, amint br. Horváth előadja), sem a dologhoz, sem a közönség elébe nem tartozik. Ily divat könnyen a kávé-nénikék pletykatárává alakítja át az irodalmat, mit úgy hiszem, br. Horváth sem kíván, még akkor sem, ha így csakugyan el lehetne némítani egy pár kellemetlen kritikust.

Riedl egy egész nyílt levelet intéz hozzám, melyet, megvallom, nem értek eléggé. Azt vártam, hogy így fog hozzám szólani: ön egy pár gúnyos, élesbnél-élesb megjegyzést tett lapomra, tessék bővebben hozzá szólani, ne csak gúnyolódjék, hanem bírálja meg tüzetesen lapom szellemét. E helyett érzékenyen ömledez s az ironia és őszinteség hangján néhány bókot dob szemem közé. Elmondja, hogy ezelőtt hat évvel egy külföldi egyetemre hívták a magyar nyelv és irodalom tanszékére, hogy ott figyelemmel kísérte a világirodalom mozgalmait, készült és tanult; visszatérve hazájába, midőn látta, hogy itt a kritikának nincsenek méltó képviselői, elhatározta megindítani lapját s ha nem is sikerült cél-

jára nézve mindent megtenni, mindent a legjobban megtett, amit csak tenni lehetett. Lassankint szaporodnak lapjának olvasói, barátjai, de ellenfelei is, akik közt sajnálva lát engem is. Felszólít, hogy tegyem fölöslegessé munkásságát, írjak lapjába vagy más lapba jobb kritikákat, mint amelyek lapjában megjelennek, de addig, amíg e fontos közügyet méltóbb kezekben nem látja, folytatja kötelességei teljesítését és tovább szerkeszt. Mit feleljen az ember ilyesmire? Úgy hiszem, elég lesz őszintén bevallanom, hogy én csakugyan ellenség vagyok, ellensége nem Riedlnek, hanem lapjának, nem annak, mi lapjában itt-ott jó, hanem az egész szellemének. Ellensége lettem azon percben, melyben frivol programját olvastam, de még inkább, midőn közlebbbről ismerni tanultam. Okaim e következők: a «Kritikai Lapok»-nak tulajdonkép nincsenek esztétikai elvei, sőt tájékozni se tudják magokat költészetünkben; tudományos cikkeik és kritikáik szertelen követelők, az európai szempontot emlegetik, a tudományok meghonosítása mellett akarnak izgatni és sokszor még a mi irodalmunk színvonalán sem állanak; a magyar tudományosság legnevezetesebb kérdéseire nem szólnak, legnevezetesebb tudományos könyveinket nem bírálják s inkább csak iskolai könyvekkel bajlódnak; halomra írják az általános jeremiádot, de specialitásokba nem bocsátkoznak; majd minden folyóiratot, lapot nyegléne tartanak, de alig van egyetlen számok, melyben magokat a nemzet mártirainak, az egyetlen becsületes vállalatnak ne hirdetnék. Ez okok és vádak, elismerem, így bizonyítás nélkül nagyon csekély értékűek, ki is fogom fejteni, minthogy a Figyelőben már nincs terem, valamelyik politikai lap tárcájában. Addig maradjon válasz nélkül ama nyílt levél, csak ez lehet a valódi válasz, mellyel a Kritikai Lapoknak tartozom.

BUDAPESTI SZEMLE.*

Szerkeszti és kiadja Csengery Antal. LIII-ik füzet. Pest, 1863.

E kezünk alatti füzet már harmadika a hatodik évi folyamnak. Egy fél évtizedet élt már e folyóirat, de, fájdalom, a szerkesztő és írók buzgalmával nem növekedett a közönség részvéte. Mint halljuk, a Szemle előfizetői inkább apadnak, mint növekednek. Hát megszűnjék e vállalatunk is? Hát oda jussunk-e ismét, hogy egyetlen nagyobb folyóiratunk se legyen, mely közvetítőül szolgáljon a hazai és külföldi irodalom, a szaktudós és művelt közönség közt. Megindulásakor, 1857-ben, részvétellel üdvözölte közönségünk a Szemlét. Vajjon kevésbbé becses-e e folyóirat most, midőn tizenhat vastag kötet gazdag tartalmára hivatkozhatik, mint volt akkor, midőn csak ígérhetett? Azóta vesztett-e fontosságából nemzeti irodalmunk ügye? Avagy pótolta-e e folyóiratot más hasonló, nem mondjuk tartalomban, csak pusztán törekvésben? Óhajtja-e a magyar közönség, hogy e szép multú és még szebb jövőjű folyóirata mihamarább félbeszakítsa pályáját? Olvasóinkra bízunk a feleletet.

A jelen füzet tartalma a következő: I. *Két eposz.* Első közlemény. A Nibelungenlied. *Szász Károlytól.* —

* Koszorú, 1863. Első félév, 14. sz., 330—332. l., aláírva: —g.

II. *A társadalom tudománya és Riehl munkái.* Trefort Ágostontól. — III. *Művészet csarnoka:* Correggio. Planche után. Székely Józseftől. — IV. Éledés és életkezdet. Brassaitól. — V. *M. Tudományos Akadémia;* Az 1863-ban tartott közülés. VI. *Irodalmi szemle;* M. Chevalier a londoni műtárlatról. Jánosi Ferenctől. Representativ men, in seven lectures. By Ralph W. Emerson. (I. Napoleon jellemzése.) Bezerédj Lászlótól. VII. *Hazai könyvészet.*

Mind becses vagy érdekes cikkek; minket legközelebről a széptaniak érdekelnek. Szász Károly esztétikai és irodalomtörténeti értekezése két híres eposzt vesz tanulmányai tárgyául, a Nibelungenliedet és Firdúsi Sáhnáméját. Kelet és Nyugat e két legnagyobbserű művéről még alig volt szó irodalmunkban. Legfeljebb csak nevöket hallottuk néha emlegettetni; Szász Károlyt illeti az első tüzetes és derekas ismertetés dicsősége. Ez első közlemény a Nibelungenliedet tárgyalja, de ennek is még csak felét. Úgy látszik, terjedelmes és részletes tanulmány lesz. Mindenesetre legjelesb Szász minden eddigi széptani dolgozatai közt. Szeretettel csüng tárgyán s egészen beleélte magát. Nemcsak magyarázza e nagyszerű költeményt, hanem mintegy reprodukálja. A prózai, de folyékony és szép elbeszélést mindjárt-mindjárt megszakítja néhány jellemzőbb versszak nagyon sikerült fordításban. Csaknem azt kell hinnünk, hogy szerző lefordította a Nibelungenliedet s egészen kész művéből vegyít ide töredékeket. Nagyon élénk képét vesszük az egész műnek. S az elbeszélésbe koronként tapintatosan vannak beleszöve a jellemek s a cselekvény jeles széptani fejtegetése. Magánál az értekezésnél kevésbbé dicsérhetjük a bevezetést, melyben Szász néhány tájékozó szót ejt az eposzról és korszerűségéről.

A fődologban nagyrészt igaza van, de nem tudja jól kimagyarázni magát s néhol téveszmékbe bonyolódik. Tökéletesen igaz, hogy az eposz mindjárt korszerűvé válik, mihelyt egy nagy tehetség áll elő, ki azt korszerűvé képes tenni. Például Virgil egy lelkesülésre kevésbé hajlandó, sőt romlott korban is képes volt hatni, mert a multakról énekelve mindent költeményébe olvasztott, mi a jelenben a kedélyeket leginkább elfoglalta. Azonban, midőn Szász azt mondja, hogy korunk minden műformák közt kiválólag a regény felé hajlik, a társadalmi kérdések részletes tárgyalásának e tág keretű műnem a legkedvezőbb, de támadjon szellem, mely a társadalmunkat mozgató kérdéseket, az élet aprólékosságaitól eltérve, óriási mérvekben az eposz keretében tárgyalja, az eposz azonnal korszerű lesz, úgy látszik, azt hiszi, hogy az életfeltételéből kivetkőztetett regény már könnyen eposszá válhatik. E látszatot csaknem bizonyossággá emeli az, midőn Szász azt mondja, hogy Sue s a frivol francia irodalom bajnokai oly kevésbé képesek eposzt teremteni, mint a mindennapi csendéletet mesterileg festő angolok, de például Hugo Victor merészebb és nagy csatavázú alkotásaiban ki nem látja az eposz súlypontja felé való nehézkedést. Tehát a «Nyomorultak» — mert erre látszik célozni Szász — az újkor eposzának embriója, tehát oly irány-regényekből fog kikelni az újkor eposza, melyeknek a regény tág formája is szűk s inkább a reflexió, mint a fantázia teremtvényei. Mi az újkor e leendő eposzát sehogy se tudnók üdvözölni. A bevezetés még egy pár állítására tehetnénk ily megjegyzést. Szász azon meghatározását sem tartjuk szerencsésnek, hogy az eposz a világnézet költészete. Mindenesetre másképp kellett volna kifejteni s magában az értekezésben is szólni vala-

mit a Nibelungenlied világnézetéről. De erről talán később lesz szó, mi is akkor talán bővebben szólhatunk e különben nagybecsű tanulmányhoz.

A másik széptani cikk Planche Correggiója. Planche éppen oly nevezetes kritikus a képírás, mint a szép-irodalom mezején. Köszönjük a Szemlének, hogy a világ legjelesb képíróiról rajzolt arcképeit a magyarba átültette. Irodalmunk semmiben sem oly szegény, mint az ily dolgozatokban. Planchenak, ezzel együtt, már hat ily arcképe jelent meg a Szemlében: *Rubens, Rafael, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Rembrandt, Correggio*. Mily derék kötetet tenne ez így összegyűjtve, ha könyvárúsaink és közönségünk a fordított művekből venne egyebet is, mint regényt. Legyen szabad e jelen cikkből egy kis mutatóványt közölnünk. Planche ugyan benne a francia képírókhoz intézi szavait, de még többet érthetnek belőle a mieink:

«Antonio (Correggio) az ecset kezelése előtt már tanulmányozta a költőket, történetírókat és bölcsészeket. Nálunk ma az ifjú nemzedék, mely magát a festészetre szánja, távol van ez út követésétől. Teljes figyelme saját szaka külön tanulmányozására összpontosul; fájdalom, e tényt igen könnyű bebizonyítani. A párizsi szépművészeti iskolában irodalmi tanfolyam nem létezik. A bölcsészet sohasem fordult elő a leckék tervsorozatában. Mi a történetet illeti, noha az az iskolából nincs kirekesztve, a tanulók nem foglalkoznak vele; mert a történelem se a közvizsgálaton, se a versenyben szóba nem jön. Természetes annál fogva, hogy annak a tanulók igenis másodrendű befolyást tulajdonítanak. A rajzművészetben kitűnt nagy emberek élete eléggé bizonyítja, hogy mielőtt teljesen hivatásuknak szentelték volna magukat, nagyobb részint mindazon feladásokat

megkísértették, melyek értelmünk kíváncsiságát ingerlik. Ez nagyon hosszú út, fogják némelyek mondani, ha mielőtt a festészethez fognánk, át kell bolyganunk az emberismeretek minden köreit; az élet nagyon is rövid hasonló munka végrehajtására. Az irodalom tanulmányozásának ellenei helyesen teszik, ha a szépművészetek iskolájában e terjedelmes és sok időt igénylő tanulmány ellen kikelnek. Nem is arról van szó, hogy az ifjú festőket az irodalom, történet és bölcelem mély tanulmányozásával terheljük, de e három tárgyban oly elemi ismereteket kell nekik nyujtanunk, melyeket maguktól növelhetnek és kifejthetnek. Azok, kik csak a műtani ismeretek tanulmányozására szorítkoznak, szüntelen a juhait őrző Giottora emlékeztetnek bennünket, ki Cimabue műteremiért odahagyta nyáját s művészete legkitűnőbb mesterei között foglalt helyet. Ezek elfelejtik, hogy Giotto alig hogy az ecsettel megbarátkozott, fölfogta kora bölcelete és irodalma tanulmányozásának szükségét. Minden műve egy-egy bizonyság széles és sokoldalú ismeretei mellett. A Santa Maria al'Arena bájos egyháztól kezdve Páduában a nápolyi «Incoronata»-ig egyetlen freskója sincs, melyen kiművelt elmének kincsei ne ragyognának. Az irodalom tanulmányozásának előnyeit kiemelni elég, ha idézzük Leonardot, Michelangelot és Rafaelt. Világos bizonyság ez arra nézve. Mindenki tudja, hogy e három férfiú, kiknek neve a lángész jelképe lett, kíváncsian tanulmányozott minden író, kik eszméjüket termékenyíthették s munkájukkal nem szorítkoztak hivatásuk csupán műtani értésére.»

DALOK KÖNYVE.*

Száz magyar költő és a nép dalaiból műfajilag rendezve, szerkeszté Kolmár József. Baja, 1863. Schön Jakob.

Megint egy új antológia. Maholnap több lesz az antológiák, mint a költők száma. Valóban az antológiákkal való visszaélés mindinkább kezd terjedni. Senki sem örülne jobban, mint mi, ha az iskolák számára vagy irodalomtörténelmi segédkönyvül minél jobb antológiák jelennének meg, de midőn látjuk, hogy majd mindennemű irodalmi szempont mellőzésével az antológiakiadás csak pusztá üzletté vált egész az írók megkárosításáig, lehetetlen bosszankodásunkat ki nem fejeznünk. Kiadóink egymásra rendelik meg az antológiákat, sőt egész rendszeres antológia-könyvtárt is adnak ki; az igaz, egy költőből rendesen nem vesznek át többet egy ívnél, de mit ér ez, ha egyik gyűjteményben egy ív ballada jelen meg, a másikon egy ív dal, a harmadikban egy ív epigramm? Így az összes közlés sokra megy, így némely költőt egészen ki lehet adni s a tulajdonjog kijátszva. Hát még arra mit mondjunk, midőn némely gyűjteménybe 3—4 ívet vett át valaki egyetlen egy költőtől? Kolmár gyűjteménye ilyen. Vörösmartytól ötvenhárom darab van benne, Petőfitől pedig ötven. Itt nemcsak a méltányosság van áthágva, hanem a betű-

* Koszorú, 1863. Első félév, 19. sz. 452. l., aláírás nélkül.

szerinti törvényesség is, mert sem Vörösmarty, sem Petőfi művei még nem váltak köztulajdonná. — Ami a gyűjtemény irodalmi becsét illeti, nem mondhatni kitűnőnek, habár némi ízlést nem tagadhatni meg tőle. Először is meg kell rónunk azt a Kertbeny-féle utánzást; Kolmár is százra viszi föl a költők számát, ki akarja tölteni az egész abc-ét, előszeretettel fordul némely homályos nevű költőkhöz s jelesekét mellőz. Somogyi Ignácot például feljebb becsüli Székácsnál, Horváth Endrét kiküszöböli a költők sorából, míg másokat költővé avat. — A műfaji rendezést sem mondhatni sikerültnek. Nincs felmutatva minden műfaj s egyik a másikba zavarva. Hát még a fajoknak az a furcsa elnevezése, mint szomordal, beszélydal, természetdal, levéldal, képdal, stb?!

BUDAPESTI SZEMLE.*

Szerkeszti és kiadja Csengery Antal. LIV. füzet. Pest, 1863.

E füzetet is, mint az előbbenit, Szász Károly «*Két eposz*» című tanulmánya nyitja meg. Most a második közleményt vesszük, mely a Nibelungenlied második felét tárgyalja. Szász itt is éppen oly szeretettel csügg tárgyán, mint az első közleményben s a tartalom elbeszélését, sőt magát a fejtegetést is a jellemzőbb versszakok fordítmányával szövi át, mi az egészet nagyon élénkké teszi. Jelesen fejtegeti e nagyszerű eposz alkatát, érintve ama mondaköröket is, melyeket a Nibelungenlied mintegy magába olvasztott. Most is, mint a multkor legkevésebbé vagyunk megelégedve az eposznak, mint a világnézet költészetének fejtegetésével. Így határozta meg volt Szász az eposzt mult közleményében s ezt most magából a Nibelungenliedből igyekszik megmutatni, de nem mutat ki egyebet, mint azt, mi minden nagyobb és jelesb költői műről áll, legyen eposz, dráma vagy akármi egyéb, t. i. hogy rajta az illető század bélyege s többé-kevésbbé megtestesítvék benne a kor világnézletei. Különösen feltűnt nekünk e következő hely: «A népáramlások kora minden inkább, mint a vallási, világnézleti és társadalmi elméletek és spekulációk ideje, — ezekre nyugalom kell s éppen az hiányzott ama kor-

* Koszorú, 1863. Első félév, 22. sz. 523. l., aláírás nélkül.

ban.» Ezt Szász arra nézve hozza fel, hogy a Nibelungenlied hősein félkeresztyén és félbarbár szellem ömlik el, de egyszersmind azt sejteti, mintha a teljesb és egységesb világnézetű s így jobb eposzokat termő korszak a nyugalmas bölcsekedés korszaka volna s nemcsak a mű-, hanem a naiv eposz is holmi spekulációkból indulna ki, holott az ellenkező már eldöntött s csaknem megcáfolhatlan igazság. Azonban egy pár sorért nem gáncsoljuk tovább e jeles tanulmányt, melynek harmadik és negyedik közleményét, a Firdúsi eposzáról való tanulmányt, nagy örömmel várjuk.

Íme e jeles vállalat egy újabb becses füzete. Irodalmunk jelen viszonyai közt alig lehet kiállítani jobb füzeteket. A Szemlében, ami hiány van, az inkább az írók hiányában rejlik. Közelebbről az egyik napilap megrotta a Szemlét, hogy nem fordít elég gondot a magyar irodalomra és irodalomtörténetre. Mi úgy tudjuk, hogy ez nem múlik a Szemle szerkesztőjén. A közelebbi hat év alatt majd minden nevezetesebb s nagyobb irodalmi vagy irodalomtörténeti tanulmány a Szemlében jelent meg. Most, hogy kevesebb ily cikket adhat, oka az, hogy az irodalmi tanulmányokkal foglalkozók kevesebbet dolgoznak, egyébbel vannak elhalmozva, vagy talán kedvök sincs. Egyébiránt az ily cikkek sem a közönség, sem az irodalom részéről nem találtak valami nagy részvételre. Kivált a napilapok újdonságírói csak úgy lóhátról beszélnek rólok, pedig alkalmasint rendesen el sem olvassák.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN POLITIKAI ISKOLÁJA.*

*Saját műveiből összeállítva Török János által. Első kötet
Kiadja Heckenast Gusztáv. Pest, 1863.*

«Kíváncsi — úgymond az előszóban Török — hogy a nemzet újabban kezdje tanulmányozni gróf Széchenyi István halhatatlan munkáit, kívált, hogy az ifjabb nemzedék mielőbb módot nyerjen, korunk téveszméi ellenében a dicsőült magyar államférfiú velős és szellemdús irataiból nemcsak a jövőre nézve a gyakorlati hazafiság s józan nemzeti politika egészséges utasításait s eszméit meríteni, hanem egyszersmind tanulás és alaposság végett megismerkedni azon eszemenettel is, mely gróf Széchenyi István reformatori sikeres munkásságának elejétől kezdve fonalát képezé. A dicsőültnek munkái azonban a könyvkereskedésekből már rég eltűntek, együttesen összegyűjtve csak igen kevés háznál találhatók, sőt még leghűbb tisztelői is csupán egyes műveit bírják elszórva. Valamint azért sürgősb, úgy méltóbb irodalmi vállalatot alig képzelnénk ezidőszert, mint gróf Széchenyi István összes munkáinak kiadását. Minthogy azonban a most csupán elszórva s egyrészt még kéziratban létező munkák össze-

* Koszorú, 1863. Első félév, 22. sz. 523—524. l., aláírás nélkül.

gyűjtése és rendezése hosszabb időt kíván s e részben a dicsőültnek örökösei nem is határoztak, a napról-napra érezhetőbb szellemi szükségén egyedül a jeles munkák velős kivonatának gyors és olcsó kiadása által segíthetni.» «Legfőbb gondom volt, — folytatja tovább, — a nagy államférfiú munkáinak legjelesb és leglényegeseb helyeit oly kiválasztással adni, hogy a szerző eszmemenete eredeti összefüggésben kitűnjék, egyszerűs mind pedig reformátori küzdelmeinek története tükröztessek vissza. Az első kötet a «Hitel», «Világ» és «Stadium» e három úttörő nevezetes munka gyöngyeiből csaknem egészen kitelt. — A második kötetben, mely Széchenyi egyéb kiadott munkáinak kivonatát foglalandja magában, — szándékom a dicsőültnek némely kiadatlan iratait is toldalékul fölvenni, különösen azokat, melyek megtört szívének kegyeletes emlékeül szolgálnak.»

Ez előszóból eléggé kivehetni a munka célját és tartalmát, azonban azt nagyon bajos megérteni mind az előszóból, mind magából a munkából, hogy miképpen lehet töredékekkel és aforizmákkal Széchenyi eszmemenetét az eredeti kapcsolatban feltüntetni, hogy lehet kivonatot készíteni összevonás s a hozzá szükséges kapcsolatok nélkül, valamint azt sem, hogy mikép lehet politikai iskolának nevezni egy, ha mindjárt kronológiai rendben összegyűjtött, úgynevezett gyöngyfüzért, valamely politikai íróból. Ez éppen olyan, mintha valaki Shakespeare drámáiból kiszedegetné a szebb helyeket s gyűjteményét Shakespeare drámai iskolájának nevezné. Ki Széchenyit e gyűjteményből akarja ismerni, az ugyan valóban soha sem fogja ismerni. Egészen más lesz vala, ha Török Széchenyi műveit és politikáját érdemlegesen ismerteti s e célra használ föl idézeteket a szükséges helyeken. Végre azt sem értjük, miért volna Török Szé-

chenyi politikai tanítványa. Régóta halljuk ugyan, de sohase tudtuk megfogni. Egyébiránt ez nem tartozik reánk, ítéljék el a politikusok, de reánk is tartozik ki-
mondani, hogy az ily gyöngysorok, legyenek bármily
gonddal, sőt pártcél nélkül is kiszemelve, semmikép nem
pótolják Széchenyi összes munkáit s hogy az örökösök-
nek elkölcsi kötelessége valahára egy összes, a dicsőült-
hez méltó kiadást rendeztetni s ha lehet egy oly szak-
értő által, ki inkább tiszteli, mint emlegeti Széchenyit.

A MAGYAR NEMZET KLASSZIKUS ÍRÓI.*

Kiadja Toldy Ferenc. Pest, 1863. Heckenast.

Nagyon örvendünk, hogy e becses és olcsó gyűjtemény szakadatlan foly s oly kitűnő szerkesztő kezében, mint Toldy. Ez alkalommal három kötetet veszünk, egyet Virág Benedek, kettőt Bajza munkáiból s ezzel mindkét íróé be van végezve. Virág ez utolsó kötete poétai munkáit foglalja magában, mint harmadik és teljesb kiadás. — «Örömmel teljesítem, — mond Toldy, — Heckenast G. barátomnak a magam óhajását megelőzőt saját óhajását, midőn Virág Benedek *Poétai Munkáit* is adom a «Magyar Nemzet Classicus Írói» e gyűjteményében. Az olvasó, ki nemzeti költészetünk mai álláspontjából szokta a mult korok kitűnőbb szelemeit megítélni, nem fogja Virágot tehetségeihez és érdeméhez képest méltányolni; s a Helikonnak ma már kivivott magasságairól nem tekint vissza azon szédítő mélységbe, melyből a multnak emberei, melyből annyiak felett Virág Benedek, emelték ki az egykor földön csúszó magyar múzsát. S igenis: Virág ódáira Berzsenyi, episztoláira és gunyoros költeményeire Kazinczy, epigrammái s meséire Vitkovics, Szentmiklóssy és Czuczor rég homályt vetettek, úgy, hogy Virág fénye szinte elhalványodott mellettök: a nemzeties

* Koszorú, 1863. I. évf. Második félév, 5. sz. 113—114. l., aláírva: —g.

irány pedig már annyira éltető, sőt uralkodó eleme összes irodalmunknak, hogy alig eszméljük immár, miképpen mindez egykor másképp lehetett! Pedig mennyire más volt a kor, melyben Virág föllépett és hatott s mely hatalmas és elragadó. De ez iránt magát a kort kell megkérdeznünk.» Itt néhány Virágra vonatkozó sort idéz Toldy Kazinczy, Csokonai, Berzsenyi és Vörösmarty költeményeiből s aztán így folytatja: «Vége azon nemzeti iránynak, melyet Horvát István az ő nyomain hozott be történetvizsgálatunkba, első megpendítője s kifejezett képviselője Virág Benedek volt «Magyar Századai»-ban, első egyszersmind, ki költeményeiben a nyomorult jelennek csüggesztő világába a magyar hősvilág kétségtelenül nagy és biztató emlékezeteit idézve fel, költészetünket új tartalommal és lélekkel termékenyítette meg s közvetve klasszikai műeposzunk alapvetője lett. Így egész teljességében áll róla a nagy költő szép mondása :

.....ki kora
Legjobbait gerjesztve emelé,
Minden koroknak élt.

Igenis: Virág költészetünk fejlődési láncolatában oly szem, melynek ismerete nélkül e fejlődés menetele csonka, érthetetlen: s klasszikusaink sorozatából, hogy az maholnap szerves egésznek képezzen, ki nem maradhat. De az ő költeményei becse nemcsak históriai, hanem költői is s itt azon álláspontot kell megragadnunk, melyet más helyt jellemeztem s ezúttal ismétlenem annál kevésbbé szükséges, mert azon írásom az e gyűjteményben szintén közlött «Magyar Századok» előtt olvasható.»

Ez mind igen jól van mondva; teljesen helyeseljük Toldy nézeteit, kivéve kettőt: először azt, hogy

van klasszikai (ha az a remek értelmében van mondva) műeposzunk ; másodsor azt, hogy Virág klasszikusaink sorába tartozik. Ez a költészet történelmében a Toldy által felállított nézettel is ellenkezik. Azonban ellenvetésünk természetesen nem azt teszi, hogy Virág nem jeles költő s hogy ne örülnénk ez újabb kiadásának ; mi csak szeretnők, ha e becses gyűjtemény valamivel általánosb címet nyerne, például a «Magyar nemzet classicus és jelesb írói» s a szerkesztő ne volna kénytelen klasszikusaink nagyon csekély számát talán nagyon is megszapорítani.

Bajzának e szintén utolsó kötetei nyelvészeti és filozófiai cikkeit, vegyes polémiái nevezetesbjeit s dramaturgiai dolgozatait foglalják magokban. «E hatodik kötet — mond az utószó — bérekesztem Bajza összegyűjtött munkái kiadását. Bár ez kétannyit, sőt többet, hoz az 1851-kinél, korántsem meríti ki ez írónk irodalmi munkásságát. Ide sem tudva a «Hajdankor Világtörténetét», vitairataiból csak némelyeket adhattam, melyek amily kiható és mély befolyást gyakoroltak az irodalmi élet körén, kiválóbb érdekekkel bírnak ; dramaturgiai írásaiból pedig csak szemelvényeket (s ezeket is kihagyásokkal), hogy legalább némileg visszatükröztessék azon mértékadó hatás, mellyel Bajza összes színügyünkre, mint szervező és műbíró, volt. De még soká foghatnak, költő, színész s mívelt nézőre egyformán, fejtőleg hatni ezen, a drámai költészet és színművészet törvényeit mindig tényekből kiinduló konkrét előadásban tartalmazó, mélyen átgondolt s azért biztos kézzel odavetett esztétikai vázlatok : míg szervezők és igazgatók a színügy technikájára tartozó, bár alkalmi intések összvegében a legjobb gyakorlati kalauzt találhatják fel. A kép kikerekítésére nem maradhatott el az író polémiai első föllépte e téren, valamint

szózata sem, mely azonkívül, hogy irányt adott a szín-
ügynek a maga idejében, legtöbb részeiben érvényes
marad minden időre. — A nagy számú mellőzöttekben
is mindenütt azon a dolog lényegét kimerítő tárgyalás,
azon éles ítélet, szétoldó erős logika s polémiai taktika,
melyek a közlöttek többjeiben művészi formában lépve
föl, egy nemét a klasszicitásnak veszik igénybe ; de ott
az általános igazságok s derék észrevételek annyira van-
nak pillanatnyi érdekű, mert mindig egyszersmind sze-
mélyes, kérdések bő fejtegetésével vegyítve — t. i. a
rettegett zsurnaliszta, éppen mert rettegték, éveken át,
mindenfelől megszűnés nélkül ostromoltatván, hallga-
tással fenn nem tarthatá magát — hogy e miatt azok
most már csak az irodalmi és színi ügy történésze s a
biográfus figyelmét köthetik le. Ezeknek az Athe-
næum köteteit kell majd gondosan olvasniok. — A szín-
bírálatokat eredeti aláírásaikkal adtam. A figyelmes
olvasó észre fogja venni, mikép változott a névvel a
hang is : nem tartózkodásból, bár oly időben, midőn
a független színbíró hatóságilag is háborgattatott :
azt Bajza nem ismert, hanem számolásból.»

Őszintén megvallva, mi valamivel többet óhajtot-
tunk Bajza polémiáiból. Tudjuk, hogy Toldy örömet
rendez vala egy egész teljes kiadást is, ha a gyűjtemény
terjedelme s a kiadó engedik. Így is szívesen vesszük
Bajzának e legteljesb kiadását. Azonban talán nem
ártott volna Bajza kihagyott polémiáinak és más cik-
keinek egy kis jegyzékét közölni. Teljes kiadást sokáig
nem remélhetünk s így mind Bajza életirói, mind az
irodalom történelmével foglalkozók alig fogják meg-
találni a lapokban elszórt, kivált álnevű dolgozatait.
S vajjon, ha pályatársai kihálnak, kitől várhatunk e
tekintetben biztos felvilágosítást.

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZET- VIZSGÁLÓK IX-IK NAGYGYŰLÉSE.*

(Szept. 22. és 24-kén.)

A «saison morte» néhány napra fölelevenült. Utcáink zajosbak, a lakomák és estélyek egymást érik, a Nemzeti Színház, a kérvényzók nagy bosszúságára, nagyon látogatott, a szállodák vendégeket, a bérkocsik partfogókat nyertek, a Nemzeti Múzeum parkja pedig egy ideiglenes bádog-szökőkúttal ékeskedik. Talán igen léhán kezdem e cikkecskét, mely egy tudós gyűlésről kívánna némi referáda lenni. Hiába, az a bádog-szökőkút egészen elléhásítja a kedélyt s furcsábbnál-furcsább gondolatokat kelt föl az emberben. Hűsíteni kívánták-e vele a léget, mint keleten szokás? de hiszen szeptember végét éljük s meglehetőes csípős szelek fúdogálnak. A tudósoknak szándékozták-e megmagyarázni gyakorlatilag a szökőkút elméletét? Lehetlen. Csak díszítmény akart lenni az egész, de valóban nem lett egyéb, mint egy kis multság az utcagyermekék számára s a tudós gyűlés meglehetőes léha előcsarnoka. A múzeumi park és kerítése elég szegényes, nem nagy becsületére válik sem a fővárosnak, sem az országnak, éppen azért kár oly ideiglenes díszítményecskével felcifrázni, mely a többi résszel éles ellentétben van s csak kirívóbbá teszi

* Koszorú, 1863. I. évf. Második félév, 13. sz. 309—310. l., aláírva : —i.

fogyatkozásait. De lépünk a terembe s legyünk komolyabbak. Az állvány közepén, nem messze az elnöki széktől, Bene Ferenc szobra foglal helyet, ki először indítványozta s egyszersmind megalapította e gyűléseket. A karzatok tömve, a terem minden padja elfoglalva s már az elnök, br. Eötvös József is belépett, kit éljenzés fogad. A főváros majd minden orvosa és természettudósa jelen van, a vidékről szintén számosan gyűltek föl, sőt egy pár bécsi nevezetesség is lerándult. Itt Balassa, Sauer jól ismert arcával találkozunk, amott nem messze az elnöktől a nyolcvanéves öreg Zipser foglal helyet, emitt a tömegben Brassai ősz feje és magas termete emelkedik ki; amott egy pár frakk és kabát tűnik föl s ha tudakozódik az ember, azt nyeri felvilágosításul: ez itt Hebra a híres orvos és tanár, az ott Frauenfeld a bécsi növény- és ásványtani-társaság küldöttje, emez itt Wittelshöfer, a bécsi orvosi lap szerkesztője, amaz ott Samaleder s így tovább. Az elnöki asztalnál a gyűlés titkárai, Kovács Sebestyén Endre és Szabó József urak elfoglalják helyöket. Egy pár «halljuk» hangzik, a zaj csendre verődik s az elnök szólni kezd.

Br. Eötvös beszéde három pont körül forgott: kegyelettel emlékezett Bene Ferencről, e gyűlések alapítójáról; szólott a természettudományok haladásáról, érinté némely káros következtéseit, különösen a materialisztikus irányt s egyszersmind mély hitét fejezte ki az iránt, hogy a természettudományok haladása végeredményeiben éppen azon morális elveket és vallásos meggyőződéseket fogja megerősíteni, melyeknek meggyöngyülése miatt most aggódunk; végül az általános és hazai tudományosság közti viszonyt fejtegette s egy idevonatkozó hazafiúi meggyőződéssel s óhajtással zárta be jeles beszédét, melyre zajos éljen harsogott.

Ezután Kubínyi Ágoston állott fel, mint a soproni nagygyűlés alelnöke, örömét fejezte ki, hogy tizenhat évi időköz után újra üdvözölheti pályatársait s egy-szersmind a soproni ülés azóta meghalt tagjai emléké-nek áldozott. Őt Kovács Sebestyén Endre váltotta fel a szószéken, ki Bene Ferenc felett tartott emlékbeszé-det. E munka egyes megtapsolt mondatai nem fedez-hették el egyfelől azt az életrajzi részletességet, melyet a szónoki beszéd formája nem tűrhet, másfelől pedig azt a magában becses, de szintén oda nem tartozó részt, mely az orvosi tudományok tizenhat évi haladását tár-gyazza. Értekezést Szabó József olvasott «Az ember a geológiában» címűt, mely e most annyira vitatott kérdés állását néhány erős és biztos vonással rajzolja. Kár, hogy szava alig hallszott s e miatt értekezésének keve-sebb hatása volt, mint érdemelte volna. Kubinyi hiva-talosan jelentette, hogy a Bene Ferenc emlékére indít-ványozott érmek elkészültek és kaphatók s egyszersmind indítványozta, hogy jó volna egy ezüst érmet a gyűlés részéről az ünnepelt özvegyének küldeni. Elfogadtatott s az elnök erre nézve egy ünnepélyes küldöttséget neve-zett ki. Majd néhány üdvözlő levél olvastatott fel Pest városa, az Erdélyi Múzeumegylet s a bécsi növény- és ásványtani egylet részéről. Továbbá jelentés tétetett a pénztár állásáról, mely mintegy 1000 frtra megy. A még fennmaradt időt a programm szerint indítvá-nyok töltötték be. Egyetlen indítvány sem fogadtatott el, mi magában nem baj, de nagy baj az, hogy egy pár gyermekes indítványt is hallottunk. Egy fiatal orvos nagyon megörvendvén a gyűlés napi közlönyének, mely az ülés idejére alapíttatott, indítványozza, hogy a lapot állandósítva heti folyóirattá kellene átváltoztatni. Ami legfőbb, hogy miből és mi módon, arról mélyen hallga-

tott. Ilyesmit százat is lehet indítványozni egy nap alatt, nem kell egyéb hozzá, csak szó. Egy természet-tudós és tanár hosszasan előadta, hogy ő egy értekezést írt erről meg erről, melyet egy német tudományos lap keményen megtámadott; feleletét a szerkesztő nem vette be, pedig igaza van s több efféle. Várta már az ember, minő nagy dolognak lesz ez bevezetése, végre is tudtára adta a gyűlésnek, hogy ő, a ki nem adott cáfolatot, fel fogja olvasni a szakülésben. Minő ünnepélyes ülés lenne az az Akadémiában vagy Kisfaludy-Társaságban, ha a tagok az ellenök írt polémiák miatt kezdenének panaszkodni. Nem tudtuk, hogy némely természettudós érzékenyebb a költők- és művészeknél is.

Az ünnepélyes ülést lakoma követte a lövöldében, hol számos toasztok mondatnak; a többek közt a Stettinben gyűlésező német orvosok és természetvizsgálókra is poharak úrírtettek, mi távirat útján tüstént tudtukra is adatott s mire a szíves üdvözlő válasz még aznap megérkezett. Szóval az első nap ünnep volt minden tekintetben, a második, harmadik és negyedik, mint hétköznapiak, a munka napjai. A szakülések nagyon látogatottak voltak, sok jeles értekezés olvastatott, az eszmecsere, vita javában folyt, szóval a gyűlés egyik fő-célját most jobban megközelíteni igyekezett, mint régebben s örömmel tapasztaltuk, hogy természettudósainak nem csak száma szaporodik, hanem munkásságok is kétszerezett és behatóbb. Vajha a gyűlés másik célját is mindinkább megvalósíthatná, mi nem egyéb, mint a nagy közönség érdekeltségének felköltése a természettudományok iránt. Erre nézve az ünnepélyes ülések is sokat tehetnének, de meg kell vallanunk, még keveset tettek. E tekintetben a második ünnepélyes ülés sem volt sikerültebb az elsőnél. Többen olvastak értekezést;

Knöpfler Vilmos «A természettudományok és gyakorlati élet kapcsolatáról», Balogh Pál «Az olasz tudósok 1847-ben tartott velencei gyűléséről», Bene Ferenc «Az elmebetegekről való gondoskodásról», Schmidl Adolf a «Bihari hegységről», Hideghéty Antal «A jelen ínség elemezése és óvszereiről», Patrubány Gergely «Wirchow sejt-kórtanáról», Romer Flórián «Zalamegye középkori egyházi műemlékéről». Teljességgel nem akarjuk kisebbiteni a felolvasó urak érdemeit, sőt elismerjük, hogy egy pár jeles értekezést is hallottunk. De mégis általában el nem nyomhatjuk azon megjegyzésünket, hogy természettudósainkban hiányzik az előadás művészete, a külső és belső formának erős érzéke, szóval az, mi egyik legfőbb eszköz a tudomány népszerűvé tételére. Úgy látszik, keveset adnak a szorosán vett irodalmi műveltségre s éppen nem követik az angol és francia tudósokat, kik e tekintetben oly kitűnők.

Ily ünnepélyes ülések értekezőinek egyik kiváló hibája az, hogy a szép formát egyes floszkulusokban keresik s nem az egész kompozíciójában s élénk folyamatos előadás helyett, melyből a főrészek mintegy láthatólag emelkednek ki s olvadnak a főeszmében össze, vagy szónoki dagályba vegyített szárazságot hallunk, vagy pedig annyi aprólékos részletet, melyek a fővonásokat egészen betemetik. Adja Isten, hogy e tekintetben is haladjunk s a jövő nagygyűlés szégyenítse meg netalán igazságtalan gáncsainkat.

ÚJABB MAGYAR LANTOSOK.*

Petőfitől máig. Pest, 1864. Heckenast.

Kiadóink nagyon is pártfogásokba vették az antológiákat. Ha jól emlékszünk, három év alatt ez már a tizedik kötet antológia Heckenast kiadásában. Nem mondjuk törvényellenesnek ez eljárást; a kiadó betölti a törvény betűjét, egy költőből egy kötetbe nem vétet át többet egy ívnél, de mit ér, ha aztán tíz kötetben akár tíz ívet is találhatni egy költőtől. Mindenesetre nem méltányosság. Még az más volna, ha irodalomtörténeti vagy iskolai szempontból szerkesztenének kiadóink antológiákat vagy pedig illusztrált díszalbumokként adnának ki. Így csak pusztá üzlet az írók rovására. — A kezünk alatti antológia újabb lírai költészetünk képét kívánná nyújtani, vagy amint a névtelen szerkesztő előszava mondja: «A legújabb magyar költői korszak összes termékeiből vesz itt az olvasóközönség egy válogatott gyűjteményt időrendi sorozatban és a szerint szemelve ki, amint az egyes költők egy vagy más tekintetben figyelmet érdemelnek.» Kár, hogy az időrend néhol nincs megtartva s a választás se mindenütt sikerült. Tompát, mint elbeszélőt, a «Pipás kántor»-nál jelesb művel mutathatta volna be a

* Koszorú, 1863. I. évf. Második félév, 22. sz. 523. l., aláírás nélkül.

szerkesztő, ha ugyan Tompának szüksége van a bemutatásra. Szász Károlyból is jobban választhatott volna, valamint Lévaiból; Zalárnak, egyet kivéve, majdnem leggyöngébb költeményeit szemelte ki. Bizonyos, eléggé nem indokolható rokon- és ellenszenvet is veszünk észre ez antológia összeállításában. Dózsától, Balogh Zoltántól egyetlen költeményt se találunk benne, ellenben Zilahy Károlynak majd minden költeménye ott van, még olyan is, mely sehol se jelent meg. Bozzai, e korán elhunyt jeles fiatal költő, egészen mellőzve, ellenben ott Cserényi Imre, ki alig írt egy pár költeményt s még eddig inkább csinosan versel, mint költ. Az előző elmaradhatott volna. Petőfiről mond el egyet s más túlozva és elrontva azt, mit mások már jobban elmondottak. Azt mondani Petőfiről, hogy ő szólott először magyar lélekkel magyar szívhez, csak frázis s e mellett nem is igaz. Még kevésbbé igaz az, hogy Petőfi elhunytával líránkban csak visszaesés történt, de hanyatlás úgy látszik, mégsem mutatkozik; e visszaesésnek főoka az időben rejlett, hátraléptünk, hogy annál nagyobbat ugorhassunk s ha nem is haladunk szökdelve, mindazáltal vannak jelenségek, melyek líránk jövőjére nézve a legjobb reménnyel biztatnak. Ez körülbelül annyit tesz, hogy az 1849 utáni évtized lírai munkássága visszaesést képez, a mostani évtized lírikusai pedig az emelkedés korszakának kezdői. Vajjon kik a jövő lírájának e képviselői? Mi nem ismerjük őket. Jó lett volna a szerkesztőnek egy kissé kimagyarázni magát. Egyébiránt ajánljuk ez antológiát olvasóink figyelmébe; hiányai mellett az újabb lírai mozgalmak elég élénk képét nyújtja.

A MAGYAR NEMZETI IRODALOM TÖRTÉNETE.*

A legrégibb időktől a jelenkorig. Tankönyvül köz- és magánoktatásban. Írta Toldy Ferenc. Első füzet, Pest. Emich Gusztáv tulajdona. 1864.

Egész szívünkben üdvözljük e könyvet, mely Toldy terjedelmes irodalomtörténetének sem újabb kiadása, sem folytatása, hanem egészen új és önálló könyv. Mint tudjuk, Toldy terjedelmes irodalomtörténetét csak a mohácsi vészig írta meg, továbbá költészetünk történetét csak Kisfaludy Sándorig bocsátotta közre két külön kötetben. Így mindeddig nem volt teljesen bevégzett irodalomtörténetünk, mert az e téren megjelent más művek oly gyöngé kompilációk, hogy szóba sem jöhetnek. Valóban szégyene volt a magyar irodalomnak, hogy irodalomtörténete még az iskolák számára sem volt használhatóan kidolgozva, a közönség kezébe pedig semmit sem adhattunk, melyből irodalmát a legrégibb időktől a jelenkorig haszonnal áttekinthesse. E hiányon akar Toldy segíteni jelen könyvével; míg több kötetre terjedő irodalomtörténetét bevégezhetné: mintegy 18—20 nyomtatott íven összevonta tanulmányai eredményét. Leginkább tankönyvet írt ugyan

* Koszorú, 1864. II. évf. Első félév, 6. sz. 139—140. l., aláírás nélkül.

köz- és magánhasználatra, de úgy, hogy a nagy-közönség, sőt egyben s másban még a szakemberek is használhatják. Nemcsak a módszer ajánlja e könyvet, hanem az adatok teljessége és pontossága is. Valóban nem csekély nehézséggel járt néhány ívre teljesen beszorítani az egész magyar irodalmat s minden feltűnőbb jelenséget, ha nem is mélyrehatón, de mégis jellemzőn felmutatni. Toldy szerencsésen megoldotta e feladatot s e mellett jegyzeteiben a magyar irodalom teljes bibliográfiáját közli. Felfogásunk vagy ítéletünk néha különbözhetik az övétől, itt-ott némely általánosságot terjedelmesben, némely részletet összevontabban óhajthatunk, de el kell ismerni a munka jelességét, mint egyetlent a maga nemében irodalmunkban s kívánnók, hogy iskoláink valláskülönbség nélkül bevegység s a közönség között is minél inkább elterjedjen. — A kezünk alatti első füzet a legrégebb időktől 1807-ig terjed, a második, mely, amint halljuk, sajtó alatt van, a még hátralevő 40 évet (1807—1849) tárgyalja. E második füzethez fogja a szerző bevezetését is csatolni, melyben az irodalomtörténet tanítása módjáról és könyve használatáról adja elő nézeteit.

PETŐFI ÉLETRAJZA.*

Petőfi életrajzával megint foglalkozni kezd irodalmunk. Örvendünk rajta, habár az eredménnyel nem igen lehetünk megelégedve. A «Fővárosi Lapok»-ban Zilahy Károly ez év elején egy meglehetősen terjedelmű életrajzot indított meg, mely bizonyos körülmények miatt megszakadt ugyan, de egy tíz íves füzetben nem sokára egészen meg fog jelenni, mint a nemrég kibocsátott, kissé nagyhangú, előfizetési felhívásban olvasuk. A «Pester Lloyd» tárcája nemrég végzett be egy egész cikksorozatot Beck Károlytól, mely Petőfinek e német költővel való viszonyát és beszélgetéseit tárgyalja. Sajnáljuk, de kénytelenek vagyunk kimondani, hogy Beck Károly teljesen képtelen Petőfit jellemezni. Egész német burschot alkot belőle. Nemcsak aki ismerte Petőfit, de az is, ki nem ismerte, csak műveit olvasta, meg fog ütközni e rajzon. Az igaz, hogy Petőfi Beckkel némi viszonyban állott, egy párszor meglátogatta, de hogy olyasmiket s úgy beszélt volna, amint Beck előadja, abban kétkednünk kell. Úgy látszik Beck nem egyebet célzott cikkeivel mint azt, hogy részint a maga, részint a Petőfi szájával elmondja nézeteit a német és magyar nemzet közti viszonyról, továbbá a saját és Pe-

* Koszorú, 1864. II. évf. Első félév, 11. sz. 258. l., aláírva: —g.

tőfi költészetéről. — Zilahyban méltányolnunk kell a fáradhatlan kutatást, de egyszersmind hibáztatnunk az itt ott-nagyon kritikátlan eljárást, valamint azon módot is, hogy apróságokra, esetlegességekre, sőt pletykákra kelleténél több súlyt helyez s ezáltal a jellem lényegét akaratlanul is elferdíti. Egyébiránt nem az egésze-ről ítélünk, melyet nem ismerünk, hanem csak a megjelent részekről; óhajtjuk, hogy a nemsokára megjelenő füzet megcáfolja ítéletünket. Csak egy példát hozunk fel ítéletünk támogatására. «Petőfi — mond többek közt Zilahy — a nők irányában nem tudott szeretetreméltó lenni, mindjárt lelkemnek, galambomnak címezte s minden előljáró beszéd nélkül összevissza ölelgette őket, miért egyébiránt az asszonyok nem szoktak megharagudni, csak okkal-móddal.» Melőzve a szerző meglehetősen ferde nézetét a nőkről, csak azt kérjük: volt-e valaha a világon oly ember, kiről el lehet mondani azt, mit szerző Petőfiről oly határozottan állít? mert, hogy Petőfi nem volt olyan, azt mindenki tudja, ki Petőfit ismerte.

PORTUGÁL NÉPKÖLTÉSZET.*

Bellermann, egy német, ki sok ideig lakott Portugálban, egy kötet portugál népdalt és románcot hagyott hátra, melyet barátjai nemrég adtak ki Lipcsében. Minden dalhoz és románchoz oda van csatolva a német fordítás is; egyszersmind számos felvilágosító jegyzetet veszünk a jeles gyűjtőtől és fordítótól. A portugáloknek még nincs nagyobb szerű népköltési gyűjteményök. Első gyűjtőjük de Almeida Garrett volt, a közelebb elhunyt külügyminiszter, ki 1851-ben adta ki mintegy harminchét darabból álló gyűjteményét. Bellermann egészen átvette e gyűjteményt, a többi, a felesebb szám, az ő fáradságának gyümölcse. A portugál népköltészet átalában sokat hasonlít a spanyolhoz, a különbség köztök csak az, hogy a portugál szelídebb és lágyabb. Ami a spanyol költészetben szenvedélyes, vad és iszonyú, a portugálban mintegy megenyhül. A portugál nép leginkább ünnep- és vásárnapokon szokta énekelni dalait, románcait és legendáit. Örege, ifja összegyűl a kertekben vagy a falu piacán vagy csapszékben; egyik gitárt vagy tamburint vesz kezébe és sebes ütemekben énekel a szűz szerelemről, a nőhűségéről, szerelmi boldogságról és kínról, tiltott viszonyokról. Víg és szo-

* Koszorú, 1864. II. évf. Első félév, 12. sz. 284. l., aláírva: Gy. P.

morú dal s románc egymást váltogatják. A szerelmi és lovagrománcokkal ájtatos legendák és csodás regék társulnak. A tulajdonképi történelmi ó-portugál dalok és románcok leginkább a mórok körül forognak s a Nagy Károly mondaköréből vannak véve. Meglepő, hogy oly kitűnő hajósnépnél, minő a portugál, a tengeri kalandokról hallgatnak a románcok. Bellermann csak egyetlen oly románcot tudott találni, melynek színhelye a tenger és hajó. Címe: A «Kathrinéta hajó». Hanem ez aztán nagyon szép. Ím itt közöljük amint hirtelenében lefordíthattuk:

Nézd amott az Kathrinéta,
Hirneves hajó, figyelj,
Elmondom mi történt rajta;
Ajh csodás és iszonyú!

Napok teltek, év is eltelt
S hazatérni nem tudott;
Már alig van enni-inni,
Éhhalállal küzd a nép!
Sarutalpat lágyítottak
Csillapítani éhőket;
De az oly kemény, hogy senki,
Bár akarja, sem eszi,
Sorsot húznak, vágóhídra
Mint barmot kit vigyenek,
A hajónak kapitányát
Érte a sors, iszonyú!

«Hej fiam, matrózfiacskám,
Mássz fel ott az árbocon.
Látod-e a spanyol földet
Vagy Portugal partjait?»
«Nem látom a spanyol földet,
Sem Portugal partjait.
Látok hét mezitlen kardot
Mind szívednek fenve ki.»

«Mássz feljebb szemes fiacs-
Tetejéig meg se állj! [kám,
Látod-e a spanyol földet
Vagy Portugal fővenyét?»

«Hát mit adsz jó kapitányom?
Megvan, megvan, mit ki-
[vánsz.

Látom már a spanyol földet,
Portugálnak fővenyét.

Három lányt is látok immár
Egy nagy fának árnyiban:
Egyik ül és csendesen varr,
A másik meg fonogat, [tők,
Harmadik, legkedvesb köz-
Búsul, búsul, sírni kezd.»

«Mind a három én leányom,
Végre hát ölelhetem!

No, a ki legkedvesb köztök,
Lesz jutalmul a te nőd.»

«Nem kell nekem a telyányod,
Téged vár, téged szeret.»

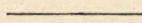
«Jól van, hát pénz lesz jutal-
[mad,

Mennyit elbirsz válladon.»

«Pénz se' kell, bajjal szerezh-
[ted,
Tartsd magadnak öregem.»
«Od' adom hát paripámat,
Szép fehér és párja nincs.»
«Nem kell, tartsd meg pari-
[pádat,
Hozzám csak bajjal szokik.»
«Nesze, vedd hát Kathriné-
Messzi útra jó hajó.» [tát,
«Az se' kell, mert kormá-
[nyozni
Nem tudnám úgy, mint
[magad.»
«Nos, mi kell, szemes fiacs-
[kám ?

Szólj és vedd jutalmadat.»
«Lelket kérek, lelked kérem
Menten add át, tartozol.»
«Pusztulj sátán, pusztulj in-
[nen,
Pusztulj, ne kísérts tovább!
Lelkemet Istennek adtam,
Testem legyen tengeré.»
De leszáll egy angyal hozzá,
Tengerből kiemeli.
Sátán ordít, ordítását
Visszazúgja szél s a hab ;
Kathrinéta lassan, csend-
[ben
Még az este kikötött.

A «SÍRHALMOMI» SZÓRÓL.*

Talán nem lesz fölösleges a fennebbieket egy pár sorral kiegészítenem. Fogarasi úrnak igaza van; a «sírhalmomi gyászjel»-hez hasonló ragozás vagy jobban mondva szóképzés csakugyan előfordul a sajószentpéteri végzésben s ezt én nem tudtam. Azonban, jól megjegyezzük, ez egyetlen hely nyelvelméleinkben, mely Vörösmarty kérdéses sora mellett bizonyít. Ha több volna, Fogarasi úr idézné, mert rendszeresen búvárkodik a régi nyelvben s ily nevezetes adat másutt is oly kevésbé került volna el figyelmét, mint a sajószentpéteri végzésben. Újabban én magam is átnéztem egy pár nyelvelméket és régi írókat, de hasonló szóképzést sehol sem találtam. Most már az a kérdés: vajjon oly szóképzést, melyet csak egyetlen adat támogat, igazolhatni-e s vajjon lehet-e véle élnünk, csak mint költői szabadsággal is? A szíves olvasók talán emlékeznek reá, hogy én a költői nyelv jogát híven védem és sokat szabadnak tartok, mit a szorosan vett nyelvtan megtilt. Azonban e szabadság a nyelv sarkalatos törvényeit csak akkor hághatja át, ha azt a régi irodalom vagy a nép költői nyelvszokása szentesíti. Itt ez az eset nincs, mert egyetlen adat nem teremt nyelvszokást. Nem taga-

* Koszorú, 1865. III. évf. Első félév, 6. sz. 142. l., aláírva: *Gyulai Pál*.

dom, hogy vannak és lehetnek esetek, midőn a költő e szentesítés nélkül is merhet s merészségét siker koronázza, de az ilyenmű szabadság már nem terjedhet ki a szóképzés, ragozás és kötés legsarkalatosb törvényeire. Ily esetben a vétséget a körülményekhez képest nagyritkán elnézhetni ugyan, de sohasem helyeselhetni. E szempontból kiindulva, szó nélkül hagytam volna Vörösmarty kérdéses sorát, ha a ragoknak *i* szóképzővel ragozása nem volna annyira elterjedve irodalmunkban, hogy méltán bélyegezhetjük egyik legkirívóbb visszaélésnek. Már oda jutottunk, hogy alig van egy pár író, kinek stilusa ment a *tóli—tőli, bóli—bőli, róli—rőli*-féle ragozásoktól. S különös, ezt nem a költők használják, kiknek erre több joguk volna, hanem éppen a prózaírók. Ezért legyen nekem szabad ismételnem azt, mit Fogarasi úr a sajozszeptéteri végzésről tartott akadémiai értekezésében a *városonki* szóképzésre nézve mondott, de amiről most, úgy látszik, megfeledkezett. «Tehát kétségen kívül *városonki, városonkbeli* helyett áll. De ezt már a mai időben magam sem merném írni.»*

---

* Nyelvtudományi Közlemények. Szerkeszti Hunfalvy. Harmadik kötet. Második füzet. 1864. 207. l.

ZILAHY KÁROLY MUNKÁI.*

(Zilahy Károly összegyűjtött munkái.) Kiadták Dalmady Győző, Dömötör János, Komócsy József, Szabados János, Szász Béla, Tolnai Lajos s az elhunytak több barátja. Két kötet. Pest, 1866. Eggenberger. (Petőfi Sándor életrajza.) Írta Zilahy Károly. Pest, 1864. Emich.

Zilahy Károlynak, e korán elhunyt fiatal írónak, összegyűjtött munkáit akarjuk megbírálni, melyeket nemrég barátai adtak ki; hozzájuk csatoljuk egyszersmind egy régebben kiadott munkáját is, a Petőfi életrajzát, melyet e gyűjtemény nem foglal magában. Mind erről, mind amazokról számos magasztaló bírálatot olvastunk a lapokban. A fiatal irodalom, az új nemzedék, amint nevezi magát néhány fiatal író, mintegy Lessingjét ünnepelte s ünnepli maig is az elhunytban. Halála után munkái kiadására több író egyesült, éppen mint a Kisfaludy Károlyéira. Emlékére Dalmady Győző egy dicsőítő költeményt írt, mely inkább illik Shakespeare vagy I. Napoleonra, mint Zilahyra, ha ugyan illik valakire. A munkáihoz csatolt életrajzban egy helyt ezt olvassuk: «A kritikai pályán csak az egy Macaulayt tudjuk, aki 25 évére Zilahynál többet produkált». Nem lesz érdektelen vizsgálnunk: vajjon Zilahy csakugyan oly rendkívüli tehetség volt-e, ki már

* Budapesti Szemle, 1866. V. köt. 465—495. l., aláírva: Gyulai Pál.

is nagybecsű munkákkal ajándékozta meg nemzetét, vagy csak egy törekvő fiatal író, kinek kísérletei tehetőségre mutatnak s kiből, ha buzgósága nem lankad, látköre tágul, ítélőtehetsége megéri, ízlése nemesül, idővel talán jeles író vált volna.

Összegyűjtött munkáit eredeti és fordított költeményei nyitják meg, számra mintegy harmincenég darab. Majd mind lírai költemények; nem mutatnak valami gazdag érre, alig van köztök egy pár sikerült; de van bennök egy oly sajátság, melyet egyetlen magyar költőben sem tapasztaltunk. Zilahy költészete nemcsak vigasztalhatlan, hanem sivár, majdnem a kopárságig. A természet bájainak, az élet örömeinek egyetlen sugára sem csillámlik át rajta; nem visszhangzanak benne a hazafiság eszméi; sehol az ifjú szív lelkesülése, édes bánatja, viharos haragja, enyhítő könnye. De a kétkedő elme, a fájdalomtól marcangolt szív szilaj melancholiáját sem halljuk. E sötét hangulatnak nincs elég tárgya, eszméje, gazdagsága s általában költőisége. Mintha nem is egy huszonötéves ember írta volna e költeményeket. Kietlen pusztaságon érezzük magunkat, az eget felhők borítják, de nem támad vihar, se ki nem derül; éles szél fú, de nem válik szélvésszé, se szellővé nem lágyul; egy-egy villám gyúl ki, de nem követi dörgés. A tájképnek nincsenek változatos alakzatai s éppen úgy hiányzik a vihar nagyszerűsége, mint az éj búskomor pompája. Fantáziánkat semmi sem foglalkodtatja és szívünk megdöbbenés vagy borongó felindulás helyett némi kellemetlen érzéssel telik meg. Zilahy egyik költeményében e szavakkal: «Az én szívem sötét, rideg», tökéletesen jellemezte költészetét. S mindebben az affektációnak kevés nyomára találhatni. Úgy látszik, hogy betegség s más csapások hamar feldúlták szívét, mely,

minthogy nem igen volt fogékony az öröme, a fájdalomban sem lehetett gazdag. De lett légyen szíve bármennyire fogékony, annyi bizonyos, hogy fantáziája nem volt eléggé költői, hogy élményeiből bár kétségbeesett, de szívreható költészetet alkothasson. A költészetben csak oly érzés hathat igazán a szívre, akár öröm, akár fájdalom legyen, melyet mennél több ember érezhet s ha a költő képes azt oly formába önteni, mely teljesen kifejezi. Zilahy költeményében mindkettő meglehetősen hiányzik. Nem tud maga iránt elég érdeket gerjeszteni; fájdalmát nem érezhetjük, mert nem értjük. Ott van például a *«Hajótört»* című költeménye. Minden sora kétségbeesést lehel, de nem tudhatni okát e kétségbeesésnek. Egy bűnös ember jajveszéklése-e ez vagy egy nagyravágyóé vagy általában az emberi dolgok mulandósága miatti elkeseredés? A költemény hol ezt, hol amazt látszik sejtetni. A *«Vadonban élek»* kezdetű színtén ily nem érthető fájdalmat fejez ki. A költő magányba vonúl és múltját siratja.

S bár kárba ment mind mind amit reméltem,
Megcsalt, kicsufolt miben hinni véltem:

A fény, mit az elmúlt láng visszavet,
Még édesen hevíti szívemet.

kiált föl a költemény közepén s már mintegy enyhülni véljük, azonban így folytatja:

S ha eltagadja sugarát a nap,
Villám elalszik vak felhők alatt;

Itt hajlik rám egy rozmarinbokor,
Egy bősz titkot s jaj, szörnyű gyászt takar,

S kinek sírján a gyászos ág rezeget
Ifjan, ártatlanul itt szenvedett.

S amint a lomb a kőre ráborúl,
Ártatlanul, úgy mond, ártatlanul.

Minek örültem, mért élnem lehetne,
E néma kő alatt van eltemetve.

Mi az a bűsz titok? Ki nyugszik ott a sírban? Mind nem tudjuk. Hogy lehessen elég részvétünk ez érthetlen fájdalom iránt, még akkor is, ha a költő több erővel vagy gyöngédséggel tudná kifejezni érzéseit? A «Livornóban» című költeményben, melynek első versszaka így hangzik:

Ne híjj magaddal engemet,
Szögfűrtű szép halászeány.
Ha áldva kulcsol most karod:
Megátkoznál a csók után.

úgy látszik, azt akarja kifejezni, hogy az ő sötét szíve képtelen a boldogságra; de a költemény elején és végén belopózott egy pár oly vonás is, melyek őt kiégett szívű csábítónak sejtetik, mi bizonyosan nem volt szándékában. Ily nem eléggé határozott érzés jellemzi Zilahy költeményei jó részét, melyhez talán éppen ez okon bizonyos bágyadság is járul. A *Cs. emlékkönyvébe, Tünődés, Páris, Völgyben zúg a bérci csermely, Marengói síkon* című költeményein többé-kevésbbé ily bágyadság vonul el.

Azonban vannak oly költeményei, melyekben határozottabb és erélyesb érzéssel találkozunk. Csakhogy itt is ritkán találja meg s még ritkábban összpontosítja a legfőbb vonásokat, vagy pedig nem éppen összeférő árnyalatokat vegyít össze, mi ismét némi bizonytalanságban hagyja az olvasót. *Testvérem emléke* című költeményében meghalt testvérét siratja. A bevezető sorok nem igen illenek e fájdalomhoz. A költeménynek nincs

eleje, közepe sovány. A szeretett testvér képe csak e két versszakban tűn elénk :

Imént volt, hogy merengve, gyúlva
Távol csendült kürt hanginál,
Mondád : mi sem maradhatunk el,
Ha majd mindenki síkra száll.

Most volt, hogy paripánk repülve
A bérceen együtt dobogott ;
Most sirattuk a drága angyalt,
A kis galamb fejű sasot.

A két végső sor célzatát nem érthetni tisztán ; a költő nem rajzolja oly vonásokkal a közte és testvére közti viszonyt, melyek, erős részvétet keltve, megértessék mély fájdalmát. Ha meg tudta volna eleveníteni szeretete tárgyát, mennyivel hatásosabb lett volna a két végső versszak, melyek valóban sikerültek :

Ha én volnék ott kiterítve,
Megrepsztené szívedet!
Oh, mennyire szeretted minket.
Lelkem! én is megyek veled.

Nincs szó! . . . De mely eddig nekem csak
Várt nyugalom volt, semmi más,
A halál, mert veled közös sors :
A legnagyobb vigasztalás.

A többi költemény mind a megcsalt szerelem fájdalmát zengi, de itt sem értjük mindenütt a költő lelki állapotját :

Előttem állsz ragyogva, büszkén,
Tollad mint leng, fátylad lebeg ;
Csalárd tündér álmélva nézlek,
Szegény lány, szánlak tégedet.

kezdi egyik költeményét : tehát a csalódott szerelmes

kedvese bájainak hatása alatt áll még, de erkölcsi fensőségében szánja is őt. Ez volna az első versszak értelme. A szánalom közelebbi okát érinti is a költő, bár nem elég világosan, midőn így szól:

De véled tán, nem vettem észre
Szíved mélyén a bánatot.
Csekély a felhő fenn az égen,
S homályba ejti a napot.

Ez vagy azt teszi, hogy a leány büszkesége kedvese irányában csak szerep, mely fájdalomába kerül, vagy azt, hogy a leány sem boldog, mert talán mást szeret reménytelenül. Bárhogy álljon a dolog, az egész költemény hangulatával ellenkezik a bevezetés átkos kitörése:

Megölvé, kővé válva fekszem:
Élet nálad, nálam halál.
Ne láss, kerülj, felejts el, oh e
Kiontott vér fejedre száll!

De meg kell vallanunk, hogy e költeménynek van egy szép versszaka is:

Megmondtam én, tündér vagy, angyal,
Angyal, kinek csak szárnya nincs;
Igaz szerelem szárnyat adhat,
Minden más vágy csak rabbilincs.

Azonban e sikerült versszakot is elrontja, midőn elkezdi magyarázni:

Bilincs, mely sárba, porba von le,
Köd, mely eloltja fényedet,
S bűbájából — oh jaj — kitépi
Varázsban égő képedet.

A *«Hegedűszóban szép mese»* tárgya szintén szerelmi boldogtalanság; allegória, még pedig eléggé ízetlen és

homályos. A költő az utcán egy ifjú sápadt nővel találkozik, ki egy mesét juttat eszébe. Volt egyszer egy pásztorleány és pásztorifjú, kik egymást szerették és boldogul éltek, de egyszer csak megszólal az erdőben egy kürt. Megjelen egy árny, kit az ifjúnak követni kell a Feketevárba, melynek örökös foglya marad. Mikor az árny elvitte a pásztert, a leány elájult, azonban a fáról egy kandúr ugrott le, megcsókolta a leányt s hátára véve egy barlangba vitte. A leány föleszmél, sóhajt, jajgat; egész nap sír, de nincs szabadulás. Így él boldogtalanul a két szerelmes, egyik a Feketevárban, másik a kandúr körmei közt. Az egész csak annyit fejez ki, hogy két szerelmes egymástól elválasztva mily boldogtalan; de hogy miért történik mindez, minek jelképe az árny, minek a kandúr, mind nem érthetni. Se naivítás, se humor nincs benne; valami fásult hangulat szüleménye az egész, mely mély értelemmel kacérkodnék.

A *Képzelve* kezdetű költemény első versszaka így hangzik:

Képzelve vagy álmomban,
Már nem tudom és nem bánom.
De láttalak, emlékszem,
Könnyezve, halaványon.

Ez inkább fásult, mint méla hangból mindjárt a második versszakban a legérzelmesebbe esik belé:

Beszélj, oh, drága gyermek,
Ah mond el ami bántott!
Bár messze, soh'se hágy el
Legigazabb barátod.

Azonban a könnyező hölgy bánatával nem sokat foglalkozik, hanem a helyett, a magáét beszéli el, elmondva, hogy mindent fölládozott érte s kérdi, vajjon van-e a

leány szívében egy gondolat az ő számára vagy pedig úgy tesz, mint a szirén, ki bűvös énekével a vándort a tengerhez csalja s míg ez hívón eseng, imádkozik, amaz tovább evez s örökre odahagyja. A szirén hasonlatát ilyenemű fordulattal már többen sokkal szebben használták föl. De nem ez a költemény főhibája, hanem az, hogy a hangulat benne zavart, a részek közt nincs szer- ves kapcsolat, annyira, hogy két költemény is kitelnék belőle. Általában Zilahy nagyobb költeményei majd mind ilyenek, kivéve a *Véletlen látogatást*, mely e tekintetben sikerült. A költő álmát beszéli el. Kedvese s ennek rokona anyja látogatására jönnek. A leány künn marad ; a rokon bejő s elmondja, hogy csak pusztá félreértés forog fenn, a leány híven szereti. A költő kirohan kedveséhez, ki szótlan néz reá. «De meddig tart e hallgatás még.» Ekkor anyja lép hozzájuk s a leány mosolyogva szól : «A ki hallgat, megegyezik». Anyja áldását adja a boldog párra.

Kezem feléd nyujtom valóban,
Nyujtom, de már te nem vagy ott,
Nézlek, a szürkület mutatja
A hóvirágos ablakot.

A dérlepett viskók felett fenn
Szemem hamar reá talál,
Hol dombtetőn diófa mellett
Anyámnak síri halma áll.

Elfordulok. Arcképed ott van
S fölötte függ még fátyolod,
Mit esküvőd napján fejedről
A haragvó szél elkapott.

Ez kerek egész ; az álom rajza ugyan élénkebb és jellemzőbb lehetne ; a befejezés mindenesetre jobb, csak a fátyol egy kissé erőltetett. Hogyan jutott az a költő

birtokába? Fölkapta-e és eldugta, vagy a szél vitte ablakába? Ez önkénytelen kérdés könnyen paralizálhatja a hatást az olvasóban.

Kisebb költeményei kompozíció tekintetében sokkal jobbak, kár, hogy legtöbbször egy-egy elhasznált hasonlatnál, vagy epigrammai fordulatnál nem emelkednek föllebb. Minden tekintetben legjobb köztők az *«Elült a szél»* kezdetű, ezt mint a gyűjtemény legjobb költeményét ide iktatjuk:

Elült a szél: ezüst olajfák alszanak.
Előttem a Durance moraj nélkül halad.

Szívem fáj s mégis oly könnyű, mert bánatom
Éjében sugárzó képedet láthatom.

Te jutsz eszembe, te, s édes fájdalmamat
Nem háborítja szó s nem egy rossz gondolat.

A félig meghalt hang keblemben újra él,
Rabod még egyszer hisz, eseng, szeret, remél.

Verselése és nyelve elég gondos, bár nincs feltűnőbb eredetisége vagy bája. Megakad ugyan itt-ott egy-egy fülsértő egyhangúság, mint:

De elfed oh
Elfed s engemet eltemet

vagy a rövid szótagok ritmustalan halmozása mint

Én csalképei betege vagyok

de e tekintetben általán véve méltánylást érdemel. A rossz, ízetlen hasonlatoktól is sokkal mentebb, mint ifjú pályatársai. Valami újat, meglepőt alig nyujt ugyan, de a dagályt kerüli. Ilynemű feltűnőbb ízléstelenséget csak két helyt vettünk észre. *«Jenő»* című költeményé-

ben elhunyt barátját eltévedt üstököshöz hasonlítja, mely a sokaság közt elhagyatva élt s nem levén mit ölelni a földön, az égbe szállott. Tehát az üstökös a földről száll az égbe. Az *«Ajánlás»*-ban azt mondja, hogy a bánat tengerére szállott s ott tébolyogva az árban gyöngyöket talált; vad éjjel, bőszerű fergetegben kedvese képe kísérté, érte rohant gyászba, vészbe s gyöngyét is neki szenteli. Viharos éjben szedni a tenger gyöngyeit egy kissé nehéz mesterség.

Fordított költeményei közül legjobbak azok, melyeket Puskinból fordított Bodenstedt után. E német fordító nevét ugyan elhallgatja, de ez már nálunk így szokás. Legkevesebbé sikerültek a Heineből fordítottak, melyek nagyon nehézkesek. Ariosto töredékét gondos nyelvtűnteti ki, de sok helyt hiányzik benne a sormetszet s az octava rima három ríme helyett négy rímet használ.

Költeményeit elbeszélései követik, öt eredeti s egy fordított Turgenyev után. Elbeszélő költészete még sivárabb, mint a lírai. Az idealizmus tökéletes hiánya jellemzi majd mindeniket. Egyetlenegy személye iránt sem viseltethetünk érdeklődéssel; férfiai és női úgy erkölcsi, mint széptani tekintetben a legkellemetlenebb benyomást hagyják maguk után. Bűnösök minden szenvedély, gyöngék minden küzdelem nélkül. Mintha a költő nem is költeményt írna, hanem elbeszélne egyet-mást az életből, amit látott, hallott, de mélyebben nem vizsgált. A költői igazságszolgáltatásnak, a művészeti világ gondviselésének, nyomait sem találhatni e beszélekben. Mintha az erkölcsi világban nem is volna nemezis. Ami történik, csak történik s az emberek bensőleg sem boldogok, sem boldogtalanok. Nemcsak becsületes nincs köztök, de valódi érző sincs. Nem látunk küzdel-

meket, nem halljuk az öröm vagy fájdalom hangját. Se nem nevetünk, se föl nem indulunk, se a humor vegyes hangulatai közt nem hánykódunk. Sivár világ vesz körül bennünket, maga a költő sincs részvéttel személyei iránt s csak némi fanyar iróniával kíséri őket. Ide járul még, hogy Zilahynak nincs találékonysága, csak elbeszélni tud, de nem egyszersmind bármely egyszerű mesét szőni s jellemet rajzolni. Alakjai nem emelkednek ki, cselekvényeinek nincsenek érdekes fordulópontjai s bevégezése vagy elhamarkodott vagy erőltetett. Ami beszélyeiben jó, azok a mellékdolgok, egy-egy tájkép, a hely vagy a társaság rajza, mely beszélyeinek színhelye. Itt egy pár vonással biztosan rajzol s látszik rajta a tapasztalat közvetlensége. Mintha érezné, hogy ebben áll minden ereje, igen is belé merül, odahagyja főszemélyeit, elejti a különben egyszerű cselekvény fonálát s meg-megrontja a forma arányait.

Ily formátlan valami a *«Csalfa álmok, tört remények»* című beszélye. A költő akarna is, tudna is elbeszélni valamit, de nincs mit elbeszéljen. Két szerelmes történetét beszéli el, mely éppen oly érdektelen, mint visszataszító. Orgován Helén beleszeret egy Zelinszky nevű hadnagyba. Minthogy a szülők nem akarnak beleegyezni a házasságba, Helén elszökik a hadnaggyal. Összeesküsznek, Zelinszkynek Szepességen lakó gazdag nagybátyja letévén értők a kauciót. Azonban kevés jövedelmök levén, csak nyomorognak. A megbántott szülők semmit sem akarnak tudni leányukról. Zelinszky a kártyán próbálja megalapítani szerencsését, de veszt. Nincs más mód, mint az öreg nagybátyjához folyamodni. Odautaznak s éppen halálos betegen találják; azonban halálából nem sok hasznót húznak. Az öreg úr csak tízezer forintot hagyott nekik végrendeletében, a

többi Orsolya asszonyé lett, az öreg gazdasszonyáé és ápolójaé, kivel, úgy látszik, némi viszonya volt. Zelinszky beküldte lemondását az ezredhez s Helénnel és a tízezer forinttal Bécsbe költözött. Itt hamar nyakára hágtak a pénznek. Azonban kisegítette őket a jó szerencse. Zelinszky Leviczky grófnénak lett kedvese, Helén pedig Leviczky grófnak. Volt újra pénz. Semmiben sem szenvedtek fogyatkozást. Mindnyájan egy fényes palotában laktak s egymás feleségét megcserélve, boldogul éltek. A gróf fia, az ifjú Leviczky, megzavarja e boldogságot; ugyanis meghallván szülői botrányos életét, Velencéből Bécsbe jó s Zelinszkyt párbajra hívja. Zelinszky veszélyesen megsebesíti az ifjút, aztán elszökik Poroszországba, onnan Párizsba, hol mint magyar menekült szerepel. Helén, úgy látszik, hánykódik-vetődik a világban. A költő mint gyermekkori ismerőseivel a vasúton találkozik vele s úgy tapasztalja, hogy valamint őt Swift, úgy Helént az élet tökéletesen demoralizálta. Miért és hogyan demoralizálta a költőt Swift, nem tudjuk, de annyi bizonyos, hogy a beszély éppen oly kevéssé erkölcsös, mint költői. Helén szépségét lelkesülten rajzolja a költő, de kedélyvilágát egy pillanatra sem tárja fel; sokat beszél Helén szenvedélyéről, fájdalomról, de maga a szenvedély egyetlen mozzanatban sem nyilatkozik. Nem értjük e szegény leányt s nem is hisszük, hogy volna szíve. Szülőit minden küzdelem nélkül hagyja oda, mintha csak bálba menne. S vajjon szerette-e férjét? A házassági viszony felbomlása éppen oly könnyen megyesik, mint az elszökés. S csodálatos! a költő közli velünk Helén naplóját. Felvilágosítást remélünk belőle meríthetni s nem találunk benne egyebet Karthausi-modorban írt világfájdalmas ömlengéseknél, melyek csak pusztá általánosságok s nincsenek kap-

csolatban házas élete eseményeivel. Úgy látszik, a költő ez ömlengéseket, töredékgondolatokat régebben írta s hogy kárba ne vesszenek, beszélyébe szőtte. Helén erkölcsi sülyedése körülményeiről sem hallunk semmit. A költő, mint valami újdonságíró, csak aényt közli minden benső kapcsolat, fejlődés nélkül. Zelinszkyt szintén csak így rajzolja. Általában személyeire igen illik az, amit ő, mint kritikus egyik beszélyírónk személyeiről megjegyzett, tudniillik, hogy olyanok, mint a mák, melynek fejéhez a gyermek *con amore* suhintja fűzfa vesszőjét, gyönyörködve a kicseppenő fehér nedvben, vér nincs honnan ömöljön. Mindamellet egy pár érdekes mellékrészlet nem hiányzik a beszélyben; a berendi udvar, a kis városi pletykák rajzai tehetséget árulnak el, valamint hellyel-közzel az elbeszélés elevensége is.

Az *«Apropo-k és malapropos»*-knak már inkább van meséje, de ez is elég rideg világ, bár komikai beszély akarna lenni. Zekula, egy haszonbérllőből lett birtokos, fiainak tanítót fogad, egy ifjú papjelöltet, Endi Lőrincet. Ez beleszeret unokahugába, Kláriba, Zekuláné pedig az ifjú tanítóba. Tóni, Zekuláné társalgónője, észrevén, asszonya hajlamát, igyekszik elősegíteni e viszonyt. A szemérmes Lőrincnek kártyát vet, kiveti, hogy szerelmes és szerettetik. Lőrinc azt hiszi, hogy Tóni Klárra céloz, zavarba jó. Tóni e zavart Zekulánéra magyarázza, bátorítja a félénk szerelmest, sőt másnap este azt súgja fülébe, hogy menjen a kerti lugasba, hol neki tegnap kártyát vetett, kedvese ott várja. Lőrinc Klárral vélt találkozni és szerelmi vallomását egy levélre bízva, elindult a lugasba. Ott Zekuláné várt reá; nem ismerte meg, azt hitte Klárrhoz szól s átadta neki a levelet. Azonban csakhamar észreveszi tévedését és elszalad, Zekuláné pedig a szobába siet elolvasni

a levelet. Van zaj a háznál. Zekuláné fellármázza férjét, ki megintí ugyan Lőrincet, de egyszersmind azt is ki nyilatkoztatja, hogy ha valami biztos állomást szerez magának, nem tagadja meg tőle unokahuga kezét. Lőrinc erre elmondja, hogy ily állomása már akadt, mert éppen ma hívták meg udvari papnak kedvező föltételek mellett. Klári férjhez megy Lőrinchez, de férje helyett a fiatal bárót, Lőrinc kegyurát szeretgeti, mit Lőrinc a maga hasznáért éppen nem akadályoz. Meg nem foghatni, hogy a költő miért teszi Lőrincet hitvány emberré. Naiv komikai alak helyett kár volt egy nyomorultat rajzolnia. A durva és veszekedő Zekula is hamar válik jámbor, szíves indulatú emberré. Mennyivel jobb lett volna, ha Zekula féltékenységből adja férjhez unohakugát. Így Zekuláné komikaibb alakká válik, Zekula szükségesebb személy s a cselekvény menete élénkebb. Az expozícióban sokat hallunk a szereplő személyek multjáról, többet, mint amennyi ily kis beszélyben szükséges, de nagyon keveset arra nézve, ami a fejlődéssel és kifejléssel kapcsolatos. A tárgy éppen oly rideg, mint a tárgyalás. Komikai vidor kedv vagy humoros hangulat helyett, fanyar szeszély ömlik el az egészen.

«*Egy magyar énekesnő külföldön*» egy gazdag ifjú szerelmi története, ki Olaszországban egy Biánka nevű kacér színésznőbe szerelmes. Az ifjú a leányra költi minden pénzét, aztán hamiskártyás lesz, a színésznő cimboráival segíti kifosztani az idegeneket, végre egy éjjel észre vevén, hogy kedvese mást is szeret, vetélytársát megöli, elszökik s e közönyös megjegyzéssel fejezi be a beszélyt, melyet maga beszél el: «Néha csakugyan furcsa társaságokba keveredik az ember.» A személyek közt senki sincs, ki részvétünkre lenne érdemes. A költő itt inkább feltárja főszemélye bensőjét, mint

első beszélyében, de nincs köszönet benne; cselekvénye kerekesebb, elevenebb, mint a másodikban, de a tárgy és tárgyalás ridegebb, visszataszítóbb mindeniknél. A színésznő lehetne kacér, hűtelen, csak volna benne valami báj, szeretetreméltó, valami emberi érzés, hogy értenők az ifjú szenvedélyét s ne kellene csak utálnunk. Az ifjú lehetne sokkal bűnösebb, csak volna valami szenvedélye, küzdelme, bűja. Prévost is ilynemű viszonyt tárgyal híres beszélyében, Manon Lescaut-ban, de mily különböző a felfogás, hogy egyebet ne említsünk. Manon többször megcsalja kedvesét, mint itt Biánka Oszkárt, de minő bájos teremtés, könnyelműsége mily naiv, szíve hűtlenségében is mily hű s mennyi küzdelemmel, szenvedéssel fizeti meg egyetlen hibáját, hogy a szegénységet nem tudja túrni. És Grioux esztelen, de mély szerelme mily emberi, igaz és részvétre méltó. Könnyelműsége annyi mély érzéssel, erkölcsi megsemmisülése a szerelmi feláldozás oly erkölcsösségével vegyül, hogy megindítja szívünket. Mindezt csak azért hozzuk fel, hogy Zilahy beszélyének tárgya még magában nem zárja ki a költőieséget, sőt a francia beszélyirodalom egyik valódi remekműve ilynemű viszonyon alapul. Nem e beszélynek tárgyát hibáztatjuk, hanem a felfogást, a tárgyalást, melyből hiányzik minden költőiség. Nincs költőitlenebb, mint a bűn szenvedély nélkül. Oszkár szerelme nem szerelem, pusztán gavalléri kaland, minden szenvedély, sőt lélektani érdek nélkül. Biánka a legközönségesebb személy, ki valaha beszélyíró tollára akadt. S mily nyomorult a két főszemély környezete. Csodálatos, hogy egy huszonöt éves beszélyíró az életnek csak sivár, mondhatni leg-hitványabb oldalát festi. Mintha nem találna részvétére érdemes tárgyat s amit talál, az nem más, mint

egy bárgyú gyermek. A *«Verőfényes napok»* című beszélyét valóban az tünteti ki, hogy részvéttel viseltetik főszemélye, egy bárgyú gyerek iránt, ki játszótársa volt s hozzá egész haláláig ragaszkodott. De vajjon a költő részvéte elragad-e az olvasóra is, az egészen más kérdés. Nem az a kifogásunk, hogy a beszély hőse egy tíz-tizenkétéves gyermek. A költészet örök forrása és tárgya az emberi szív, legyen az gyermeké, ifjúé vagy öregé. Azonban az ember oly állapota, mikor születésénél fogva vagy más testi bajok miatt csak egy fokkal több az állatnál, inkább az orvosi tudomány tárgya, mint a költészeté. Ami jellemző, nem mindig egyszersmind költői is. Más tekintetben e beszély vagy helyesebben genrekép legsikerültebb Zilahy elbeszélő művei közt. A főpontok arányosan emelkednek ki, kevés benne az áradozás, egypár részlet kitűnően sikerült. Turgenyev orosz beszélyíró befolyását ugyan megérezhetni rajta, mindamellett Zilahy sehol sem eredetibb és sehol sem tanusít több elbeszélő tehetséget, mint éppen e művében. A *«Székely legény»* című humoreszkjéről ellenkezőleg semmi dicséretet nem mondhatni. Ez oly ízetlenség, hogy alul van minden kritikán. Még csak egy kis székely jellemzetesség sincs benne. Zilahy egyik bírálója azt jegyzi meg, hogy sok székely szót igyekszik meghonosítani az irodalomban. E székely tárgyú népies beszélyben mi nem találunk többet két közönséges székely szónál: *kabala* (kanca), *vesdi* (verseny). Többi beszélyeiben ami tájszó előfordul, azok erdélyi magyar tájszók s van köztük egy pár oláhos is, mint például *szokotyálás*, melyek használatát nem igen ajánlhatni.

Útirajzokat is írt: *«Kirándulás Provenceba»*. *«A dalok földjéről»* és *«Nizai élet»* címek alatt. Nem tárgyilagos rajzok, melyek az átutazott országokat akarják előnkbe

varázsolni, tanítva és mulattatva, hanem hol szatirai, hol lírai hangulatok, melyeket az út keltett fel a szerzőben vagy maga árasztott reája. A szerző alanyiséga volna a fő, ami ellen semmi szavunk. Azonban alanyiséga itt is oly rideg, oly kopár, mint lírai költészete s éppen úgy akarna is, tudna is elbeszélni, ha volna mit, mint elbeszelő költészetében. Amit lírai és elbeszelő költészetéről mondtunk, jórészt illik ide is. Útirajzaiban is a mellékdolgok, az apróságok sikerülnek leginkább: egy-egy hajnal, alkony vagy táj rajza, néhány gúnyoros megjegyzés és élc, bár néha vagy diákos vagy cinikus vagy pedig mindkettő egyszerre. Ha valami nagyobb fog, például kalandját beszéli el, egy kis szatirai rajzot akar kikerekíteni, vagy éppen reflexiókba bocsátkozik, majd mindig unalmas vagy ízetlen. Ilyesmit ritkán is kísért meg, abban telik kedve, ha apróságot-apróságra halmazhat. Beutazza Svájc egy részét s gúnyra nem talál méltóbb tárgyat, mint a lausannei polgármester kiáltványának e szavait: «Lausanne méltónak mutatta magát, hogy Waadt kanton fővárosa legyen», föllengzését pedig mind kiárasztja Chillon várára, néhány frázist szentelvén Byronnak. Franciaországgal is így tesz: ennek is beutazza egy részét s szatirája megelégszik azzal, hogy kicsúfolja Castellane tábornagyot, kinek vén létére fiatal szeretője van. Föllengzése itt is, mint Svájcban nem emelkedik föllebb egy költő emlékénel, a Petrarcaénál, ki «Laura sírjára könnyeinek gyémántesőjét hullatta s minden könnyű egy dallá változott és visszhangzott egy félezred éven át milliók szívében.» A svájci és francia társadalmi, politikai életről egészen hallgat, mintha nem érdekelné vagy nem fordult volna meg semmiféle társaságban. Csak magával foglalkozik s egy-egy útitársával, csak a vagonban, vendéglőkben

és utcákon szedi minden tapasztalatát. Jól van, csak lássunk belőle valami érdekest, de alig látunk egyebet hajhászott genialitásnál, mely semmiségeknek mély jelentőséget akarna adni, de nem tud. Toulonban egy spanyol hölgy szólítja meg, később karját kéri; utazónk ásít s odaadja. Miért ne járna vele, hiszen őt Toulonban úgysem ismerik. Együtt járják meg a várost. Legtöb- bet az örültek házában mulatnak. A sennora beszédbe elegyedik az örültekkel s kérdi utazónktól, miért nem szól ő is. «Hagyja el, sennora — úgymond — én nem tudok a bolondok nyelvén beszélni, ez nekem már egyetmás bajt okozott s még fog is okozni, de isten neki, elszalasztottam azt az időt, amikor megtanulhattam volna; hát csak maradok eddigi tudományommal; akad elvéte egy-két okos ember, aki megért így is.» Ezzel tovább sétálnak; a sennora elbeszéli, hogy ő Toulouseból való és Soult marechal keresztleánya, egy év óta Marseilleben lakik, most főhadiszállását Toulonba akarta áttenni, azonban nem tetszik neki e város, igen szomorú és sivár, misem köti ide, holnap fölszedi a sátor- fát s megy Livornóba, az is kikötőhely. Nem tudni, miért, a kikötők iránt különös előszeretettel viseltetett. Végre egymástól elválni készülnek; a sennora egy mély és jelentésteljes pillantás után megkéri utazónkat, hogy vegyen neki valami emléket a belvárosban. Utazónk nem szereti a pénzt haszontalanságra költeni. Van egy papagálya, melyet Marseilleben vett s melytől szaba- dulni akar; ezt ajándékozza neki. Hogy bármily tekin- tetben mi érdekes van az ily históriákban, nem tudjuk felfogni. Aki útirajzban alanyiságát teszi központtá, igen érdekes egyéniségnek kell lennie, ki gazdag kedélyt élénk fantáziával párosít. Zilahyt Heine és Petőfi úti- rajzai vezethették félre. Hasonló formára törekedett, de

semmivel sem tudta pótolni Heine humorát és Petőfi szeretetreméltóságát. Rajzaiban legsikerültebb az a részlet, hol kevésbé foglalkozik magával s van valami tárgya s ez a nizzai élet rajza. Azonban itt sem elégíti ki mindenütt a fölkeltett kíváncsiságot. Antibesbe kirándulását oly hosszan írja le, mintha valami érdekest akarna elbeszélni s csak holmi apróságokat talál föl. Követelő fennhéjázással mondja, hogy őt az utazásban nem a tudomány érdekli, hanem az élet, ezért szeret a nép közé elegyedni s tanulmányozni belső sajátságait. Ezért egy korezmában néhány francia katona közé ül. Hallgatja, mit énekelnek, hát a francia dicsőségről énekelnek s így azzal a hallatlan nagy tapasztalattal gazdagodik, hogy a francia dicsvágyó nép. Leszámítva néhány nehézkes vagy nem elég magyaros mondatait, nyelve gondos, sőt ahol valódi gondolatja van, szép is. Útirajzai, valamint novellái is leginkább stíl tekintetében érdemelnek figyelmet.

Idéje már szólanunk irodalomtörténeti és széptani munkáiról, melyeket mint legkitűnőbbeket emelnek ki barátai és bírálói. Köztök a Petőfi életrajza a legterjedelmesb, de egyszersmind a leggyöngébb. Zilahy Petőfi jellemrajza helyett bizonyos tekintetben torzképét festi. Csodálkozunk, hogy, ha más nem, legalább Petőfi barátai, kik részint szerkesztők, részint hirlapok dolgozótársai, nem szólaltak föl ez életrajz ellen. Igaz, Zilahynak nem rosszindulat vezette tollát, sőt ellenkezőleg Petőfi leglelkesültebb tisztelői közé tartozik. Majdnem imádja s elragadtatása némi szolgálaias érzelemmé fajul, midőn könyve mottójául Ariosto e sorát teszi: «E könyv urunknak lesz szentelve.» De mit ér a lelkesülés, ha a dicsőített költő hóbortos alakként tűnik föl, kit se mint embert, se mint költőt nem érthetünk? E tíz

ívre terjedő könyv csak adatgyűjtemény s egyéb semmi. Zilahy jól, rosszul, kritikával és kritika nélkül összeszedett mindent, amit Petőfiről olvasott és hallott, de nem vizsgálta a tények lélektani indokait és benső kapcsolatát. Nem levén vezéreszméi, nem tudja csoportosítani az eseményeket. Petőfinek csak külső élete tárul fel előttünk s a mellékdolgok, apróságok, esetlegességek, mint gyom a virágot, betemetik mindazt, ami fő és lényeges. Innen van aztán, hogy a könyv egészen más benyomást tesz az olvasóra, mint aminőt a szerző céloz. Egyaránt hiányzik belőle a filozóf szelleme s a művész alakító ereje, sőt a nyelv gondossága, a stíl szépsége is, melyre Zilahy másutt észrevehető törekvést tanúsít. Itt csak újdonságírói, tudósítói előadással találkozunk, mely a történetírás alantibb színvonalára sem emelkedik.

Zilahy Petőfit csak mint embert igyekszik rajzolni s egészen mellőzi a költőt; élete minden apróságaira kiterjeszkedik, de szelleme legnagyobb vonásait sem tárja előnkbe. Ez a könyv egyik legnagyobb hibája. Zilahy, úgy látszik, azt hitte, hogy a költő jellemrajzát nem kell összezavarni az ember életrajzával, mert az két különböző dolog; azt hitte, hogy mert vannak politikai, esztétikai jellemrajzok, melyek nem akarnak életrajzok lenni: tehát az életrajzban sem lehet helye a jellemrajznak. A jellemrajz különösen élő íróról, keveset olvaszthat magába az illető életrajzából; legfőbb feladata az író összes munkásságát, hatását rajzolni, megítélni, nem pedig körülményei és munkássága, magán- és közélet, élményei és művei kapcsolatát kimutatni, annyival inkább nem, mert az író életében az életrajzi adatok nem igen lehetnek ismereteseek, vagy ha azok is, diszkrécionális okokból nem használhatók elég szaba-

don. Azonban az író halála után a jellemrajz is mindent magába olvaszt az író életrajzából, mi céljára szükséges. Macaulay politikai és esztétikai jellemrajzai a legfényesebben igazolják, hogy mennyit nyer a jellemrajz igazságban és mélységben a szükséges életrajzi adatok felhasználásával. Ha a jellemrajz nem lehet el az életrajz legfőbb adatai nélkül, az életrajznak éppen kötelessége nagy vonásokban mindent felölelni, mi az író munkásságára, szelleme jellemzésére, sőt művei bírálatára tartozik, amennyiben tudniillik az elbeszélő forma folyamatossága és arányai megengedik. Főfeladata, hogy az embert és író-t együtt rajzolja, magán- és köz-élete kölcsönös egymásra hatásával, hogy kísérje tehetsége és jelleme fejlődését a társadalmi, politikai és irodalmi viszonyok kedvező vagy kedvezőtlen befolyásai közt s kimutassa szelleme hatását és munkái becsét. Az életrajz is történetírás, nem krónika s éppen úgy megkívánja a történelmi kritika, a filozófiai vizsgálódás és művészi alakítás vegyületét, mint akármely más történelmi mű. E nélkül csak adatgyűjtemény, mely se tanulságot, se gyönyört nem nyújt az olvasónak. Ugyan mit tanulhatni oly életrajzból, mely mindarról hallgat, ami az író-t irodalomtörténeti személlyé emeli s érdekessé teszi arra, hogy megírják terjedelmes életrajzát? Hogyan gyönyörködhetnénk oly életrajzban, mely sokat emlegeti a költő nagyságát, de a nagyság plasztikai arányai sehol sem emelkednek fel előttünk és szobor helyett csak kódarabokat találunk a költő sirján? Zilahy sok mindent elmond Petőfiről, még azt is, hány-szor volt ittas, azt is, hogy 1849-ben kinek a lovain ment Székelykeresztúrról Bem főhadiszállására, de költői alakját egy pillanatra sem tűnteti föl. Hűségesen föl-jegyzi, hogy ez meg amaz munkáját mikor írta vagy

adta ki, magáról a munkáról csak egy pár sort ír, ezt is csak néha, a legtöbbször hibásan. Például, hogy a «Borozó» című költeményen, mely Petőfi első nyomtatott műve, más szín és hang ömlik el, mint ami eddig lantos költészetünkben divatozott, hogy «Levél színész barátomhoz» című költeménye oly pont költészetében, mely nézlet-módját, de főleg páratlan eredetiségű kedélyét leginkább hordja magán, hogy «Hóhér kötele» című regényének nyelve példányszerű és Tigris és Hiéna drámáját gyors cselekvény, érdekes menet, eleven festés és nyelv jellemzik s mégis drámai becse alig van. Ily töredékes és félszeg megjegyzésekkel jellemzi Zilahy Petőfit, mint költőt, kinek költészete oly szoros kapcsolatban van életével. Ide járul még, hogy a kor társadalmi és politikai viszonyait még csak nem is érinti, holott Petőfi költészete éppen oly hű kifejezése korának, mint saját életének. Zilahy könyvének e tekintetben egészen elhibázott tervét azzal akarta jóvá tenni, hogy bevezetésképp «Petőfi álláspontja» cím alatt Petőfi költészetéről összeírt néhány lapot, melyek ciceróval szedve sem tesznek egy félívecskét s melyekben, amint maga megvallja, meg sem kísérli Petőfi költői nagyságának jellemzését. Egy pár töredékes eszmét mond el Petőfi álláspontjáról, melyeket előtte mások sokkal jobban elmondottak. Fel-tűnő, hogy Petőfit nem mint dalköltőt s a specifikus magyar dal megalkotóját emeli ki, ami költészetének legerősb oldala, hanem csak általában, mint lírikust. Az egész vázlatban kevés szabatosan jellemző vonás van, de annál több a túlság. Zilahy csak Petőfit ismeri el a magyar költészet voltaképi képviselőjének s azt hiszi, hogy ha valamit mutatni akarunk a külföldnek, *egyedül* csak vele állhatunk elő. Shakespeare bizonyára sokkal nagyobb költő Petőfinél, de legrajongóbb imádó-

jának sem jut eszébe az, hogy az angol költészet egyedüli képviselőjének nevezze. Azonban ha e vázlatban Petőfi sikerült jellemrajzát írja vala is meg Zilahy, mégsem teszi jóvá könyvének hibás kompozícióját. Életrajzban a jellemrajznak szerves résznek kell lenni, egyiknek a másikba olvadni s egymást táplálva együtt fejleni egy egészzé.

A könyv másik hibája még ennél is nagyobb. Petőfi-nek mint embernek rajza teljességgel nem sikerült. Nemcsak művészietlen, hanem nagyrészt érthetlen is. Éppen úgy nincs benne művészi alakítás, elevenség, mint bensőbe ható törekvés, lélektani következetesség. Zilahy csak külsőleg fűzi össze az adatokat, nem bensőleg is s ez adatok közt sok az aprólékos, mellékes s a lényeges aránylag csekély. Kedveli, halmozza a felöltő, bizarr, adomaszerű vonásokat, de nem tudja kapcsolatba hozni a jellem belső mivoltával s el-eltorzítja a költő nemes alakját. Nem értjük, hogy e csavargó, hóbortos, goromba ifjú kebeléből hogyan fakadhatott annyi költészet? Megdöbbenve kérdezzük: ez-e Petőfi, hisz gyöngeségei az esztelenségig emelkednek, szeszélyei a kiállhatatlanságig és sehol vagy csak sejtetve oly tulajdona, mely részvétünket lebilincselhetné. Zilahy éppen oly kevéssé tud iránta érdeket gerjeszteni, mint beszélyeiben főszemélyei iránt. Ez életrajz éppen oly visszatetszést szül, mint beszélyei; amint azokból, úgy ebből is hiányzik az idealizmus s a dicsőítő frázisok nem takarhatják el kedélye ridegségét. De legfeltűnőbb az, hogy nem levén kulcsa Petőfi jelleméhez, csak a felületen marad, vagy lélektani abszurdumokba téved, mi nem engedi feltűnni Petőfi valódi fény- és árnyoldalait.

Mindezt már Petőfi gyermeksége rajzán észrevehetni. Zilahy híven leírja, hogy Petőfi szülői honnan származ-

tak, hány hold földjök volt, de hogy mily jelleműek voltak s mily befolyást gyakoroltak fiokra, arról hallgat, pedig az atya szigora, úgy látszik, befolyt a fiú dacos természete kifejtésére s leginkább az anya gyöngéd érzése nem engedte elvadulni érzéseit. Több mint valószínű, hogy a dac és gyöngédség vegyülete, a szív nemesége bizonyos nyersségbe olvadva, mi Petőfi jellemének egyik alkatrésze s mit zivataros ifjúsága még inkább kifejtett, már a szülői háznál veszi kezdetét. Hogy a hely, hol született, a családi körülmények, melyek közt felnőtt, a hányt-vetett élet, melybe korán belésodródott, mennyiben hatottak költészetére, szintén mellőzi Zilahy. Ő Petőfi népies irányát Csokonai- és Gvadányinak tulajdonítja, kik már selmeci tanuló korában kedvenc költői voltak. Szeberényi, kitől Zilahy a selmeci adatokat veszi, se Csokonait, se Gvadányit nem említi, csak Vörösmartyt, de valószínű, hogy Petőfi amazokat is már korán ismerte, azonban nagy tévedés hatásukból magyarázni ki Petőfi népies irányát. A magyar irodalomban már Petőfi föllépte előtt megindult a népies irány fejlődése. Mihelyt költészetünk kibontakozott a klasszicizmus békőiből, a nemzeti irány már hajlott a népieshez, hogy erősödést és eredetiséget merítsen belőle. Kimutathatni ezt már az Aurora-kör törekvéseiben, kivált Vörösmartyéban; később a népköltészet mind élénkebb figyelem tárgya lőn s megindult a magyar népköltési gyűjtemény. A nemzetiség fejlődése, a politikai életben felküzdő demokráciai irány mind elősegítették költészetünknek nemzetiesbbé válását. Petőfi pályáját mintegy egyengették az irodalmi és politikai viszonyok. Nem Csokonai, ki csak kivételkép ereszkedett le a néphez, nem Gvadányi, kinek nem volt ízlése, keltették föl Petőfi népies irányát, hanem az irodalmi

és politikai viszonyok összes hatása és saját egyéni körülményei. Az alföldön született; Kiskunságon töltötte gyermekségét, a nép közt nőtt fel, sokat hányódott, megfordult Magyarország majd minden vidékén, sokat érintkezett a néppel. Gyermeksege és ifjúsága benyomásai, emlékei, kalandjai, hajlamai, szenvedései, mintegy a magyar népszellem képviselőjévé avatták föl. Ha grófnak születik, ha a fensőbb körökben nő fel, bizonyára inkább válik belőle magyar Byron, mint magyar Burns.

Zilahy Petőfi iskolai életét is hibásan ítéli meg. «Amit Petőfi iskolai hanyagsága felől költői szeszélyében összedalolt vagy csevegett — úgymond Zilahy — az nem egyéb kedélyes mesénél.» Az igaz, hogy Petőfi a maga iskolai életét költeményeiben a humor kedvéért néha a valónál élesben rajzolja — nem való például, hogy az iskolából kiutasították, ellenkezőleg maga szökött meg — de hogy szorgalmas, rendes tanuló lett volna, azt éppen nem mondhatni. Egyébiránt Zilahynak különböztetni kellett volna. Petőfi iskolai pályájáról 1838-ig kevés adatunk van. Úgy látszik, egész tizenötéves koráig, mikor a selmeci iskolába került, gondos felügyelet alatt volt, szorgalmasan tanult s ekkor vetette meg műveltsége alapját, bár tanítói szigora néha dacrangelt. Ezt nem emeli ki Zilahy, hanem jónak látja a mellett kardoskodni, hogy Petőfi mily szorgalmas tanuló volt, tanárai mily szűkfejű, lelkiismeretlen és igazságtalan emberek voltak. Hogy Selmecen Petőfi éppen nem volt szorgalmas tanuló s az iskolai törvényeket többször megsértette, kitetszik Szeberényiből, ki Petőfi ez évét körülményesen leírja. De Szeberényi menti is Petőfit; azt mondja, hogy a tanároknak ugyan nem tanult, de buzgó tagja volt a képző-társaságnak és szor-

galmasan olvasta a magyar költői és történelmi munkákat. Mindezt nincs okunk kétségbe vonni, bizonyos tekintetben a tanárokat is hibáztathatni, de mindent csak az ő nyakukba róni s Petőfit minden alól fölmenteni, amint Zilahy teszi, éppen úgy ellenkezik az adatokkal, mint Petőfi fejlődése lélektani folyamával. Petőfi távol szülőitől, minden gondosb felügyelet nélkül, szülői megrongált pénzviszonyai miatt régiebb állapotjához képest szükségét is szenvedve, már megkezdí küzdelmét az élettel. Szilaj természete, függetlenségre vágyó lelke nem fér meg az iskola korlátai közt. A színészet iránti hajlam korán fölébred benne; homályos érzelmek, vágyak, zsi bongják körül. A lángész öntudatlan sejtelmei kínozzák, dacos ingerlékenysége, könnyelmű szeszélyei összeütközésbe hozzák az iskolai és családi viszonyokkal. Hanyagsága tanárai bosszúságát kelti föl, gazdájának túlzott panasza atyja szigorát, ki leveszi róla kezét. Az elkeseredett, de hajlani nem akaró ifjone a világba indul, egyik csínyből a másikba sodródik, az iskolai életbe többé nem tud belezökkenni, most katonára, majd tanuló, aztán színész, megint tanuló és ismét színész. A nyomorban sem vesztí el életkedvét, sikertelen küzdelmei közt is fenntartja önbizalma, erkölcsi tévedéseiben is megőrzi hitét az erkölcsben, hányódásai közepett is olvas, ír, de legtöbbet tanul az életből. Íme Zilahy jóigyekezetű tanulója, kinek hanyagsága nem egyéb mesénél. Zilahy mindemellett con amore beszéli el az ifjone Petőfi vásott csínyeit, hogy szerzett pénzt az útra a katolikus papoktól, hogy szedte rá atyját, mily kóbor életet élt Pesten. Mindezt Zilahy helyesnek, derék dolognak lá-szik találni, kiszínezve adja elő, de azt csak érinti, hogy mily lelki és erkölcsi erővel emelkedik ki Petőfi ifjúsága és csavargó élete tévedéseiből,

megtalálva pályáját, mily szorgalmat és munkásságot fejt ki, mint kíséri folyvást anyja képe s mily szeretettel fordul szülőihöz, hogy végnapjaikban gyámoluk legyen. Nemcsak itt, hanem másutt is hibája az életrajznak, hogy az ilyesmiket csak mint száraz adatokat adja elő, de mindazt, ami felöltő, bizarr, kiszínezve írja le. Amazokon átsiklik az olvasó, emezek megmaradnak emlékében s a jellem körvonalai akaratlan is elferdülnek.

Nincs szándékunk az életrajzot részletesen bírálni, annyival inkább, mert hibája nem egyes részletekben rejlik, még kevésbé az adatok pontatlanságában, mint az egészen előmlő szellemen, mely képtelen az adatokat feldolgozni, az indokokat leleplezni s hű képet rajzolni. A munka egyedüli érdeme az, hogy az eddig elszórt adatokat összegyűjtötte, egy pár újjal pótolta; vannak ugyan benne tetemes hézagok, például Petőfi házassága körülményei, irodalmi tanulmányai, író barátjaihoz való viszonyai alig érintetnek; a mellékesb adatok közt hibákat is találhatni, például, hogy Petőfi 1840 elején Sopronból Selmecen át ment Horvátországba (holott Sopronból egyenesen Pozsonyba ment s ott találkozott Szeberényivel, ki akkor pozsonyi tanuló volt), hogy 1847-ben kiadott összes költeményeit az Életképekben br. Eötvös ismertette meg (Eötvös a Pesti Hirlapba írt egy kis tájékoztató és védő cikket Petőfi költészetéről), hogy «Táblabíró» című szatirikus beszélytöredékét 1849-ben írta a budai hegyek között (e töredék már azelőtt két évvel megjelent az Életképekben), hogy a Hóhér kötele című regényét a kocsi párkányán és a korcsma falán írta s több ilyes: mindamellet egészben véve az életrajz e tekintetben méltánylatot érdemel. Néha lapokon át nem is találunk benne egyebet adatnál, csoportosítás és minden behatóbb lélektani fejtegetés nél-

kül, rosszul elbeszélve. S mennyi aprólékosság van itt minden lapon. Zilahy fontosnak tartja följegyezni, hogy 1841-ben Kápli Lajos Sopronban a Maurer-vendéglőben 1 frt 6 krajcárig rúgó vacsorát fizetett Petőfinek, hogy egész 1847-ig kitől és mennyit kért kölcsön, egész addig, hogy Pozsonyban mikép öltöztette ki Lisznyai, ócska ruháját hogy szerezte meg Wilim szabó az Apácasoron, ki azt ma is mint szent ereklyét őrzi. Mintha bizony 1842-ben széles körben ismerték volna Petőfi nevét és éppen egy német szabó lelkesült volna Petőfi ócska ruhájáért. Ez adatot Zilahy Lisznyaitól vette. Látszik rajta a Lisznyaias fantázia, valamint a Vahot Imrétől vetteken is a dicsekedő szellem. Az ily aprólékosságokkal teljes életrajz hasonlít az oly arcképhez, melyen a képiró minden pórust, pattanásocskát megjelöl. Vásznon vagy könyvben semmi sem árt annyira, mint a lényegtelen dolgok halmozása. S mégis Zilahy könyvében még ezt is szívesebben eltűrhetni, mint azt, midőn itt-ott belekezd Petőfi jelleme rajzolásába. Jellemezése a legtöbbször vagy frázis, vagy esetleges történetnek rendes vonássá emelése, vagy lélektani kulcs nélkül felhozott különbségek. Egy párnak cáfolatát idejegyezzük, leginkább Petőfi emléke iránti kegyeletből.

«Na, hogy Petőfinek különös modora volt, tagadhatlan!» — kiált föl Zilahy s elbeszéli, hogy midőn Vahot Imrének volt segédszerkesztője s nála lakott, Vahot kis gyermekeinek, kik oly örömet barátkoztak volna vele, soha egy jó szót sem adott, mindenféle grimaszokkal, vadállati fogvicsorgatással és szemhunyorítással ijesztgette őket. Lehet, hogy a Vahot gyermekei sokat alkalmatlankodtak neki, lehet, hogy ajtójánál lármázván, rájuk ijesztett, mit az érzékeny szülők rossz néven vettek, de hogy Petőfi a gyermekeket ne szeretete

volna s goromba lett volna irántok, az nem való, sőt ellenkezőleg, sok volt magában is a gyermekies, naiv. 1845-ben Pákh Albert atyjánál mulatva, barátja ifjabb testvéreivel órákig ellabdázott, Arany János gyermekeivel örömet játszott, a fiú mulatságára egy költeményt is írt, mely «Arany Laczinak» címet viseli s a gyermekek számára írt magyar költemények között a legjobb. A gyermekekhez ily vadnak rajzolván Zilahy Petőfit, a nők irányában éppen szemtelennek hirdeti s öltözködését a leghóbortosabbnak festi. Halljuk saját szavait: «A nők irányában nem tudott szeretetreméltó lenni; ha jól találta magát, mindjárt lelkemnek, galambomnak címezte s minden előljáró beszéd nélkül összevissza ölelgette őket (amiért egyébiránt az asszonyok nem szoktak megharagudni — csak okkal-móddal); öltözete, magaviselete mind másforma volt, mint más emberfiáé; főleg viseletében szerette a különcöt játszani, úgy, hogy aki meglátta, vele álmadott. Majd olyan kalapokat készíttetett, mint egy rézbogrács, csodálatos süvegeket; majd ember nem látta, fül nem hallotta zekéket, dolmányokat virágos atlaszból. És ő mindezt nem hiúságból vagy hatásvadászatból tette, mert hozzá férni nagyon bajos volt, hanem szeszélyből és különségből.» Ezután leírja Zilahy, hogy Tóth Gáspárnál mily prémes dolmányt, sujtásos mellényt, magyar nadrágot s asztrakán kucsmat csináltatott magának, mely ruháját aztán majdnem egy esztendeig viselte. Nem valóságos torzvonások-e ezek? Lehet-e jobban rágalmazni Petőfit, mint ahogy ott dicsőítője Zilahy teszi? Amott lélektani képtelenség, emitt a valóság egészen elferdülve. Volt-e, van-e a világon oly ember, kiről el lehet mondani azt, mit Zilahy Petőfiről oly határozottan állít s egész cinizmussal, mintegy helye-

selni látszik? A legféktelenebb ember sem viselheti magát így társaságban; hogy Petőfi nem viselte, azt mindenki bizonyítja, ki őt ismerte. Petőfi inkább tartózkodó, elfogult volt a nők irányában, mint bátor vagy éppen vakmerész s ha a finomabb társaskörök illetét megsértette is kendőtlen nyakával, keztyűtlen kezével, a női becsületről mindig lovagiasan gondolkozott. Ami öltözetét illeti, azt is túlozva, ferdítve adja elő Zilahy. Hogy ebben nem volt mindig jó ízlése, ez igaz, de hogy valóságos ijesztő lett volna, éppen nem áll. A virágos atlaszból készült, szem nem látta, fül nem hallotta zekékből és dolmányokból csak annyi igaz, hogy 1847-ben volt egy virágos atlasz atillája, de ilyet akkor nemcsak ő viselt, hanem Egressy, Kuthy, Kazinczy Gábor s mások is. 1845-ben nem annyira különéségből, szeszélyből, mint nemzeti buzgóságból öltözött tetőtől-talpig magyar ruhába. A magyar költők sokat emlegették, hogy a nemzet eldobta ősei bajnoki köntösét s rút idegent cserélt; az ő erős nemzeti érzése nem akart a szónál maradni. Peleskei nótáriusnak gúnyolták, de azért nem tágitott, részint daczból, részint kénytelenségből, mert nem élt oly körülmények között, hogy könnyen csináltathasson új ruhát. Később úgy öltözködött, mint más, kivéve, hogy frakkot, kabátot nem viselt s mellénynél pantalonán mindig volt egy kis magyar sujtás.

Petőfi különéségei, gyöngéi vagy éppen hibái, egy-egy tiszteletreméltó elvnek vagy nemes érzésnek voltak túlságai, melyek benső természete és költészete szellemében lelik leghelyesb magyarázatukat. E nélkül csak esztelenségeknek tűnnek föl, és Zilahy hibája éppen az, hogy e kapcsolatot nem látja vagy nem emeli ki kellően. Petőfi Zilahy szerint, büszke, rátartó, szótlan vagy nyers ember volt; akik barátságot tartottak is vele, panaszs-

kodtak uralkodásvágya, erőszakossága és zsarnokoskodó természete ellen ; rokonszenveit éppen oly sűrűen gyorsan változtatta, mint ruháit ; az önbecsülésben sem tartott mértéket, néha túlvitte, máskor nem vette figyelembe ; a szeszélyt jellemerőnek, a makacsságot állhatatosságnak vette. Mindez rágalomnak is beillénék, ha nem volna értetlenség. Petőfi jellemének és költészetének egyik kiváló jellemvonása az őszinteség. Sok körülmény hatott oda, hogy ez benne majdnem a betegségig kifejlődjék. Az őszinteség szép tulajdon az életben s éltető forrása a lírikusnak, de csak egy bizonyos pontig. Az igen őszinte költő könnyen megénekel olyat is, miről talán hallgatni kellene, az igen őszinte ember olyakat is mondhat másnak, mi már nyerseségnek, gorombaságnak is beillik. Petőfin mindkettő megesett. De az ily nyersség az életben nem a szív vadsága, hanem bizonyos szilaj naivitás, az ily gorombaság nem sértés, mert nincs benne rosszakarat, hanem csak az illemi formák önkénytelen mellőzése. Ily értelemben volt Petőfi nyers, mit még feltűnőbbé tett népiessége. Valamint költeményeiben néha oly népies kifejezésen is megbotránkoztak, mely ellen nem szólhat az esztétika : úgy az életben is némely igen elfinomodott embert könnyen bánthatott népies modora. Lehet, hogy később mindebbe vegyült egy kis affektáció is, de az kétségtelen, hogy nyersségének alapja az őszinteség volt, mely előbb mint naivitás nyilatkozott, majd mint elv kapcsolatban demokratiai, sőt köztársasági érzelmével. Büszkesége, melyet Zilahy helytelenül rátartással told meg, hasonlított nyersségéhez. Eleven önérzete volt ; sokat tartott becsületére, melyet féltékenyen őrzött, függetlenségére, melyet szenvedések árán vásárolt, táplálta költői tehetségébe vetett erős hitét, mely nem

engedte csüggedni, pályát nyitott számára s fenntartotta a támadások ellenében. Nem tűrte a megaláztatást bármi formában s néha annak tartotta azt is, mi csak tapintatlanság volt. Annak nincs alapja, amit Zilahy állít, hogy önérzete néha elhagyta, vagy amint ő oly furcsán mondja: «olykor nem vette elég figyelembe önbecsülését». Önbecs érzete sohasem hagyta el, sőt túlságokba sodorta. Utálván a szerénykedő képmutatást, az alázatos kevéslységet, örömeztőbb akart szerénytelennek látszani. Ha valaki lenézte költeményeit s némely költőtársaiét, melyek gyöngébbek voltak, jobbaknak ítélte, társaság- és irodalomban nem restelte kimondani, hogy az övéi jobbak, de soha senki után nem járt, senki hiúságának nem hízelgett, hogy cserébe tömjenezést nyerjen. Költői önérzete vagy éppen hiúsága kitöréseit a legtöbbször humor enyhíti vagy jókedvű malice. Csak ha mélyen sértve érezte magát, tört ki heves lelke szilaj szenvedélyességével, melyet nem igyekezett fékezni. Heves véralkatát, ingerlékenységét még inkább kifejtette szakadatlan és termékeny költői munkássága. A sok írás idegessé tette, mozgékony képzelődése, a benyomásokra oly fogékony kedélye, könnyen ragadta hol kitörő jókedvre, hol búskomorságra; innen szeszélyei, de hogy a szeszélyt jellemerőnek vette volna, az mesebeszéd. Inkább a dacot és szenvedélyességet vette annak, mert erős meggyőződése voltak, elvein majdnem fanatizmussal csüngött s egész a végletekig alkalmazta. Ami ezek körén kívül esett, ahhoz nem volt érzéke. Föllengző idealizmusa, költői nemes alanyiséga mintegy ragadta magával; az életben is a lelkesülés rohamai között élt. Innen csekély okból is könnyen összeütközött barátaival, kikhez egyébiránt híven ragaszkodott. Gyermekkori barátjai közül csak az egy

Szeberényivel hasonlott meg végkép s nem minden ok nélkül. Pákhkal kétszer is összezőrdült, de folyvást barátja maradt. Vörösmartyval politikai meggyőződése erős összeütközésbe hozta, de polémiái után is úgy ragaszkodott hozzá, mint atyjához. Zilahy Petőfit a barátságra méltatlannak rajzolja s mégis egy helyt így kiált fel: «Igazi ragaszkodó, ily nagy szellemhez méltó vele élő-haló barátja nem is volt senki». De ennek ellenére ugyanazon lapon mégis idézi Petőfinek egyik levelét, melyben ez Emődyt leghívebb, legönzéstelenebb és legtisztább lelkű barátai egyikének nevezi. Ki érti meg ebből, hogy mily barát volt Petőfi s milyenek voltak barátai?

De halljuk tovább, hogyan jellemzi Zilahy Petőfit, mint barátot és szerelmest. «Egy futó perc elég volt reá — úgymond — hogy a férfit barátjának, a nőt kedvesének vallja, a másik perc pedig, hogy örökre meggyűlölje. Debrecenben 1846-ban történt, hogy szín-előadás alkalmával egy szép színésznő szomszédságába esvén, az első felvonás alatt megismerkedtek egymással, a másodiknál örök szerelmet vallottak, a harmadikat végig sem nézték, hanem futottak tiszteletes Tóth Mihály úramhoz, kivel Petőfi különben is igen jó barátságban állott, hogy eskesse őket össze azonnal. A tiszteletes szerencsére azt válaszolta, hogy gyertyavilágnál esküdni hazai kanonjaink értelmében tilos, legfeljebb diszpenzáció mellett történhetik, azért menjenek, hozzanak előbb diszpenzációt. Petőfi e szűkkeblűségen rendkívül fölháborodott, tiszteletreméltó barátját szidta, mint a bokrot s úgy vált el tőle, mint halálos ellenségétől. Aztán ismét megbékéltek. A kedélyes művész pedig a helyett, hogy a fölmentés után járt-kelt volna, férjhez ment máshoz. Petőfi is jobbat gondolt és útjaik

többé nem találkoznak.» A tény fővonásaiban igaz s annyival terhelőbb Petőfire nézve, mert akkor már ismerte és szerette leendő nejét. De vajjon nem volt-e ez eset kivételes, sőt egyetlen egész életében, valamely gonosz óra kísértése, melynek nem tudott ellentállani? Vajjon igaz-e, hogy gyakran tett ilyesmit s ez volt főjellemvonása barátságban, szerelemben, mint Zilahy állítja? Vajjon nincs-e ez eseménynek lélektani kulcsa, mely megfejt nekünk e hallatlan könnyelmű, sőt értetlen tettet? Elmondjuk röviden, amit tudunk; tartozunk vele Petőfi emlékének; nem menteni akarjuk e tettet, csak kimagyarázni s megmutatni, hogy Petőfi nem volt kötni való bolond, amint Zilahy rajzolja.

Petőfi Szatmár megyében 1846 őszén megismerkedett egy ifjú hölgygel, kit aztán 1847 őszén nőül is vett. Mindjárt az első napokban szenvedélyesen megszerette; szerelme viszonztatott. Visszatérve Pestre, a leányt levélben megkérte atyjától, kit nem ismert, mert az látogatásakor nem volt otthon. Az atya azt válaszolta: ő még nem ismeri annyira Petőfit, hogy határozott választ adhasson, leánya is még nagyon ifjú, várjanak egy évig s ha akkor is mindkettő megmarad szándéka mellett, ő nem vet a házasság elébe akadályt, még akkor sem, ha nem helyeselné. Petőfi nem volt megelégedve a válasszal, azt hitte, hogy a kitűzött határidő csak arra való, hogy elfordítsák tőle kedvese szívét. Lángoló szenvedélye nem ismert gátat s égbekiáltó igazságtalanságnak tartotta az atya magaviseletét. Végletekre hajló természete, a társadalmi formák megvetése, meggondolatlan lépésekre ragadták. Erdődre utazott, sürgette a házasságot s összetűzött a szülőkkel, kik megmaradtak határozatuk mellett. Ekkor a leányhoz fordult s kérte, hogy szökjék el s esküdjék meg vele a szomszéd város-

ban. A leány nem hajlott kérésére, de megígérte, hogy hű marad hozzá s a kitűzött határidő múlva neje lesz, szülei ellenére is. Petőfit felingerelte a válasz, keserűsége most a leány ellen fordult, kétkedni kezdett szerelmében s kétségbeesve hagyta oda Erdődöt. Így érkezett Debrecenbe, hol egy szép és elmés színésznő kacérsága azt a gondolatot ébreszté föl benne, hogy e leányt par dépit nőül vevén, bosszút álljon kedvesén, ha magát boldogtalanná teszi is. Mindez egy óra műve volt; tüstént meg akart esküdni a színésznővel, úgy látszik félt, hogy egy óra múlva nem lesz elég ereje végrehajtani bosszúját. Nem találván papot, ki megeskesse, másnap Pestre utazott, örvendve, hogy nem tette meg azt, amit meg akart tenni s ami miatt most már önvádat érzett. Íme e kaland indoka és körülményei. Zilahy mindezt nem tudta, talán nem is tudhatta, de így sem volt följogosítva, egy pusztá, minden indok nélküli esztelen-ségre képesnek hinni Petőfit s mi több, jellemrajza alapjául venni. S ezzel megválhatunk e könyvtől. Ennyi is elég tájékozni az olvasót s az irodalomtörténettel foglalkozókat, hogy e könyv csak adatgyűjtemény, de nem életrajz s legkevésbbé Petőfi hű képe.

Térjünk át Zilahy széptani kísérleteire, bírálatai- és polémiáira, melyekből áll nagyrészt munkái második kötete. Itt inkább helyén van, mint az életrajz terén. Legalább megvan benne a küzdelmi szenvedély, ha nem is vezeti mindig erős meggyőződés, van bátorsága, bár könnyen hetykeségbe vagy cinizmusba sodródik, látköre nem széles, ismeretei nagyon töredékesek, de amint utolsó, félbeszakadt töredéke mutatja, kezd nyomósabban gondolkozni. Életrajzírója termékenységet, eszmei tartalmasságát és önállóságát emeli ki. Szerinte a világ-irodalomban, az egy Macaulayt kivéve, nincs példa reá,

hogy valaki huszonöt éves korában többet produkált volna Zilahynál. Nem tudjuk, hogy Macaulay hány éves korában kezdett kritikát írni, de hogy legelső kísérletének egyetlen lapja is többet ér, mint Zilahy összes kritikai munkássága, az kétséget nem szenved. Nem jártunk utána, hogy Európa legkitűnőbb kritikusi, hány éves korukban emelkedtek hírnévre, de azt látjuk, hogy Zilahy egyetlen kritikát sem írt, mely akár formára, akár tartalomra nézve kitűnő legyen; legjelesb dolgozata is csak tehetségét tanúsítja, egy fejlődésben levő tehetség küzdelmét, mely még nem találta meg útját. A termékenység alatt az eszmék és jeles munkák gazdagságát értjük, nem pedig a pusztá számarányt. Ami önállóságát, eredetiségét illeti, melyet maga Zilahy is nagy önérzettel szokott emlegetni, eszmeiköre sokkal szűkebb, mint a magyar esztétikai irodalomé, még ebben sem tudja magát biztosan tájékozni, nem hogy szélesbítené. Az bizonyos, hogy Zilahynak vannak eredeti gondolatjai, de ezek vagy abszurdumok, vagy zavaros fogalmairól tesznek tanúságot. Ő pálcát tör Molière egyik legkitűnőbb műve fölött, de Bajza Jenőnek igen gyönges és még némi drámai tehetségre is alig mutató tragédiáját kitűnőnek hirdeti. Arany János költészetét inkább a tanulmány, mint a teremtető fantázia szülöttének tartja, de Vajdában mélységet és eredetiséget fedez fel. A forradalom utáni évekből 1860-ig egyetlen figyelemreméltó lírikust sem talál, azonban Dalmadyt és Vidát úgy üdvözli, mint őszinteségből és igazságból kivetkőzött líránk megváltatásának első hírnökeit. Elítéli az egész magyar zsurnalisztikát, mint amelynek nincs erkölcsi súlya s a közönségnek legfeljebb bohóca vagy colporteurja s a Vajda János szerkesztette Magyar Sajtóhoz szegődik, melyet leginkább a botrányok tettek emlékeze-

tessé. Fejtegetése és stílusa nagyon egyenetlen; a helyes megjegyzéseket helytelenek követik, a világos és szabatos mondatokat homályosak, majdnem érthetlenek váltják föl. Fölvet egy-egy fontos kérdést, de megfegtetlen hagyja, néha megrója, mi nem hiba s dicséri a hibát. Sohasem bocsátkozik valamely író vagy mű derekasb boncolatába, megelégszik egy pár általánosb vonással, vagy egy-egy feltűnőbb részlettel s a földolgot ritkán találja el. Keresi a polémiát, néha csak a polémia kedvéért s küzdő bajnok helyett csak fecsegő Thersites. Hajlamból vagy szűkségből kedveli az ügyvédi fogásokat; erőlteti a legélesb gúnyt egész az ízléstelenségig, de rosszul esik neki, ha őt is gúnyolni merik. Büszke reá, hogy nem ismer el tekintélyt s mégis panaszkodik, hogy Arany tekintélyével nem lépett föl védeni őt valamelyik polémiájában. Szeretne egy irodalmi új párt vezére lenni, de csak egy kis türelmetlen cotteria élén találja magát, mely doronggal akarná bevenni Helicont; szeretné az új költőkkel megverni az idősbeket, az új nemzedékkel a régit, de nem találván nagy tehetségeket, a kicsinyeket nagyítja; szeretne mint valami új irány képviselője nagy változást hajtani végre a magyar irodalomban, de nincsenek új eszméi s magam sem tudja mily irányt követ.

Azonban e hiú küzdelem, ez elkeseredett vergődés közepett folyvást fejlődik s bizonyos erő nyilatkozik benne, mely alkalmasint előbb-utóbb kiemelte volna ferde helyzetéből. Az íráság suhancéveit élte s oly irodalmi körben, hol ő volt a legokosabb ember. Kiocsudása valószínűleg nemsokára bekövetkezett volna s a csalódások, felköltve elégedetlenségét, talán oly útra terelik vala, melyen hasznos szolgálatot tehet a magyar kritika ügyének. Utolsó munkája legalább ilyesmire mu-

tat. Apró és napi becsű bírálatok helyett egy nagyobb tanulmányba fog, mely nyomósabb gondolkozást tanúsít. A tanulmány címe a *«Tragédia bölcselete, vonatkozással Teleki László Kegyencére»*. Csak töredék, mert halála félbeszakasztotta, de legtöbbet ér széptani dolgozatai közt. Nem fejt ki ugyan még nagyjában sem a tragédia bölcséletét, számos paradoxonra találhatni benne, de néhány jó gondolatot mond el a tragikumról. Kár, hogy fejtegetésében néhol hiányzik a benső kapcsolat, előadása helyenként homályos, igen is filozófiai akar lenni, bár nem otthonos eléggé a filozófiai műnyelvben. «A tragédia fogalom — úgymond Zilahy — ezen gondolatban összpontosul: a természetileg igazolható, de erkölcsileg nem jogosult indulatot az erkölcsi joggal ellenkezésbe hozni és a kettő között az erkölcsi jognak adni elégtételt. Más szóval: a konkrét emberi ellen az absztrakt világrendnek szolgáltatni igazságot.» Zilahy, úgy látszik, a világrend alatt csak az erkölcsiség törvényeinek összességét érti s a tragikum határát egy kissé szűk körre szorítja. Az egyén, midőn a világrendnek keztyűt dob, az egyetemes vagy együttleges ellen támad fel s ez nem mindig az erkölcsiség törvénye. Egy politikai ballépés nem az erkölcsiség megsértése s mégis lehet tragikai alap. Néha erényeink hozhatnak tragikai helyzetbe, nem azért, hogy nem voltunk eléggé erkölcsösök, hanem mert átléptük az okosság határait. Lear nem sérti meg az erkölcsiség törvényét, csak az okosságát s mégis oly szenvedések martaléka lesz, mintha nagy bűnt követett volna el. Éppen az a tragikum egyik jellemző oldala, hogy a nemezis nem csak a bűnt bünteti, hanem mindent, ami ellenkezik a dolgok kényszerűségével s a büntetés a tévedéssel nincs mindig arányban. Alább maga Zilahy is észreveszi, hogy vannak oly drámai hősök, kik

nem sértik az erkölcsiség törvényeit s mégis bukásuk tragikai hatású, de nem tudja megmagyarázni okát. Azonban igen helyes megjegyzése az, hogy a tragédia mindig oly eszmét juttat győzelemre, melynek megsértése miatt a hősnek buknia kellett, de abban téved, midőn a tragédia céljának csak a büntetést tűzi ki s nem egyszersmind a kiengesztelődést is. Innen van aztán, hogy a tragikai félelmet is csak a büntetésben helyezi, holott a félelem a részvét szüleménye, mely már akkor megkezdődik, midőn a hős a bűn vagy tévedés bonyodalmaiba sodródik s folyvást növekedik a katasztrófig, hol a kiengesztelődés enyhíti, mely a szánalom és megnyugvás vegyes érzése. Az ókori és újkori dráma különbségeire a tragikai alapot illetőleg, szintén helyes észrevételeket tesz; különösen találó az, hogy az ókori drámában a világrend, melyet mi a dolgok természetébe belehelyezünk, mint a fölött kívül álló nemezis szerepel, de abban ismét téved, sőt ez állításával is némikép ellenkezésbe jő, midőn az ókori tragédia egyik főkülönbségét abban keresi, hogy a régiek egyén helyett típust vagy általában csak embert rajzoltak, az ember fogalmában pedig csak érezhető a tragikum, de belőle ki nem hozható. A mondat ez utóbbi részét nem értjük, de nincs is szükségünk reá. A tragikumra nézve nem tesz különbséget az, hogy a hős egyén, típus vagy általában ember, mert a tragikai bűnt bármely alakban elkövetheti. A főkülönbség e tekintetben az ó- és újkori költészet tragikuma között az, hogy az újkori költészet a tragikai bűnt a tragikai bukással a a legszorosb kapcsolatba hozza, míg az ókori ezt nem tartotta okvetlen szükségesnek. Aristoteles megkívánja ugyan, hogy a hős ne legyen ártatlan, de csak azért, mert egy tökéletesen erényes embernek szerencsétlen-

sége nem volna részvét- és félelemgerjesztő, csak iszonyú, borzasztó, de sehol sem emeli ki a tragikai bűn és katasztróf szoros kapcsolatát. Innen foly az is, hogy az újkori tragikum teljes magyarázatát nem találjuk meg Les-singben, ki a tragikum értelmezésében egy hajszálnyt sem tért el Aristotelestől. Legtöbb fogyatkozást találhatni e tanulmányban, hol a dráma és eposz közti különbségeket fejtegeti. A nyelv homályos s a legfőbb különbségek mellőzvék. A dráma és regény közti különbségekről éppen hallgat, pedig erről annyival inkább kellett volna szólnia, mert a legújabb drámákban igen észrevehető a regényi kompozíció felé hajlás. Teleki Kegyencéről keveset ír, mert a tartalom elmondásánál megszakad a tanulmány. Bár nagyon is túlbecsülni látszik e művet, mert bizonyos tekintetben Hamlet mellé állítja, mindamellett főhibáját helyesen emeli ki. Általában e tanulmány, fogyatkozásai mellett is, bizony-ságot tesz Zilahy kritikai tehetségéről és tanulmányáról. Kár, hogy Bajza Jenő Zách Feliciánja dicsőítését ide is belévegyíti. Vagy hitte, hogy barátja tragédiája láng-eszű mű: ekkor ítélőtehetségét kell kétségbe hoznunk; vagy nem hitte s barátságából dicsőítette: ez lehet szép tulajdon a barátok előtt, de az irodalomban pajtáskodás, melybe éppen annak kellett volna legkevésbé bele-esni, ki másokat sokszor ezzel vádolt.

A *Drámai nyelvről* írt rövid értekezése keveset ér. Fölveti a kérdést, hamar kész a felelettel, de teljességgel nem fejti meg. «A drámai nyelv — úgymond — az, mely legközvetlenebbül foly a helyzetből, a szereplő egyén jelleméből és amelyben a beszélő személy leg-tisztábban kiadja, mi lelkében történik, kevés szóval sokat mondván.» Vajjon e meghatározás nem illik-e a költészet minden nemére? Például a lírai nyelv az, mely

legközvetlenebbül foly a költő helyzetéből és jelleméből, melyben legtisztábban kiadja, mi lelkében történik, kevés szóval lehető sokat mondván. Az epikai nyelv az, mely legközvetlenebbül foly a dolog természetéből, a személyek helyzetéből, jelleméből, legtisztábban kiadja ami lelkükben történik, kevés szóval lehető sokat mondván. Ez csak azt teszi, hogy a költészet minden nemében legjobb nyelv az, mely a célt legjobban szolgálja, de ez oly általánosság, mely a dolog lényegére nem vet világot, mert éppen azokat az eszközöket mellőzi, melyekkel a célt elérhetni, azokat a jellemvonásokat nem számlálja elő, melyek az általános költői nyelv módosulásait jelölik a drámai költészet körében. A cikk többi része csak esztétikai elmefuttatás, mely a főtételt nem magyarázza ki. S midőn Zilahy Heine azt a mondatát, hogy a színpadról inkább hat a retorikai, mint a költői nyelv, elfogadja s a költői retorika érthetetlen fogalmával toldja meg, bebizonyítja, hogy nincs fogalma a valódi drámai nyelvről. Heinét nem értette. Heine itt gúnyosan szól s a nagy tömegre céloz. Az igaz, hogy a lírai vagy értekező nyelvnél a színpadon hatásosabb a retorikai, mert a rétor is a nagy tömeghez szól, mint a drámaíró, de ez a valódi drámai nyelvnek csak legfeljebb pótszere, mint a színpadi csíny a valódi drámai hatásnak. E cikkébe is belevegyíti Bajza Jenőt, a drámai nyelv példányául hozván föl egy szerencsétlen hasonlatát.

Zilahy szeretett a drámával foglalkozni. «*A drámai igazság és a magyar drámairodalom*», «*Baklövések a dramaturgia abcjében*», «*Hívatlan bíró, fogadatlan prókátor*» című cikkei mind dramaturgiai polémiaiak. Köztök legigénytelenebb és legjobb az első, amennyiben egy lapnak azt az állítását, hogy Othellóban a zsebkendő ello-

patásának történetessége idézi elő az egész tragédiát, néhány szóval helyesen cáfolja meg. Más két polémiája nagyobb igényű, de csak esetlegesen vagy a mellékdolgokban található bennök egy-egy helyes megjegyzést, a fődologban sehol sincs igaza, még ott sincs, hol az igazság mellett küzd, melyet nem tud megvédeni. Zavaros eszmék vagy abszurdumok jellemzik e két polémiáját. Kimeríti olvasottságának egész tárházát s csak még meg nem érett ítélőtehetségéről tesz tanubizonyosságot. A Baklövések című polémiájában két lap ellen folytat polémiát: a Gombostű és a Magyar Sajtó ellen. A Gombostű ez állítását akarná cáfolni: «A tragédiának nem főcélja a költői igazságszolgáltatás, mert különben Romeo és Julia nagyon rossz tragédia volna, amennyiben az ártatlanság legyilkolása nem bosszultatik meg; a szép Desdemona, a szenvedő Luiz s más kedves leánykák, akiket a rosszak bántalmaznak, csak azon reményben szenvednek, hogy túl a síron megjutalmaztatnak és éppen ez a költő föladata.» Zilahy igen helyesen szükségesnek tartja a költői igazságszolgáltatást, de Romeo és Julia bukásának kényszerűségét nem tudja kimagyarázni. Azt mondja, hogy a mű tragikuma a szeretők indulatának nyilatkozási módjában és mértékében fekszik s kimutatja azt a határt, melyen túl emberi szenvedély, bármily fényes legyen, nem emelkedhetik. Tehát Romeo és Julia tragikai bűne az, hogy igen szeretik egymást, de e miatt még boldogok lehetnének, ha szerelmök nem ütköznék össze a szülői, családi, sőt egész nemzet-ségi kegyelettel, ha Romeo nem ölné meg Tybaltot, ha a két családban kibékítés helyett nem gyújtana föl még nagyobb gyűlölséget s helyzete nem ragadná oly pontra, hol csak a legvakmerőbb cselszövény segíthet s a véletlen uralma kezdődik. Desdemonát sem jól védi. «A köl-

tészet eszményi világában — úgymond — Desdemona halála nem halál, mert alakja erkölcsileg egészben marad fenn számunkra és fájdalma éppen a költői igazságnak legnagyobb szerűbb eszköze (a cél megszentesi az eszközt), amely Othellót megejt. Nincs-e Desdemona megboszszulva e bukásban?» Hogy a hős bukásakor környezetéből ártatlanokat is magával ránt, kik hozzá ragaszkodtak, az természetes, ez sohasem gyöngíti a tragikumot, de egyébiránt Desdemonának megvan a maga tragikai bűne: tapasztalatlanságával, jó szíve gondatlanságával maga is taszítja férjét amaz örvény felé, melynek ő is martaléka lesz. A vita másik főbb pontja a reformátor tragikuma körül folyt. A Gombostű azt a tételt állította fel, hogy minden reformátor született tragikai hős s mennél inkább sikerült eszméje, annál alkalmasabb. Zilahy inkább csak mellékoldatról ostromolja ez állítást, de a fődolgot mellőzi, tudniillik, hogy a reform sikere nem lehet tragédia tárgya, mert nincs bukás, a sikertelenség pedig mindig az, mert vagy abból foly, hogy a reform idő előtti volt s a fennálló rend életerejének kényszerűségével jött ellenkezésbe vagy abból, hogy a reformátor túlsága, ballépései vagy szenvedélyei miatt eljátszotta a siker jogát. A Magyar Sajtóval a tragikai részvétről vitatkozik, de szintén nem oldja meg a kérdést. A Magyar Sajtó tárcaírója nem tartotta szükségesnek, hogy a tragikai hős mindig részvétre gerjesztő legyen s felhozta a többek között Shakespeare III. Richárdját, ki a dráma elejétől végig országos gazember s így a részvét elméleténél fogva nem lehetne tragikai hős. Zilahy vitatja, hogy Richárd iránt részvétet érezhetünk, mert a rejtett motivumoknak nyilvánulásakor a cinizmus humora alatt égő fájdalom mély tüzeiben, a születése által letiprott és meggyalázott em-

ber átkos végzetében a jellem megkövesült vadságának erkölcsileg magyarázatát és leküzdhetlen nagyravágyásában egyéni igazolását találjuk s a kedély elborzasztó kétségbeesett sivárságán részvételre gerjedünk. Valaminek magyarázata, lélektani igazolása, még nem részvételgerjesztés, ami pedig elborzasztja az embert, nem igen gerjesztheti részvételre. Zilahyt a részvétel szó hozta zavarba s nem tudott belőle kibontakozni. A tragikai érdek megszokottabb neme az, hogy a hős részvételgerjesztő legyen; az ókori drámaírók tragikai hősei mind ilyenek, sőt a Shakespearéi is. Azonban Shakespeare megkísérlett olynemű tragikai érdekelt is, melyben a részvétel nem foglal helyet, hanem valami egyéb helyettesíti. Ez a nagy bűnösök tragédiája, kik mint kész bűnösök, sőt gonoszok lépnek föl. A hős nem részvételgerjesztő, hanem megdöbbentő tulajdonaival fog érdekelt gerjesztetni, minők rendkívüli szellemi, sőt démoni erő, vakmerő vitézség, mindent feláldozó tevékenység és szilárdság. Inkább megdöbbenünk, mint részvételre gerjedünk, nem őt féltjük a bosszuló nemezis karjától, hanem inkább attól félünk, hogy démoni erejével dacol mindennel s midőn győzelme tetőpontján, az elért, de rögtön meghíúsult siker percében, a fellázadt erkölcsi erők a bukás örvényébe sodorják, kiengesztelődünk és megnyugszunk. Az ily tragikai hős rajza igen nehéz s ritkán sikerül s még a siker esetében sem oly nagyhatású, mint a másik, mert az abszolút gonoszság részvétellenes hatását bajos enyhíteni s a költői igazságszolgáltatás kiengesztelődésébe könnyen vegyülhet az undor bizonyos íze. Leginkább Shakespeare lábolta meg ez örvényt III. Richárdjában, de nem azáltal, hogy hőse kedélyének borzasztó sivársága iránt részvételt keltett, hanem hogy gonoszságába rendkívüli szellemi

erőt és hősiséget tudott vegyíteni. Dramaturgiai polémiai harmadikát a Koszorú ellen intézte Zilahy; Molière Tartuffeje fölött tör pálcát benne s azt akarná kimutatni, hogy Molière a romanticizmus költője. Molière ostromlásában Schlegel fegyvereit használja s elég ügyetlenül. Színbírálatainkban többször kimutattuk, hogy Schlegel éppen oly igazságtatlanságot, mint korlátozottságot tanusít Molière megítélésében. Itt nincs miért mindezt ismételnünk; Molière romanticizmusát is éppen csak megemlítjük. Zilahy életírója panaszkodik, hogy Zilahyt a klasszicizmus és romanticizmus nemértésével vádolták, pedig e cikke is mutatja, mily jól értette. Zilahy a romanticizmus költőjének nevezte Molièret, ki a francia klasszicizmus egyik hőse. S hogyan magyarázza ki magát? Minthogy a romanticizmus a keresztyén korszak költészete s Molière keresztyén volt, tehát a romanticizmus vígjátékírója; igaz ugyan, hogy a francia klasszikai iskolához is tartozik, de az csak a kis klasszicizmus s így Molièret nevezhetni a nagy romanticizmus költőjének, melyben benne van a kis klasszicizmus, a kis romanticizmus, de nincs benne a nagy klasszicizmus. S ez okoskodást, mely éppen annyi irodalomtörténeti járatlanságot, mint logikátlan gondolkozást tanusít, a romanticizmus helyes felfogásának tartják Zilahy életírója s munkái kiadói. Nem zavarjuk őket boldog hitőkben, idővel majd felvilágosodnak s olvasóinknak, úgy hisszük, elég volt az okoskodás felmutatása is.

A lírai költők közül Vajda János, Szabados, Dalmady és Atala költeményeit bírálta Zilahy, amazokat sok rokonszenvvvel, emezt pedig meglehetősen ellenszenvvvel, melyeknek esztétikai okaira nem igen találhatni az illető bírálatokban. Vajda különös kedvence, a jóaka-

ratban nincs hiány, csak az a baj, hogy amit egész naïvitással dicséretkép mond, megrovásnak illik be. Kiemeli eredetiségét, mélységét, de egyszersmind megjegyzi, hogy Vajda a Petőfi iskola legközvetlenebb tanítványa, kin Petőfi Felhőinek hatása érzik. Tehát Vajda eredetisége abból áll, hogy Petőfi leggyöngébb költeményeiből merítette lelkesülését. Valóban különös eredetiség. Hibáztatja a közönséget, hogy nem olvassa Vajdát, magát a költőt is hibáztatja, hogy miért hajhássza a nem-közönségest, miért költészetének alapszíne sötét, miért nyerseskedik, shakespeareskedik; azért nem olvassák. Valami egyéb okának kell lenni, mert a nem-közönséges már az újság ingerével is hat, Byront költészetének sötét alapszíne mellett is olvassák. Shakespeare és Petőfi nyersége nem kergeti el az olvasókat. Valami más miatt nem olvassák Vajdát, mit Zilahy elfeledett fejtegetni s mi sem fejtegetünk. Szabados és Dalmady nem részesülnek ily akaratlanul gonosz dicséretben, de nem érthetni, hogy miért üdvözli őket Zilahy úgy, mint az igazságából és őszinteségéből kivetkőzött líránk megváltatásának első hírnökeit. Semmit sem mutat ki bennök, mi rokonszenvét igazolná és az olvasót meggyőzné. Szabadosban megdicséri az «Utolsó Zrínyi» című balladát drámai voltaért, holott az egész egy igen hosszúra nyújtott elbeszélő magánbeszéd, melynek semmi drámai formája sincs; különösen kiemel belőle egy versszakot, mely csakugyan jó, de inkább elbeszélői ügyes fordulat, mint Berzsenyi-féle összeszorított ódahang, melyhez hasonlítja. Megjelöl néhány költeményt, melyek olvasást érdemelnek s fölboncol egy csoport rossz hasonlatot. Ennyinél sokkal többet találhatni az 1850—60-iki korszak nem egy költőjében, kiket Zilahy annyira lenéz. Dalmadyban az

érzés valóságát és erejét dicséri, de amiket belőle idéz, nem éppen igazolják ítéletét, sőt Dalmady nyelve sokszor annyira nem az érzése, hogy lapos prózának is beillik. Kiemeli hangjának kenetességét, mely határázott világnézet visszatükrözése; hogy megvan-e ez Dalmadyban, már csak azért sem tudhatjuk, mert nem értjük, hogy mit teszen. Általában nagy hibája Zilahynak, hogy nem tudja jellemezni a bírálendő költőt s ami helyest mond, az inkább egy-egy versszak szépségére, vagy hibájára vonatkozik. De megesik rajta, hogy megdicsér egy-egy rossz versszakot is. Például Dalmady e következő versszakát a hangulat és gondolatmenet nemes szépségének ízeletetőjéül mutatja be:

Ki fekszik e mohos sír alján,
Melynek nincs már keresztje sem?
Rejtelmesen beszél a szellő:
Tán egy világ, a szerelem!
A bogárcák csak jönnek, jönnek,
Míg eltűnnek két oldalán —
Az alatt oly rég álmodónak
Hírt visznek a földről talán.

Mily nyelvtani hiba mindjárt a második sor. Jól magyarul ez így van: *Melynek már keresztje sincs*. A sírba mászó bogárcák (talán férgek), melyek a halottnak hírt visznek, inkább rútság, mint szépség. Zilahy e bírálatait rendszeren egy-egy tájékozó bevezetéssel kezdi, mely a magyar költészet fejlődésének némely pontjait érinti, de éppen úgy nem találja el a főjellemvonásokat, mint a bírálendő költőkben. A Szabados bírálatához írt bevezetésében megemlíti a magyar költészet nemzetibb fejlődését s ez irány képviselői: Petőfi és Arany mellé oda teszi Sárossy Gyulát, ki «Arany Trombitá»-jával nagy mértékben elősegíté ez irány fej-

lődését. Az Arany Trombita nem is költői mű, hanem egy versbe szedett politikai pamflet, melynek ugyan volt politikai hatása, de nem egyszersmind költői s a nép-nemzeties költői irány fejlődésére semmit sem hatott. Az Atala bírálatában találóan jegyzi meg, hogy e költőnőnek nem annyira egy húrja, mint inkább csak egy hangja van, de hogy mi ez a hang, nem mondja meg. Fölboncol egy pár sikerült és nem sikerült versszakot s abban állapodik meg, hogy Atalában legkevesebb a lírai természet, s beszély- és regényírásra utasítja. Miért? Mert prózával érintkező bölcséleti irányt lát benne s bizonyos hajlamot az absztrakcióra: tehát a bölcséleti irány és absztrakció a beszélyírói tehetség jelei.

Még e gyűjtemény három bírálatáról kell szólnunk. Egyiknek tárgya Vadnai «Eszter» című regénye, a másiknak Madách «Ember tragédiája», a harmadiknak Arany «Buda halála». Vadnai regényének főhibáját abban találja Zilahy, hogy nincs hibája, azaz nincs benne semmi pozitív jó. Nem olvasván e regényt, nem tudjuk, mennyiben igaz ez ítélet, mennyiben nem, de azt különösnek találjuk, hogy Zilahy alább mégis pozitív hibákról beszél s a többek közt ezt: «Az én kedves kis húgom újra vidámságot fog hozni a mi szobánkba», élmelygő germanizmusnak bélyegzi, mert ez így van jól: *kedves húgom, szobánkba* s nem az *én kedves hugom, a mi szobánkba*. Ebben semminemű germanizmus nincs, sőt valahányszor nagyobb nyomatékoságot akarnak adni a személyragnak, a névmás kitétele mulhatlan. Zilahy az Ember tragédiájában semmi feltűnőt nem talál. Örvend, hogy irodalmunk Madáchban egy tapasztalatokon megszürt, mélyen gondolkodó fővel gyarapodott, de meg kell vallania, hogy műve mint költemény

semmit sem ér, mint drámai költemény még kevesebbet, tehát a semminél is kevesebbet. S mond-e valamit a mű hiányai- és hibáiról? Keveset, tulajdonkép semmit. Főellenvetése az, hogy Madách Ádámja nem külön egyén, midőn mint külön alak jelen meg, ha az lenne, akkor Madách annyiszor multa volna felül Goethét, ahány külön alakot teremt vala. Mi azt hisszük, hogy úgy sem multa volna felül egyszer sem, noha Faust is inkább típus, mint egyén. A művészetnek vannak oly tárgyai, melyek kiválóan eszményítést kívánnak, nem pedig egyénítést. A Krisztus- és Madonnaképet nem az egyénítés teszi műremekké. Az Ember Tragédiájának tárgya nem egyéneket követelt, hanem éppen a különböző korszakok típusait. Hogy e minden esetre nevezetes költemény, mennyiben sikerült, annak fejtegetése nem ide tartozik, elég tudnunk, hogy Zilahy minden analízis nélkül tör pálcát fölötte. De csoda-e? hisz Arany János «Buda halálát» is szintén így ítéli el. Töredékjegyzeteiben, melyeket e költeményről összeírt a romantikus és naiv eposzt akarná megmagyarázni. Fogalmai itt is zavartak. Nem érti, hogy a naiv eposzt nem írják, hanem a nép teremti századokon át s így főleg a népköltészet szülötte. Azonban a műköltészetben is naiv eposznak hívják az oly eposzt, mely az eredeti naiv eposz nyomain halad s a korviszonyokhoz képest, amennyiben lehetséges, sajátosságait igyekszik mintegy visszavarázsolni. Minthogy a keresztyén korszak népköltészetének jelleme általában véve romantikus, az ily naiv eposz szintén romantikus. De hogy más-mű romantikus műeposzok is vannak, melyek kevésbé támaszkodnak a népköltészetre s ezért nem neveztetnek naivoknak csak romantikusoknak, az természetes; mert a naivitás nem lényeges része a roman-

ticizmusnak, amint ez később a műköltészetben kifejlődött. Zilahy vádolja Aranyt, hogy Attila alakjába nem tudott fönséget lehelni. Hogy miért nem fönséges Arany Attilája, azt nem mondja meg, hanem költészetére általában ezt a megjegyzést teszi: «Arany összes költészetére el lehet mondani, hogy ő meggyőzni mindig tud, megindítani gyakran, de felemelni alig és igazában soha. Az ő költői természetében a fantázia a legkevesebb, holott az eposz minden egyéb között ezt kívánja túlnyomólag. Még csak egyetlen oly dala sincs, mint Csokonainál a «Földiekkel játszó égi tünemény!» vagy a «Tihanyi echo»hoz írt ritka varázsú óda, melyekben a szentimentalizmus égető bája a fenségest csapkodja. Petőfit nem is említem.» Zilahy esztétikai műszavain néha nagyon nehéz eligazodni. Nem értjük, mit tesz, hogy Arany meggyőzi olvasóit. Meggyőzni valakit valamiről, a tudomány, a szónoklat dolga, nem a költészeté. Ily értelemben veszi-e e szót, ez okon tagadja-e meg a fantáziát Aranytól, nem vehetni ki tisztán, sőt ellenkezőleg, úgy látszik, hogy ezt éppen dicséri benne, mint alsóbbrendű költői tulajdont. A fantázia hiányát egyébből látszik következtetni, abból, hogy Arany eposzaiban nincs lírai föllengzés, szentimentális ábránd, legalább ide mutat az, hogy Csokonai dalait hozza föl. Hogy a lírai föllengzés, szentimentális ábránd nem forrása az epikai fönségnek s általában nem is szükség az eposzban, úgy hisszük, nem szükség mutogatnunk. De várhattunk-e más ítéletet Zilahytól, ki Bajza Jenő tragédiáját dicsőíti s Vajda egyik leggyöngébb költeményét mesterinek nevezi? Már ez magában fölöslegessé tesz minden cáfolatot.

Íme Zilahy kritikai pályája, mely egy kissé különbözik lapjaink rajzától, de bizonyára hűbb a valóhoz.

Mindamellett halálát vesztéségnek tartjuk irodalmunkra nézve. Egy tehetséget tanusító fiatal írónak fejlődése első stádiumában sokat szabad hibázni és tévedni. Zilahy még alig végezte be gimnázialis tanulmányait, midőn már az irodalmi pályára lépett, alig került ki az egyetemről, midőn már a kritika triposzára ült. Becsszomja távolról sem állott arányban tehetségével s egyszerre akart odajutni, hová a lángész is, bár gyorsan, de csak fokónként emelkedik. A mohó és szertelen ambíció talán sohasem volt annyira divatos irodalmunkban, mint jelenleg. De Zilahynak legalább tehetsége volt, mely reményre jogosította az embert ; ő legalább küzdő és törekvő ifjú volt, ki nagyrészt csekély becsű műveit alkalmasint becsesebbekkel feledtette volna el. Nem annyira az, ami volt, hanem ami talán lehetett volna, nem annyira multja, mint jövője fejezi ki az irodalom vesztéségét s pályája kritikai méltánylatát.

EÖTVÖS EMLÉKBESZÉDEI.*

*Magyar írók és államférfiak. Br. Eötvös József emlékbeszédei.
Pest, 1868. Kiadja Ráth Mór. 333. l.*

Ez igen csinos kötetben teljes gyűjteményét vesszük Eötvös emlékbeszédeinek, melyek koronként, 1839—1867-ig, az Akadémia ünnepélyes ülésein mondtattak el. E majdnem harminc évi időközben Eötvös századunk első felének néhány legnevezetesebb magyar írója és államférfia fölött tartott emlékbeszédeket. Egy félszázad küzdelme tárul fel előttünk. Itt találjuk Kazinczyt és Széchenyit, Vörösmartyt és Szalayt, irodalmi és politikai megújulásunk bajnokait; itt Kölcseyt, Kőrösy, Regulyt, Dessewffy Józsefet és Emilt, kik többé-kevésbbé nevezetes szerepet játsztak a magyar irodalom, tudomány vagy politika terén. Majd mind oly férfiak, kik méltók a szónok ihletére, kire egy egész nemzet figyel.

Valóban Eötvös sokkal több volt, mint akadémiai szónok; a nemzet szónokaként ünnepelte a nemzet halottjai emlékét. Az államférfiú csak szószékét változtatta, de nem egyszersmind eszméit, érzéseit, aggodalmait és reményeit. S volt idő, midőn a nemzeti intézmények romjai közt csak az Akadémia szószéke állott még épen s csak innen lehetett szólni egy-egy ünne-

* Budapesti Szemle, 1868. XI. köt. 186—193. l., aláírva :
Gyulai Pál,

pélyes percben az egész nemzethez. A hazafi bánat és remény e beszédek alaphangulata. Eötvös az Akadémia szószékén folyvást a nemzeti élet hullámmzásainak befolyása alatt áll s belevegyül a kor küzdelmeibe. 1839—48-ig ifjú túláradó lelkesedése a hazafi bánatból erőt merítve, reményt hirdet és tettekre buzdít. 1858—1867-ig lelkesedése csillapodottabb, de fájdalma mélyebb, lelke gazdagabb eszmékben és tapasztalatokban, a romokra állva balzsamot csepegtet a nemzet sebeire s a csalódások keserűségei közt a jövőbe vetett hitet táplálja. A bánat és remény e folyvást megújuló hangulata egyhangúvá teszi e könyvet. Ez egyhangúság ugyan nem változatosság nélküli, de mégis egyhangúság. Midőn egy vagy több évi időközben hallottuk e beszédek, az egyhangúság nem tűnhetett föl, mint most, midőn összegyűjtve egyfolytában olvassuk. De lehet-e ezért hibáztatnunk a szónokot? Aligha. Ki tehet róla, hogy a magyar nemzeti érzés egy félszázad óta bánatból és reményből táplálkozik s kevés megszakítással egész 1867-ig e hangulat levegőjében éltünk? Szólhatott-e a szónok másképp oly férfiak fölött, kik a hazafi bánat, küzdelem és remény megtestesülései voltak s oly korban, mely szégyelve a jelent, büszke önérzettel küzdött a jövőért vagy csalódásainak közepette, a kétségbeesés örvénye szélén vigaszt és hitet keresett? Eötvös engedve belső ösztönének hű maradt magához és a korhoz. Emlékbeszédei hatásának egyik főoka ebben rejlett. Egy későbbi kor talán még inkább észreveszi e beszédek egyhangúságát, mint mi, de egyszersmind egy egész kor kedélyhangulatát látja visszatükröződni bennök, mi mindig elég kárpótlás marad.

Az emlékbeszéd elméletével tüzetesen nem igen szoktak foglalkozni egy irodalomban sem, de legalább bírálni

szokták az emlékbeszédeket. Bizonyos hamis kegyelet a magyar zszurnalisztikát ettől egészen visszatartja. Azt hiszi, hogy kegyeletlenség felszólalni a hízelgés erköcs-telensége, a szertelen dicsőítés ízléstelensége ellen, melyek nem egy emlékbeszédben az értelmet és kedélyt egyaránt megbotránkoztatják. Mióta az Akadémia és Kisfaludy-Társaság megalapított, számos emlékbeszédet hallottunk már, de Kölcseynek, az első emlék-szónoknak, valódi kegyelele, férfias méltósága nem igen találtak követőkre. A legtöbb szónok egész erejéből arra törekszik, hogy rútul ledicsérje azt, ki felett beszél. Néha, mintha képmutató udvaroncokat vagy béres zszurnalisztákat hallanánk. Még jó, ha a szónok az elhunytat csak szerfölött nagyítja vagy oly érdemeket tulajdonít neki, melyek nem voltak meg benne, de meg-esik az is, hogy oly szertelen érdemeket olvaszt össze, melyek együtt aligha lehetségesek. A kegyelet ünnepé-lyén, nem kegyeletlenséget tanusítanak-e az ily beszédek, melyek bizonyos tekintetben nevetségessé tesznek valamely kitűnő vagy jeles tudóst vagy író? Nem gúny-e az Akadémiára, hogy a tudomány és irodalom képviselőinek némán kell végig hallgatniok oly beszédeket, melyek a tudományt meghamisítják s az iro-dalmi ízlést sértik?

Mondanunk sem kell, hogy Eötvös éppen nem tar-tozik az ily akadémiai szónokok közé. Kölcsey után leg-inkább ő őrizte meg a valódi kegyelet és szónoklat ha-gyományait. Kegyelele csak a valódi érdemekhez for-dul s a személyek tiszteletét az eszmék kultuszává igyekszik emelni. Rokonszenve néha nagyításra ragadja, de sohasem a szertelenig. Néha, bár ritkábban, árny-oldalakat is érint, de fényoldal és érdem mintegy kény-szerű kíséretében, mi emlékbeszédben a kegyelet és hű-

ség legszebb összeolvasztása. Az eszmék gazdagsága és érzelmek nemessége megőrzi őt a keresettség cifrázkodásaitól s a kötelességszerű dicsőítés modorosságától. Egészen véve beszédeit e tekintetben nem érheti gáncs, de itt-ott találhatni bennök egy-egy vonást, mely zavarja a rajz hűségét s nem szükségképi következménye a kegyelet eszményítésének sem. Igaz, e vonások nem éppen lényegesek s nem annyira célzatosságból származnak, mint figyelmetlenségből vagy vizsgálat nélkül elfogadott irodalmi előítéletekből, de mindamellett nem mellőzhetjük, mert oly kitűnő íróban találjuk, mint Eötvös. Leginkább a kitűnő írókat kell bírálni s nem a középszerűeket, kiket mellőzhetni is. Idejegyzünk hát Eötvös jellemzéseiből egy pár oly vonást, melyeket túlzottnak tartunk.

«A magyar nyelv — mond Eötvös Kazinczy fölött tartott emlékbeszédében — amint ez egy élő és fejlődő nép nyelvénél másképp nem is lehet, mindig újult és fejlődött: a különbség Kazinczy és mások közt csak abban áll, hogy mit azok, kik a nyelvújításban elődei voltak, a pillanat szükségétől kényszerítve, rendszer nélkül tettek, azt ő teljes öntudattal cselekedte, szem előtt tartva a célt, melyet el akart érni és *«soha meg nem feledkezve azon határokról, melyeket túllépni a legmerészebb nyelvújításnak sem szabad»*.

A végső mondatban nincs igazság s kimaradhatott volna a kegyelet sérelme nélkül, annyival inkább, mert nem erre van alapítva a beszéd s csak mint igen mellékeszme fordul elő benne. Igaz, az emlékbeszéd sohasem kritika, de az is bizonyos, hogy nem foglalhat magában olyast, mi a kritikával egyenes ellenkezésben van. A reformátorok pályája nem igen lehet ment több vagy kevesebb tévedéstől. Ezt mintegy helyzetök kényszerűsége hozza

magával. Küzdelmök hevében nem választhatják meg mindig a legcélszerűbb eszközöket, tovább mennek, mint szándékuk volt, vagy olyat is akarnak, mit az idő később tévedéssé derít ki, bár a körülményekben igazolásukat találhatni. Kazinczy mindenesetre ily reformátor volt. Pályája éppen nem ment a tévedésektől, de azok nem kisebbítik dicsőségét. A nagy eszme, melynek bajnoka volt, a nagy mozgalom, melyet megindított, szenvedése, mely mártírrá avatta, nemzeti újjászületésünk legelső hőségé emelik. E szempontból nem magasztalhatni eléggé. De a tisztán nyelvészeti és irodalmi szempont mindig tiltakozni fog az ellen, hogy Kazinczy sohasem lépte át azon határokat, melyeket túllépni a legmerészebb nyelvújításnak sem szabad. Egyetlen irodalom sem mutathat föl oly merész nyelvújítót, mint Kazinczy, talán azért, mert egyetlen irodalom sem volt oly sajátságos körülmények között, mint a miénk. Lehet, hogy mindaz, mi Kazinczy tanai- és hatásában tévedés, a történeti kényszerűség fejleménye volt, melyen át kelle esnünk, de az bizonyos, hogy Kazinczynak egész irányát ma már nem fogadhatja el se a nyelvész, se a stilizta. Mint nyelvújító, ki a gyökök alkotása szabadságát is vitatta támadói ellen írt polémiáiban, néha túlságokra ragadtatott, melyeket követői még tovább fejlesztettek. Mint a magyar művészi próza és költői nyelv megalapítója a művészt a magyarossal nem mindig tudta kiegyeztetni, idegenszerűségre adott példát. Az újabb költői nyelv Vörösmartytól napjainkig egy s más tekintetben reakció Kazinczy tévedései ellen s hogy prózáinkban, bár folyvást mutatkozik, kevésbé erőteljes e reakció, azt csak sajnálni lehet.

A Vörösmarty, Dessewffy Emil, Szalay fölött mondott beszédekben is találhatni ily mellékesen odavetett

túltságokat. «Vörösmarty az első magyar költő — úgy mond — kit a szó legszebb értelmében népszerűnek mondhatunk.» De vajjon Kisfaludy Sándor nem volt-e szintén oly népszerű a maga korában? Sőt Vörösmarty népszerűsége csak lassan, a kor fejlődésével, növekedett, míg Kisfaludy S. gyorsan s majdnem egyszerre lőn népszerű. Mindezt jól tudja Eötvös, ki a Kisfaludy Sándor tiszteletére 1843-ban rendezett dalünnepen tartott előnői megnyitó beszédében így szólt: «Kisfaludy Sándor legnépszerűbb költője hazánknek»; pedig ekkor Kisfaludy Sándor népszerűsége már hanyatlóban volt s a Vörösmartyé már elérte tetőpontját. «Szóljak-e Egerről páratlan varázsával — folytatja Eötvös — szóljak-e Cserhalomról, melynél nagyobbyszerű eposzi mű kevesebb sorban talán még nem iratott?» Hogy Eger és Cserhalom remekművek, a régibb magyar kritika egyik előitélete, mely Toldy nyomán átment az irodalomtörténeti kézikönyvekbe is. Nem tagadhatni, hogy mindkettőben genialis részletek vannak, de egészben véve egyiket sem mondhatni teljesen sikerültnek; nincs kerek meséjük s tulajdonkép csak egy pár epizód összefűzéséből állanak, nemcsak a világirodalomban, hanem Vörösmarty kisebb munkái közt is van oly mű, mely sokkal költőibb, nagyobbyszerű mindkettőnél, például a «Két szomszédvár».

Dessewffy Emilről ezt jegyzi meg egy helyt: «Azon érdemet senki sem tagadhatja meg tőle, hogy műveinek ékességét a világosságban kereste». Ez igen szembe-
szökő túlzás, bár szerény méltánylat akarna lenni. Dessewffy stílusából éppen az egyszerűség és világosság hiányzott, egyike a legnehézkesebb stilisztáinknak. Szalayról ezt olvassuk: «Soha lángész több szorgalommal nem párosult». Nem tudjuk: vajjon Eötvös a lángészt

a tudományos értelmében veszi-e, vagy csak nagy tehetséget ért alatta, mint ahogy a közbeszéd használja e kifejezést. Ez utóbbi értelemben teljesen igaza van, de hogy nagy tehetség több szorgalommal sohasem párosult annyira, mint Szalayban, az legfeljebb csak akkor állhat meg, ha hozzá tesszük: Magyarországon, mert ha általában az egész világra vonatkozólag értjük e mondatot, nemcsak az igazság, hanem az eszményítés szempontjából is hibáztatnunk kell.

Máskülönben a Szalay fölött mondott beszéd leg-sikerültebb az egész gyűjteményben. Itt is bebizonyult, hogy a rokonszenv az emlékbeszéd valódi műzsája. Lelkesíti a szónokot, hogy érezze s éreztetni tudja a valódi érdemeket, erőt kölcsönöz az élénk rajzhoz, sőt a közönségesnél mélyebb kedélyt bizonyos gyöngédségi érzetnél fogva megóvjá a dicsőítési túlzásoktól. Eötvös emlékbeszédeiben senkinek alakja sem emelkedik ki oly egyszerű fönségben, átlátszó fényben, mint a Szalayé. Mintha nem is rajzolna, csak fölleplezné e képet, mely évek óta ott él lelkében, letörülhetlenül. Kissé eszményíti, de nem többel, mint amennyit az emlékbeszéd eltűr, sőt megkíván. Kevésbé folyamodik szónoki fogásokhoz, mint más beszédeiben, mégis ékesszólóbb, mint bárhol. Mindezt nem mondhatni el a Széchenyi fölött tartott emlékbeszédről. Az ok alkalmasint a rokonszenv hiányában rejlik. Eötvös tiszteli Széchenyit, bámulja nagy tehetségét, elősorolja érdemeit, de érezzük, hogy nem viseltetik rokonszenvvel egyénisége iránt. Inkább értekezik róla, mint szónokol fölötte, inkább pályája egyes oldalait mutatja föl, mint az egész államférfiút és embert. Nem áll előttünk az újabb magyar történelem legnagyobb és legtragikusabb alakja. Széchenyi több, mint reformer, regenerátora a magyarnak, Széchenyi leg-

európaiabb államférfiaink közt, mégis mindvégig legmagyarabb, Széchenyi a siker legtöbb nyomát hagyta maga után, mégis legszerencsétlenebb mindazok között, kik a jelen században a magyar politikai élet színpadán szerepeltek. Mindezt, minek a beszéd központját kell vala képeznie, csak érinti Eötvös vagy éppen mellőzi. Lehet, hogy a politikai körülmények, melyeknek hatása alatt szónokolt, lehet, hogy saját multja, mert egykor határozott pártállást foglalt el Széchenyi ellenében, szintén befolyhattak arra, hogy egyetmást mellőzzön, vagy a fődolgot kevésbé emelje ki. A beszédben nem hiányoznak egyes szép részletek, de az egész benyomása nem olyan, minőt Széchenyi pályája és egyénisége mintegy követel. Széchenyi a történet lapjain, árnyoldalaival, tévedéseivel együtt nagyobb arányokban fog kiemelkedni, mint ahogy rajzolja ez emlékbeszéd, mely csak fényoldalait tünteti föl.

Ami a beszédek alkatát illeti, az sokkal változatosb, mint a hangulat, melynek egyhangúságát már fennebb megjegyeztük. A kezdet és bevégezés gyakran hasonlít egymáshoz, nem eszmékben, hanem módban, de maga a beszéd ritkán. Eötvös nem követi akadémiai beszédeinket, melyek gyakran nem egyebek, mint életrajzi vázlatok a dicsőítés cirádáival felpiperézve. Tudja, hogy a szónoknak csak annyit kell beolvasztania az életrajzból, mennyit a beszéd formája megbír, sőt ez sem mindig szükséges, fődolog a szónoklattá vált jellemrajz vagy egy nagy eszmének, célnak kultusza, melynek az illető bajnoka volt. Kazinczy fölött mondott beszédében Eötvös mellőz majd minden életrajzi adatot, az író és embert is csak egy pár vonással érinti; beszédét mint központ, a nemzetiség eszméje uralja, melyet Kazinczy mint író és nyelvújító fölébresztve, hitté erősí-

tett. S mi jól illett leginkább erről beszélnie akkor, midőn nemzetiségünk ellen irtó háborút indított az osztrák minisztérium s az országszerte megüllött Kazinczy-ünnep első zajosb tiltakozás volt a zsarnokság intézményei ellen. Szalayt már rajzolja mint embert, író és államférfiút egyaránt s jellemvonásaiban egyszersmind megelevenülnek mindazon főbb eszmék, melyekért Szalay egész életén át küzdött. Reguly emlékét egy lélektani és tudományos kérdés vizsgálatával ünnepli, melyet Reguly pályája kelt föl benne s mely éppen oly világot vet Reguly egyéniségére, mint tudományos küzdelmeire. Reguly valóságos egyénként emelkedik ki. Jellemzési tekintetben e beszéd vetekszik a Szalay fölött mondottal, csakhogy ez utóbibban több a szónoki erő és meghatottság. Dessewffy Emilben mellőzi a politikust s csak a hazafit és embert eleveníti meg s jó tulajdonai túlságaiból magyarázza ki némely árnyoldalait. Politikai ellenfele, de barátja és tisztvárosa fölött kellett beszélnie s minden affektáció nélkül a legfinomabb tapintattal oldotta meg feladatát. A Vörösmarty fölött mondott beszéde legkevésbé sikerült, tulajdonképen nincs alapeszméje s a jellemrajz oly általánosság, melyet más költőről is el lehet mondani. E mellett bizonyos bágyadtság ömlik el rajta. Ilyenemű a Kölcsey fölött mondott beszéd is, csakhogy a szónoki erő ifjú felbuzgása némileg takarja a jellemrajz hiányát. Egyébiránt Eötvös 1848 előtti beszédei általában kevésbé sikerültek, mint a későbbiek. Amazokban talán több a hæv és csillogás, de se jellemrajz, se szabatosság, se a reflexiók erejére nézve nem mérkőzhetnek emezekkel.

Eötvöst, mint szónokot, nem lehet igazságosan megítélni csak emlékbeszédeiből. A fejtegető és vitatkozó szónok, ki a megyei és országos termekben nem egyszer

vívott ki diadalt, itt egészen háttérbe szorul s csak az ünnepély szónoka áll előttünk. Azonban egy tulajdonsága, mely mint író kiválóan jellemzi, sehol sem lép annyira előtérbe, mint emlékbeszédeiben s ez a reflexió által felkeltött érzés s az érzés által felkeltött reflexió. Nem emelkedik a szenvedélyig, legfeljebb érinti azt, nem ragadja el hallgatóit, csak meghatja. Fantáziája nem erős s a plasztikaiság éppen úgy hiányzik rajzaiban, mint stíljében. Még annyira kedvelt s túlságosan kedvelt hasonlataiban sem találhatni meg a plasztikai kidomborodást, vagy ragyogó színezetet. Mintha ezekhez is reflexió által jutna, nem könnyedén árasztja, hanem némi nehézkességgel tárja ki s olykor mintegy elnyújtja. Innen van, hogy az elevenség nem kiváló tulajdona s átmenetei, fordulatai ritkán gyorsak, önkénytelenek s meglepők. Beszédeinek egységét inkább a hangulat és gondolat képezi, mint a részek aránya s a fokozatos és szerves emelkedés. Ő gondolkodik és érez, e kettő egy nála s túlsúlyok olykor megbénítja a fantázia működését s fogyatékosná teszi a művészi formát. Ebben rejlik főereje és főgyöngesége. Mivelt és gazdag lelke, könnyen felinduló nemes kedélyének áramlata oly jótékonyan hat elmére és szívre. Az emberiség és hazafiság, a kereszténység és kultúra, az európaiság és magyarság, a kegyelet és igazság, a melankólia és megnyugvás nagy eszméi és érzéseinek varázsa alatt állunk. Az érzés reflexióvá, ez pedig érzéssé válik bennünk is. De a reflexiók nagy tömege, melyekben több finomság nyilatkozik, mint erély, néha a hallgatót is éppen úgy elbágyasztja, mint a szónokot s mintegy el-elmosódik előttünk a láthatár.

A könyvet elnöki megnyitó beszédek zárják be, melyeket szerző a Kisfaludy Sándor tiszteletére rendezett dalünnepen, az Akadémia, Kisfaludy-Társaság, Erdélyi

Múzeum, magyar orvosok és természetvizsgálók, magyar írók segély-egylete ünnepélyes ülésein tartott. Közpályájának egyik igen kitűnő oldalát jelölik e beszédek. Ez intézetek majd mindenike körül feledhetlen érdemei vannak s némelyiknek még ma is elnöke és szónoka. Az emberszeretet, tudomány és hazafiság, a mívelt elme és nemes kedély ritka emberben egyesül annyira, mint benne s teljes mértékben illenek reá Quintilianus e szavai: «Orator esse, nisi vir bonus non potest».

SZÍNHÁZI SZEMLE.*

E jelen közleménnyel megkezdjük színházi szemlénet, amelyet eddig mellőzni voltunk kénytelenek. E folyó, irat szűk terét érdekesebb közlemények vették igénybe, másfelől politikai és szépirodalmi lapjaink kiváló előszeretettel foglalkozván a színikritikával, mi éppen ezért azt leginkább mellőzhetőnek hittük. Azonban színikritikánk egy idő óta annyira a drámaírók vagy az általok sugalmazottak kezébe került, hogy éppen nem fölösleges, ha nem drámaírók is hallatják szavokat; e mellett színikritikusaink inkább szavakban bővelkednek, mint eszmékben s nem lévén erős meggyőződésök, annyira a pillanat benyomásai alatt írnak, hogy gyakran nem egyebek, mint a közönség zajosb, de kevésbé művelt részének szószólói. Mi nem vesszük rossz néven, ha jobbak hiányában gyöngébb eredeti színművek is adatnak, azt sem tartjuk bajnak, ha valamely gyöngé műnek inkább csak jobb oldalai emeltetnek ki, de az már kórjel, ha a kritika gyarló kísérleteket kiváló tehetség jeleiként üdvözlő, hibákat szépségeknek hirdet, téves irányokat bátorít s kerülve minden érdemleges tárgyalást, behatóbb fejtegetést, vagy az egyéni tetszés önkényét proklamálja a kritika legfőbb elvének vagy a

* Budapesti Szemle, 1875. 9. köt. 18. sz. 408—427. l.,
aláírva: *Gyulai Pál*.

közönség kevésbbé ízléses részének tapsaira hivatkozva, ezt tartja döntőbírónak az ízlés legfontosabb kérdéseiben.

Sajnáljuk, hogy szemlénket egy oly mű bírálatával kell megkezdenünk, amelyre más körülmények között kevés szót vesztegetnénk. Értjük Csiky Gergely *Jóslat* című úgynevezett vígjátékát, amely október 11-én adott a nemzeti színpadon s a közönség és hírlapok oly érdeklődését keltette föl, aminőt még akkor sem értelmelt volna, ha sikerültebb. A műnek egész története van, amelyet, ha röviden is, el kell beszélnünk.

Az Akadémia legközelebbi Teleki-pályázatán Szász Károly volt a bíráló-bizottság előadója. Jelentésében megtámadta a hírlapokat, amelyek élesen szokták megírni az Akadémiát bírálatainak részint túlszigora, részint kíméletlen hangja miatt s egyszersmind kimutatni igyekezett, hogy az akadémiai jelentések a tehetséget, a művek egyes jelességeit mindig elismerték és kiemelték s ha az egésznek koszorút nem nyujthattak is s ha kénytelenek voltak olykor aranyok mellé töviseket is tűzdelni a koszorúba: tehettek-e róla, ítéletöket nem igazolta-e a következés, a pályázatok többségét tevő silányságok ellen pedig lehet-e igen éles bármely modor? Hiszen minden gimnázista, sőt ha a jelek nem csálnak, sok merész suszterinas vagy legalább borbély- és szabólegények, egyszóval oly egyének is pályáznak, akikben az írói tehetségnek szikrája sincs, akik irodalommal és esztétikával komolyan egy percig sem foglalkoztak, kiknek nemcsak a drámáról, hanem általában a költészetről sincs fogalmok. Az ily pályázók nem érdemelnek kíméletet, nem jutalmat és koszorút, arról szó sincs, hanem ostort érdemelnének és huszonöt pálcát. S ezt kimondani s mert tényleg csakugyan nem szolgáltat-

hatjuk ki nekik, legalább erkölcsileg éreztetni velök, nemcsak szabad, hanem helyes is, annyival inkább, mert a teljes ismeretlenség miatt nem válhatik személyes sértéssé. Azután elmondotta Szász Károly, hogy alig volt pályázat, amelyen annyi bírálaton alul lévő mű pályázott volna; a sok selejtes között a még talán szóba jöhető is gyönges a legjobb is igen közepszerű. A pályázat egyetlen darabja, amely mégis irodalmi színvonalon áll, a *Jóslat* című. Ennek van öntudatos alapeszméje, számítással szőtt meséje, nyomait mutatja a drámai forma és a fejlesztés iránti érzéknek, jellemek helyett néhány alakot bír felmutatni, nyelve pedig bár legkevesebbé drámai, itt-ott legalább költői általában irodalmi nyelv. A részletekre térvén, kifejtette, hogy a mű tulajdonkép nem is vígjáték, mert csak a mellékszemélyekben van komikai elem, mint dráma is elhibázott s legfeljebb az oly közönség előtt vihat ki némi tetszést, amely a mellékcelekvények és epizódok tarkaságával, mellékszemélyek hóbortjaival is megelégszik s drámai összhatást nem követel. Mindezeknél fogva a bírálók többsége, bár elismeri, hogy a *Jóslat* pályatársai között határozottan a legérdemesebb mű, sőt egyetlen, mely általános irodalmi színvonalon áll s így kénytelen azt az Ügyrend 109. szakasza értelmében a jutalomra ajánlani, de egyfelől, mert csak külsőleg és mellékszemélyeiben ismerheti el vígjátéknak, mert általán csak igen relatív becset tulajdonít neki s mert másfelől színszerűség tekintetében is alig hiszi, hogy közepes sikert is arathasson, feltétlenül a jutalomra még sem ajánlhajta s az Ügyrend 110. szakaszának alkalmazását kéri, mely szerint a jelíges levél csak akkor bontatik fel, ha a szerző jelentkezik. Az Akadémia elfogadta a bírálók többsége határozatát, bár

egyik bíráló, Tóth Kálmán, különvéleményt adott be, Toldy Ferenc pedig felszólalt, hogy nem vígjátéknak nem lehet kiadni a jutalmat, midőn a pályázat tiszta vígjátékot követel, de az Akadémia megmaradt határozata mellett, mert a bírálók kijelentették, hogy a többi pályaművek, amelyek inkább vígjátékok, oly gyengék, hogy bármelyik megjutalmazása valóságos botrány lenne.

Szász Károly jelentésén a felolvasás előtt némi javítást tett. Ahol a minden kritikán alul lévő pályaművekről szól, a *sussterinas, borbély- és szabólegények* kifejezéseket *tanulógyerekek és éretlen ifjoncokkal* cserélte föl s ahol azt mondja, hogy az ily pályázók *ostort és huszonöt pálcát érdemelnének*, következőkép módosította: *az ily, Petőfi szerint, mezítlábas suhancok egyáltalában nem érdemelnék kíméletet*. Így is jelent meg az *Akadémiai Értesítőben*, azonban némely hírlap tévedésből vagy akarattól a kihúzott helyeket is kiadta.

A hírlapok felzúdultak a bírálat éles hangja ellen, bár ez csak az oly művekre vonatkozott, amelyek minden bírálaton alul voltak s melyeket hírlapjaink teljességgel nem ismertek s maig sem ismernek; megtámadták az akadémiai Ügyrend 110. szakaszát, mely szerint, ha a bírálók egy művet sem találnak jutalomra érdemesnek, minthogy a jutalmat mindenesetre ki kell adni, a jelíges levél nem bontatik fel mindaddig, amíg a szerző ki nem jelenti abbeli szándékát, hogy a rosszaló ítélet dacára is fel akarja venni a jutalmat; az író prostituálásának nevezték az ily eljárást s a szakasz eltörlését követelték. Pedig e szakasz nem a drámaírók ellen, sőt érdekökben hozatott s ha a rosszalásnak a műre nézve némi élesb kifejezést kölcsönöz is, a személy iránt éppen finom kíméletet tanusít. Az Akadémia tekintélyét eléggé védi azáltal, ha szigorú ítéletében

kimondja, hogy a jutalmat csak azért adja ki, mert kénytelen kiadni az alapító akarata szerint. Az illető szakasz 1861-ben az írók érdekében az Eötvös indítványára hozatott, aki azt hitte, hogy az író akkor van prostituálva, ha a kedvezőtlen bíráló dacára is jelígés levele az ő megkérdése nélkül felbontatik s neve átadatik a nyilvánosságnak. De amint a példák tanusítják, a mi drámaíróink és drámaíró színikritikusaink egy kissé híjával vannak a finom érületnek s a meg nem érdemelt aranyakat meg nem érdemelt dicsőséggel akarják fölvenni. Hogy e szakaszt az Akadémia esetenként helyesen alkalmazza-e vagy nem, az lehet vita tárgya, de hogy az magában véve helyes és éppen nem prostituálja az író, azt minden értelmes ember belátja, akit önérdeke el nem vakít.

Az ismeretlen szerző, Csiky Gergely kath. pap jelentkezett, művét kinyomatta s a Nemzeti Színház igazgatósága kitűzte azt előadásra is. Minden jel oda mutatott, hogy bizonyos körülményeket felhasználva, a drámaírók egész hadjáratot intéznek az Akadémia ellen, amelyre okuk van neheztelni. Szigligeti a szokottnál nagyobb buzgalommal fogott a mű szcenirozása- és javítgatásához. Az előadás előtt néhány nappal a *Pesti Napló* jelt adott az ütközetre egy heves cikkben bevádolva az Akadémiát s hízelegve a közönségnek egész a nevetségig. Elmondotta, hogy érdemesebb kézbe ritkán juttatott az Akadémia száz aranyat színdarabért. Egy vonzó, ihlettel és ízléssel írt művet jutalmazott meg a vak tyúk, ami nem sűrűn esett meg eddig rajta, egy hivatott s hozzá képzett tehetséget avatott fel, szándékan kívül ugyan és kényszerűségből, de fölavatta s megírta neki az útlevelet a dicsőséghez. Az Akadémia a jó színművektől meg szokta tagadni a jutalmat. Neki

ez sem tetszett, de tetszeni fog a közönségnek, amely ritka önállósággal s éppen oly egészséges, mint öntudatos ízléssel és tapintattal ítél a színházi újdonságokról. A mi közönségünknek ebben alig akad valahol mása Európában. A *Pesti Napló* ily s ezekhez hasonló ömlengései csak nyegle kortesfogások voltak, de azzal már együgyűséget árult el, midőn komolyan vitatta, hogy a kérdéses művet egy a középfajokat kizáró tisztán vígjátéki pályázaton éppen azért kellett volna megdicsérni, mert nem vígjáték, az pedig valóságos erkölcstelenség volt, *midőn ráfogta Szász Károlyra, hogy mindazt, amit a minden kritikán alul álló pályaművekre mondott, a Jós-latról is mondotta és szerzőjét pellengérre, korbácsra s Isten tudja még mire ítélte.*

E rágalmat elhitték a többi lapok, a közönség is, amelyek rég elfeledték az akadémiai bírálatot vagy talán nem is olvasták. Ez volt a mű hatásának egyik oka. A közönség, amely különben is hajlandó ellenzékeskedni szemben az irodalmi és tudományos testületek ítéleteivel, azt hitte, hogy egy legméltatlanabbul meggyalázott írónak kell igazságot szolgáltatnia. Ezért elfogultan kereste és megtapsolt a *Jóslat*ban minden olyast, amit csak lehetett: egy pár lírai szebb helyet s néhány burleszk alakot. Ide járult még az aránylag elég jó előadás, a szép görög öltözetek, az ünnepélyes menet fénye. Az est némi demonstráció színét viselte magán. Azonban a demonstrációban a közönségnek csak zajosb és kevésbbé mívelt része vett részt, a másik rész hidegen maradt s ízetlennek találta a művet. Mi legalább az előadás végével nem egy embertől hallottuk, hogy a mű száz krajcárt sem ér, nemhogy száz aranyat. De a hatás legfőbb okát mindamellett nem a rágalmazott Akadémia ellen való visszahatásban kell keresnünk. Legtöb-

bet tett arra az a körülmény, hogy a szerző katolikus pap s műve alapeszméjéből és tárgyából bizonyos irányt magyarázhatni ki. A mű tudniillik Delphiben játszik, Apolló főpapnőjének nem szabad szeretni, férjhez menni és férjhez megy, a papok pedig megházasodnak. A közönség a mult leple alatt célzást vélt a jelenre s kitapsolta a szerzőt. A vásottabb rész gyönyörködni akart egy pap drámaíró hajlongásaiban s midőn a harmadik előadáskor nem jött ki, egy páholyban meglátva, megéljenezte, hogy legalább kihajlásait élvezhesse.

Íme, a különben sem igen zajos hatásban mily kevés része van a drámai művészetnek. A hírlapok, amelyek mindenáron ünnepelni akarták e művet, többé-kevésbbé kénytelenek bevallani, hogy nem vígjáték, igen sok hibája és fogyatkozása van, de azért mégis költői mű, egy kitűnő tehetség terméke s az Akadémia nem ért a dramaturgiához. Valóban alig van valami mulatságosabb, mint hírlapjaink kritikája e műről, amelyet mindenkép magasztalva, tulajdonkép elítélnek. «A mű cselekvénye kevés — úgy mondanak a *Fővárosi Lapok* — a dikciók kedvéért egy eszmét sokszor és hosszadalmasan összevisszaforogat és ismétél; sok jelenetben szembezőkőn emlékeztet *Aesopusra* és más darabokra, egyikét alakja tökéletlenül vázolt, úgy, hogy ezekkel a darab végéig sem jöhetünk tisztába; a vígjátéki légkörből sokszor igen is zord vidékre téved, sőt alapjában a mű nem is vígjáték s végül igen is kurtán bánik el és nem is valami eredeti módon a szerelem apoteozisával. Szerkezete némileg laza, cselekvénye kuszált, bonyodalma mesterkélt.» Mindebből természetesen az következik, hogy a mű rossz. Teljességgel nem. A *Fővárosi Lapok*nak egészen más logikája van: a művet jelesnek hirdeti, mely megsegényítette az Akadémia ítéletét, költői

nyelve és szembeötlő szépségei által. Az ily tehetséget fel kell keresni s nem elnyomni, ha napfényre kerül. A hiányok (tehát már hibák nincsenek is a műben), amelyek a *Jóslatban* jelentkeznek, nem a szerző tehetségének rovandók fel, hanem színpadi járatlanságának, papi állásának. A *Nemzeti Hírlap* szintén ily sajátságos logikával szólott a darabhoz. Kifejtette, hogy a mű bonyodalma mily gyarló, a drámai élet egészen hiányzik benne, de a szerző ért az egyénítéshez, valódi költő, a mű egészben véve nyereség irodalmunkra nézve s az Akadémia blamirozta magát. Az *Ellenőr* igaznak találta az akadémiai bírálatot, de hozzátette, hogy mégis igaztalanul bántak a darabbal, mert az határozott tehetség műve, habár nem is szorosan a vígjáték és tragédia szabályai szerint nyilvánul, amaz akadémiai szabályok szerint, amelyeket az író-arisztokrácia talált föl. A műnek sok jó tulajdona van, amelyek között legfőbb az, hogy költői és vonzó. Azonban azt nem említi, hogy mik benne azok a vonzó és költői tulajdonságok, valamint azt sem, hogy ha már nem tud a szerző se vígjátékot, se tragédiát írni, vajjon tud-e drámát, az író-demokrácia szabályai szerint. A *Kelet Népe* három tényezőben kereste a mű hatása okait: először, mert az Akadémiának nem tetszett, másodsor mert szerzője pap, harmadszor, mert valóban költői mű, de hogy mennyiben költői mű, azt később elég hosszas és zavaros bírálatában sem fejti ki. A *Hon* nem igen meri dicsérni társainak e magasztalt kegyencét, de annál inkább szidalmazza az Akadémiát, hisz valamit csak szidalmaznia kell, ha már a kormányt nem szidalmazhatja. Megvallja, hogy a mű bizony gyöngé, a közönség veszett híre miatt mit sem várván tőle nagyon alacsony katonamértéket alkalmazott hozzá. Meséjét bajos el-

mondani, mert a mű szerencsétlen technikája miatt nehéz megtartani az elbeszélő filumot. Nagy baja a műnek, hogy alakjait nem egyéníti s nem tudja irántok felköltetni a néző érdeklődését. De azért a szerzőre, mint drámaíróra szép jövő vár, mert jó nyelven ír, költői emelkedettségű helyei vannak s néhány sikerült dialógja. Hisz ennyit Jámbor Pál drámaiban is találhatni s csodálkozunk, hogy a *Hon* miért nem sürgeti Szigligetit ezeknek is színre hozatalára. A pesti német lapok szintén megbámulták a *Jóslat*ot s csodálkoztak az Akadémia együgyűségén. A *Pester Lloyd* különösen kiemelte, hogy a mű helyenként lángoló, de egészséges érzékiséget lehet (a vén pap szerelmét értette-e ez alatt vagy az ifjú papnőét, azt nem mondja meg), de egy pár nap múlva megbánta lelkesülését s egy terjedelmes behatóbb bírálatban igazat adott az Akadémiának.

Íme, e bírálatok éppen nem tesznek bizonyosságot hírlapjaink logikája s esztétikai műveltsége mellett. Azt hisszük, hogy nemcsak az Akadémiának nem szükség előttök meghajolnia, hanem másnak sem, akinek egy kis ítélőtehetsége van. S ha még csak ennyi volna, hagyján! Szász Károly egy hosszabb cikkben felelt a támadásokra. Elmondotta, hogy éles kifejezéssel csak a bírálaton alul álló műveket illette, hogy a *Jóslat*ban mindent méltányolt, amit lehetett, csak jutalomra nem tartotta érdemesnek, most sem tartja, sőt előadva még élesebben tűntek fel előtte a mű fogyatkozásai és hibái s ezeket újabban is kifejteni igyekezett. S vajjon lapjaink megkísérlették-e megcáfolni Szász Károly fejtegetéseit? Éppen nem. Hallgatnak. De mégsem egészen. Felszólalt a *Pesti Napló*. Bár hallgatott volna, mert amit mondott, valódi botrány. Kinyilatkoztatta, hogy a *Jóslat* értéke fölött nem kíván vitázni. Sohasem jutott

eszébe azt követelni, hogy másnak valami azért tessenék, mert neki tetszik, semmi sincs egyénibb, mint az ízlés (pedig első cikkében éppen azt vette rossz néven az Akadémiától, hogy egy vonzó, ihlettel és ízléssel írt művet meg nem dicsért). Senkinek sem jutott volna eszébe az Akadémiát és bírálóit megtámadni azért, hogy a *Jóslat* nem tetszik nekik, hanem a bántalmazó hang okozta a megbotránkozást (tudjuk, hogy Szász Károly a *Jóslat* ellen nem használt semminemű éles kifejezést, csak a *Pesti Napló* fogta reá; élesb kifejezései a minden bírálaton alul levő művekre vonatkoztak). Még egyszer ismételte, hogy mindenkinek a maga dolga, hogy mi tetszik neki s mi nem, írónak, kritikusnak, közönségnek egyaránt; ahhoz nincs másnak szólója. Aztán hozzátette, hogy olynemű kritizálás mellett, aminővel Szász Károly indul a *Jóslat* ellen, egyetlen darabja sem állhat meg irodalmunknak.

Amely lap ily elvet hirdet, az az egyéni önkényt emeli a kritika főelvévé s lemond arról, hogy az irodalmi komoly közlönyök közé számíttassék. Ez elv szerint minden ízlés, ítélet jogos, nincs különbség a jó és rossz ízlés között. Bizonyára bárki félre vethet bármily remekművet, megtapsolhat bármily gyarló drámát, a nélkül, hogy okát tartoznék adni. De egy kritikustól, aki ítélőbíró akar lenni az ízlés dolgában, mást várunk. Hallani akarjuk okait, ítélete kifejtését, vizsgálódásai és tapasztalatai eredményét. Az ízlés ösztöne nem esetlegesség, a művészet törvényei nem konvencionális szabályok, hanem oly igazságok, amelyek a természetben, emberi szíven, a különböző művészetek és műfajok sajátságain és céljain alapulnak. A lángész oly kevésbé teremti e törvényt, mint a kritikus; amaz csak kinyilatkoztatja s erejéhez képest betölti többé vagy ke-

vésbbé teljesen, emez pedig csak nyomozza több vagy kevesebb szerencsével. Aki ezt tagadja, lehet a *Pesti Napló* dolgozótársa, szerkesztője, de bizonyára nem oly író, aki esztétikai kérdésekhez szólhatna. A *Pesti Napló* huszonöt év óta nemcsak politikai, hanem irodalmi lap is; Erdélyi Jánoson kezdve koronként ide dolgoztak a jobb magyar kritikusok, akik nem hitték, hogy az ízlés dolga magánügy, sőt nemzeti ügynek tartották, amely szoros kapcsolatban van az állam és társadalom igen fontos erkölcsi érdekeivel. Íme a *Pesti Napló* nemcsak multja hagyományával szakít, hanem egyszersmind egy gyarló mű kedvéért meggyalázza az egész magyar drámairodalmat, egy sorban tevén a *Jóslatot* legjobb drámáinkkal, amelyek szerinté éppen úgy nem állják ki a kritikát, de azért mégis tetszenek. Ha az embert megzavarja az indulat, úgy látszik, nem retten vissza semminemű abszurdumtól.

Mi nem kívánunk se az Akadémia, se Szász Károly mellett ügyvédkedni. Való, hogy az Akadémia pályázati jelentéseit és jutalmazásait bizonyos egyenetlenség jellemzi, de ez természetes. Nem mindig ugyanazon egyénekből alakíttatván a bíráló-bizottság, némi eltéréseknek kell mutatkozni. De általában e bíráló-bizottságok inkább engedékenyek, mint túlszigorúak. Hogy oda süllyedjenek, ahová az *Ellenőr* kívánja, hogy minden művet dicsérettel jutalmazzanak, ami a nemzeti színpadon talán előadható, az ellenkeznék az Akadémia méltóságával. A nemzeti színpadon az ujdonság, jövedelem vagy egy pár színész és színésznő kedvéért oly darabokat is adnak, amelyeknek alig van esztétikai becsök. Az Akadémia éppen oly kevésbé hódolhat e szempontoknak, mint a nagyközönség változó szeszélyeinek. Ami Szász Károlyt illeti, ő nem annyira abban hibás,

hogy kevésre becsülte a *Jóslatot*, mint inkább abban, hogy nem emelte ki minden hibáját, fölösleges bosszúságot vesztegetett a minden kritikán alul lévő művekre s mellőzte azon drámai irány kritikáját, amely újabb drámairodalmunk egész betegségévé kezd válni s amelynek a *Jóslat* is egyik szerencsétlen szülötte.

Valóban a *Jóslat* tisztán irodalmi szempontból leginkább azért érdemel figyelmet, mert mutatja, hogy mind több követőre talál nálunk bizonyos drámai irány, amelyet egy rendszeres pajtáskodó kritika úgy félig-meddig reáerőszakolt közönségre és irodalomra egyaránt. Ez irány Shakespeare tekintélyével fedezi magát. Shakespeare nem egy tévedésre adott alkalmat a francia és német romantikában. Miért legyen másképp nálunk is? Ezelőtt negyven-ötven évvel történelmi drámánk az ő zászlója alatt indult tévútra. Akkori drámaíróink Shakespearenek nem valódi történelmi drámáit vették példányul, hanem történelmi ciklusos műveit, amelyek nagyobb részt inkább csak történelmi rajzok, melyekben erőteljes korrajz, bámulatos egyénítés s részben gazdag drámai élet nyilatkozik ugyan, de egészben véve sem drámák, sem tragédiák. Azonban e tévedés nem volt minden haszon nélkül; a mult felé vezette lelkesülésünket s ha nem is drámai, de ragyogó és emelkedett magán- és párbeszédeivel jótékonyan hatott költői nyelvünk fejlődésére. Ez újabb irány aligha fog ennyit is nyújtani. Mintegy kilenc éve már, hogy néhány drámaírónk Shakespeare leggyöngébb műveinek leggyöngébb oldalait kezdi utánozni egy csoport eredeti hóbort kíséretében. Shakespeare idejében az elmés és különc beszéd-mód Lily útmutatása szerint egész tanulmány tárgya volt; Lily 1579-ben *Euphues* című művében fejtette ki erről nézeteit s igyekezett utasítást adni az elmés

és keresett beszédmód művészetéhez. A nyakatekert, szimbolikus és mesterkélt beszédmód Lily művéről euphuismusnak neveztetett. Shakespeare is hódolt ez iránynak első kísérleteiben, különösen a *Felsült szerelmesek* című vígjátékában. Új irányú drámáiróink ezt tanulták el tőle; hajhásszák az élcet, szójátékot és mesterkélt beszédmodot; stíljök izetlenségét még inkább kiemeli az, hogy nem igen jól verselnek s nem levén erős nyelvrézékök némely népies szót vagy fordulatot nem a maga helyén alkalmaznak. Irányuk a műfajra is kiterjed. Nem Shakespeare tragédiáit vagy sikerültebb vígjátékait utánozzák, bár írnak vígjátékot is, de leginkább a középfajú drámákat kedvelik, melyekben tragikai és komikai elemek vegyülnek, azonban nem értik a vegyítés módját, mire Shakespeare e fajta jobb művei elég jó példányok s műveikben a küzdő elemek úgyszólva megsemmisítik egymást. Shakespeare és a korabeli drámaírók bekalandozták a költészet, történelem és fantázia minden zeg-zugát, az e korbéli angol dráma magába olvasztott mindent, amit talált; az emberi viszonyok minden árnyalatát, a fantázia minden szeszélyét, a kedély minden hullámlzását s minden kérdést, amelyet a gyakorlati élet vagy filozófiai elmélkedés fölvetethet. A dráma e divata és óriási ereje egy ideig mintegy fölemésztette a költészet minden ágát. Drámai alakban jelent meg minden: eposz, beszély, népmese, tan-költemény, szatira. Shakespeare is feldolgozott oly tárgyakat, amelyek nem voltak eléggé alkalmasak drámára s bár kizsákmányolta drámai oldalukat s bár a jellemrajz gazdagságával fedezte a fogyatkozást, neki sem igen sikerült legyőzni az anyag nehézségeit. Azonban bármit dolgozott fel, bárhonnan kölcsönözte tárgyát, tisztelte a hagyományt, mert tudta, hogy az elősegítője a

költői hatásnak s ha a képzeleti világhoz fordult, azt nem hamisította meg, sőt a jellemrajz és cselekvény segítségével közelebb hozta a reális világhoz. A mi új drámaíróink éppen nem zsákmányolják ki nem eléggé drámai tárgyak drámai oldalát; megvetnek minden hagyományt, lábbal tapodják a történelmet s a képzelet céltalan korlátlanságát tartják a költői felfogás világának. Bármit kölcsönöznek Shakespeareből az kezökben gyümölcstelenné válik, de azt meg sem kísérlik, hogy Shakespeare jellemzési módját s cselekvényfejlesztése mesterfogásait tanulmányozzák. Valóban ez új drámai iránynak legfőbb baja, hogy elhanyagolja, sőt nem is tartja szükségesnek az emberi szív és viszonyok hű rajzát s a cselekvényt annál költőiebbnek hiszi, mennél inkább hiányzik benne a józan ész. Nem mondjuk, hogy e drámaírók ne tudnának egy-egy érzést érelyesen, sőt költői bájjal kifejezni, de egy jellemet következetesen nemhogy kidolgozni, hanem csak felfogni sem igen törekeshetnek. Nem éppen szeretetreméltó alanyiságuk könnyen az előtérbe tolul, személyeik helyett szeretnek magok beszélni s fődolguk az élces fordulat és retorikai ékítmény. Azt sem mondjuk, hogy ne tudnának írni egy-egy sikerült jelenetet, de egész művök mesterkélt, erőszakolt s az alapjában mindig van valami, ami a hóbort-hoz hasonlít. Ide járul még, hogy kevés bennök a finomság, gyöngédség, sőt erkölcsi érzékek sem éppen erős.

E drámai mozgalom megindítója és főképviselője Rákosi Jenő; az ő nyomán indult Dóczy Csókjával, amely annyi nem érdemelt dicséretben részesült, Csepregi a *Vízözönnel*, Ábrányi Kornél a *Rövidlátókkal* — e két utóbbi nem adatott, csak nyomtatásban jelent meg és Csiky a *Jóslattal*.

Rákosi *Aesopus* című vígjátéka, amellyel először föl-

lépett, mindenesetre tehetséget tanusított. Az ízetlenség mellett is nyilatkozott benne bizonyos komikai ér s az egészben véve rossz kompozícióban nem hiányzott egy pár sikerült részlet. Ez inkább hetyke, mint merész kísérletnek figyelmet kellett kelteni szemben némely akkori aluszékony és prózai vígjátékkal. Ezt némi költői fény látszott fedezni, ha nem is a költészet valódi fénye. Azonban az élesb szem észrevehette, hogy egy s más, amit a szerző másoktól tanult, nem a legjobb s amit maga nyújt, az nagyrészt egy kissé rossz. A vígjáték tárgya egészen költött s csak Aesopus személyét szolgáltatta hozzá a hagyomány. S mivé tette Rákosi a hagyomány nagyfejű, púposhátú, dadogó, de lángeszű mese-költő rabszolgáját? Egy deli, bár kissé dadogó ifjúvá, aki azonban a szerelmi vallomás hevében, ami más embert legalább abban a percben könnyen dadogóvá tesz, elveszti dadogását, aki egy pillanat alatt meghódítja gazdája, Xanthus, leányát, igen rossz s éppen nem aesopusi meséket mondogat s egy pár nap alatt gazdája családját, sőt az egész samosi udvart újjain forgatja. S még hagyján, ha ezt gyöngeségeiknél fogva tenné. De akaratnélküli bábokból áll az egész személyzet, akikkel mindent tehet Aesopus, ha a szerző akarja. A főcselekvényt majd elborítják a mellékcselekvények, amelyek különben sokkal mulatságosabbak, bár olykor nem eléggé világosak; egy-egy szerencsés komikai vonást túlzás vagy ízetlenség vált föl s a párbeszédeken, amelyekből nem tagadhatni meg bizonyos költőiséget s ötletgazdagságot, nagyon is meglátszik a *Felsült szerelmesek* hatása, amelyet Rákosi akkortájt fordított. A *Régi dal régi gyűlölségről* vígjáték akart lenni s dráma lett belőle. A magyar társadalmat rajzolná, de egy jellemző vonás sincs benne. A mű főszemélye Lévi Shake-

speare Shylockjának valóságos paródiája. Ki ez a mai Shylock? Egy égőbb gyűlöletű zsidó, mint a régi, de egyszersmind oly lágy szívű, lemondó, feláldozó, mint egy keresztyén mártír. A *Színre szintben* jó az alapeszme s talán az egyetlen a Rákosi színművei közt, amelyben öntudatosan vagy öntudatlanul lélektani feladatot akart megoldani. Egy ifjú házasság feltékeny bizalmatlansága barátja iránt, amely ezt csábításra ingerli, a nő sértett önérzete, amely mindkettő ellen fordulva, mindkettő fölött diadalt ül, igen jó komikai alapeszme. De a jellemrajz elhibázott, a szövevény durva egész az ízléstelenségig. Általában Rákosi keveset gondol cselekvénye valószínűségével és művészibb szövésével. Neki elég bármely gyöngye indok vagy körülmény, hogy tovább bonyolítson, előtte fő, hogy a kínálkozó helyzetet, amelybe cselekvénye belezökkent, kibányászhassa. Ami a jellemrajzot illeti, Bánfi akkor legkevésbé feltékeny, amikor leginkább lehetne. Margitot úgy mutatja be a szerző, mint a természet naiv szülöttét, aki nem ismeri a nagy világot s íme, amidőn az udvarnál megjelen, annyi bátorságot, kacérságot, világismeretet tud kifejteni, amennyit éppen nem vártunk tőle. Mátyás király, bár van benne egy-egy királyi vonás is, lassanként együgyűvé törpül s éppen nem a magyar történelem és hagyomány Mátyás királya. Rákosiban nincs történelmi érzék s korrajz helyett mindig a népmesék világába téved, a nélkül, hogy valóban naivvá tudna válni. A *Krakói barátok* dráma akart lenni s a végén majdnem bohózáttá vált. Rákosi ritkán tudja vagy sejti, mit akar, vagy eredetiséget akar keresni a komoly és komikai elemek nem igen szerencsés vegyítésében. Újra a történelemhez fordulva, ami nem neki való, abban lelte gyönyörét, hogy Hedvig királynőből egészen mást

teremtsen, mint aminőnek a történelem, különösen a magyar hagyomány feltünteti. Valóban, Hedvig hamar szeretni tudó nő, aztán egy kissé perfid, mint királynő pedig mindent maga szeret tenni, még futárnak sem küld mást, hanem maga megyen. Látásból, a trónbeszéd izgalmi közt, halálosan beleszeret a litván követbe, aztán az elébb kigúnyolt Vilmos hercegnek nyújtja kezét, csakhamar megszegi, amit ígért; barátának öltözve, mintha senki sem állana szolgálatára, ellovagol Litvánia határszélére, hogy bizonyos gonosz szándék felől értesítse Jagellót. A jellemrajz ügyefogyottságával csak a lelemény szegénysége versenyez e minden tekintetben elhibázott műben. A *Szerelem iskolája* formai tekintetben legjobb műve Rákosinak, amennyiben mellőzve a henye jeleneteket, cselekvénye célra sietőbb s euphuismusait is valamennyire mérsékelni igyekszik s egy valóban kitűnő jelenetet is találunk benne. De leleménye, bár külön, éppen nem eredeti s ami a legnagyobb baj, az alapeszme s a főszemély jellemrajza alig egyéb egy megfoghatatlan tévedésnél. A mű cselekvénye tulajdonkép egy álom, amelyet Stella királyleány álmodik, akit atyja, mint a család egyetlen sarját, bár mindenkép férjhez szeretne adni, mégis a férfinemet gyűlölő asszonyokkal neveltet, aki már kilencven kérozt elutasított, senkihez sem akar férjhez menni, sőt annyira gyűlöli a szerelmet, hogy egyik udvarhölgyét, mert egy testórral együtt találta, száműzi udvarából, aztán fáradtan elalszik. Ezzel végződik az első felvonás. A második, harmadik, negyedik felvonás nem egyéb, mint a királyleány álma, melyben férjhez nem-menetelének borzasztó következményei tárulnak fel előtte s midőn fölébred, álmától annyira megijed, hogy férjhez menne akárkihez, aminthogy meg is kéri kezét egyik kérőjé-

nek. Az egész álomnak nincs lélektani nyitja és fejleménye. Alig készíthette elő azt valami kedélyében s nagyrészt oly emberekről álmodik, akiket sohasem látott. Az álom borzadalmasságai megijeszthetik, de következik-e ebből, hogy szerelemre ébredjen s rajzolja-e ezt a szerző bármily alapon, mint Moreto Donna Diannájában, aki úgy látszik, szeme előtt lebegett. Nem egy büszke, fennhéjázó bölcselkedő leány átváltozása ez, de egy zavart lélek félelme vagy egy vérkeringési bajban szenvedő beteg kedélyállapotja, aki felindulásában mindenre kész. Ez mindenesetre sem lélektani, sem költői felfogás. E mellett a mű nem úgy van írva, hogy a néző tulajdonképp tudja, mikor kezdődik az álom s ami még különösebb, az álom eseményei indokoltabbak, mint az ébrenléte. Különben ez is vígjáték akart lenni s nagyon is komoly dráma lett, a szerző valami nagyon költőivel akarta meglepni a közönséget s nagyon is költőietlen labirintba tévedt.

Íme e drámai új irány legfőbb művei. Mi nem vonjuk kétségbe Rákosi tehetségét, jövője felett sem törünk pálcát — jósolgatni különben sem a kritika tiszte — de annyi bizonyosnak látszik előttünk, hogy ez irány nem szülhet jó drámát s hogy mégis nem egy követőre talált, az valóságos kórjel. S csodálatos, Rákosi egyik utánzója, Dóczy, *Csókjával* sokkal több tetszést aratott, mint maga a mester bármelyik művével. E vígjátékot az Akadémia megjutalmazta, ami mutatja, hogy elég engedékeny, de ha már tette, jobb lesz vala, ha mással irat róla bírálatot s nem Tóth Kálmánnal, aki népszerű drámaíró lehet, de mindenesetre gyöngé kritikus.

E mű alapszeméje egy kissé erkölcstelen s egy kissé nem igaz. Azt akarja bebizonyítani, hogy minden

ember: férfi, nő, ifjú vagy öreg, házas vagy férjes, szerelem dolgában tilosban vadász, ha szükség készíti vagy alkalom csábítja. S mi furcsán bizonyítja be ezt két főszemélyében! Egy ifjú király, aki csak nemrég nősült, szereti nejét, udvarában nem tűri a tilos viszonyt és csókot, fogadni kész udvara erkölcsiségére s elhagyva azt, álruhában tér vissza, hogy mindent kikémleljen, először is maga esik tilos viszonyba s egy parasztleányt, akit a csókolózásért megbüntettetett, maga akar összevissza csókolni, sőt oly őrjöngő felindulás martaléka, ami igen heves szerelemről tesz tanúságot. Minő szükség készíti? Csak nem az, hogy fogadását elveszítse. Minő alkalom csábítja? A parasztleány nem igen kínálgatja szerelmével, aztán könnyen megismerheti benne a királyt s a királyi kert nem éppen legalkalmasabb hely ily kalandra. De mindamellett a király szereti nejét. Hát neje, a szende spanyol királyné mit csinál? Ezt, úgy látszik, a spanyol udvari szigorú szabályok éppen semmiben sem akadályozzák. Elhisz egy mesét, tudniillik, hogy van egy zsidó, a legrútabb ember a világon, de a világ legnagyobb gyémántját bírja s ezt a világ legszebb asszonyának akarja adni, ha őt megcsókolja. Lejön éjjel a kertbe, meg is csókolja a zsidót, tulajdonkép férjét, aki őt parasztleánynak gondolja. Természetesen nem ismernek egymás hangjára, pedig sok mindent összebeszélnek. Ennél hóbotosabb históriát a legrosszabb bohózatban sem láthatni. Valószínűségről, jellemrajzról szó sincs az egész műben. A szerző minden egyéb, csak nem objektív. Mindig maga beszél személyei helyett. Az egész mű lírai verseny, élcek és ötletek pattozása s ezek között vannak sikerültek is; csak hogy a nyelv és verselés magyarsága kissé hasonlít a *Faust* fordításához ugyancsak a szerzőtől, amelynek magyar-

talanságát ezelőtt két évvel eléggé kimutatta e folyóirat. A cselekvény a valószínűtlenségek halmaza, melyben minden abszurdumot álrúhának s az éj sötétének kell indokolni. Valódi bujódsi gyermekjáték az egész bonyodalom. Dóczy, úgy látszik, megirigyelte a *Szentivánéji álom* összevisszaságát, csak hogy ott egy növény nedvének varázsa költi fel a szívben élő, bár nyugvó szenvedélyeket s az álom szeszélye fejezi ki a kedély igaz titkait. Dóczy művének vége, midőn elhitetik a királynéval, hogy mindez csak álom volt, költőietlen másolata Shakespeare legköltőibb bohózatának. Valóban e drámai új irány nem egy szülöttéről elmondhatni Horatiussal: *velut ægri somnia*. Mi tetszett hát mégis e műben, hogy annyszor adatott színpadunkon? Akárki könnyen kitalálhatja. Tetszett benne néhány lírai hely, különösen a csók dicsőítése, amely ily alakban ugyan nem illik a parasztleány szájába, ha jól emlékszünk, reminiscencia is, de mindenesetre jól van írva, aztán tetszett az erős csókolózás, amelyet színészeink egész virtuózitással érzékitettek és végre egész tűzbe hozta a karzatot az a jelenet, midőn a parasztleány kedvéért felmász a fára az udvari pap, hogy neki almát szakítson, a leány pedig elveszi a lajtorját s a pap a fán akad. Ez volt a legtermészetesb, a legérthetőbb az egész műben, a többiből nagyon keveset értett mívelt és nem mívelt közönség, mert a mű kuszált és zavaros meséje még olvasva sem éppen könnyen felfogható. S végre legtöbbet tett e mű sikerére nézve a hírlapok szertelen dicsőítése. Oly dicsőítéssel üdvözölték a szerzőt a pesti magyar és német lapok, aminőben a legnagyobb magyar költők, Vörösmarty, Petőfi és Arany legjobb művei sem részesültek. Mindenki sietett megnézni e híres művet; némelyek azért, hogy elmondhassák: láttam,

de keveset ér, mások pedig azért, hogy hódolva a csinált közvéleménynek, felkiálthassanak : valóban nagyszerű!

Nem csoda, ha ilyenmő siker reményében a *Jóslat* szerzője is ez irányhoz csatlakozott. Hanem szerencsére nyelvet és verselést nem Rákosi- és Dóczytól tanult, hanem Vörösmartytól, sőt a harmadik felvonás első jelenete, midőn a fiatal papnők és főpapnő megjöttenek örülnek, hangban igen nagyon hasonlít *Csongor és Tündében* a tündérek párbeszédéhez. Hogy illik-e ide e hang, az egészen más kérdés, de annyi bizonyos, hogy Csiky jambusai eléggé hangzatosak, nyelve is szabatos s éppen nem magyartalan vagy keresett, azonban általában véve inkább lírai, mint drámai nyelv. Csiky, ha szeret teheti, nagyon szeret ömledezni s minthogy jellemrajzai nagyrészt absztrakciókból állnak s főszemélyei passzív természetűek, akik csak sóhajtoznak, erre nagyon is tág tere nyílik. Egyébiránt művének lírai szépségei nem valami nagybecsűek, gyakran csak közhelyek s olykor az iskolás erőlködés is megérzik rajtok. Például :

Feledni téged!

Felejtí-é holdját az ég? Felejtí

A bujdosó vezérő csillagát?

Felejtí-é a tengert a folyó?

Felejtí-é virágait a méhe?

Feledni tudná életét a lélek?

Feledni tudnálak én tégedet.

Amit Csiky újabb drámairóinktól tanult, az nem más, mint az, hogy vígjátékot akarván írni, ne írjon az ember vígjátékot, hogy vígjátéka tárgyát ne a jelenben keresse, hanem a múltban, a mesés korban, azonban ne tiszteljen semmiféle hagyományt, hogy a cselekvény annál költőibb, mennél kevesebb benne a józan ész és valószínűség, hogy mesterkedjék egész erejéből, de az

emberi szív tanulmányára és rajzára minél kevesebbet adjon.

A *Pesti Napló* pedánsoknak nevezte az akadémiai bírálókat, mert tiszta vígjátéki pályázaton nem méltányolhattak egy nem vígjátékot. «Nem vígjáték! — úgy mond — oh, ti pedánsok! Persze Venus nem csillag, hanem bolygó, de fényesebb a csillagnál.» Azonban később észre vévén, hogy mégis csak együgyűség ezt vitatni, egyet kanyarodik s így szól: «Egy akadémiai bírálónak méltó ambíciója lehet a dolgon fordítani, mondván: ez a munka nem tiszta vígjáték ugyan a molièri szabályok értelmében, de ha a *Sok hűhó semmiért* című shakespearei vígjátékból absztrahálunk szabályt, a *Jóslatot* könnyűszerrel megkoszorúzhatjuk». A *Pesti Napló*, úgy látszik, azt hiszi, hogy Molière csak boházatokot írt s nincsenek oly művei, amelyekbe komoly elem vegyül, sőt az úgynevezett fensőbb vígjátékot, amely bizony nem kacagtató, nem éppen Molière teremtette volna meg. Való, hogy Shakespeare némely vígjátékaiban vannak komoly fordulatok, de a legjobbak sokkal derültebbek, sőt hajlóbbak a boházatos felé, mint Molière fensőbb vígjátékai. Való, hogy a *Sok hűhó semmiért* című vígjátékban egy fordulat komoly összeütközést idéz elő, de a mű kezdete oly derült hangulatba ringatja a nézőt, a komikai és humoros alakok annyira mérséklék a komolyabbakat s a herceg testvérének gonosz cselszövényét annyira meggyengítik a kitűnőleg rajzolt és elhelyezett törvényszolgák, hogy ott, ahol komoly fordulat kezd beállani, éppen nem tarthatunk a tragikai katasztróftól. Sőt az, hogy a herceg testvére gonosz csínyét nem az okos, hanem az együgyű emberek leplezik föl, éppen komikai vonás. Már maga a mű címe és alapeszméje, hogy egy kis semmiség mennyi

nevetséges és komolynak látszó bajt okozhat a gyöngé-embereknek, megőrzi a néző kedélyét a komolyabb felindulástól. Azonban nem szükség csak Molière- és Shakespeare tekintenünk. Mióta vígjátékot írnak, bizonyos pontig a komoly elem sohasem volt belőle kizárva. Már Horatius megmondotta, hogy a vígjáték néha elkomolyodik. Minden attól függ, hogyan vegyíti a költő az elemeket, művének van e komikai alapeszméje s főszemélyeiben erősb vagy finomabb komikai vonás. S ha e szempontból vizsgáljuk a *Jóslatot*, mit találunk? A mű úgy indul, hogy akár tragédia is válhatnék belőle, már tudniillik olyan, amilyen. A páthosz fuvallatát érezzük és erős vagy legalább erősnek látszó szenvedélyek akarnak megküzdeni nemcsak a kötelességgel, hanem egy végzetszerű jóslattal is. A főpap Adrastos aggódik, hogy a főpapnő Olympia szívében szerelem gyulhat föl valaki iránt s csókja férfi ajkát érintheti s akkor a jóslat szerint összeomlik a templom; ő Apolló örök szűzének szánta a leányt, de ha azé nem lehet, akkor az övének kell lennie, mert szereti őt egy elkésett szenvedély egész őrjöngésével. S éppen akkor érkezik haza Olympia szerelmesen; egy ifjú, Helios követi. Olympia szíve háborog, küzd fogadalmával, de hű marad hozzá. Helios nem élhet Olympia nélkül, ki kell őt vívnia az ég ellenére is az isten karjai közül. Nem drámai, sőt tragikai motívumok-e ezek? Van-e a főszemélyekben, akik a főcselekvényt végrehajtják, még csak árnya is a komikumnak s a vénülő főpap, akire bizony ráfért volna egy kis komikum, a mű végén nem egy valóságos gonosztettet akar-e elkövetni? A komikum csak a mellékszemélyekben és alakokban nyilatkozik, amelyek meglehetősen elkoptatott színpadi reminiscenciák s amelyek nélkül az egész főcselekvény megtörténhet-

nék. Igaz, hogy a mellékdolgok a főcselekvény nyakára nőnek, de ez bizonyára nem érdeme a műnek s nem teszi vígjátékká.

De ne nézzük e művet vígjátéknak, nézzük drámának s vizsgáljuk ez oldalról. Először is feltűnik, hogy a szerző a görög korba tévedve, nem elégedett meg a görög mythológiával. Megtanulta újabb drámaíróinktól, hogy a hagyományt nem kell tisztelni. «Már maga a mythologia is egy képzelt, nem létező világ nekünk, amelyet a modern drámaíró csak nagy diszkrécióval használhat — jegyzi meg helyesen Szász Károly e műről szólva — s e képzelt világba még egy egészen önkényes s magában is abszurd föltevést csúsztatni belé, oly lábbal taposása minden tradíciónak, oly hatványozása a képzelt világ képzeleti bővítésének, melyet a költő nem merhet soha, melyet Shakespeare sem mert, mert ő a képzelt világban is respektálta a tradíciókat.»

Csiky a következő, nem éppen szerencsés leleménnyel toldja meg a görög hagyományt. Delphiben, Apolló jóstemplomában minden 20—20 évben négy szűzet férjhez adnak; ezek egy évre anyák lesznek és pedig egyik ikerleánykával, a más három is leányokkal, úgy, hogy a jóstemplomnak a négy férjhez adott leány helyett öt leány áll ismét rendelkezésére öt csecsemő közül a legszebb, az ikrek egyike, Pythiának van kijelölve s mind az öt együtt neveltetik föl. Mikor húsz évet érnek, hogy az előbbi eljárást ismételni lehessen, a Pythia-jelöltet kiküldik a világba, hogy keressen férjet a másik négy leánynak; maga aztán, ha a világ- és férfilátás e nehéz kísértését a nélkül állja ki, hogy szerelemre gyuljon, átveszi a Pythia tisztét, a másik négy leányt pedig a kijelölt férjeknek odaadják azzal a kötelezéssel, hogy első leánygyermeköket a jóstemplomnak szentelik. De

[ha] a férjkeresésben a Pythia szerelmes talál lenni, ha ajkát férfi ajka éri : vége mindennek, a templom rombadől s Delphi dicsősége, Apolló tisztelete oda van.

Ez éppen nem naiv és különben sem igen jól gondolt leleményre volt-e szüksége a szerzőnek műve szempontjából is ? Mi szükség arra, hogy egyik nőnek mindig ikerleánya születék. Van-e ennek hatása a mű legcsekélyebb mozzanatára is ? Mi szükség, hogy megpróbáltatás végett a leendő főpapnő bekóborolja a világot. Ezt a mélyebb erkölesi alapon nyugvó keresztyén vallás sem téteti papnőivel. Olympia a nélkül is könnyen találkozhatnék Heliosszal. Mi szükség, hogy a főpapnő a többi négy számára férj-keresni induljon a világba, midőn egy felhívásra a templomi szép szűzekhez örömet csődülne a Görögország ifjai s a mű ügyetlen bonyodalmi így még könnyebben megtörténhetnének ? De a legnagyobb baj az, hogy a mű vallásos és csodás elemeivel a szerző éppen nem tud bánni. Nemcsak a nézőket nem ringatja illúzióba, hanem még drámája személyeit sem. A főpap hinni látszik Kastal forrása csodás erejébe, a hívek csődülnek Delphibe, hogy vigasztalást találjanak s megtudják jövő sorsukat ; a jóslat teljesül, a templom összeomlik, de a főpap és papnő kedélyében éppen nem nyilatkozik félelem a boszszuló istenségtől, a nép, bár a templom összeomlik s így szeme előtt történik csoda, oly félvállról veszi a dolgot, mintha valami építőállvány omlott volna össze és Görögország hit nélkül marad s éppen a csodák korszakában. Midőn a mű végén a papnő férjhez megy, a papok megházasodnak s majdnem az egész személyzet megtalálja párját, nemcsak a szerelem ül diadalt a coelibatus felett, hanem egyszersmind a nyers természeti ösztön mindennemű hit és erkölesi hatalom felett.

A főszemélyekben még külső drámaiság sincs s a mű cselekvénye a lehető legdurvább, sőt együgyű. Helios és Olympia nem tesznek semmit, csak ömlengenek és belső küzdelemben emésztődnek s a végső felvonásban is ott vannak, ahol az elsőben. E két személy jeleneteiből semminemű tett nem fejlődik ki. Olympia találkozót ígér Heliosnak, meg is jelen rajta, megvallja, hogy szereti, neki is adja gyűrűjét, de visszautasítja a szöktetés tervét, sőt felfogadtatja Heliosszal, hogy másnap megjelenik a triposz előtt s amit Apolló a Pythia szája által rendel, azt híven követi. Olympia tulajdonképp hű akar maradni kötelességéhez, szívében lemondott Heliosról s egy más leányt akar hozzá nőül adni holnapi jóslatában. Helios ugyan nem mond le kedveséről, de nem tesz érte semmit s elvégre is a véletlen által jut hozzá. Az egész műben csak Adrastos a cselekvő személy, de oly dolgokat tesz, amelyek éppen nem hangzanak össze azzal, amit akar. Mikor megtudja, hogy Olympia Heliost szereti, sőt ez a papnőt szöktetni is akarja egyik barátja segítségével, aki szintén egy másik papnőt akar szöktetni, a helyett, hogy egy pillanatra se hagyja Olympiát magára vagy éppen elzárja, két hæterát öltöztet fel a papnók ruhájába, hogy az ifjak ezeket szöktessék el. Midőn a jósnap szertartásai között Olympia elájul, Adrastos látván, hogy Kastal forrásának csodatevő ereje nem fog rajta, elhatározza, hogy ő maga szökteti el őt a templom kincseivel Egyiptomba. S hogyan hajtja végre a szöktetést? Amíg társa összeszedi a templom kincseit, a Parnass hegyére hurcolja Olympiát s ott egy barlangba akarja elrejtetni, tehát éppen oda viszi, ahova gyűlnek az ő tudta szerint is a hívek s köztök Helios, fölthalálni kedveseiket, akiket a jósige rendelt számukra nőül. Természetesen ezek ki-

szabadítják Olympiát körmei közül s a mű ügyetlen cselszövője a legügyetlenebbül megbukik.

Van-e ebben józan ész? Szerző jól megtanulta a magyar dráma új irányától, hogy annál költőibb valamely mű, mennél kevesebb benne a józan ész. Igaz, hogy a józan ész még nem költészet, de e nélkül még nem volt valamire való drámaíró. Nem boncoljuk tovább e művet, nem is jósoljuk azt a *Jóslat* szerzőjéről, hogy nem lehet belőle drámaíró, de az bizonyos, hogy e műve inkább csak lírai tehetséget, verselési gyakorlottságot, némi párbeszédbeli ügyességet tanúsít, mint drámaírói tehetséget. Az is bizonyosnak látszik előttünk, hogy az irány, amelyet követ, éppen nem fogja elősegíteni drámaírói fejlődését. Ez irány az erőlködés hóbortja, az ízetlenség gőgje, amely ellen ideje valahára minél erélyesebben felszólalni a józan ész és jóízlés nevében.

HELYREIGAZÍTÁS DÓCZY «CSÓK»-JÁT ILLETŐLEG.*

Tisztelt szerkesztő úr! Az «Ellenőr» vasárnapi számának tárcájában azt a megjegyzést olvasom, hogy én annak idejében Dóczy úr «Csók» című vígjátékáról a «Budapesti Szemlé»-be egy nagyobb esztétikai tanulmányt írtam, amelyet e műnek bécsi sikere teljesen megcáfol. Nem bocsátkozom e mű bécsi sikerének boncolatába, hogy t. i. mennyiben segítették azt elő bizonyos külső körülmények; nem vizsgálom: vajjon az «Ellenőr» tárcaírója híven idézi-e mindazt, amit e mű pesti sikerének okairól mondtam; mellőzöm azt is, hogy a bécsi kritika, bár más szóval, lényegben ugyan azt mondja, amit én mondtam, hogy e műnek, mint drámának, csekély becse van, cselekvénye és jellemrajza komolyan szóba sem jöhet; az egész egy lírai verseny, élcek és ötletek pattogása, amelyek között vannak sikerültek is. Annyira meg vagyok győződve e mű drámai csekély becséről, oly kevésbé tekintem azt vitás kérdésnek, hogy reám nézve tökéletesen közönyös, bárki bármennyire kárhoztatja is bírálatomat.

Azonban egy pont iránt nem vagyok közönyös s éppen csak ezért szólalok fel. Restelném, ha valaki elhinné, hogy én Dóczy úr «Csók»-ját bárminő szempont-

* Ellenőr, 1877. IX. évf. 63. sz.

ból érdemesnek találtam egy nagyobb tanulmányra. A dolog másként áll. A «Budapesti Szemle» 18-dik számában «Színházi Szemle» cím alatt bírálat alá vettem újabb drámairodalmunk azon irányát, amely Shakespeare leggyöngébb műveinek leggyöngébb oldalait utánozza, emellett éppen Shakespeare ellenére elhanyagolja, sőt nem is tartja szükségesnek az emberi szív és viszonyok hű rajzát s a cselekvényt annál költőibbnek hiszi, mennél inkább hiányzik benne a józan ész. Ez irányt bírálva, a többik között természetesen a Dóczy úr vígjátékáról is kellett írnom, mint ez irány egyik képviselőjéről és írtam is róla másfél ívnyi cikkemben nem egészen két lapot. Ennyi ami igaz, sem több, sem kevesebb.

Szíveskedjék, tisztelt szerkesztő úr, e sorokat becses lapjába fölvenni. Budapest, márc. 5. 1877.

Teljes tisztelettel

Gyulai Pál.

PETŐFI ÉS A M. T. AKADEMIA.*

Tisztelt szerkesztő úr! A Manasszes-féle Petőfi-mon-
dának ugyan végeszakadt; de a Petőfi emléket úgy
most, mint régebben, folyvást kísérti bizonyos Manasz-
szes-féle szellem. Hiszen «Szibéria és az ólománya» is
Pestről származott Erdélybe, az itteni álmodozás ott
hazugsággá alakult s visszakerülve itt mint valóságot
kezdették hinni. De hadd térjek a dologra.

Az «Üstökös» jún. 17-iki számában «Muszka rajzok :
Hogy becsülik meg a poétákat Oroszországban» című
cikkrben K-s M-n összehasonlítván Puskin és Petőfi sor-
sát, a többi között ezt mondja: «Petőfi dalait nem
méltatták semmi figyelemre országunk nagyjai, azok a
kunyhók között elhangzottak: senkinek sem jutott
eszébe költőjüket megjutalmazni, még a tudós társa-
ságnak sem.»

Ebből egy betű sem igaz. Hogy az Akadémia 1858-ban
(1848 óta első nagygyűlésen) a nagy-jutalommal tűn-
tette ki Petőfi munkáit, azt mindenki tudja, de ha ne-
talan az «Üstökös» kétkednék benne, álljon itt az Aka-
démia 1858-dik nagygyűlése jegyzőkönyvének VI-dik
pontja :

«Következvén a nagyjutalmi ügy tárgyalása, Czu-
czor Gergely r. t. a nyelvtudományi osztály jelentését

* Fővárosi Lapok, 1877. XIV. évf. 144. sz.

olvasta az 1843/48-ki évkörben megjelent szakbeli legjobb munkákról, mely szerint akadémiai nagy jutalomra 200 aranyban *Petőfi Sándor költeményei*, Pest, 1847., a Marczibányi-féle 50 aranyas jutalomra pedig *Fogarasi Jánostól «A Magyar Nyelv Szelleme»*, Pest, 1844. ajánltatnak. Helybenhagyatott; kéretvén a T. Igazgató Tanács, hogy az első jutalmat, nem élvén többé szerzője, a költő fiának kiadatni méltóztatnék.)

Hogy az Akadémia 1858 előtt miért nem jutalmazhatta meg Petőfi költeményeit, az kitűnik magából a jegyzőkönyvből. Petőfi 1844-ben adta ki költeményeinek első kisebb gyűjteményét, 1845-ben ennek folytatását és végre 1847-ben nagy gyűjteményét, amely magában foglalta a két első gyűjteményt és némely önállóan megjelent műveket is. A nagyjutalom hat évenként szokott kiadatni s így az Akadémia Petőfit a legjobb akarat mellett is csak 1849-ben jutalmazhatta volna, azonban akkor nem tarthatván nagygyűlést, az elmaradt jutalmat csak 1858-ban adhatta ki, amidőn a nagygyűlés tartása megengedtetett. A 200 arany jutalom ki is adatott fiának, akinek egyedül ez tette atyjáról maradt örökségét, azzal az ezer forinttal együtt, melyet Pfeiffer fizetett az általam kiadott «Vegyes művek»-ért.

Az sem igaz, hogy Petőfit országunk nagyjai semmi figyelemre nem méltatták s csak a kunyhók becsülték. Eötvös elég országnagy volt mind rangjára, mind politikai és irodalmi állására nézve és 1846-ban [!] ő írt egy egész cikket Petőfi mellett. Petőfi dalait éppen úgy énekeltek a szalonokban, mint másutt, midőn a negyvenes években a magyar dalok divatba jöttek s munkáit a hazafiasb magyar arisztokrácia éppen úgy ismerte, mint a középosztály és sokkal inkább, mint a szoros értelemben vett nép. Ha Petőfi csak a kunyhók kedvence lett

volna, Emich bajosan vette volna meg költeményeit örökre és semmi esetre sem adta volna ki oly díszesen.

Az igaz, hogy Petőfit sem kis, sem nagy úr, sem pedig a kunyhók lakója nem kínálta meg pénzzel, de azt Petőfi el sem fogadta volna. Azonban ilyenmő jutalomra talán az «Üstökös» sem gondolt. Petőfi munkái ügyében, csak egyszer folyamodott nem könyvárushoz, de az sem volt magánszemély; 1849-ben Kossuthnak, mint a magyar kormány elnökének, azt az ajánlatot tette, hogy 1848/49-ben írt költeményeit vegye meg az állam kinyomatás végett, minthogy a könyvárusok semmire sem vállalkoznak. Kossuth nem teljesítette Petőfi kérését, azonban később Szemere, a Csengery közbenjárására, megtett annyit, hogy «Honvéd» című költeményét megvette az állami pénztárból 500 forinton, kinyomatta és kiosztotta a hadseregben.

De elég erről ennyi. Soraim közlését kérve, maradtam teljes tisztelettel

Budapest, jún. 24-én, 1877.

Gyulai Pál.

VÁLASZ GRÜNWARD BÉLA ÚR NYILT LEVELÉRE.*

Bizonyára önmegtagadásunknak s a szerző iránti figyelmünknek adtuk jelét, midőn a fennebbi cikket e folyóiratba fölveltük. Senkitől sem vesszük rossz néven, legkevésbé a megbírált írótól, ha a *Budapesti Szemle* nézeteiben nem osztozik, bírálatait nem helyesli, sőt ellenbírálatra fakad. De hogy ez ellenbírálatokat éppen mi adjuk ki, amidőn annyi más lap van, amelyek örömet fölvesznek mindent, ami a *B. Sz.* ellen szól; hogy dolgozótársaink ellen írt és meggyőződésünkkel ellenkező cikkek közlését kötelességünknek tartjuk: azt ugyan jogosan tőlünk senki sem kívánhatja. Így lehetlenné válnék a szerkesztés, nemcsak elvi, hanem más tekintetben is. Az ellenbírálatok kiadása nem a kötelesség kérdése, amint sokan hiszik, hanem csak a figyelemé, amellyel a körülményekhez képest, valamely ügy vagy személy iránt viseltetünk.

Íme az ok, amiért önmegtagadással is kiadtuk Grünwald úr ellenbírálatát. De éppen azért óhajtjuk vala, ha jobban védi saját ügyét, ha ellenvetéseinket pontonként cáfolja, ha kevesebbet beszél magáról s többet arról, ami a dologra tartozik. Grünwald úr, mint író,

* Budapesti Szemle, 1878. 17. köt. 33. sz. 203—208. l., aláírva: *Gyulai Pál*.

egész áldozatnak képzei magát, pedig még eddig írói pályáján sokkal több méltánylattal találkozott, mint gánccsal; személyeskedésről panaszkodik, holott a *B. Sz.* bírálója csak munkájáról, írói egyéniségéről szolt s benne a magánszemélyt még távolról sem érintette; nagy önérzettel emlegeti, hogy a valót, a reális életet akarja *berevezetni* publicisztikánkba, mintha eddig minden magyar publicisza léha álmodozó lett volna; senkit sem tart jogosultnak munkája bírálatára, aki közvetlen tapasztalatok után nem ismeri a felvidéki viszonyokat, de ugyanakkor munkáját nemcsak a Felvidék, hanem az egész ország ismertetésének hirdeti, amelyet nem közvetlen tapasztalatok után ismer; némi úrias szenvelgéssel hánytorgatja, hogy ő nem professzionátus író, nem keres irodalmi sikert, nem kedveli a banális dicséreteket, nem bosszankodik a kedvezőtlen bírálatért, mintha bizony a bírálatot az író kedvéért írnák s nem a közönség számára valamely eszme vagy ügy érdekében.

Nem háborgatva Grünwald úr fennhéjázó képzelgéseit, áttérünk arra, ami ellenbírálatában inkább a dolgra tartozik.

Grünwald úr először is azzal vádolja a *B. Sz.* bírálóját, hogy ferdített, mondatait megcsontkította s olyasmiket fogott reá, amiket nem mondott vagy nem úgy mondott. Mi figyelmesen összehasonlítottuk a röpiratot a bírálattal, de Grünwald úr vádját nem találtuk alaposnak s minthogy vádja támogatására ő maga nem hoz fel semmit, fölmentve érezzük magunkat a további fejtegetéstől s mint ő, a figyelmes és elfogulatlan olvasóra bízunk az ítéletet.

Grünwald úr másik fontos vádja az, hogy a *B. Sz.* bírálójának lelkét nem kapta meg ellenállhatatlanul az

a nagy tény, amely a munka tárgyát képezi s a helyett, hogy ezzel foglalkozott volna, holmi kicsinyeskedésre vetemedett. E vádnak, ha van valami értelme, nem lehet más, mint az, hogy a bíráló nem a tárgyat bírálta, hanem a tárgyalást, hogy nem a tárgyalás szabatossága, ereje határozza meg valamely munka becsét, hanem a tárgy fontossága. E szerint igen könnyű volna a tudomány és irodalom bármely ágában kitűnő és remek munkákat írni s a kritikának nem volna más tiszte, mint vizsgáldni: vajjon elég fontos, nagyszerű-e a tény, amelyet valamely munka tárgyal, aztán lelkesülni rajta és lemondani a tárgyalás megítéléséről, mint kicsinyeskedésről. De vajjon a *B. Sz.* bírálója nem ismerte-e el a munka tárgyának fontosságát s vajjon nem éppen azért hibáztatta-e a tárgyalás modorát, túlságait, ellenmondásait, tévedéseit, mert méltatlanok a tárgy fontosságához s károsak éppen arra a célra nézve, amelyet a szerző el akart érni?

De Grünwald úr nemcsak kicsinyeskedéssel vádolja a *B. Szemlét*, hanem könnyelműséggel, tájékozatlansággal és nyegleséggel is. Mélyen sértve érzi magát, hogy rajza hűségét kétségbe hozta a bíráló; csodálkozik, hogy oly viszonyokról és állapotokról mert írni, amelyeket közvetlen tapasztalat útján nem ismer, amelyekkel abszolúte nem foglalkozott; hibáztatja a szerkesztőt, aki ily bírálatot nem átalott kiadni s azt hiszi, hogyha egy író, aki Afrikában nem járt, valamely afrikai híres utazó könyvéről így írna, bírálatát bizonyára visszautasítanók. Grünwald úr túlozni, kicsinyleni szeret mindent s ha heve elragadja, éppen úgy elfeledi a következetességet, mint nem tud különböztetni. Mondotta-e csak egy szóval is a bíráló, hogy Grünwald úr ez vagy amaz adata azért nem való, mert ő közvetlen

tapasztalat útján, vagy más forrásból máskép tudja a dolgot? Nem. A bírálatban egyetlen egy oly állítás sincs, amelyhez a Felvidék viszonyainak részletes ismerete volna szükséges, mint amennyi a Grünwald úr könyvében is található. A bíráló a való tényállást kereste. Ezt nem lelte meg a könyvben, nem azért, mintha a szerző valótlan akarna mondani, ezzel nem is gyanúsította, hanem azért, mert modorában van annyira túlozni, hogy ahol valamit fehérnek akar feltüntetni, ott mindent fehérre, a hol feketének ott mindent feketére fest. A bíráló a munka belső ellenmondásaiból indult ki s e szempontból hozta kétségbe a rajz hűségét s így bármely afrikai híres utazó könyvét is bírálhatja oly ember is, aki sohasem járt Afrikában. Grünwald urat elragadta az izgatói hev, ahol könyvében a magyar kormány gyámoltalanságát akarta bebizonyítani, oly nyomorútnak, tehetetlennek rajzolta a pánszláv pártot, amely egy csapással megsemmisíthető, ahol pedig a párt veszélyességét szándékozott kimutatni, oly ügyesnek, befolyásosnak és áldozatra késznek tüntette föl, hogy megsemmisítése éppen nem látszik oly könnyűnek. A párt terjedésének indokait is ily ellenmondóan magyarázza; hol tagadni, hol elismerni látszik a nemzetiségi eszmék és demokratiai intézmények hatását, sőt fennebbi nyílt levelében is egy tényt annyira általánosít, oly rózsás színben tünteti föl a dolgokat, mintha nem ő volna az, aki egész erejéből kongatja a vészharangot.

Ez ellenmondásokat hibáztatta a bíráló Grünwald úr könyvében s egyszersmind megróttá modorát, amely dúslakodik az elégedetlenségben, amelynek örömet látszik adni a zúgolódás korlátlan kiöntése, felfogását, amely az intéző férfiakban csak képtelen és tehetetlen

bábokat lát, amely nem akar ismerni nehézségeket, nem törődik az akadályokkal, könnyűnek hiszi minden magában helyes gondolat kivitelét s nem veszi semmibe azt a hosszú utat, amely egy helyes eszmét, ennek a politikai intézményekben megvalósításától elválaszt. A bíráló ez állítását indokolni is igyekezett és példát hozott fel a felekezeti kérdések kényességére nézve, amelyekkel a szerző könnyen szeretne elbánni.

Mindezt Grünwald úr mellőzi válaszában s cáfolat helyett gúnyos csodálkozását fejezi ki, hogy mily furcsa bíráló a *B. Szemle* bírálója, aki nem emel kifogást a munka alaptételei ellen, az orvosszereket is helyesli s mégis hibáztatja a munkát s éppen nem magyarázza meg azt a magasabb álláspontot, amelynek hiányát megróttá a szerzőben. Grünwald úr szerint, úgy látszik, csak a teljes méltánylat vagy a teljes hibáztatás a valódi kritika s azt a kritikát, amely a körülmények szerint hol méltányol, hol hibáztat, egészen haszontalannak hiszi. Valóban a bírálat helyeselte a munka alaptételeit és javaslatait, tudniillik, hogy a felvidéki tótságnál a nemzetiségi kérdés nem vált oly veszélyessé, mint az oláhok és rácok között, hogy elfajulásának elejét venni inkább lehet kilátásunk, hogy e célra elsősorban a köz-igazgatás erélyesb vezetéséről kellene intézkednünk s aztán a jövőre gondolva az elemi iskolákat és tanítóképző-intézeteket magyar szelleműekké alakítanunk át, de egyszersmind hibáztatta a felvidéki viszonyoknak zavart, egymásnak ellenmondó rajzait s azt a túlzást és szenvedélyességet, amelyet szerző egész munkáján elönt. Vajjon e két dolog ellenkezik-e egymással? A bíráló nagyrészt egyetértett a szerzővel az orvosszerekre nézve is, de hibáztatta a módot, amely szerint a szerző azokat alkalmaztatni kívánja, a részletekkel nem tö-

róddve, az akadályokat nem tekintve. Vajjon e két dolog nem összeegyeztethető-e? Vajjon nincs-e bennök kifejezve az a magasabb szempont is, amelyeket Grünwald úr teljességgel nem akar megérteni, tudniillik bizonyos tárgyilagosság, amely kiemelkedik a helyi tapasztalatok és érzelmek köréből, bizonyos behatóbb és nyugodtabb fölfogás, mely nem esik hol a pesszimizmus, hol az optimizmus zsákmányául.

Grünwald úr sokat emlegeti a reális életét, a tényleges viszonyokat, amelyekből kiindul és szánakozva tekint reánk, akiket ideológoknak tart. De nekünk úgy tetszik, hogy ő sokkal inkább ideológ, mint mi s Magyarországra reális viszonyait, legalább egy pár főpontra nézve, éppen nem veszi tekintetbe. Mindnyáján óhajtjuk a rendszerezesebb nemzeti politikát s a magyar állam eszméjének erősb érvényesítését, amennyiben viszonyaink közt lehetséges. De Grünwald úr szemei előtt mindig külföld leghatalmasabb államai lebegnek s ami ott lehetséges, nálunk is lehetségesnek hiszi. Hajlandó oly politikát javasolni, aminőt Bismarck követ Elzászban s a vallásfelekezetek iránt is hasonló eljárást követel, de igenis kirívó egyoldalúsággal csak a protestánsokra nézve. Grünwald úr tapasztalván, hogy a felvidéki pánszlávok a protestáns autonómiát saját céljokra zsákmányolják ki, az 1791 : XXVI. törvénycikket módosítani kívánja s fennlen hirdeti, hogy mennél nagyobb veszély a protestáns autonómia az államra nézve, az állam annál nagyobb veszély a protestáns autonómiára nézve. De, habár hasonló jelenséget tapasztal a katholika egyházban is, habár elmondja, hogy a pánszláv párt befolyást gyakorol a bécsi Pazmanæumban, kezében van a primás nagyszombati tanítóképző-intézete, hogy az esztergomi és nyitrai egyházmegyék tót részei-

ben akadálytalanul foly a pánszláv izgatás, mindamellett nem az illető püspököt támadja meg, hanem csak a kormányt, hogy miért nem figyelmezteti őket kötelességükre s éppen nem hajlandó Bismarck-féle rendszabályokat ajánlani a katolikus püspökök irányában. Következetes politika-e ez s vajjon a protestánsok irányában annyira ki van-e merítve minden eszköz, hogy bajainkat még felekezeti viszályokkal is sokszorozzuk?

Nem akarunk Grünwald úr nyílt levelének minden pontjára válaszolni, csak a legfőbb pontokban védjük e folyóiratot és bírálóját.

Grünwald úr azt mondja, hogy mi rossz néven vetjük Bittóval, Szapáryval és Tiszával való megelégedését. Ez nem áll, mi csak Andrássy torzképét nem helyeseltük. Ha csak abból ítéljük meg államférfiainkat, hogy a Felvidékre nézve mit és mit nem tettek, akkor Deák bizonyára éppen úgy eltörpül Grünwald úr szerint Bittó előtt, mint Andrássy szemben Szapáryval. De hogy Andrássy miniszterelnöksége alatt is történt valami a Felvidék érdekében, azt a Grünwald úr könyvéből is kimutathatni. A felvidéki középiskolák hazafias szellemét általában dicséri Grünwald úr is és elismeri, hogy mindjárt a magyar minisztérium megalakulásakor elmozdítottak belőlök a pánszláv érzelmű tanárok, azt is elismeri, hogy a kiegyezkedés tette lehetővé a nemzetibb politikát s így Andrássynak e tekintetben is érdemei vannak. De Andrássy mint közös miniszter szintén befolyt arra, hogy Bécsben a föderáció felé hajló államférfiak felül ne kerekedhessenek, amit bizonyára a Felvidék érzett volna meg leginkább.

Egyébiránt mi nem védjük államférfiainknak se mult, se jelen mulasztásait a felvidéki ügyekre nézve, a

közigazgatás erélyesb vezetését is óhajtjuk, de azt hisszük, hogy különbség van az erély és erőszak között, valamint a tevékenység és meggondolatlanság között is s a nehézségek megvetése nem egy legyőzésökkel. Szívesen elismerjük Grünwald úr könyve jó oldalait, méltányoljuk tehetségét és buzgó hazafiságát, sőt őszintén köszönjük, hogy a kérdést szőnyegre hozta s nagy körben figyelmet ébresztett iránta. De újra ismételjük, ha rossz néven veszi is Grünwald úr tanácsainkat, hogy bizonyos tárgyilagosság, némi nyugodtabb felfogás nem fog ártani neki, ha akár író, akár államférfiú, akár csak izgató akar is lenni. S ha Széchenyire hivatkozik, mi is ugyanezt tesszük s ajánljuk figyelmébe Széchenyinek 1842-ben az Akadémiában elmondott beszédét, amely szintén a nemzetiségi kérdésről szól s az óvatosságot és eszélyt teljességgel nem tartja ideológ kozmopolitizmusnak.

A SZERKESZTŐ JEGYZETEI VOLF GYÖRGY VÁLASZÁRA.*

Minden csonkítás nélkül, egész terjedelmében veszi itt az olvasó Volf úr válaszát, amelyet éppen oly gőgös önteltség és durva hang jellemez, mint majd minden polémiáját. A dolog érdemére nézve V. jegyű bírálónk bizonyára meg fogja tenni észrevételeit, ha szükségesnek látja, azonban a magunk részéről egyet-mást addig sem hagyhatunk szó nélkül.

Volf úr nagy ortológus és évek óta a legharsányabb hangon hirdeti a *Nyelvőrben*: ne újíts, magyar, de úgy látszik, hogy más tekintetben nagy kedvelője a gyökeres újításoknak. Meg akarja változtatni nemcsak a magyar, hanem a külföldi irodalmaknak egy régi szokását, amúgy könnyedén elítélve az irodalmi névtelenséget és Schopenhauerrel gyávának, nyomorultnak, becstelennek nevezve mindenkit, aki névtelenül írt, ír és írni fog. S ez még nem elég. Úgy látszik, a polémiában is némi új szokást akar meghonosítani. Szerinte először is szükséges, hogy a polémikus dicsérgesse a maga nagy szellemi erejét, tudományát; másodszor másban némely nem teljesen szabatos kifejezést, de amelyek a dolog lényegén mit sem változtatnak, ráfogásnak, ha-

* Budapesti Szemle, 1879. 21. köt. 42. sz. 425—434. l.,
aláírva: Szerk.

misításnak bélyegezzem, azonban magát följogosítva érezze a valóságos ráfogásra is; harmadszor ellenfelét folyvást bosszúállónak, személyeskedőnek, igazságtalannak, illetéktelennek nevezve, csak arról szóljon, amit fölvilágosítani vagy megcáfолhatni vél, de a sokkal számosabb és lényegesebb ellenvetésekről teljesen hallgasson s mintha azok figyelemreméltók sem volnának, packázva vesse oda: minderre nem érek rá, inkább ráhagyom, hogy neki legyen igaza. Íme, az ósdi és újító Volf kettős arca! De úgy hisszük, hogy Volf úr ortológiája minden ízetlenségével együtt hamarabb válhatik a stiliszták katekizmusává, mint irodalmi újításai a kritika kodexévé.

Volf úr az irodalmi névtelenséget gyalázatos visszaélésnek tartja s azt mondja, hogy ezért mindeddig csak korlátoztságot vágtak a fejéhez, de igazi, elfogadható okot egyetlen egyet sem tudtak mondani. Nem tudjuk, hogy Volf úr mikor és hol fejtette ki elméletét a névtelenségről, de azt tudjuk, hogy a névtelenség védelmére nálunk is, másutt is sok mindent összeírtak s hoztak föl oly okokat is, melyeket ha Volf úr bölcsesége nem fogadhat is el, de megcáfолásuk nem ellenkeznék méltóságával. De vajjon ő maga mily okokat hoz föl a névtelenség ellen? Szerinte a névtelenség mindig gyanús, a bírálók rendesen azért hallgatják el nevöket, mert az olvasó ítéletén erőszakot akarnak elkövetni vagy egyenesen nem igazat, vagy csak módjával igazat szeretnének vele valóságos és teljes mértékű igazság gyanánt elfogadtatni, vagy ha az igazságot tiszteltben tartják is, azt nem magáért, hanem valami mellékes célból szolgálják s éppen azért rejtik el nevöket, mert jól tudják, hogy szíve szándéka ítéli el az embert. Szerinte a névtelenség káros mind az irodalomra, mind az íróra

nézve. Annak silányítja tartalmát, mivel gondolatok helyett pajtáskodással és személyes herce-hurcával tölti meg, ennek tompítja és sokszor megrontja erkölcsi érzékét, mivel fölmenti a személyes felelősség alól. Egy szóval a névtelenség valóságos átka az irodalomnak, mert csak a pajtáskodásnak, személyes bosszúnak s minden néven nevezendő egyéb alávalóságnak szolgál menedékül. Volf úrban a névtelenség gyűlölete valóságos mánia. Neki a névtelen bíráló hiába szolgálja a teljes igazságot, már névtelenségénél fogva gyanús és szándéka nem lehet tiszta, ellenben, aki aláírja nevét, ha nem szolgálja is az igazságot, bizalomkeltő és tiszta szándéka minden kétségen felül áll. Azt látszik hinni, hogy a hírlapirodalom és kritika minden bajának a névtelenség az oka s mihelyt aláírja nevét az író, megszűnik minden fölületesség, igazságtalanság és pajtáskodás. De vajjon van-e valami lényeges különbség a legkitűnőbb magyar kritikusok és hírlapírók aláírt és névtelen vagy álnévű dolgozatai között s ha van, a névtelenség-e ennek az oka? Kölcesey, Vörösmarty, Bajza, Erdélyi, Arany stb., gróf Desseffy Aurél, báró Eötvös, Kemény, Deák Ferenc stb. mindnyájan írtak névtelenül vagy álnévvel s névtelen és aláírt cikkeik ész és jellem tekintetében általában véve egyértékűek. Hiába nevezi el őket Volf úr Schopenhauer szájával gyáváknak, nyomorútnak, becsteleneknek, e tekintetben már ítelt fölöttük az idő. S vajjon, ha a jelent tekintjük, bölcebbé válnék-e báró Kaas Ivor, ha mindig aláírná cikkeit és dühöngőbbé-e Verhovay, ha eltitkolná nevét? Szana Tamás és Irmei Ferenc több együgyűséget írnának-e névtelenül, mint írnak nevök alatt s vajjon magának Volf úrnak fönnebb közlött és aláírt cikke, bárminő tekintetben, fölötte áll-e V. jegyű dolgozótársunk bírálatának?

Azt a bűverőt, amelyet Volf úr a névalírásnak tulajdonít, mi sehol sem tapasztaltuk.

Azonban nem akarjuk félreérteni Volf urat. Állításaiból ugyan logikaian következik mindaz, amit megcáfolni igyekeztünk, de ő tulajdonkép nem ezt akarta mondani, hanem azt, hogy mindennemű írói és kritikai fogyatkozás, tévedés, sőt bűn kifejlődésére sokkal kedvezőbb a névtelenség, mint az ellenkező, mert az író tölmenti a személyes felelősség alól. De vajjon a névtelen cikkért, bírálatért vagy könyvért senki sem felelős-e s a szerkesztő és kiadó felelőssége sok tekintetben nem korlátozóbb, mérséklőbb-e, mint magáé az íróé? Minden szerkesztő és kiadó sokkal nehezebben ad ki névtelen, mint aláírt cikket vagy könyvet, mert ezért kevésbé felelős, amazért pedig a felelősség egész súlya reá nehezedik. Éppen azért szerkesztő és kiadó sokkal szigorúbbak minden ily esetben, az írók pedig engedékenyebbek s könnyebben állnak reá módosításokra, sőt kihagyásokra is. Mindez a névtelenség természetes következménye, amelyet Volf úr éppen nem vesz tekintetbe. Éppen azért, ha a névtelenséget elítéljük, vagy éppen törvénnyel tiltjuk, elegendő ok nélkül korlátozzuk a vélemény szabadságát. Nemcsak arra van jogunk, hogy gondolatainkat, véleményünket szabadon közöljük, hanem arra is, hogy oly módon és alakban közöljük, ami természetünknek, ízlésünknek és körülményeinknek leginkább megfelel. Azt, aki névtelenül akar írni, ugyan miért korlátozza az állam és társadalom, midőn sértett érdekeiért mindig feleletre vonhatja a szerkesztőt és kiadót, akik az íróért teljes felelősséget vállaltak? Az írók részint azért írnak névtelenül vagy álnév alatt, mert nem bíznak eléggé magokban, félnek a szégyentől, bár néha váratlan nagy sikert vívnak ki, részint pedig

azért, mert mint politikai cikkírók és kritikusok, természetők miatt vagy állásuk és körülményeiknél fogva nem akarják magokat kellemetlenségnek, bajnak vagy éppen veszélynek kitenni. Már Bajza megmondotta, hogy vannak éles, mélyítéletű, nagy tudományú emberek, de mindemellett is tartózkodók, félénkek, néha pedig túlságig szerények, kiktől önszemélyökben vagy nem hallhatni semminemű ítéletet, mert hallgatnak inkább, hogysem valakivel összeütközzenek vagy legalább való, őszinte ítéletet nem. S vajjon az ily férfiaktól Schopenhauernek Rousseautól kölcsönzött paradoxonai kedvéért megfosszuk-e az irodalmat? S ha a névtelenség elítélésével el tudnánk is nyomni némely léha és nem tiszta forrású cikket, nem nyomnánk-e el komoly és nemes törekvéseket is? De mit használna az elnyomás, midőn az aláírt léha és rosszakaratú cikkekben azután sem volna hiány? Volf úr szűk ajtót akar nyitni a komoly és nemes törekvésű íróknak, ellenben tág kaput tár a léháknak és rosszakaratúaknak, akik rendesen tolakodók és szemérmetlenek. Minden korban írtak névtelen vagy álnevű könyveket, cikkeket, kritikákat s írni fognak ezután is s ami a dolgok kényszerűségéből foly, azon nem vehet erőt semminemű filozófusi önkény vagy rossz kedv szülte szofizma.

Volf úr el akarná hitetni velünk, hogy az összes külföldi, sőt a magyar irodalom is elítéli a névtelenséget s kiirtására törekszik. Ez éppen nem áll. Az írók most is, mint régen tetszésök szerint névvel vagy névtelenül írnak s a kiadók és szerkesztők nem igen hajlandók, saját érdekek ellen, elvkérdessé fűjni föl e kérdést. A magyar irodalomban most is éppen oly divatos a névtelenség vagy álnevűség, mint ezelőtt negyven évvel s csak egyetlen folyóiratot tudunk, amely elvül lát-

szott kitűzni a névtelenség kiküszöbölését. Ez a *Nyelvőr*, de amidőn kénytelen volt vele, mégis közlött álnevű cikket, sőt újabban nem retten vissza a névtelen cikkek közlésétől sem s így Volf úr saját fészket gyalázza meg, midőn a névtelenségre a bectelenség bélyegét akarja sütni. Angolországban mindig szokásos volt a politikai cikkek, röpiratok, tudományos és irodalmi bírálatok névtelen írása s bizonyítja, hogy a névtelenség éppen nincs szoros kapcsolatban a sajtószabadság és nyilvánosság kérdésével. Angolország sajtója és alkotmánya régóta a legszabadabb s írói mégis folyvást gyakorolják a névtelenség jogát. Volf úr fölhozza, hogy az *Academy* és *Fortnightly Review* mindig megnevezik közleményeik íróit. Senki sem tiltja, ha az íróknak úgy tetszik. De a *Times*on kezdve a legjelentéktelenebb napilapig nem névtelenek-e az angol politikai cikkek? S a szemlék, magazinok, hetilapok legtöbbjében nem találunk-e névtelen közleményeket s a legrégibb és legtekintélyesebb angol szemle az *Edinburgh Review* minden közleménye nem névtelen-e? A német irodalomról Volf úr azt jegyzi meg: mindenki tudja, hogy itt a kritikusok mindig megnevezik magokat s elég a *Jenaer Literaturzeitung*ra hivatkoznia. Óhajtjuk, hogy Volf úr nyelvtörténeti adatai biztosabbak legyenek, mint az irodalomtörténetiek. Ott a *Literarisches Centralblatt* s még egy csoport irodalmi és kritikai lap, szemle, melyek számos névtelen bírálatokat közölnek; a német politikai lapok mellékletei és tárcái szintén telvék névtelen cikkekkel. Franciaországban törvény tiltja a névtelenséget, de, ha jól emlékszünk, e törvény III. Napoleon önkényének szüleménye, aki nem elégedett meg a kiadóval és szerkesztővel s az írón is bosszút akart állani. De azért álnevű könyvek és cikkek itt is jelentek meg s olykor nem a

szerzők írták alá cikkeiket, hanem oly írók, akik a felelősséget elvállalni készek voltak. Minden rendszabály, amely az irodalom és zsurnalisztika természetével ellenkezik, eredménytelen és megbosszulja magát.

Szint ily alaptalanok Volf úrnak azon vádjai is, melyekben V. jegyű bírálónkat ráfogással, hamisítással igyekszik megbélyegezni. Volf úr a *Nyelvemléktár* IV. kötete előszavában ezt írja az *Érdy-kódex* szerzőjéről: «Egy pár adatból azt következtetem, hogy déli Magyarországon élhetett vagy talán oda való volt. Ilyen az, hogy Prologusában Szlavóniát közel helyhezi s a szlavón vallásos irodalmat különösen kiemeli. Ilyen továbbá az is, hogy a *szerencse* szó néha éppen úgy, mint déli íróinknál mindig *szerencsa* alakban fordul elő. Ilyen végre még az, hogy egy helyen a *kutya* szót gunyhó értelemben használja, amit csak valamely délszláv dialektusból sajátíthatott el, mert az éjszakiakban e szó tudtommal nincs meg; a déliek közül magam az illyrből ismerem». Bírálónk e helyre ezt jegyzi meg: «Nyelvészeti ismerete is hiányos lehet annak, ki a IV. kötet előszavában azért gondolja délvidéki írónak az *Érdy-kódex* íróját, mert *szerencse* mint mondja, déli íróinknál általában mindig *szerencsa* alakban fordul elő. Ha az Akadémia nagy szótárába tekint, megtanulja, hogy ez alak Ilosvainál s Szalay 400 levelében is található. Azt pedig tartozott volna tudni, hogy Tinódinál és Illésházyánál is megvan. Ezeket pedig déli íróknak nem nevezheti».

Volf úr ezért nagy zajt üt, ráfogást, hamisítást emleget, mert ő nemcsak a *szerencsa* szóból következtette az *Érdy-kódex* írójának déli származását, hanem két más körülményből is s ezeket bírálónk mellőzte. De vajjon megtámadta-e a bíráló Volf úrnak két más bizonyítékát, nemcsak e harmadikat hibáztatta-e s nemcsak e harma-

dikből következtette-e nyelvészeti ismerete hiányos voltát? Megengedem, hogy bírálónk szabatosabban szól vala, ha így ír: Volf úr azért is gondolja déli írónak stb., de az is, ahogy írt, a dolog lényegén mit sem változtat s Volf úrnak éppen nincs joga ráfogást, hamisítást emlegetni.

A második ráfogás, hamisítás a következő volna: Volf úr a *Nyelvemléktárnak* ugyancsak IV. kötete előszavát így végzi be: «Több (hiba) nem igen lehet, mert a kész nyomtatványt még egyszer gondosan betűről-betűre összevettem az eredetivel. Kérem az olvasót, hogy a kijelölteket használat előtt kijavítani s a netalán észre nem vetteket elnézni szíveskedjék». Bírálónk bővebben kiterjeszkedvén a másolási és sajtóhibákra s különösen megróván azt az eljárást, hogy előbb kinyomatták az első kötetet a Gévay és Jászay másolatai után s csak akkor jutott eszökbe meghozatni az eredetit, így folytatja fejtegetését: «Volf úr a IV. kötet vége felé egész fideliter mondja: több (hiba) nem igen lehet, azután kéri az olvasót, hogy az észre nem vetteket igazítsa ki. Ez kissé nevetséges dolog. Ugyan kérem, miből, micsoda hozzávetéssel igazítsuk ki stb». Volf úr egész méltatlankodva kiált föl: «Az van-e itt mondva, amit a bíráló mondat velem vagy más? És ha más, mit gondoljunk a bírálóról? Nem szándékos hamisítás-e az, ami itt elkövetett?» Bizony nem szándékos hamisítás, sőt szándéktalan sem. Lehet-e valamely másolási vagy sajtóhibát elnézni, ha észre nem vettük s ha észre vettük, nem igyekszünk-e kiigazítani? A bírálónak, Volf úr kérése logikai következményeit kivonva, joga van fölkiáltani: a Volf úr által észre nem vett hibákat miből, honnan, micsoda hozzávetéssel igazítsuk ki?

Jól mondja bírálónk Volfról, hogy nem gondol a

kicsiségekkel, ha akarja, de a kicsiségekből nagy dolgot tud csinálni, ha akarja. Íme, kicsiségből mily hamar tud nagy ráfogást, hamisítást fölfújni s mily kicsibe veszi azt, ha maga úgy mellékesen valóságos ráfogást követ el. Válaszában több helyt fitymálón emlegeti bírónk ítélőtehetségét s a többek közt azt jegyzi meg róla : «Hogy a bíráló írás- és hangtani nézeteket akar a kódex-ekből elvonatni (198. l.) és mégis úgy szeretné kiadatni, ahogy a *Régi költők tára* van kiadva (190. l.), tehát a mai ortográfiával, az mutatja, hogy maga sem tudja, mit akar». Bírálónk sehol egy szóval sem hibáztatja a kódexeknek eredeti ortográfiával való kiadását, sőt az ortográfia kérdését föl sem hozza. Amire Volf úr hivatkozik, az egészen mást jelent. Bírálónk azt hibáztatja, hogy a *Nyelvemléktár* kódexeinknek csak foto- vagy inkább telegráfja, amely közli a megértett és meg nem értett szokat és sorokat, értelmező, magyarázó jegyzetek, szótár stb. nélkül és amaz idézett helyen azon csodálkozik, hogy a Nyelvtudományi Bizottság ezt így akarta vagy eltúrte, holott Sziládyval nem így adatta ki a költőket, hanem *értelmező, magyarázó jegyzetekkel, szómutatóval* stb. Amint Volf úr fölfogja bírálónk hibáztatását, kétszer is ismételve, az már a dolog lényegébe vág s valóságos ráfogás.

A keményhangú Volf úr, aki saját kíméletlenségét nagyrabecsüli, bírálónknak hangján is megbotránkozik és szemünkre hányja, hogy e személyeskedő bírálatot a *Budapesti Szemle* ugyanazon számában adtuk ki, amelyben megróttuk némely politikai lap durva hangját. Annyi való, hogy a bírálatban van itt-ott élesség, de nincs durvaság. Volf úr különösen kiemeli, hogy az indulatos bíráló nem igen válogat a kifejezésekben s öt eszetlennek, pontosságát pedig butának nevezi. Ama

sorok, melyekre Volf úr hivatkozik, így hangzanak : «A IV. kötet 15. l. ezt mondja : „A jelen kiadás kódexünket hű másolatban közli s így az eredetinek nemcsak ortográfiáját, hanem még íráshibáit is meg kelle tartanunk’. Így könnyebb is volt. Meg sem kellett érteni, csak értetlenül adni odább. De nem szégyelletes dolog-e az, a tökéletlenségek eszetlen közlőjévé lenni ? Nem szégyen-e, hogy csak egy szerény jegyzetben sem vet hozzá gyanítást arról : mi lehet az a sok tarka-barka alak s miképpen kell kibonyolítani egyik-másik összezavart, érthetetlen, utavesztett mondatot ? Mit gondoljunk, mi oka lehet e buta hűségnek, micsoda lélekkel adhatni mindezt így a magyar olvasó és éppen nyelvtanuló közönség, tanuló, tanító kezébe ?» Ez idézetből látszik, hogy az *eszetlen*, *buta* kifejezés az elvre, a kiadás rendszerére vonatkozik s nem Volf úr személyére. Ellenben Volf úr válaszában folyvást a bíráló személyét illeti a legbecsmérlebb kifejezésekkel s nemcsak tehetségét, tudományát támadja meg, hanem egész erkölcsi lényegét. A bosszúállás tényének bélyegzi a bírálatot, kutatja a személyt s megállapítja, hogy ellene egy egész összeesküvés alakult : van egy bűnszerző, aki kigondolta a bosszút és adatokat szolgáltatott, egy orgyilkos, aki stílusba öntötte az egészet s végre egy szerkesztő, aki mindezt készségesen elősegítette. Csodálkozunk, hogy Volf úr nem hozta föl a szedőt is, aki a bírálatot kiszedte, a korrektort, aki kijavította, a Franklin-Társulatot, amely kiadta, az expeditort, aki szétküldte s az olvasót, aki el merte olvasni. S ily orgyilkosság fényes nappal történt Budapesten, a rendőrség szemeláttára. Iszonyú!

Nekünk Volf úr válaszában az tűnt föl leginkább, hogy egész crimen læsæ majestatisnak tartja azt, hogy

őt megbírálni merték és nem kedvezőn. Mintha ilyesmit tárgyilagos író, tisztességes ember nem követhetne el, csak elfogult elme és bosszúért lihegő szív. S vajjon, ha így állana is a dolog, megfosztaná-e az minden becsétől a bírálatot s nem-igazzá tenné-e ami benne igaz? Mi azt hisszük, hogy a kritikára nem egy esetben reállik az, amit Mephisto mondott Faustnak, amikor ez azt kérdezte tőle, hogy ki ő:

Ein Theil von jener Kraft,

Die stets das Böse will, und stets das Gute schafft.

Mi több joggal emlegethetnők a bosszút, ha nem találunk oly nevetségesnek. Alighogy a *Szemlében* megjelent a *Nyelvemléktár* bírálata, a *Nyelvőr* tüstént nekünk rontott, hirdetve, hogy mi hibásabb kiadó vagyunk, mint Volf, mert az általunk szerkesztett *Olcsó Könyvtár* Daykájában e sorokban: «Ha ütsz ismét te boldog óra? Ha fordul végezésem jóra? (*Esdeklés.*) Hazám, ha ügyelsz majd tulajdon kincseidre? Ha vonsz örök homályt balhimezéseidre?» (*Vitéz Imréhez*) a ha-t *hah*-ra javítottuk, nem tudva a *ha* köztöszónak, mint névmásnak független kérdő használatát, *mikor, mely időben* jelentéssel, pedig megtanulhattuk volna ezt a Ballagi szótárából, Simonyi nyelvtanából, Aranytól: «Oh nemzetem *ha* fognád elfeledni, hogyan viselte súlyos nyavalyád?» Vörösmartytól: «Csaták miatt *ha* nyughatol, oh ifjú szép hazánk?»

A *Nyelvőr* egy kissé mohón kapott az alkalmon; ennyit Ballagi és Simonyi nélkül sem nehéz tudni. Ha figyelemre méltatta kiadásainkat, tudhatná, hogy mi, ha javítunk, a régi írók szövegén, azt mindig megemlítjük jegyzetben; másodszor mi kiadtuk Vörösmartyt is s ha ott a *ha*-t nem javítottuk ki *hah*-ra, bizony ezt

Daykában sem akarhattuk s itt valamely figyelmetlenségnek kellett okozni a hibát. Úgy is történt. Daykának két kiadása van: a Kazinczyé és a Toldyé, ez utóbbi a jobb, mert Toldy az eredeti kéziratból visszaállította a Kazinczytól itt-ott önkényesen megváltoztatott szöveget. Mi azért a Toldy kiadásából szedettük ki a munkát, s midőn az egész ki volt szedve, a revíziót odaadtuk segédünknek, hogy hasonlítsa össze a Kazinczyéval, részint az írásjelek, részint a Toldy kiadásába becsúszott nyomdahibák miatt. Segédünk kijegyezte a revízió ívére az eltéréseket, amelyekből némelyt megtartottunk, némelyt elvetettünk. A Kazinczy kiadásában a kérdő *ha* mindenütt *há*-val van jegyezve s azt segédünk mindenütt *hah*-ra javította. Ez figyelmünket vagy elkerülte vagy utána akartunk járni, hogy Kazinczy mit értett ama jel alatt s valami közbe jövén, feledésbe ment az egész s így maradt benne a hiba. De akárhogy történt, a hiba hibának marad s a *Nyelvőr* jól tette, hogy nem hagyta szó nélkül, akár bosszúból tette, akár ügyszere-
tetből. Volf úr is jobban tenné, ha nem emlegetné annyit a bosszút. Ezzel nem lehet lefegyverezni a kritikát, sem félrevezetni a közönséget. Ami helyes és igaz, helyesnek és igaznak marad akárki akármely indokból mondja, névvel, vagy névtelenül s tökéletesen mindegy a *Budapesti Szemlében* jelen-e meg vagy a *Nyelvőrben*.

A SZERKESZTŐ JEGYZETE.*

Íme, egész terjedelmében közöljük dolgozótársunk polémiáját bírálói ellen, bár azt hisszük, hogy nem éppen szükséges oly cikkekre válaszolni, melyekben majdnem oly kevés a valódi tárgyismeret, mint a komoly meggyőződés. De ha már kiadtuk e polémiát, a magunk részéről sem nyomhatunk el egy pár megjegyzést.

A magyar hirlapirodalom néha oly sajátságos képet tár elénk, minőt a szatirairó sem gondolhatna ki jobban. Ilyen ez is. Kossuth egy könyvet ír, melyben Deákot csempészőnek nevezi, s az újabb közjogi intézményeinket megállapító 1867 : XII. törvényeikről pedig azt hirdeti, hogy annak egész alapja történeti falsum. Ez állítás annyira új, oly hallatlan, hogy minden esetre megérdemelt volna politikai hirlapjainktól egy pár megjegyzést. S mi történik? Egyetlenegy politikai lap sem szólal fel. Hallgat az *Ellenőr*, *Pesti Napló* és *Lloyd*, hallgat mindenik. Ugyanakkor egy fiatal kritikus egy elég objektív tanulmányt ír Jókairól, mint regényíróról s tüzetesen és rendszeresebben igyekszik kifejteni azt, amit már több kritikus megjegyzett s a műveltebb közönség is rég érez, tudniillik, hogy Jókainak a pszichológia nem erős oldala. S mi történik? Néhány politikai

* Budapesti Szemle, 1881. 26. köt. 53. s. 319—320. .., aláírás nélkül.

lap, mintha összebeszélt volna, felzúdul s oly zajt üt, mintha valaki a magyar alkotmány alapját támadta volna meg, vagy a Deák emlékét akarná meggyalázni. A *Lloyd*, mint a nemzeti becsület védője lép föl, az *Ellenőr* a lángészen történt sérelmet bosszulja meg, a *Pesti Naplót* sem hagyja alunni a nagy ártatlan igazság és síkra lép a hallatlan igazságtalanság ellen. Egyszerűen főbb politikai lapjaink egy pár napig legfontosabb kérdésnek tartották, hogy Jókai pszichológiai nagyhatalmasságát egyesült erővel megvédjék. Hát nem nevetséges-e ez?

Mi harminc év óta sok társaságban megfordultunk, néha olyanokban is, melyek esztétikai tekintetben műveltebbek voltak, mint a *Lloyd*, *Pesti Napló* és *Ellenőr* szerkesztőségei, de sohasem hallottuk, hogy valaki Jókait, mint pszichológot, különösen kiemelte volna. Legőszintébb tisztelői is ez oldalról nem tartották erősnek s egészen más oldalról méltányolták. Szerették benne az elbeszélő stíl ritka bájait, a rajz és színezet élénkségét, a leleményes kalandokat, a humoros ötletek és genreképek gazdagságát s ezekért sok mindent megbocsátottak neki. Lélektani botlásait, a jellem- és korrajz szembezőkő, olykor botrányos hibáit inkább csak menteni igyekeztek, mint igazolni, de sohasem dicsekedtek velők, mint fényoldallal. Sőt újabban ez őszinte tisztelők is sokallani kezdik, hogy kedvencök mennél többet ír, annál kevesebb tiszteletben tartja a fizikai és erkölcsi lehetőség határait.

Valóban óhajtható volna, ha a *Lloyd*, *Pesti Napló* és *Ellenőr* e felfogás tévességéről mielőbb felvilágosítanák a magyar közönséget és kritikát, de nem Asbóth- és Keszler-féle fecsegésekkel, hanem alapos tanulmánnyal, részletes analízissel. A *Lloyd* egyszersmind Németország-

got is fölvilágosíthatná, mert mi nem ismerünk valamirevaló német kritikust, aki Jókai pszichológiáját erősnek tartaná. Legalább Schmidt Julián, aki porosz-német fensősége érzetében egész leereszkedéssel igyekszik méltányolni Jókait, pszichológiáját meglehetősen gyöngének találja. Világosítsa őt fel a *Lloyd*, védje meg nemzeti becsületünket, az *Ellenőr* és *Pesti Napló* pedig győzzék meg a magyar közönséget arról, hogy Jókai regényeiben tulajdonkép nem az a jó, amit benne leginkább élvezhetni, hanem az, ami nem igen élvezhető: az affektált szenvedélyek s a lélektani abszurdumok — és tegyék tönkre a *Budapesti Szemlét*, mely mindezek becsét már húsz év óta nem hajlandó elismerni.

A NYELVŐR ÉS A BUDAPESTI SZEMLE.*

A *Nyelvőr* utolsó száma (1881. XII. füzet) oly nagy zajjal ront reánk, mintha valami csínyen kapott volna bennünket, pedig ha csínyről lehet szó, nem mi, hanem ő követte el. A dolog igen egyszerű, bár azt a *Nyelvőr* mindenkép összebonyolítani törekszik. Általában természetesen a *Nyelvőr*nek, hogy minden kis dologból minél nagyobbát csináljon, az egyszerűt cigányosan elcifrálja, egész szenvedéllyel támadjon és dulakodjék, de a legcsekélyebb támadást is rossz néven véve, üldöztetését panaszozza. De térjünk a dologra.

A *Nyelvőr* egyik számában (1881. IX. füzet) Bánóczi Greguss *Költészettanát* ismertette. A könyv fény- és árnyoldalairól nem tudott vagy nem akart semmit mondani, hogy mégis mondjon valamit, idézett belőle, de oly hibás fölfogással, annyira megcsönkítva, hogy annak, amit az író mondott, éppen ellenkezője következett belőle és fennen hirdette, hogy mindez a *Nyelvőr* szellemében van mondva. Az idézet főpontja ez: «A költői szabadságot rosszul értelmezik, akik a költő azon szabadságának tekintik, hogy a vers kedvéért hibát követhet el, midőn tudniillik a vers rákényszeríti, hogy például az *ik*-es igét *ik*-telenül ragozza, *karcmat* helyett

* Budapesti Szemle, 1882. 29. köt. 61. sz. 173—176. l., aláírás nélkül.

azt mondja *karom*, tájszókat, népies kiejtéseket, szókatlan szórendet, inverziókat engedjen magának». A *Budapesti Szemle* erre fölszólalt, a Greguss könyvéből egész terjedelmében lenyomatta az idézett helyet, kimutatta az ismertető tévedését s visszautasította a *Nyelvőr* szellemének ez újabb nyilatkozatát, mely éppen oly ellenkezésben áll a dolog természetével, mint nép- és műköltészetünk öt százados gyakorlatával.

S mit tesz a *Nyelvőr*? Azt mondja rólunk: «a gyanúsítás szomorú fegyveréhez nyúlva, a legkétségtelenebb tényeket elcsavarjuk, csakhogy a közönségben fölszíthassuk ellene a netán már hamvadóban levő bizalmatlanságot». S mivel bizonyítja be mindezt? Először is elismeri, hogy Bánóczy csakugyan csonkán idézett s idézetének az az értelme van, amit mi megtámadtunk s amit most maga a *Nyelvőr* sem helyesel. De hisz ezzel éppen ellenkezőt bizonyít be, mint amivel bennünket vádol. A vád elesik s nincs helye többé a vitának. Mind egy, azért mi mégis gyanúsítottunk s elcsavartuk a legkétségtelenebb tényeket, mert a *Nyelvőr* azt hiszi, úgy akarja; aki oly lehetetlen dolgot is lehetőnek hisz, hogy nyelvünket vissza lehet erőszakolni a Kazinczy előtti korra, az bizony ily csekély lehetetlenségen fönn nem akad.

A *Nyelvőr* a következő okoskodással hiszi bebizonyíthatónak vádját: az nem változtat semmit a dolog véleményén, hogy dolgozótársa félreértette a Greguss könyvét, csonkán idézett belőle s megtiltott a költőknek oly dolgokat, melyek mindenha szabadosak voltak; mert az alaptétel, tudniillik, hogy nincs költői szabadság, a nélkül is megáll és ez, nem pedig a magyarázat veendő a *Nyelvőr* szelleme nyilatkozatának. Különös, nagyon különös. Az egész könyvismertetésben, valamint a

csonka idézetben is egy szó sincs arról, hogy nincs költői szabadság, hanem csak arról, hogy némelyek hibásan fogják föl a költői szabadságot. Hogyan állhat meg tehát a *Nyelvőr*nek egy oly tétele, melyet nem is vitatott? S az a tétel, melyet tulajdonkép vitatott, hogy némelyek hibásan fogják föl a költői szabadságot, hogyan lehet helyes, midőn a magyarázó példák azt mutatják, hogy a dolgot teljesen félreérti? Egyébiránt az a kérdés, hogy van-e, nincs-e költői szabadság, attól függ, hogy mit értünk alatta. Jóraivaló költő eddig sem értette alatta azt, hogy a költőnek szabad megsérteni a nyelv legsarkalatosabb törvényeit, hanem csak azt, hogy különbség van a költői és prózai nyelv között s amabban némely oly megnyujtások, rövidítések, kettőztetések, összevonások, csonkítások, archaizmusok, szoloecizmusok, inverziók is szabadosak, melyeket emez kevésbbé, vagy éppen nem vehet igénybe. S e szabadságot is mindig a nyelv természete és szelleme korlátozza, azért ami egyik nyelvben szabad, nem következik, hogy a másikban is szabad legyen. Nálunk nem Kazinczy volt első hirdetője a költői szabadságnak; nép- és műköltészetünk századok óta gyakorolja s ezelőtt két századdal Gyöngyösi már elméletét is megírta.

De vizsgáljuk, hogy mivel támogatja még nagyhangú vádját a *Nyelvőr*? Azzal, hogy a *karom*-féle használat helyességére nézve már rég nyilatkozott, továbbá, hogy az *ik*-es ragozás további fenntartásának szükségét szintén rég megszüntnek hirdette. Jól van, de miért adott hát ki egy oly cikket, mely a *karom*-féle használatot megtiltja s némely *ik*-es igéknek *ik*-telen ragozását még a költőknek sem engedi meg? Ha egy folyóirat előbb így, aztán amúgy beszél, két ellenkező véleménye közül mindig az utolsót szokás végső megállapodásának venni,

kivált ha azt, mint a folyóirat irányának egyik kifejezését, bocsátják világgá. Mi tudtuk, hogy a *Nyelvőr* nyilatkozott mindkét kérdésben, cikkünk meg is említette, hogy szelleme oly szeszélyesen változó, mint valamely ideges hölgyé. Egyszóval se nem ferdítetünk, se nem hallgattunk el semmit s a gyanúsítást s a legkétségtelenebb tények elcsavarását nem mi követjük el, hanem a *Nyelvőr* a maga igazságszerető ártatlanságában.

Az ember azt hinné, hogy itt már véget ér a *Nyelvőr* polémiaja. A viláért sem. A *Nyelvőr* szeret szélesen, hosszan, sőt laposan is írni. Úgy látszik, az új szók miatt annyira megutálta az újabb magyar irodalmat, hogy ízlést is a régiből tanul és Sámbar és Matkó mintáirói. Aztán kedve telik benne, hogy oly irodalmi szabályokat állítson föl, melyeket sehol a világon nem követnek, sőt maga is áthág, de mástól szigorúan megköveteli. A minap azt hirdette, hogy nem illik névtelenül vagy álnevével írni, de azért közöl névtelen és álnevű cikkeket is. Most meg azt hirdeti, hogy a megtámadott írónak kötelessége felelni minden támadásra, minden hozzáintézett kérdésre, bár maga nem egyszer válasz nélkül hagyja támadóit. Szemünkre hányja, hogy még maig sem feleltünk ezelőtt harmadfél évvel hozzánk intézett kérdéseire s míg tartozásunkat le nem rójuk, nem igen van jogunk bíráló megjegyzéseket tenni a *Nyelvőrre*. Az igaz, hogy nem válaszoltunk ama kérdésekre, nem válaszoltunk pedig azért, mert nem tartottuk szükségesnek, de a *Budapesti Szemle* azóta is folyvást igyekezett kideríteni az ortológia némely tévedéseit s ama kérdéseket is érintette, amennyiben szükségesnek látszott. Az író mindig maga határozza meg, hogy válaszoljon-e, vagy ne valamely támadásra, ő vallja kárát, ha néma-

sága miatt vesztí írói reputációját; azért ne fájjon a *Nyelvőrnek* a mi fejünk. Úgy látszik, hogy a *Nyelvőr* mindenkép vitázni akar velünk. Jól van, mi is hát kérdéseket intézünk hozzá az ő modorában. Nem követeljük ugyan, hogy feleljen reájok, magunkat sem kötelezzük a válaszra, de ha polémiai kedvének táplálék kell, nem annyira a magunk, mint az olvasóközönség kedvéért, határozza meg világosan és szabatosan:

1. A nyelv csak természeti produktum-e vagy egyszersmind történeti is s ha ez is, a magyar nyelvújítás csak elméleti tan, futó divat volt-e vagy történeti tény, amellyel számolni kell?

2. A nyelvész törvényhozója-e a nyelvnek, vagy csak törvényeinek fejtegetője, tényeinek magyarázója, anomáliáinak fölvilágosítója s hogy mily szókat használhatni a végső stádiumban, ő dönti-e el vagy az író és beszélő nemzet java?

3. Szándéka-e a *Nyelvőrnek* kiirtani nyelvünkől mindazon új szókat, melyek az ő helyes vagy helytelen szabályainak meg nem felelnek, még ha általánosan elterjedtek és szükségesek is?

4. Minthogy a *Nyelvőr* is használ oly új szókat, melyeket rosszaknak tart, megengedi-e másoknak, hogy szintén használhassanak oly új szókat, melyeket jóknak vagy legalább szükségeseknek tartanak?

5. Ha a *Nyelvőr* magának, másoknak is engedményt tesz, nem fog-e a szigorú elmélet ellenkezni a tág lelkiismeretű gyakorlattal s nem lesz-e kénytelen előbb-utóbb, itt is, ott is, meghajolni az író és beszélő nemzet szüksége, szokása és ízlése követelményeinek?

S midőn e kérdéseket ajánljuk a *Nyelvőr* figyelmébe, egyszersmind azzal a jó tanáccsal is kívánunk szolgálni,

hogy dolgozótársait buzdítsa egy kissé jobb magyarságra. Például Bánóczi újabb cikke egy fordított regényről oly rosszul van írva magyarul, hogy ritkítja párját. Éppen most vettünk Kolozsvárról egy névtelen levelet, mely kócsintásait tárgyalja. De mint-hogy kifogytunk a helyből, közlését jövő számunkra halasztjuk.

«TOLDI SZERELME» EGY KIHAGYOTT VERSSZAKÁRÓL.*

Valahányszor az Akadémiában hivatalos dolgom volt, menet vagy jövet, ha csak egy percre is, mindig meglátogattam Arany Jánost. Halála előtt mintegy három héttel, egy akadémiai ülés előtt, szintén benyitottam hozzá. Ott ült íróasztala előtt, egy írókönyvre hajolva s jegyezgetve belé.

— Jó napot, János! Mit csinálsz? Nem vagyok-e alkalmatlan?

— Nem. Mindjárt kész vagyok, csak a napi kiadásokat jegyzem be számadókönyvembe, aztán beszélgethetünk, — viszonzá s újra lehajolt számadókönyvéhez s folytatta a jegyezgetést.

— Ugyan mit vesződöl te ezzel? Rontod különben is elgyöngült szemeidet. Fiadra vagy unokádra bízhatnád vagy akár elhagyhatnád az egészet. Nem tartozol te senkinek számadással, magadnak pedig csak megengedhetsz egy kis kényelmet. Semmi hasznod belőle, ha utolsó krajcárig tudod is, hogy mit adtál ki. Amit kiadtál, hogy vissza nem jó, ezt a nélkül is tudhatod.

— Ej, milyen meggondolatlanul fecsegsz össze mindent — mondá Arany föltekintve írókönyvéből — látszik, hogy könnyelmű, rossz gazda vagy.

* Budapesti Szemle, 1883. 34. köt. 76. sz. 129—133. l., aláírva: *Gyulai Pál*.

— Az nem vagyok — viszonzám — többet sohasem költöttem, mint amennyi jövedelmem volt. Ha kevesebb volt, kevesebbet, ha több volt, többet költöttem. Néha még valami fönn is maradt. Mi szükség ehhez számadás?

— De hiszen így te sohasem tudod, hogy mennyi a bevételed és mennyi a kiadásod!

— Az utolsó krajcárig nem, de annyira igen, amennyire szükségét érzem. A legfőbb az, hogy soha sincs deficitem. Bevételeim részint haviak, részint negyedévek; minden hó és negyedév elején fedezem legszükségesebb kiadásaimat; ami pénzem marad, azt elzárom s költök belőle, annál kevesebbet, mennél inkább fogy, egész a jövő hónapig vagy negyedévig. Ez az én rendszerem, amelyhez nem kell számadókönyv; egyfelől kényelmes, másfelől nem bonyolít bajba.

— Nem kívánok részt bölcseségedből — jegyzé meg Arany röviden.

— Minden ember a maga természete és szükségai szerint bölcselkedik. Egyébiránt, ha pontosan jegyzéném is bevételeimet és kiadásaimat, szembaj esetében nem vesződném vele, hanem másra bíznam.

— Az én szemem többé meg nem gyógyul — mondta Arany szomorúan — néhány szám följegyzése már nem árthat neki. De ne veszekedjünk tovább — folytatá derültebben — gondolom, nem azért jöttél hozzám. Ül le, mindjárt elvégzem dolgomat, addig olvass valamit, aztán beszéljünk okosabb dolgokról.

Erre leültem egy karosszékre asztala mellé, amelynek végén elszórva néhány könyv feküdt. Fölvettem közülök egyet, hát alatta egy Margit-szigetről szóló nyomtatvány tűnt szemembe, melynek üres lapjára írónnal néhány verssor volt írva. Fölvettem és elolvastam;

reáismertem Arany kéziratára, valamint arra is, hogy ez egy *Toldi szerelméből* kihagyott versszak, még pedig a XII. ének végéből, midőn Toldi Margit szigetén négy fiatal fűzet ültet kedvese sírjához. A kihagyott versszakban megemlíti a költő, hogy a négy fűz elárvult sarjai talán még maig is élnek, egy fejedelmi személy (József főherceg) oltalmában, aki e sziget nagy multját virányos jövővel szegte be s hagyta, hogy az agg költő éneke utolját ott zengje el s aztán hallgatva várja ott halálát.

— Miért hagytad ki e versszakot *Toldi szerelméből*? — kértem Aranytól, aki éppen bevégezte számadását s hozzám fordult.

— Mit kutatsz irataim közt? — kiáltott föl némi ingerültséggel.

— Nem irataid közt kutattam. hanem könyveid között, sőt nem is kutattam Te mondad, hogy olvassak valamit, amíg számadásod bevégezed, így vettem kezembe e nyomtatványt, melynek üres lapján versed állott. Ez oly szabályos eljárás, hogy a rendőrség sem találhatna benne hibát. De mondd csak, mikor írtad e versszakot? Az eredeti kéziratban, melyet nekem ideadtál volt olvasás végett, e versszak nem volt meg.

— Persze, hogy nem volt meg — mondá Arany lassankint földerülve — de, hogy most hogyan került e nyomtatvány a könyvek közé, magam sem tudom, Azonban halld, elmondom néked az egész históriát. Emlékszel, 1879-ben végeztem be *Toldi szerelmét*. Odaadtam neked olvasás és bírálat végett, te néhány nap mulva visszahoztad s közölted velem megjegyzéseidet. A többek között azt jegyezted meg, hogy midőn Toldi kedvese sírjára borul, a «Piroska» fölkiáltáson kívül egyebet is mondhatna, jól esnék az olvasónak, ha egy

pár sorban kifejezné fájdalmát. Én erre viszont megjegyeztem, nincs szükség reá, a fájdalom nagyságát éppen a szólni nem tudás fejezi ki. Azonban eltávozásod után sokat gondolkoztam e versszakon; eszembe jutott, hogy sehol sem fejeztem ki, pedig akartam, Toldinak azt a fogadását, hogy szíve sohasem kíván többé asszonyt ismerni. E hely éppen alkalmas volna reá, azért változtattam az illető versszakokon s midőn Toldi fájdalmának első rohama valamit enyhült, még négy sort adtam ajakára, melyek kifejezik fogadását is. Később arról is gondolkoztam, minthogy a Margit-sziget a jelenet színhelye, vajjon nem kellene-e beleszólnöm József főherceget is, aki e szigetet a főváros díszére s a szenvedő emberiség javára egész tündéerkertté varázsolta át. Arra is gondoltam, hogy illő volna személyes hálámat is kifejezni egy pár sorban, mert lásd, hogy nyaranként e szigeten lakhatom, az reám beteg emberre nézve valószínű áldás. Aztán József főherceg sok szívességet tanúsított irántam, minden feltűnés nélkül, észrevétlen, gyöngéden. A fürdőigazgatóság a legjobb szobákat adatta nekem, a bért sohasem emelte, bár a másokét igen; gondoskodott kényelmemről a nélkül, hogy kértem volna, reggelenként virágokat küldetett nőnek és unokámnak. Úgy hiszem, hogy mindezt a fürdőigazgatóság nem magától tette, hanem alkalmasint József főherceg utasításából, aki meghagyta nekik, hogy hozzám figyelemmel, szívességgel legyenek. Megvallom, mindez jól esett szívemnek s ez érzés szülötte az a versszak, amelyet az imént olvastál. De kihagytam mind az első, mind a második kiadásból, nehogy hízelgőnek gúnyoljanak vagy valami olyat sejtssenek, aminek semmi alapja nincs.

— Azt ugyan rosszul tetted — mondám egész komolyan — mert jól mondja Erdélyi János :

«A mit érzesz, azt soh'se tagadd el».

— Könnyen és hamar ítélsz — viszonzá Arany — az első és második kiadásból, igaz, kihagytam a versszakot, de a harmadik vagy negyedik kiadásban, halálom után, benne lesz. Ím, lásd magad — folytatá könyvtárához lépve s kivéve abból *Toldi szerelme* nyomott példányát. — Nézd, mily gondosan bejegyeztem ide a kihagyott versszakot, megjelölve azt is, hogy hova kell jönnie. — Most halld kapcsolatosan mind a négy versszakot, a 105. a kihagyott.

És kezdé olvasni, amint következik :

103.

«Piroska!» ... zuhant most körül a keresztre,
Kebléhez szorítva, záporba fűrésztve,
Csókolta, ölelte azt a hideg szírtet,
Mig vele a nagyján valamit enyhített ;

De tovább is egyre zokogott bánatja,
Mint mikor a sirást el a gyermek hagyja ;
Majd szemeit törle s a csillagos égre
Fölnézve sokáig, így szólala végre.

104.

«Tiszta vagy, ott is vagy! hiszem erős hittel,
Oda vársz, meggyógyítsz boldog szeretettel ;
Addig soha e szív asszonyt ne ösmérjen,
Fogadom, s megállom, Isten úgy segéljen.»

Most kele — négy gödröt vájt neki jó kardja,
Két keze markával földjét kikaparta,
Felránta tövestül négy fiatal fűzet :
Ezek árnyékolják az apácaszűzet.

105.

*A négy fűz elárvult sarjai tán élnek
Ma is, oltalmában fejedelmi személynek,*

*Ki, hogy e szép sziget rászálla idővel,
Beszövé nagy multját virányos jövővel
S hagyta, hogy a környék agg fülemiléje
Éneke utolját ott elzengicsélje,
Azután hallgatva ott várja halálát,
De kövessük Toldit és a rege szálát.*

106.

Hogy látta-e mind ezt a kolostor népe,
Ki tudja, hisz ennek ötszáz harminc éve ;
Lehet az, hogy látták vagy meg is ösmerték,
De megháborítani a nagy hőst nem merték.

A mely úton jött volt, azon is ment vissza,
Piroska torát már szomorúan issza,
Piroska torában szerelme utóját,
Együtt az Anikó vidám kézfogóját.

— No hát meg vagy velem elégedve ? — kérde
Arany az olvasás bevégezésekor, szelíden mosolyogva.

— Meg, János s ha kívánod, kedvedért ezután rendes számadást viszek bevételeimről és kiadásaimról.

— Nem kívánom, élj kedved szerint, de engedd, hogy más is kedve szerint élhessen. Én így is meg vagyok veled elégedve.

Ekkor órákra tekinték s láttam, hogy öt óra már elmúlt.

— Már öt óra, mennem kell, mert ha te meg vagy is velem elégedve, az osztály nem igen lesz, ha mint osztálytitkár elkésem az ülésről. Isten veled ! Nem jössz el te is az ülésre ?

— Nem, eleget jártam húsz év óta, engedjétek, hogy élvezzem szabadságomat, úgysem sokáig tart — mondá Arany szomorúan s kezet szorítva elváltunk egymástól.

És csakugyan, három hét múlva ravatalon feküdt.

DESKRIPTÍV KRITIKA.

I.*

A *Hét* című hetilap 22. számában igen különös elvet hirdet s akar reá erőszakolni a magyar kritikára. Megtiltja a kritikusnak, hogy valamely mű értékéről elmélkedjék s vizsgálja, hogy az jó vagy rossz. «Aki nem a szabályok szemüvegén nézi az irodalmat — úgymond — hanem saját szemével lát, a maga szívével érez, az már számot akar adni élvezetéről, mindenekelőtt az író tehetségét, gondolatait, érzelmeit, személyiségét vizsgálja, mint a természettudós, aki a növényt nem bírálja, hanem leírja. Nekünk, fájdalom, nincs *deskriptív* kritikánk, nekünk csak bíránk és bakóink vannak.» Tehát a kritikusnak nem szabad bírálni, csak ismertetni. De hát így hogy adhat számot élvezetéről, hogy vizsgálhatja az író egyéniségét, ha nem szabad bírálnia, ítélnie? Ami még különösebb, ez elvet Alexander Bernát hirdeti, aki a magyar filozófiai irodalom egyik érdekes munkása. Képzeltetni-e filozófot elemzés, bírálat, ítélet nélkül? S vajjon nem bírált-e maga Alexander is regényeket, drámákat és tudományos munkákat? S nem oly lapban hirdeti-e ez elvet, amely jól-rosszul szintén bírál, sőt minden indokolás nélkül koronként pálcát tör az Aka-

* Budapesti Szemle, 1890. 63. köt. 163. sz. 160. l., aláírva: —i.

démia és a Kisfaludy-Társaság fölött? Alexander panegyrist írva Dóczi arcképéhez, hirdeti ez elvet, mert rossz néven veszi, hogy Dóczit nemcsak ismertetni, hanem bírálni is merik. Nem jobb lett volna-e megcáfolni és nevetségessé tenni Dóczi igazságtalan bírálóit, mint általában elítélni minden bírálatot? Bizonyára mindenki tetszése szerint írhat csak ismertetést valamely műről, de megtagadni a bírálat jogát, annyi, mint a gondolat szabadságát igázni le, ehhez pedig senkinek se joga, se ereje.

II.*

Legyen szabad egy pár rövid megjegyzést tenni e nyílt levélre. Mi minden fokú és formájú kritikát jogosnak tartunk s éppen azért szólaltunk föl A. B. ellen, mert bizonyos fokú kritikát megtiltani látszott. Igaz, hogy minden fokú kritikának megvannak a maga ösvényei, de nem a foktól vagy formától függ valamely kritika becse, hanem a kritikus szellemétől. Az is igaz, hogy némely elmélet csinálmány, de vajjon a benyomás mindig csalhatatlan-e s nem lehet-e a rokon- és ellenszenv, esetleges körülmények vagy éppen rossz ízlés csinálmánya? Dóczi némely lélektani abszurdumait se az elméletből, se a benyomásokból folyó kritikával nem lehet igazolni.

---

* Budapesti Szemle, 1890. 63. köt. 165. sz. 480. l., aláírva: —i.

JÁSZAI MARI ASSZONY ELEKTRÁJA.

I.*

Minden megjegyzés nélkül közöljük e sorokat, melyeket éppen nem tartunk igazságtalanoknak, sőt azt hisszük, hogy Jászai Mari Elektrája még más bajban is szenved: Elektra jellemének nem elég szabatos fölfogásában. Elektra elkeseredett nő, aki áhítja az atyjáért veendő bosszút, de egyszersmind nemesszívű s bosszúvágyának is kegyelet a forrása. Legerősebb fölindulásai-
ban sem hóbotos vagy elvadult, hanem csak érzéseitől elragadott királyi nő, aki sohasem vetkőzik ki egészen nőiségéből. Ezt nem mindig tartotta szem előtt a művésznő s erre befolyt azon sajátsága is, hogy nála a lelki fájdalom kifejezésében könnyen túlsúlyra kap a test lázas idegessége. Éppen azért legsikerültebbnek tartjuk egész Elektrájában azt a jelenetet, midőn a gyászhiértől lesujtva, odaborul testvére vélt hamvvedréhez és elsiratja: «Oh, szeretett Orestesem emléke te» stb. Itt nemcsak az átmenet volt lélektani, hanem a lélek fájdalmának kifejezése is mély, benső és tiszta, amelyet nem zavart meg a test idegláza.

* Budapesti Szemle, 1891. 65. köt. 170. sz. 320. l.,
aláírva: *Szerk.*

II.*

Nyilatkozat.

A *Budapesti Szemle* februári számában Jászai Mari asszony Elektrájáról írt *Nyílt levél a szerkesztőhöz* című álnevű cikk némely kifejezéseit, amint közvetlen és közvetett forrásból értesültem, a művésznő olyanoknak találta, melyek őt, mint nőt is sérthetik: ennek ellenében, mint felelős szerkesztő, kijelentem, hogy a bírálatnak nem volt sértő szándéka s ha a művésznő azzal magát nőiségében sértve érzi, őszintén sajnálom s e tekintetben tőle minden vonakodás nélkül bocsánatot kérni lovagias kötelességemnek ismerem.

Budapest, 1891. február 17.

---

* Budapesti Szemle, 1891. 65. köt. 171. sz. 480. l., aláírva: Gyulai Pál, a Budapesti Szemle szerkesztője.

A BETEG PARLAMENT.*

Írta gr. Keglevich Béla. Budapest, 1891. Franklin-Társulat.

E röpirat szerzője parlamentünk betegségét a ferde pártviszonyokban keresi s azt hiszi, hogy mindaddig, amíg azok másképp nem alakulnak, nem lehet a bajon segíteni, mert a pártok jelenlegi alakulásukban képtelenek úgy teljesíteni föladatukat, amint teljesíteniök kellene. Bírálata alá veszi a pártokat s kimutatni igyekszik, hogy a szabadelvű párt szabadelvűség tekintetében nem elég tömör. Nem egy tagja vonzódik a konzervatív irány felé és csak azért állott a szabadelvű párthoz, mert nem szegődhetett máshová. Ez állapotnak az a következtetése, hogy a kormány minden kérdésben nem lehet oly szabadelvű, mint aminő lehetne, hanem pártja egy része konzervatív irányának megfelelően kénytelen haladni nem egy kérdésben. A mérsékelt ellenzékről nem sok mondanivalója van a szerzőnek. Azt hiszi, hogy közte és a szabadelvű párt között elvi különbség nincs s ellenzéki működése tisztán személyes okokra vezethető vissza. Ami a szélső baloldalt illeti, ez szintén olynemű bajokban szenved, mint a szabadelvű-párt, nem mindnyájan vallanak radikális elveket, sok köztük a maradi; e mellett nem ismervén el a közjogi alapot s így nem

* Budapesti Szemle, 1891. 68. köt. 180. sz. 492—493. l., aláírva: —i.

remélhetvén a kormányra jutást, nyugodtan alkalmaznak minden erőszakos eszközt, amellyel megakadályozhatják a kormány működését, mert biztosítva érzik magokat azon eshetőség ellen, hogy valamikor ők is hasonló nehézségekkel lesznek kénytelenek megküzdeni.

A szerző így jellemezve a pártok, a beteg parlament állapotát, orvosszerűl azt ajánlja, hogy a minden párton található konzervatívek tömörüljenek egy párttá s legyen három pártunk: szabadelvű, konzervatív és radikális. E pártok küzdelme csak jótékonyan hathatna közéletünkre; a szabadelvű és konzervatív párt könnyen váltakozhatnék, a kormány s a radikális párt serkentően hathatna mindkettőre. Úgy látszik, a szerző előtt az angol tory- és whig-párt küzdelme lebeg s meg kell vallani, hogy 1867-ben helyén lett volna, ha a konzervatív-párt, elismervén a közjogi kiegyezést, külön párttá szervezkedik, sőt később, a fúzió után is, amikor a körülmények még inkább kedveztek megalakulásának. Azonban Sennyei báró kezdeménye hamar véget ért s azóta semmi ilyenmű mozgalom nem mutatkozott. Ily körülmények között nem várhatni ily párt megalakulását s a szerző óhajtságának és ösztönzésének nem igen van gyakorlati oldala.

Részünkről parlamentünk nagyobb és könnyebben gyógyítható betegségének tartjuk a botrány és obstrukció divatosságát. A bajt nem kell kicsinyleni, ez nem pártkérdés, nem is csak a házszabályok kérdése, hanem valóságos alkotmánykérdés. Belőle a kisebbség vétője fejlődhetik ki, amelyet nem ismer alkotmányunk. Európa minden alkotmányos országa csirájában elfojtott minden ily kísérletet; nekünk is ezt kell tenni. A házszabályok szigorítása s a klotür behozatala, habár enyhe formában, immár kikerülhetetlen. Ide járul még egy más

jelenség is, mely a közjogi alap erélyes védelmét teszi szükségessé. A mérsékelt ellenzék, új néven nemzeti párt, a közjogi alapon állónak mondja ugyan magát, de azon jelszóval, hogy azt nemzeti irányban igyekszik fejleszteni, bár más úton, más árnyalattal, többé-kevésbé ugyanazt teszi, mint a szélső baloldal, amellyel a választásokra szövetkezett is. A dualizmus jelen alakjának fönntartása nagy érdekében fekszik a magyar nemzetnek; gyöngülése, bomladozása ellenségeinek volna diadala s különösen Európa jelen helyzetében hazánkat oly beláthatatlan zavarba, veszélybe döntené, amelyen aztán nem segíthetnének se Apponyi gróf széphangú szónoklata, se Kaas báró hipnotikus vezércikkei.

MAGYAR SZELLEMI ÉLET.*

*Elbeszélések és rajzok a magyar írók és művészek életéből.
Szerkesztette Igmándy Mihály. Budapest, 1892.*

Sajátságos irodalmi viszonyok között élünk. Valakinek eszébe jut, hogy kiadja az élő magyar írók és művészek arcképeit szöveg kíséretében. Ez eddig helyes. Természetesen azt várja az ember, hogy a szöveget maga a vállalkozó írja vagy szakférfiakkal iratja. Oh, nem! A vállalkozó leleményesebb ember, mintsem a szokott úton induljon. Magokat az írókat és művészeket kéri föl, hogy írjanak magokról valamit, írják meg életök valamelyik érdekes epizódját. S az írók és művészek engedelmeskednek a vállalkozó kérésének, mint valamely fensőbb parancsnak. E szokatlan eljárást mindkét részről csak úgy lehetne menteni, ha a vállalat jövedelme jótékony célra fordíthatnák. Ily esetben szokatlan módhoz is folyamodhatik az ember, amit rendes körülmények között nem tenne meg. Jótékony célból tisztos nők a templom ajtaja elé állhatnak persellyel, műkedvelők mint művészek léphetnek föl s írók szöveget írhatnak saját arcképökhöz. A szokatlanság fölkelte a kíváncsiságot s megnyitja a közönség erszényét.

Ily mentség nélkül olynemű vállalat, mint ez az al-

* Budapesti Szemle, 1892. 69. köt. 181. sz. 156—158. l., aláírva: —i.

bum, nem igen illik az irodalom méltóságához s hogy lapjaink mégis föltűnő méltánylattal fogadták, azt, úgy látszik, az a körülmény magyarázza meg, hogy a szerkesztők vagy dolgozótársaik szívesen írván ez albumba, saját magok ellen nem fordulhattak. Ez általános megjegyzést elégnék tartva, nem szándékozunk az album bírálatába bocsátkozni. Mindenesetre van benne néhány érdekes és sikerült dolgozat is, de egészben véve meglehetősen szegényes s inkább a hiúság kirakata, mint a szellem kincstára. Az írók leginkább írói pályájok sikereit emlegetik; a színésznők első fölléptők izgalmairól és méltánylóiról írnak; a színészek pályájok kalandjaiból beszélnek el egyet-mást, ami nem mindig érdekes, de erősen ki van színezve; a festők és szobrászok a kisebb lapok tárcacikkeit utánozzák s mintegy mondani látszanak: mégsem oly nehéz az az írói művészet; a hírlapírók némelyike ártatlan hírlapi csínyeit leplezi le, az ártalmasokról hallgat; a költők legtöbbje szerénykedve gyermeksége tehetséget jósó emlékeivel vagy pályája dicsőségével kacérkodik s egy-egy oldalvágást mér kritikusra. Ifj. Ábrányi Kornél ily cím alatt: *Mit köszönhetek én Gyulai Pálnak*, egy egész cikkel tiszteli meg e folyóirat szerkesztőjét, mint kritikust. Elmondja, hogy csaknem egy negyedszázad óta hadilábon állanak egymással, hogy Gyulai első ifjúsága óta rosszul bánik vele, hogy a legcsúnyább, legmérgeesebb irigység kígyójával marja folyvást. «Ez a kígyó pedig — végzi elmélkedését — nemcsak azokat szokta marni, akikre rábocsátják, hanem azt is, aki keblén melengeti. Nincs borzasztóbb sors, mint egy egész életen át egy ilyen mérges kígyóval összeakasztva lenni és sohasem tudni szabadulni tőle. S minél inkább nő éveink száma, annál inkább nő a kígyónak is hatalma fölöt-

tünk. Nos és ettől a kígyótól csak az van megmentve, aki még jókor, még gyermekkorában, úgyszólván játék közben, érezte annak marását s annyszor érezte, hogy nemcsak hozzá szokott, hanem hozzá is edződött. Azt később hiába harapják s mivel hiába harapják, hát szállást sem keresnek nála. Ezt köszönhetem én Gyulai Pálnak. Bármeddig élnek, soha ezért a hálát el nem felejthetem.»

Hogy e hadilábon állás, üldözés, kígyómarás tulajdonképpen miben nyilvánkozik, azt Ábrányi egy szóval sem említi. Kipótoljuk e mulasztást. Az egész csak annyi, hogy Ábrányi költői műveit, politikai röpiratait nem igen kedvezően bírálta meg e folyóirat. Hogy e bírálatok nem voltak éppen igazságtalanok, azt Ábrányi maga elismerte, midőn a költői pályától visszavonult, mint amelyre nem érez elég hivatottságot s egészen a politikának áldozza tevékenységét, amelyre talán nagyon is hivatottnak képzei magát. Politikai röpiratai egyikéről, az Andrásy Gyuláról irottról, szintén maga elismerte a *Pesti Napló*ban, hogy egy kissé balul ítélte meg Andrásyt. E tények, úgy hisszük, nem Ábrányi, hanem e folyóirat mellett tanuskodnak. Ami Ábrányi háláját illeti, erről is hallgat a cikk. E hiányt is kipótoljuk. E hála abban nyilvánkozik, hogy Ábrányi *Pesti Naplója* minden alkalmat fölhasznál e folyóiratnak és szerkesztőjének nagyon is heves becsmérélsére. Azonban e hála vagy hálátlanság semmi esetre nem oly csapás, amelyet bárki könnyen el ne viselhetne.

A NEMZETI SZÍNHÁZ MŰSORÁRÓL.*

Egy pár megjegyzést akarunk tenni a Nemzeti Színház műsorára, de nem bocsátkozunk bővebb részletekbe s még kevésbbé szándékozunk kimeríteni a tárgyat, amely különben tüzetesebb fejtegetést is megérdemelne. Azt hisszük azonban, hogy néhány megjegyzés sem fölösleges különösen akkor, midőn alig szól valaki e kérdéshez s ha szól is, nem igen tárgyilagos indokok vezetik.

A Nemzeti Színház műsora kezdettől fogva három irányt egyesített: először színre hozatalát s fenntartását egy pár külföldi nagy drámaíró remekműveinek; másodszor kiválogatását az újabb európai drámairodalom oly sikerültebb újdonságainak, melyek nálunk is sikerre számíthatnak és végre fejlesztését a magyar drámai irodalomnak, színre hozva minden oly eredeti művet, mely egy vagy más tekintetben sikerültebb, a jelesbeket fenntartva mindaddig, amíg jelesbek le nem szorítják, de ekkor sem mellőzve egy pár olyant, amelyeknek állandóbb becsök van vagy amelyekhez nevezetes irodalomtörténeti emlék fűződik. E hármas irányt nem az igazgatók találták föl, ez a viszonyok természetes kényszerűségéből folyt s egyhamar nem is változtathat rajta senki. Ezért a Nemzeti Színház műsora megítélésében mindig csak a körül foroghat a kérdés: vajjon az igazgató e hármas irányt minő ízléssel és sikerrel szolgálja.

* Budapesti Szemle, 1893. 74. köt. 196. sz. 156—159. l., aláírva: —i.

Ezúttal mellőzzük a külföld remekeit és újdonságait s csak a magyar drámairodalomra szorítkozunk s mindjárt minden habozás nélkül ki merjük mondani, hogy kivéve talán a forradalom után egy pár évet, soha annyi rossz eredeti színmű nem került színre, mint a közelebbi évtizedben Paulay Ede igazgatása alatt. Elég lesz csak Mérai Horváth, Kabos Ede, Szemere Attila, Tolnai Andor, Abonyi Árpád színműveit említenünk. Megemlíthetnők még más szerzők hasonló értékű műveit is, de elégnék tartjuk csak a legfőbbekre rámutatni. Mi az oka e jelenségnek? Bizony nem annyira az ízléstelenség, bár olykor ez is befolyással lehet, mint inkább részint a hibásan felfogott hazafiság és nemzeti irány, részint pedig a sajtó nem éppen önzetlen ösztönzése. Politikai és társadalmi mozgalmaink között is megtaláljuk e jelenséget, mely lelkesedve és lelkesítve, a nemzeti irányt a nemzetibbel akarja megrontani. A cél és lelkesedés nemes, de az eszközök rosszak, céltévesztők, sőt célellenesek. Nem csoda, ha ettől a Nemzeti Színház igazgatója sem ment. Miért ne higyeje ő is, hogy minél több eredeti új mű színrehozatala a leghatásosabb módja az eredeti drámairodalom fejlesztésének? Pedig ennek éppen ellenkezője áll. A sok rossz eredeti új színmű árt a jobbak hitelének, vagy ha nem, megrontja a közönség ízlését; a színészekre nézve sincs jó hatással, lehangolja őket s nem nagy gondot fordítanak oly színműre, amely nem soká a lomtárba kerül. Jól tudjuk, hogy senki sem állhat jól valamely színmű sikeréről, mert az néha a közönség hangulatától és esetleges körülményektől is függ: a drámairodalom története nem egy művet említ, amelyek ideig-óráig nagy hatást tettek, aztán elfeledték őket és volt nem egy oly remekmű is, amely megbukott s csak később vívta ki a közön-

ség tapsait. Azt is tudjuk, hogy a valóban sikerült színmű ritka, de az ilyen és a valóban rossz színmű között még sok fokozat van s éppen a Nemzeti Színháznak nem lehet hivatása az utóbbi iránt különös rokonszenvvel viseltetni. A Nemzeti Színháznak az új színművekre nézve mindig a körülményekhez kell alkalmazkodnia; termékenyebb korszakban, midőn sikerültebb művek között válogathat, minél ritkábban kell kísérletet tenni a gyöngébbekkel; meddőbb korszakban természetesen olyanokat is színre hozhatni, amelyek máskor mellőzhetők, mert megkívánhatja ezt az eredeti drámairodalom fejlődésének folytonossága, de az olyanok minden időben mellőzendők, melyekben se drámai, se színi, se nyelvi tekintetben nincs valami figyelemreméltó vagy éppen ízléstelen léhaságok. Ez nem volna fejlesztés, hanem sülyesztés, nem a nemzeti irány támogatása, hanem akaratlan kigúnyolása.

Nem ismerjük a színházi újabb szabályzatokat; ezeket nálunk kényők-kedvők szerint, szükségéhez képest szokták változtatni intendánsok és igazgatók, a kormány folytonos helybenhagyásával, pedig némi állandóság nem ártana e tekintetben is. Nem tudjuk: vajjon a régi viszonyban van-e az intendáns az igazgatóval s az újjonnan visszaállított drámabíráló-bizottságnak is megvan-e a régi hatásköre s így mennyiben, mily arányban illeti meg mindnyájokat a felelősség. A régibb szabályzat szerint az intendáns nem elegyedett belé az igazgatók teendőinek részleteibe, csak általában ellenőrizte azt a művészeti irányt, melyben előlegesen meggyeztek; továbbá az igazgató, felelősségénél fogva, nem tartozott előadatni minden oly művet, amelyet a drámabíráló-bizottság elfogadott, de a visszavetett művet sem adathatta elő, vagy ha mégis elő akarta

adatni, ez a visszavető drámabírálok lemondását vonhatta maga után. Így arányosan oszlott meg a felelőség, a nélkül, hogy egyik a másikat csorbította volna. Ha a régi szabályzat áll, akkor mind a három intézmény képviselői felelősök, de a dolog természete szerint legfőképp az igazgató, akinek feleletre vonását, kirívóbb esetben, a sajtónak kellene gyakorlatba venni.

Azonban a sajtó inkább ösztönzi az úgynevezett hazafiasb, nemzetibb irányt, mint korlátozza. Az új eredeti színművekről különbözőképp vélekednek ugyan hírlapjaink, sőt némelyiket keményen el is ítélik, de abban mindnyájan egyetértenek, hogy a műsorra minél több új eredeti művet kell kitűzni, mert csak ily módon fejlődhetik drámairodalmunk s jutunk majd abba a helyzetbe, hogy mennél ritkábban szoruljunk idegen újdonságokra. Mi legalább nem olvastunk hírlapjainkban olynemű felszólalást, mely az új eredeti színművek irányában egy kis mérsékletre, több óvatosságra s némi kritikára ösztönözné a Nemzeti Színház igazgatóját. Ide járul még az a körülmény is, hogy drámaíróink legnagyobb része hírlapíró, vagy valamelyik hírlap pártfogoltja. Így még kevésbbé hajlandók alkalmatlankodni az igazgatónak, oly tanácsokkal szolgálva, melyek esetleg ellenök fordulhatnának. A drámaírók és hírlapok előzékenységét az igazgató hasonló előzékenységgel viszonozza s talán ez egyik oka annak, hogy Paulay oly népszerű a hírlapok hasábjain.

A sikerültebb művek műsoron maradására és a régiek föllevenítésére sem a leghelyesebb eljárást tapasztaljuk. Nem egyszer sokáig maradnak a műsoron oly művek is, melyeknek néhány előadás után végkép el kellene tűnniök, ami pedig a régiek föllevenítését illeti, arra rendszerint csak élő költők számíthatnak, a halot-

takkal oly kevéssé törődik az igazgatóság, mint a sajtó. Néhány évtized óta szokás a Nemzeti Színházban, hogy egy pár elhunyt drámaíró születése vagy halála napján előadják valamelyik művét, meglehetősen készületlenül, mintegy robotból. Az igazgatók azt hiszik, hogy ezzel lefizették a kegyelet és nemzetiesség egész terhes adóját. Miért ne lehetne az ily műveket máskor és többször is előadni? Mindenesetre ez inkább szolgálná a nemzeti irányt, mint a rossz művek iránt való előzékenység. A másnemű föllevenítéseket inkább személyes tekintetek sugalmazzák, mint tárgyas okok. Például miért eleveníteni föl Rákosi Jenőnek *A báróné levelei* című művét, mely csekély becsű s hatást sem tett? Az *Éljen az egyenlőség* br. Eötvös Józseftől, a *Tisztújítás* Nagy Ignáctól, mindenesetre többet érnek, hatást is tettek a magok idejében s e mellett a közelmúlt korrajzai. Miért vetik ezeket sutba s miért elevenítik föl Bartók Lajos *Legszebbjét*, e drámaatlan, hideg és unalmas vígjátékot? Ott van régibb vígjátékaink között több sokkal becsebb. Például, hogy csak egyet említsünk, Csató *Megházasodtam* című vígjátéka, mely egykor kedvelt darabja volt a Nemzeti Színház műsorának. Miért erőnek erejével fenntartani Dóczi Lajosnak némely gyarlóbb darabját s Bartók Lajosnak annyira szegényes és zavaros történelmi drámáit, melyeknél sokkal jobbakat találhatni régibb történelmi színműveink között első sorban Szigligetitől? Azonban úgy látszik, lassanként maga Szigligeti is leszorul a nemzeti színpadról, melynek annyi szolgálatot tett.

Nem kívánunk bővebb részletekbe bocsátkozni. Ennyi is elég figyelmeztetésül. Nem hisszük ugyan, hogy sikere legyen, de fölszólalásunkkal némi kötelességet véltünk teljesíteni.

A M. T. AKADÉMIA S EGY PÁR HÍRLAPÍRÓ.*

A *Hét* május havi 20-dik számában a következőket olvashatni :

«Magyarország már értesült róla, hogy a magyar tudós társaságnak most van nagyhete. Az a nagyhét arra való, hogy amit egész esztendőn keresztül nem csináltak, azt ezen a héten se csinálják meg. Csodálatosképpen az Akadémiának mégis van jelenteni valója, nagyobbbrészt pályázatokról, melyek meddők maradtak.»

E soroknak vagy az az értelme, hogy az Akadémia egész éven át nem csinált semmit s mégis munkásságáról jelentést irat, nagyobbbrészt pályázatokról, melyek meddők maradtak, vagy pedig az, hogy az Akadémia munkálkodik ugyan, de munkásságának semmi tudományos értéke nincs s pályázatain egyetlen valamirevaló tehetség sem versenyez. Az első értelemben vett állítás igazán annyi, mint semmi, mert homlokegyenest ellenkezik a köztudomású tényekkel. Az Akadémia mind a három osztályában ez évben is számos értekezést olvasgatott föl, az Akadémia maga több tudományos munkát adott ki, azonfelül segélyével sok oly könyv és folyóirat jelent meg, amelyek máskép bajosan láthattak volna napvilágot és pályázatai közt nem egy volt sike-

* Budapesti Szemle, 1893. 74. köt. 198. sz. 477—478. l., aláírva : —i.

res. Ha másik értelemben vesszük a *Hét* állítását, hogy az Akadémia munkásságának tudományos értéke semmi, akkor először is méltán azt kérdehetjük: van-e magyar író, aki egyaránt jártas annyiféle tudományban, melyeket az Akadémia tagjai művelnek, hogy az Akadémia egész munkásságáról szakszerű ítéletet mondhasson? Bizonyára nincs s ha valaki mégis oly vakmerő, hogy ilyenül lép föl, ítéletét legalább valamivel indokolni igyekszik. A *Hét* ezt sem teszi. Meg vagyunk győződve, hogy a *Hét* dolgozótársai között senki sincs, aki az Akadémia közelebbi összes kiadványait elolvasta volna, valamint arról is, hogy köztök éppen nincsenek polyhistorok, s legkevésbé az, maga a szerkesztő, Kiss József, akit ugyan, mint balladaköltőt, Silberstein és Vészi urak Arany mellé helyeztek, de aki egy pár sikerültebb költeménye mellett is igen közepszerű költő s a tudományok bármelyikében való jártasságának még eddig semmi jelét nem adta. A *Hét* megsemmisítő ítélete egyébiránt nem annyira ítélet, mint közhely, melyet egyik hírlapíró a másiktól kölcsönöz s hogy eredetinek lássék, legalább egy kissé eltorzítani törekszik.

De nézzünk belé egy napilapba is. A *Pesti Hírlap* május 15-diki számában az Akadémia ünnepélyes üléséről a többek között ezt olvassuk:

«Nem tudjuk, hogy miféle állapotok vannak most az Akadémia kebelében, de a tudós társaság ennél a nagygyűlésnél se Arany János emlékezetét, se saját hagyományait, se a művelt magyar közönséget nem tisztelte eléggé. A program Eötvös Lóránt megnyitó beszédén kívül, amely figyelmet ébresztett, csak két pontból állott. Az egyik Lévy József fölolvasása volt *Arany úrájáról*, a másik Szily Kálmán főtitkárá *Aranyról*, mint akadémiai főtitkárról. Az első nem bírt oly eredeti tartalommal s előadása sem volt olyan, ami figyelmet ébresztett volna. A másik gyöngé előadás

mellett csak vázlatos volt, de nem oly stílszerű irodalmi mű, mely az alkalomhoz illett volna. Aranyról, mint főtitkárról az Akadémia sok jellemzőt mondhat ma gának, de a közönség Arany Jánosnak, a nemzeti ízlés és érzelemvilág alkotó nagy emberének, más érdemeit és sajátságait akarja hallani ezen a napon.»

A cikk folyamán, midőn részletesebben ismerteti a tudósító az előadásokat, a következőket olvassuk :

«Lévay József r. tag Arany lírájáról szólt ékes, költői nyelven.»

Szily Kálmánról, akit elébb hibáztatott, hogy miért nem értekezett arról, amiről Lévay, ezt jegyzi meg :

«Érdekesen írja meg Arany titkárrá választatását s azokat az apró kellemetlenségeket, melyekkel a költőt az akadémiкусok megtisztelték . . . A fölolvás további részében Arany titkári működésével s titkársága alkotásaival foglalkozott. A szépen előadott emlékezést a közönség élénken megélvezte.»

Hogy illik össze a cikk eleje végével ? Amott igen becsmérli mind a két előadót, itt pedig meglehetősen méltányolja. Úgy látszik a tudósítónak gyöngé emlékezőtehetsége van s amit egyik percben ír, arról a másikon megfelelkezik.

Némely hírlapíró nem egyszer emlegeti büszkén, hogy a sajtó hatalom. Valóban az, de csak akkor, ha eszméi vannak s komolyan az igazságra törekszik. E nélkül éppen nem hatalom, hanem csak papírmázoló-gép.

SIMON ZSUZSA.*

*Regény. Írta Herczeg Ferenc. Két kötet. Budapest, 1894.
Singer és Wolfner.*

Ha jól emlékszünk, e mű Herczegnek második regénye. Az első csak félig sikerült, amennyiben egy pár részlet tehetségéről tőn bizonyosságot. Vajjon e második sikerültebb-e? E kérdésre bajos a határozott felelet. Mindenesetre ez újabb regény forma és előadás tekintetében jobb az elsőnél és egyes részletek is sikerültebbek. Herczeg, aki egy pár kötet elbeszélést és rajzot adott ki s köztök sikerülteket is, néhány jelenetet, rajzot jól eltalál itt is, de a regény alapeszméjét, cselekvényét s a főszemélyek jellemrajzát a legjobb akarat mellett sem lehet sikerültnek mondani. Szerzőnek menteségül szolgálhat, hogy oly tárgyba fogott, mely a legkitűnőbb íróknak sem könnyen sikerül, de másfelől azt a vádat sem kerülheti el, hogy céljához nem a legalkalmasabb eszközöket választotta.

A regény tárgya egy elcsábított leány története, aki végre boldog révpartra jut. Simon Zsuzsa egy nyugalmazott ezredes leánya, aki éppen akkor veszti el anyját, mikor nagyleánnyá nő fel. Vidám és kedves leány, akit mindenki szeret. Egy volt képviselő és birtokos,

* Budapesti Szemle, 1894. 80. köt. 214. sz. 153—157. l., aláírva: — i.

Orlay, fiatal özvegyember, aki éppen abban a kis városban lakik, melyben az ezredes, sok rokonszenvvel viselkedik a leány iránt. De fejlődő szerelmét visszariasztja Réfalvy festő, az ezredes távol-rokona, aki egy pár hónapra a kis városba jó magát kipihenni s kibe Zsuzsa beleszeret. Az ezredes észreveszi ezt, kérdőre vonja őket s midőn bevallják titkukat, abban állapodik, hogy Réfalvy hagyja el a kis várost, menjen vissza Párizsba, esztendő mulva visszajöhet s ha akkor is egymáséi akarnak lenni, vegye nőül. Réfalvy másnap indulandó, Zsuzsa négy szemközt el akar búcsúzni tőle, késő este szobájába suhan s nála tölti az éjet. Hónapok telnek el. Zsuzsa tévedése, bűne tudatában szenved, de remél s várja Réfalvy visszajövetelét. Azonban egy francia lap akad kezébe, melyből Réfalvynak egy botrányos pöréről értesül s egyszersmind arról is, hogy egy rosszhírű leányt vett nőül. Amennyire lesujtja Zsuzsát e hír, annyira megörvendezteti Orlayt, aki most gyakrabban kezdi látogatni őt. Orlay szerelme lassanként erős szenvedéllyé válik, mely a leányt is magával ragadja, de Zsuzsa mégis csakhamar fölébred mámorából, midőn Orlay kezét akarja megkérni. Levelet ír hozzá, melyben bevallja tévedését, bűnét. «Nem lehetek az ön felesége — írja — valamint más becsületes emberé sem lehetnék. Csak egy embernek volt joga és kötelessége, hogy engem oltárhoz vezessen.» E válasz sem változtatja meg Orlay elhatározását, Zsuzsát nőül veszi s a fővárosba költözik. Ezalatt Réfalvy, aki Párizsban korhely életet élt, nejétől elvált, Pestre érkezik, hogy egy új festményét a műtárlaton kiállíthassa. Meglátja Zsuzsát az utcán, színházban s találkozni akar vele. Előbb egy levelet ír hozzá, hivatkozva a vele töltött éj emlékére, találkozást kér tőle, de mást gondol, nem küldi el a levelet. Maga megy

Zsuzsához, de ez kiutasítja házából. Réfalvyt más csapás is éri, festménye a tárlaton teljesen megbukik. Zilált anyagi viszonyai, ideges bántalmai, reménytelen jövője halálba úzik. Öngyilkos lesz. A rendőrtiszt, aki lepecsételi holmiját, megtalálja a Zsuzsához írt s el nem küldött levelet is s hogy idegenek ne olvashassák, kezébe juttatja Zsuzsa egyik nőrokonának, aki ismerőse volt. E rokon, Osztrovayné, ellensége volt Zsuzsának és bosszús Orlayra, akihez egykor örömet ment volna nőül s kivel később is kacérkodott. Most kapva kap az alkalmon, hogy bosszúját kielégíthesse. Az őt meglátogató Orlaynak megmutatja e levelet azzal a megjegyzéssel, hogy ezek után Orlayné asszonyt kénytelen kitiltani házából. Orlay e sértés miatt férjét párbajra hívja ki, de ez elsímítja az összeütközést. Egy hírlapi cikk, mely Réfalvy halálát tárgyalja, a nevek elhallgatásával megemlíti, hogy a művésznak egy gazdag leány volt kedvese, de atyja ellenezte a házasságot; egy gavallér megbocsátotta tévedését gazdagságáért s nőül vette. E rágalom elkeserítette Orlayt, meglátogatta a nyilvános helyeket, hogy valaki szemébe mondjon ilyest s párbajra hívhassa. Végre megnyugodott sorsában, felül-emelkedett a világ ítéletén s hazament a kis városba, hova nejét már elébb elküldötte. Otthon szótalan s bár nyugodt, mégis meglátszott rajta a kiállott küzdelmek nyoma. Neje is szenved s midőn egy reggel atyját látja jönni izgatottan házukhoz, kiejti kezéből a fésűt és felkiált: «Édesatyám mindent tud, Budapestről jó, ott megmondtak neki mindent.» Bezárja ajtaját és kihallgatja a másik szobában levő atyjának és férjének beszélgetését. Az atya dühöng, a férj csöndesíti, megvallja, hogy mindent tudott, midőn Zsuzsát nőül vette s a világ ítéletét megveti. De az atya nem bocsát meg neki,

az ő becsülete nem tűr szennyet. Zsuzsa kétségbeesve revolvert ragad, de eszébe jut, hogy anyának érzi magát és eldobja a fegyvert. Az atya és férj veszélyt sejtene és betörnek szobájába. Zsuzsa bevallja öngyilkos szándékát, melytől anyasága tartóztatta vissza. Az atya elcsöndesült s midőn a házastársak egyedül maradtak, Orlay a felesége szemébe nézett nem a szerelmes ember lázas gyöngédségével, hanem a férfi tiszta rajongásával, ki az asszonyban először tiszteli gyermeke anyját, Zsuzsa pedig rátette két kezét férje vállára és könnyebbülten mondotta: Mégis jobb élni.

E vázlatból is észrevehetni, hogy a szerző könnyen, mondhatni könnyelműen vette föladatát s megoldására éppen nem alkalmas eszközöket használt. Egyik főbaj, hogy a regény hősnője, Zsuzsa, nem tud maga iránt elég érdeket felköltetni s amit fölkel, az is hamar elenyészik. Nem tudunk vele tisztába jönni, nincs kulcsunk jelleméhez, nem értjük eléggé. A szerző rokonszenvesen mutatja be, de egyetlen oly vonással sem rajzolja, mely elhitelné velünk, hogy oly könnyen csábuló vagy csábítható. S íme a szegény leány, a naívság minden érzelme, a szenvedély minden heve s a csábítás minden ostroma nélkül, egyszerre csak megtéved. Besurran jövendőbeli jegyese szobájába s nála tölti az éjet. Meglepetve, lehangolva olvassuk tovább a regényt s többé nem érdeklődünk iránta, nem azért mert tévedt, hanem mert nem értjük, hogyan tévedhetett. Ide járul még azon körülmény is, hogy csábítójának, Réfalvynak, rajza éppen nem világosítja meg e rejtélyt. Az ifjú művészen alig van valami, ami hathatna Zsuzsa képzelmére, kedélyére. Lehet valaki lelkiismeretlen csábító, de bizonyára van benne valami vonzó tulajdon, szeretetreméltóság is, mely megejtí a tapasztalatlan szívet. Említi is a szerző,

hogy Réfalvy «egyike azoknak a hatalmas féljellemekek, melyek örvény módjára vonzzák magok felé a nőt, olyan ember, akinek ellenállhatatlan erőt kölcsönöz az a hazard tulajdonsága, hogy minden pillanatban kész mindenét egy kártyára föltenni; ily emberrel szemben a leány teljesen védtelen». De mindebből a cselekmény egész folyama alatt, Réfalvynak se szavában, se tettében nem látunk semmit. Egy mozzanatot fölhoz ugyan a szerző, mely vezetője lehetne a rokonszenvnek, vonzalomnak, tudniillik Réfalvy búskomolyságát, megrontott ifjúságát panaszolja s a leány azt mondja rá: «Neked nem szabad így beszélned, te nem vagy romlott, te jó vagy, csak valami bánatod van». De ebből nem válik semmi, a leány nem bánatjáért szereti meg, hogy vigasztalója, őrangyala legyen. Egyszóval nem igen érthető a viszony, valamint az sem, hogy Réfalvy, kiről azt mondja a szerző, szerelme nem léha kaland volt, hanem az igaz szerelemnek várva-várt megnyilatkozása, hogyan él vissza oly galádul az annyira szeretett leány vonzalmával.

Általában a regény fordulópontjain a cselekvényt nem igen táplálja a jellemrajz, pedig e kettőnek összehatásától függ úgy a drámai, mint az elbeszélő művekben a költői hatás, úgyannyira, hogy valamely cselekvény valószínű, költői hatású lehet bizonyos jellemekkel, de másokkal éppen nem az. Itt nemesak Zsuzsa és Réfalvy jellemrajza árt a költői hatásnak, hanem az Orlayé is. Orlay képviselő, kormánybiztos, aki szerepet játszik vidéki és fővárosi társaséletben, lovagias ember, sokat tart világi becsületére, de nem olyan, ki az életben megtanult lemondani s dacolni a világ ítéletével, mégis kétszer megbocsát Zsuzsának; először, midőn elveszi, másodszor, midőn neje esete a világ szájára

kerül. Mindezt megteheti egy sokat szenvedett, emelkedett lelkű s a világban már nem élő férfiú, de Orlay bajosan. A szerző szembeszökőn erőlteti a dolgot, hogy megtestesítse alapeszméjét, tudniillik, hogy egy nemes-szívű, bár tévedt leány egy kis szenvedés után, a zavartalan boldogság révpartjára juthat. Nem vizsgáljuk, helyes-e az alapeszme, de az bizonyos előttünk, hogy az nincs megtestesítve a regényben. Vajjon zavartalan boldogsággal végződik-e a regény? Zsuzsa, akinek kétszer megbocsát Orlay, nincs-e némi alázott helyzetben s egyrangú-e a szerelemben férjével? Nem a hála rabszolgája-e bizonyos pontig. És Orlay sebe, melyet büszkeségén ejtett neje esete, nem fog-e sajogni később is. Vajjon zavartalan boldogság-e ez? Úgy hisszük, ez elemek kiképzésén jobban végezhetne volna be regényét a szerző, ha már a tragikai véget kerülni akarta, mint azzal, az erőltetett optimizmussal, melyben az olvasó bajosan hihet.

A regényhez függelékül, de tőle teljesen függetlenül egy *Böske, Erzsi, Erzsébet* című beszélyke van csatolva, mely igen sikerült, mindenesetre sikerültebb a regénynél. Szemere Pál szokta volt mondogatni, hogy némely költő nagy tárgyba fog, de nem tud belőle nagyot alkotni, másik a kis tárgyat kedveli s belőle, ha nem is mindig nagyot, de mindenesetre szépet alkot. Némi tekintetben Herczeg egy személyben testesítette meg Szemere megjegyzését. Regényében ő nagy tárgyba vágta fejszéjét, de bizony nem tudott belőle sikert kicsikarni, ellenben beszélykéjében a kis tárgyat természetesen és kellemesen alakította szép művé. Egy ifjú ember beszéli el történetét; azon kezdi, hogy gyermekkorában milyen volt Böske, az ő kis nénjének barát-nője. Hogy nénje meghalt, majd mindennap átjött a

szomszédból, játszott az árva babákkal s felöltöztette őket. Anyja rendre mind neki ajándékozta a babákat s midőn az utolsót is odaadta, többé nem jött el hozzájuk. Aztán elmondja, hogy amidőn mint jogász hazajött, Böske már Erzsi kisasszony volt, kibe ő halálosan beleszeretett. Azonban Erzsi máshoz ment férjhez s neki azt mondotta: «Jankó legyen eszed, csak nem vagy belém komolyan szerelmes, hiszen egy évvel idősebb vagyok nálad», ezzel elment s nem jött többé házukhoz. Végre azt is elbeszéli, hogy találkozott vele mint Erzsébet asszonnyal, kinek már felnőtt szép leánya volt, kibe beleszeretett és nőül vette. S azóta Erzsébet szorgalmasan járt házukhoz, nem úgy, mint Böske és Erzsi. Mindez oly jól és jellemzőn van elbeszélve, hogy semmi sem zavarja élvezetünket.

Reméljük, hogy Herczeg harmadik regényéről kedvezőbben nyilatkozhatunk; nagyobb tárggyal is sikeresebben fog megbirkózni.

A NEMZETI SZÍNHÁZ ÉS SZIGLIGETI.*

Nemrég *Egy év statisztikája* cím alatt egy kis közlemény járta be a lapokat, mely pontosan beszámol arról, hogy 1894 augusztus hó 18-tól kezdve 1895 június 14-ig, hány előadás volt a Nemzeti Színházban, hány tragédia, vígjáték, középajáték dráma került színre, hány eredeti, hány fordított, hány régi, új vagy ujonnan betanult, kitől és hányszor és végre a színészek és színésznők közül, kik hányszor léptek föl.

Mellőzzük észrevételeinket a műsorra nézve, mert csak azt kellene ismételnünk, amit ezelőtt néhány évvel bővebben fejtegettünk. Legföljebb még csak azt tehetnők hozzá, hogy az a nem igen dicsérendő rendszer, melyet Paulay az eredeti színművek műsorának összeállítására nézve követett, éppen nem változott, sőt még rosszabbra fordult. Most csak egyetlen pontra szorítkozunk. Föltűnő, nagyon föltűnő a statisztikai közleményben, hogy a múlt színházi évben Szigligetinek csak egyetlen egy műve került színre s az is csak egyszer. Szigligeti száznál több színművet írt, majdnem egy félszázadig folyvást gazdagította a műsort, a Nemzeti Színháznak a negyvenes években úgyszólván közönséget teremtettsé íme, halála után még el sem telik két évtized,

* Budapesti Szemle, 1895. 83. köt. 223. sz. 157—158. l., aláírva: —i.

már elfeledi az a műintézet, melynek egykor lelke volt ; csak egyetlen egy művét adatja elő, azt is csak egyszer.

Valóban ez nagy kegyeletlenség! De mellőzzük a kegyeletet s induljunk ki tisztán esztétikai szempontból. Vajjon annyira elavultak-e Szigligeti művei, hogy a közönség egészen elfordul tőlök? Vajjon az újabb színművek, amelyek kedvéért annyira háttérbe szorul s talán a jövő évben már egészen kiszorul Szigligeti a Nemzeti Színházból, nagyobb becsűek-e az övéinél? Azt hisszük, hogy ezt még a *Budapesti Hírlap* sem merné állítani, habár pazar kedvében mindegyre egy-egy nagyszabású költőt földözget föl. De nézzünk csak belé a statisztikai közleménybe: vajjon kik azok az újabb drámaírók, akiknek kedvéért annyira mellőzik Szigligetit? Ott van mindjárt Bartók Lajos, akinek éppen a drámára van legkevesebb tehetsége s kinek kísérleteit únja a közönség. Tőle a múlt évben négy művet adtak elő nyolcszor, sőt két művét: a *Méheket* és *Erzsébetet* új betanulással, ha ugyan nyaka-tekert jambusait betanulhatták színészeink. Ott van továbbá Váradi Antal, akinek a múlt évben három darabját adták tizenhárom este. Vajjon az ő hangzatos, de üres retorikájában és élettelen alakjaiban nyilatkozik-e annyi drámaiság és történelmi érzék, mint Szigligeti leggyöngébb történelmi színműveiben?

De elég, nem folytatjuk tovább. Mi nem követelünk a Nemzeti Színháztól kegyeletet, de egy kis jóízlést mindenestre megvárhatunk.

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMOND EMLÉKEZETE.*

Mielőtt megnyitnám ünnepélyes közülésünket, legyen szabad egy rövid negyedórát báró Kemény Zsigmond emlékének szentelnem, akinek márványmellszobrát tisztelői adományaiból immár elkészítette társaságunk s ezennel bemutatja a közönségnek.

Báró Kemény Zsigmond egykor elnökünk volt, buzgó elnökünk, akinek egy válságos napon veszélyben forgó vagyonunk megmentését köszönhetjük. De nem ez kegyeletünk főforrása, hanem az ő írói érdemei, melyekkel annyi fényt árasztott társaságunkra.* Kemény harminc éven át, mint regényíró és publicista szolgált a nemzetét. E két pálya között oszlott meg munkássága, amíg csak bírta tollát. Politikai szélsékségekben regényeket írt, küzdelmesebb időben politikai röpiratokat és vezércikkeket. Mint regényírót csakhamar Jósika és Eötvös mellett emlegette a közönség, mint politikus bár lassabban, de folyvást emelkedett s vezércikkeivel s egy napilap szerkesztésével nevezetes befolyást gyakorolt közéletünkre.

Kemény sajátságos helyet foglal el regényíróink között, de a legfőbb sajátság, mely őt megkülönbözteti,

* Mint elnöki megnyitó fölolvastatott a Kisfaludy-Társaság 1896 febr. 9-én tartott közülésén.

Budapesti Szemle, 1896. 85. köt. 231. sz. 463—469. l., aláírva: *Gyulai Pál*,

a tragikum erős érzéke. Valóban regényei tragikai művek, tragikaibbak tragédiáinknál. Rajtok nem annyira kellem ömlik el, mint némi zord fönség s derült hangulat helyett a búskomolyság árnya borong: a fájdalom és megnyugvás bizonyos vegyülete. Éles szeme az állami és társadalmi bonyodalmakban hamar meglátja a végzetet és az egyénekben azt az elemet, mely fejlődve örvény felé vonja a halandót. Folyvást tragikai összeütközéseket vesz tárgyul; az egyént rajzolja, aki összeütközik az egyetemesssel vagy együttlegessel és elbukik. De tragikai hőseinek kiindulópontját, fejlődését és katasztrófáját bajos volna egy rövid szabatos meghatározás alá vonni. Egyik esetben a viszonyok alakítják tragikai hősét, másokban a hős tettei idézik föl a bonyodalmat; néha párhuzamosan halad egyik a másik mellett. Sorsukat a viszonyok és szenvedélyeik döntik el s a végzet és szabad akarat egymás részei. Az állami és társadalmi viszonyok mily változatossága táplálja a szenvedélyeket s az emberi természet mily gazdagsága nyilatkozik az élet küzdelmeiben. Az élet szép, mint a paradicsom kertje, de a lombok suttogásában kígyó sziszeg; reményeink, vágyaink tündérligetekbe csalnak bennünket, de minden bokrban nemezis ólálkodik. A szegény halandó folyvást saját és mások tetteinek hatása alatt áll s a végeredményt ritkán számíthatja ki. A küzdelem hevében elvesztjük ítéletünk biztosságát s csak akkor látunk tisztábban, amikor már késő. E mellett bűnhődésünk ritkán van arányban tévedéseinkkel, vétségünkkel, bűneinkkel; az állami, társadalmi, általában az erkölcsi viszonyok fejleményei éppen oly kényszerűek, mint a fizikai törvények: nem ismerik a szármalmat, könyörületességet, sőt még az igazságosságot sem. A tévedés, gyöngeség, hiba gyászosabb követke-

ményeket szülhetnek, mint maga a bűn, s a tévedő és bűnös nemcsak magát sodorja örvénybe, hanem azokat is, akik hozzá ragaszkodtak. Mindez a tragikum miszticizmusa, melyet az ókor éppen azért a fátum fogalmába foglalt össze, a keresztyén hit pedig a túlvilágba helyezte a rejtély megoldását: a végleges, örök igazságosságot.

Így fogta föl Kemény a tragikumot s bár első ifjúsága arra a korra esik, midőn diadalát ülte a francia romanticizmus, amely annyira kedvelte a nagy bűnök tragikumát, ő inkább a nemesebb szenvedélyek, mondhatni az erény tragikuma felé fordult előszeretettel. Senki sem volt buzgóbb magyarázója azon szárnyas igének, hogy a pokol jószándékkal van kikövezve. Valóban a nagy bűnöktől inkább meg tudjuk őrizni magunkat, mint szívünk nemes, de eszélytelen elragadtatásaitól. Boldogítani akarunk mást és szerencsétlenné tesszük; erényünk könnyen örvény felé ragadhat bennünket, ha nem párosul eszélyvel; szolgálni hisszük hazánkat és sértjük érdekeit, mert bonyodalmas voltukat nem tudjuk megérteni; erélyünk, tevékenységünk éppen annyi bajt hozhat reánk, mint önmérséklétünk és tétlenségünk; engedünk egy szeszélyes fölindulásnak és elhatároztuk sorsunk tragikai folyamát. Ily s ezekhez hasonló eszméket hirdetnek Kemény regényei, melyeknek bonyodalmát erős jellemrajz táplálja. Kemény kedveli az összetett indokokat, a szenvedélyek rajzában több indokot, szenvedélyt olvaszt össze, melyek egymásra hatva, egymást élesztve, vagy mérsékelve idézik elő a bonyodalmat és kifejlést. Különösen kitűnő a lelki küzdelmek rajzában. Élénken tolmácsolja a szív és ész dialektikáját, a képzelődés erejét elhatározásunkra, a tetteragadtatás vagy a tett

visszahatásának hangulatát s a halálrasebzett hős végperceit.

Kemény regényei nagyrészt történelmieket; csak két regényt s egy pár nagyobb beszélyt írt a jelen korból. Vonzotta szülőföldjének, Erdélynek történelme. Atyja birtoka közel feküdt Gyulafehérvárhoz, az erdélyi fejedelmek székhelyéhez, hol egyik őse, Kemény János fejedelem is trónolt; közel a szentimrei térhez, hol másik őse, Kemény Simon, Hunyadi Jánosért áldozta föl magát. Családja emlékei megkedveltették vele az erdélyi emlékirókat, mély benyomást tett reá Magyarország kettészakadása, Izabella királyné és Martinuzzi, a Báthory- és Rákóczi-család. A történelmi regény már fölzsündült irodalmunkban, Kemény emelni igyekezett, történelmi szellemet lehelve belé. Nagy súlyt fektetett a korrajzra, de nem a külsőségekben, hanem a lényege-
sekben. A kor eszméit és szenvedélyeit testesítette meg személyeiben és összeolvasztotta a költői célt és történelmi hűséget. A családi tragédiák szoros kapcsolatban vannak az országos viszonyokkal s a történelmi és költött személyek egyaránt a kor színében jelennek meg. *Gyulai Pál* című regényében mily élesen tünteti föl a prágai és stambuli udvar cselszövényeit, a jezsuitákat és muderrizeket, a pártokat és államférfiakat s magát Báthory Zsigmond udvarát, melynek körében foly le a regény tragédiája. Az *Örvegy és leányában* és a *Rajongókban* jellemzőn társulnak elénkbe I. Rákóczi György kora, az erdélyi fejedelemség létjoga, politikája, diplomáciája, a katolicizmus és protestantizmus küzdelme, az elnyomott szekták rajongása s mindezzel kapcsolatban az örök emberi szenvedélyek harca. Utolsó regényében, a *Zord időben*, egy családi drámát véve központul, Magyarország állami és társadalmi fölbomlását raj-

zolja. Buda eleste, a török hódoltság s az erdélyi fejedelemség megalakulása a regény főpontjai s a bonyodalom és jellemrajz egészen e viszonyok szülöttei. Keménynek nemcsak a történelemből, hanem a jelen életből vett regényein is megérzik a kor levegője. Háttérök a harmincas- és negyvenes-évek magyar viszonyai. Kemény mindig tényleges viszonyokból indul ki, erős képzelme a mult vagy jelen valóságát alakítja s a korfestő és lélekbúvár összhangzik benne a költővel.

A regényíró Kemény a publicisztában és hírlapíróban sem tagadta meg magát. A költőt és politikust összekapcsolta az eszme és hangulat bizonyos rokonsága. Valamint regényeiben a nemes szenvedélyek tévedéseit rajzolta: úgy politikai műveiben előszeretettel fejtegette a nemes törekvések tévedéseit, a hazafiság túlságait, némely népszerű eszmék árnyoldalait, sőt veszélyeit. Regényeiben örömet merült a lélekbúvárlat mélységeibe, mint politikai író semmit sem kedvelt annyira, mint az eszmék fejleményeinek, a tények okainak, az események értelmének nyomozását. Behatóan boncoló tehetségét tudományos műveltség és széleskörű ismeretek támogatták. Lapja szerkesztésében talán egyetmást elhanyagolt, de a nevezetes pillanatokban mindig résen állott s a legfontosabb kérdéseket folyvást tárgyalta. Lapjának határozott színe, iránya volt, nem szeszélyből, hiúságból vagy önzésből, hanem mély meggyőződésből s mindig tudta, mit, mikor és hogyan kell írni. Ellenfelei álláspontját híven fölfogta, akaratlan sem értette félre s a heves küzdelmek napjaiban is folyvást megőrizte lapja méltóságát. Ma már nem kívánunk ennyit vezércikkíróinktól és szerkesztőinktől. Megelégszünk kevesebbrel, sőt hajlandók vagyunk lenézni régebbi hírlapirodalmunkat. Nemrég olvashattuk valamelyik

napilapban, hogy a fejlődésnek mily alacsony fokán állott régibb hírlapirodalmunk, a maihoz képest. Csak egy pár évtizede fejlődtünk oda, hogy a külfölddel is versenyezhetünk. Bizonyára mai hírlapjaink mozgékonyabbak, gyorsabb közlésűek, amiben elősegíti őket közlekedési eszközeink fejlődése, bizonyára terjedelmesebbek, változatosabbak s több ágát ölelik föl a közéletnek, mit részben a sajtószabadságnak s jobb anyagi helyzetöknek is köszönhetnek, de mégis régibb hírlapjainktól irigyelhetnek valamit, azokat a vezérférfiakat, akik a régibb lapok élén állottak, azokat az államférfiakat, akik írók is voltak egyszersmind s írói munkásságukkal annyira megtermékenyítették közéletünket. Elég legyen csak Széchenyit, Kossuthot, Dessewffy Aurélt, Eötvös Józsefet, Szalay Lászlót és Csengery Antalt említeni.

E férfiak közé tartozott Kemény is. Erdélyben kezdte politikai pályáját: föl-fölszólalt Kolozs megye közgyűlésein s vezéreikket írt egyik kolozsvári politikai lapba. Igyekezett odahatni, hogy az erdélyi ellenzék ne csak sérelmi politikát űzzön, hanem foglalkozzék a reform kérdéseivel is. A *Korteskedés és ellenszerei* című röpirata, mely tárgyával kapcsolatban, reformjaink vezéreszméiről, a cenzusról s a demokráciai törekvések és a magyar nemzetiségi érdekek kiegyeztetéséről értekezett, szélesebb körben tette ismertté nevét. Az Akadémia tagjává választotta, Széchenyi pedig meghívta egy általa alapítandó lap szerkesztőjének. Kemény nem remélve, hogy Széchenyi vezérlete alatt új pártot alakíthasson, nem lépett ki pártjából, az Eötvös-töredékhez csatlakozott s 1846-ban Pestre költözve, Csengery *Pesti Hírlapjának* fődolgozótársa, majd társszerkesztője lett. Itt leginkább oly kérdésekről írt, melyek alkotmányunk-

nak a képviselőrendszerre való átmenetelét tárgyzták, majd 1848-ban a márciusi napokon kezdve egész december végeig folyvást cikkeivel kísérte a mozgalmakat, egyaránt küzdve a bécsi és pesti szélsőségek ellen. Mint képviselő követte a kormányt Debrecenbe, Szegedre, Aradra, s a világosi nap után Ugocea és Szatmár megyében bujdosott. Visszatérve Pestre és kegyelmet nyerve, újra fölvette írói tollát, egy pár történelmi tanulmányt írt s két röpiratot, a *Forradalom után* s *Még egy szó a forradalom után* címűeket. Ez legkitűnőbb politikai műve Keménynek. Bámulatos az a tárgylagosság, az a beható boncolás, amellyel a közelmúlt huszonöt év történelmét tárgyalja. Kimutatja a kormány és pártok tévedéseit, saját párttöredékét sem kímélve. A múlt és jelen tanúságaiból ad tanácsot a jövőre. Egyesülésre szólítja föl a hazai pártokat egy nagy nemzeti párttá; mind a dinasztíának, mind a nemzetnek azt a tanácsot adja, hogy lépjen vissza a *Pragmatica sanctio* alapjára, mely mindkettőjük jogfolytonosságának legfőbb biztosítéka. Mi volt egyéb e két röpirat lényege, mint magva a kiegyezésnek, mely 1867-ben terebélyes fává nőtt? De akkor Keményre senki sem hallgatott, fönt lenézték, alant gyanúsították. Azonban volt jutalma is. E röpiratok még szorosabbra fűzték Deákkal való barátságát, aki azelőtt is nagyrabecsülte jellemét és tehetségét. Kemény 1855-ben átvette a *Pesti Napló* szerkesztését s az *Angol királynő*be költözött, hol Deák is lakott.

E két férfiúval a magyar politika súlypontja az *Angol királynő*be költözött. Deák szerény, de tágas szobája az ország szalonja volt, melyet gyakran látogatott meg pártkülönbség nélkül minden rendű és rangú hazafi. Deák jobban ismerte az ország hangulatát, mint a rendőrség feje. Látogatói az ország minden részéből értesí-

tést hoztak neki s irányt, vigaszt vittek el tőle : lelki erőt a türelemre, kitartásra és hazafias cselekvésre buzdítást oly téren, mely még szabad volt. Sikertelen kísérlete után Kemény is a szenvedőleges ellenállás és várás politikáját követte, de cselekvésre buzdította nemzetét a társadalmi téren. Lapjában nem foglalkozott a belügyi politikával, csak följegyezte a tényeket s csak külügyi, társadalmi és irodalmi kérdésekről írt. Erősíteni törekedett a nemzeti összetartás szellemét, buzdítani a nemzetiséghez való hűséget, irányt adni a társadalmi erőnek minden téren. A kormány gyanús szemmel tekintett lapjára, a rendőrség örömet bosszantotta, de Kemény közönyös türelmén s nyugodt méltóságán nem fogott ki. Nem írt olyat, amibe beleköthettek volna, arra, amiről hallgatott, nem kényszeríthették, pedig ez volt leghathatósabb szónoklata.

De végre, 1860-ban, midőn az októberi diploma kiadatott, szólnia kellett nyiltan és hangosan. Egy pár napi habozás után meg is szólalt s kitűzte az 1848-iki törvények zászlóját, de óvatosan, ki nem zárva a kiegyenlítés lehetőségét. A nagy szótól visszhangzott az ország s Kemény vívta első csatáját Zsedényi Edvárdal, az októberi diploma egyik képviselőjével. Az országgyűlés megnyitásával Deák vette át a szót, hogy kifejezze az ország közvéleményét azokban a fönséges föliratokban, melyekben Magyarország jogai oly világosan és kétségbevonhatatlanul voltak földerítve, mint államiratban még soha. Kemény ekkor még szorosabban csatlakozott Deákhoz s lapjának taktikája, fejtegetései folyvást érlelték a kiegyezés fejleményeit egész a siker stádiumáig. Ekkor még egyszer síkraszállott egy hosszabb cikksorozatban Kossuth híres levele ellen. Ez volt hattyúdala :

Midőn egy nap föléled, győz a jog
S eltiprott zászlónk újra fellobog,
Nem érzé már a diadalgyönyört,
Lélekbe', testbe végkép összetört.
És elfeledték.

De mi nem feledtük el. Híven őriztük emlékét, tanúsítja e márványszobor is, mely üléstermünket ékesíti. Emlékeztessen e szobor tovább is minket és utódainkat azokra az irodalmi eszményekre, melyekért Kemény nem siker nélkül lelkesült s azokra a hazafias erényekre, melyek egy szomorú korszakban oly fényesen jelölik pályáját.

S e kegyeletos érzések között ezennel megnyitom a Kisfaludy-Társaság XLIX. ünnepélyes közülését.

VERES PÁLNÉ EMLÉKEZETE.*

Ritka az oly nő, aki családi körének él, szívéen viseli a háztartás és gyermeknevelés nehéz gondjait, mégis a közélet terén is nagyobb munkásságot bír kifejtteni, legyen az irodalom, művészet vagy a társadalmi tevékenység bármely köre. Az emberi erő korlátozott, a több irányú munkásság egymást bénítja, kivált a nőnél, aki idegesebb természetű s érzelemben, lelkesedésben gazdagabb, mint a férfiú. Ha vizsgáljuk a közéletben kitűnt nők életét, majd mindeniknél megtaláljuk a nagy szerencsétlenséget vagy nagy szerencsét, melynek pályájokat köszönik. Az életben korán csalódott leány vagy nő, ha fennkölt szellemű, örömet fordul oly munkássági körhöz, mely begyógyítja sebeit s az elveszett boldogságért megnyugvást vagy éppen dicsőséget nyújt cserébe. A boldog nő is kilép olykor a családi szűk körből, hogy résztvegyen a közéletben, de leginkább csak akkor, ha szerencsésen alakult körülményei erre mintegy utat nyitnak, sőt ösztönzik.

Ily boldog és szerencsés nő volt Veres Pálné, Beniczky Hermin, a nőképző-egyesület kezdeményezője és tanintézetének alapítója, akinek emlékét ünnepelni gyűl-

* Mint emlékbeszéd fölolvastatott a nőképző-egyesület folyó év máj. 30-án tartott emléktünnepélyén.

Budapesti Szemle, 1896. 86. köt. 234. sz. 454—458. l., aláírva: *Gyulai Pál*.

tünk össze e teremben. Ő nem úgy vegyült a közéletbe, mint az életben csalódott nő, hanem mint boldog hitves és anya, aki fölnevelvén és férjhez adván egyetlen leányát, hogy betölthesse a munkásságában így támadt ürt, egész Magyarország leányai gondját vette lelkére. De erre őt egy más körülmény is ösztönözte. Régi nemes családnak volt sarja s korán árvaságra jutott. Nagyatyja, egy nyolcvanéves agg, vette házához, aki már koránál fogva sem fordíthatott sok gondot unokája szellemi kiképeztetésére. Magányban nőtt hajadonná a gyermek s élénken kezdette érezni elmaradottságát a műveltségben. Maga igyekezett pótolni a hézagokat a megkapható könyvek olvasásával. Szellemi küzdelme mély benyomást tőn reá s lassanként tudatára ébredt annak, hogy hazánkban a nők szellemi kiképeztetésével éppen oly keveset gondol a család, mint a társadalom és állam.

S e tudat mind erősbödött benne férjhez menetele után is. Férje Nógrád megye előkelő nemesei közé tartozott, aki részt vett a közügyekben s barátai közé számította a megye két nagyreményű ifját, Szontágh Pált, aki nagy barátja volt az irodalomnak és Madách Imrét, aki titkon lírai és drámai költeményeket írt s örömet foglalkozott filozófiai kérdésekkel is. E társaság révén az ifjú nő mindinkább érdeklődött a magyar irodalom iránt, amelyet kevésbé ismert, minthogy nagyatyja házánál leginkább német könyveket olvasott. Érdekeltek a politikai küzdelmek is, de a nőnevelés kérdéseit legörömostebb szötte társalgásába. Ez annyival inkább természetes volt, mert saját leányának nevelése egészen elfoglalta lelkét. Otthon neveltette, jeles tanárjelölteket tartott a háznál, mindig jelen volt a tanításkor, együtt tanult leányával, sőt nem egyszer maga is

tanította. S midőn a nevelés bevégeződött és férjhezment leánya odahagyta a szülői házat, őt már megszokott gondja nem hagyta el, a nőnevelés kérdése még élenkebben maradt lelkében s csak időre, alkalomra várt, hogy tettekben jelentkezék.

És méltán. A nőnevelés ügye el volt hanyagolva hazánkban. Az állam egész az újabb időkgig figyelmen kívül hagyta; az egyházak csak a legszükségesebb elemi ismeretekre szorítkoztak, a társadalom megelégedett a magánvállalkozók intézeteivel, melyeknek gondosabbjai is inkább csak a látszatra, mint a lényegre törekedtek, arra sem nemzeti irányban. Az előkelőbbek és vagyonosak külföldről hozattak nevelőnőket, mert itthon nem voltak oly intézetek, ahol ezek képeztessenek, sőt az is megtörtént, hogy külföldi intézetekbe küldötték leányaikat. Ez volt aztán egyik oka annak, hogy a felsőbb női körökben sokkal később vert gyökeret a nemzeti műveltség, mint a férfiakéban s Vörösmartynak az *Űri hölgyhöz* című ódája a negyvenes években is nem költői képzelgés volt, hanem szomorú valóság. A harmincas- és negyvenes években, amidőn annyi reform-eszme merült fel közéletünkben, a nőnevelés ügyét is szóba hozta néhány lelkes író, különösen Fáy András, de kevés sikerrel. Az 1848-ban történt nagy átalakulás után a magyar kormány bizonyára kezébe vette volna ez ügyet is, ha közbe nem jó a forradalom. Az ötvenes években semmi fontosabb lépés nem történt a nőnevelés ügyében s ha történik, bizonyára nem nemzeti irányban történik vala. Végre 1867-ben visszaállított alkotmányunk, de eleinte a közoktatás terén annyi teendő volt, hogy a nőnevelés ügyét ideig-óráig halasztani kellett.

Veres Pálné egy percig sem tartotta halaszthatónak.

Feljött a fővárosba azzal az elhatározással, hogy a nők érdekében mozgalmat indít. Célja volt egyrészt nyomást gyakorolni a kormányra, másrészt társadalmi úton egy női tanintézetet létesíteni s általában érdekeltiséget kelteni a nők ügye iránt. Értekezletet hívott össze, melyen 1867 május 24-én huszonkét nő jelent meg. Abban állapodtak meg, hogy egy nőképző-egyesületet létesítenek. Még azon évben százra emelkedett a tagok száma, az alapszabályok csakhamar megerősítést nyertek s 1868 március 23-án megalakult az egyesület és Veres Pálnét választotta elnökének. A politikai és közoktatásügyi vezérférfiak némi gyanúval tekintettek a mozgalomra. Azt hitték, hogy az egyik hulláma azon európai áramlatnak, mely az úgynevezett nőemancipációval új alapra akarja fektetni a társadalmat, az államéletben új helyzetet jelöl ki a nőnek s megfosztva régi előjogaitól, oly új jogokkal ruházza föl, melyek aligha javára válnak. Valóban a nőemancipáció kérdése sokban hasonlít a szocializmuséhoz. Mindkettőnek van igaza is, valódi és súlyos bajokat tár föl, de az ajánlott gyógyszerek még súlyosabbakat idéznének elő. Nem a merev elvek valószínűsítése, a gyökeres reform a gyógyszer, hanem a részletes javítás s megalkuvás a létező társadalmi renddel.

Veres Pálnét sértette a gyanú, annyival inkább, mert saját, *Nézetek a női ügy érdekében* című röpiratának némi nem elég szabatos kifejezései adtak erre okot. Azonban a félreértés hamar kiderült; az egyesület kérvényét, mely női iskolák alapítását sürgette s melyet kilencezer nő írt alá, Deák Ferenc nyújtotta be az országgyűléshez s br. Eötvös József is megígérte a nőnevelés érdekei támogatását. E mellett elhatározta az egyesület, hogy be nem várva az állam intézkedéseit, a maga ere-

jén alapít egy női tanintézetet, még pedig oly módon, hogy az lassanként felsőbb leányiskolává alakulhasson át s egyszersmind a nőktől elfoglalható önfenntartási pályákra szükséges ismeretek megszerzésére is alkalmat nyujthasson. Veres Pálné buzgalma és erélye nem tűrt halasztást s az intézet két kis szobában már 1869 október 17-én megnyílt egy fensőbb osztállyal, tizenkét növendékkel és öt tanárral. Magam is ott voltam bölcsejénél; elfoglaltságom mellett is örömet elvállaltam egy pár évig az intézet igazgatását s benne a magyar irodalom tanítását. Mintha most is előttem állanának a vidám arcú, élénk figyelmű és tanulékony leánykák. Azóta huszonöt évnél több idő telt el, bizonyára most nem ismernék reájok, ők sem ismernének reám, aki immár megöregedtem. De éppen azért bárkinél inkább tanuszkodhatom arra nézve, hogy mily szűkös körülmények között, mily csekély kezdetből indult ki ez intézet, hogy mily erős, kitartó buzgalom és erély kellett ahhoz, hogy odáig emelkedjék, ahol most áll.

A kezdeményező lelkesülése hatott társaira is. Mind többen csatlakoztak az egyesülethez, az alapítványok szaporodtak, a társadalom minden körében akadtak pártfogói, az állam és a főváros támogatni kezdték. A tanférfiak örömet nyujtottak segédkezet mind a tantervek kidolgozására, mind a tanárok ajánlására nézve. Az intézet minden évben fejlődött szellemileg és anyagiilag egyaránt s húsz év alatt megközelítette kitűzött célját, sőt 1881-ben saját házába költözhetett, ebbe a szép épületbe, melyet saját szükségei szerint rendezhetett be. A század végén ismét a magyar műveltségnek szolgálhat e telek, mint szolgált a század elején is, midőn e helyen egy francia tetőzetű ház állott s Vitkovics Mihály, a Kazinczy pesti triászának egyike, lakott benne, akinek

estélyei gyakran összegyűjtötték Pest nem nagyszámú íróit, az agg Virágtól kezdve az ifjú Vörösmartyig. Ahol most az ifjú női nemzedék ismerni tanulja irodalmunkat, akkor az új magyar irodalom megalkotói gyűltek össze, hogy felolvassák egymásnak műveiket s megbeszéljék a nyelv és irodalom ügyeit. A régi, dúledező ház helyén méltán emelkedik ez új épület, hogy összeolvassza a múlt emlékeit és a jövő reményeit.

Alig van valami emberhez méltóbb öröm, mint amidőn az eszmét, amelyért küzd, munkálkodik, lassanként valósulni látja. Veres Pálné részesült ez örömben. A nőnevelés eszméje, melynek szószólójaként lépett föl, folyvást hódít állami és társadalmi életünkben. A nőképző-egyesület alakulásának és izgatásainak volt hatása arra, hogy egy pár évtized alatt polgári és fensőbb leányiskolák keletkeztek, községi vagy állami költségen. Azonban legnagyobb öröme telt a nőképző-egyesület iskolájában, melynek létrehozásában, gondozásában oly nagy részt vett. A siker öröme folyvást élesztette munkásságát egész végleheletéig. Annyira összeforrott munkássága ez intézettel, hogy nem is tudjuk képzelni nélküle s mintha még most is várnók, hogy újra megjelenjünk. De nem jelen meg többé, örökre elhagyta ez intézetet, melyhez annyi hévvel ragaszkodott s attól távol a vanyarci sírboltban alussza örök álmait.

Vigasztaljanak meg bennünket egyik tisztelőjének, Madách Imrének, sorai, melyeket egy szintén nógrádmegyei nő halálára írt.

Mindig mások javára fáradál,
Mindig csak másoknak kedvéért éltél,
Ha megkivántad már a pihenést,
Meg kell nyugodnunk, hogy sírodba tértél.

Pihenj csendesesen! Emlékedet az ércnél tartósabban fogja megőrizni ez intézet folyvást megújuló növendékeinek hálája, akiknek meghalva is anyjok maradtál. Áldás poraidra, lebegjen szellemed őrangyalként fölöttök.

ELSŐ KÖNYVEM.*

Hazafias és egyéb költemények. Írta Lampérth Géza.

Beöthy Zsolt előszavával. Budapest, 1897.

Egy új lírikus, akit Beöthy Zsolt vezet be, azonban bevezető előszava nem foglalkozik a költemények esztétikai becsével; inkább csak általánosságban akarja megjelölni azt az irányt, melynek az ifjú költő képviselője. Beöthy szerint ifjú költőink táborában különböző jelszavak alatt, voltakép a falu és nagyváros világa állanak szemben egymással. Az egyik a magyar természet eredetiségéből, erejéből, egyszerű érzéseiből és képeiből meríti ihletét. A másikat egy nagy tömeg izgott idegélete hevíti, hogy az életnek ezer színű és ezerféle nyüzsgő zűrzavarát a költői érzés és gondolat vilámfényével hassa át. Budapest ma nagyobb, gazdagabb és szebb, mint a régi volt, de élete még korántsem magyar nagyvárosi élet. Költészete visszhangozza utcái lármáját, de nem merít belőle se érzést, se eszméket, melyek magyar valónkkal és céljainkkal kapcsolatosak lennének. Hogy a fővárosi fejlődés a kívánt irányt vegye, még erre is a magyar vidék, a magyar falu életének és költészetének minél nagyobb, minél mélyebb befolyást óhajtanánk. Igazi magyar költészet eddig más nincs is,

* Budapesti Szemle, 1897. 92. köt. 250. sz. 148—152. l., aláírva: —i.

mint a magyar vidék, magyar falu költészete. A kísérletek, amelyek valami egészen másnak kezdésére történtek, azt mutatják, hogy a tőle és nagy hagyományaitól való elszakadás a nemzeti lélek irányában is idegenséget jelent. Az új magyar nagyvilág költészetének csak a régi magyar kisvilág költészetéből lehet kifejlődnie. Ezért méltánylást érdemel Lampérth, aki nemcsak mintáit kereste a magyar falu nagy költői közt, de eszményeit és lelkesedését is a magyar természetből merítette. Ihlete és iskolája egyaránt magyar. Lelkes ódáival és kedves dalaival, egyszerű és nemes érzéseivel, szép formáival bizonyára meg fogja találni az utat közönségünk szívéhez. Jó úton indult, mely nem kifelé visz, hanem fölfelé.

Íme, Beöthy eszmemenete, melyben különösen meglepő az, hogy költészetünket két részre osztja: falusira és városira s Magyarország minden nagy költőjét a falusiak közé sorozza s kimondja, hogy igazi magyar költészet eddig más nincs, mint a magyar vidék és magyar falu költészete. Maga megvallja ugyan, hogy ez a kategória talán nem esztétikai, de mi azt hisszük, hogy más szempontból sem igazolható. Ősidőktől fogva a költészet tárgya az emberi szív, természet, társadalom és állam; vallásos himnuszok, hazafias és szerelmi dalok zengtek mindenkor a költők lantján; az állami és társadalmi összeütközések a családi élet örömei és fájdalmai foglalták el lelköket. Ezekből merítette a költő ihletét akár falun, akár városon lakott s ha a falusi magány vagy a zajos városi élet inkább meglátszott művein, az csak oly egyéni vonás volt, mint sok más egyéb. Zrínyi és Balassa miért volnának falusi költők, midőn mindketten a renaissanceból merítettek s a vallásos és hazafias küzdelmek hatása alatt írtak? Miben

nyilatkozik Vörösmarty falusi költészete, mely kiválóan nemzeti és Pest irodalmi és politikai mozgalmából keletkezett? Petőfi és Arany költészetére ugyan nagy hatással volt annak a magyar vidéknek környezete, ahol születtek, de mennyi más hatás járult ehhez, részint irodalmi, részint politikai. Igaz az is, hogy elődeiknél többet merítettek a népköltészetből s a nemzetit és művészt magasabb fokon egyesítették, de a népköltészet több, mint egy falu vagy vidék költészete, az az egész népé és több százados maradvány, mint maga a nyelv; egyik főforrása ugyan a nemzeti költészetnek, de nem egészen az s midőn Beöthy az egész magyar nemzeti költészetet falusi költészetnek nevezi, lejjebb szállítja a népköltészetnél. Az ő falusi költészete nem népköltészet, hanem a műköltészetnek oly faja, melynek alig lehetnek más sajátságai, mint hogy falun keletkezik s a falusi életből van merítve. Az első sajátság semmit sem magyaráz ki, a második csak csekély mértékben igaz s oly kevésbé illik Vörösmartyra, mint Aranyra vagy Petőfire.

Beöthyt az vezette e különös osztályozásra, hogy nagyobb városaink nem voltak túlnyomóan magyarok, s ennél fogva inkább vidéken lüktetett a magyarság szíve. De nem vett észre egy más jelenséget, tudniillik, hogy nem magyarok városainkban is mindig megvolt a magyarságnak bizonyos nagyobb vagy kisebb köre, mely folyvást növekedett és fejlődött, sőt az idegen elemeket magába olvasztotta, sokkal nagyobb mértékben, mint falun. Fővárosunk egy félszázadnál több idő óta inkább központja szellemi mozgalmainknak, fészke a nemzeti szellemnek, mint bármely vidéke az országnak, de azért helytelen volna fővárosi és falusi tudományt és költészetet különböztetnünk meg. A másik

ok, amely Beöthy osztályozására befolyt, az a tapasztalata volt, hogy ifjú költőink közül nem egy mintegy megtagadni látszik nemzeti költészetünk szellemét s ez onnan származik, mert Budapest élete még korántsem magyar nagyvárosi élet. De Párizsban és Londonban nem élnek-e oly költők, akik eltérnek a francia és angol nemzeti költészet hagyományaitól s vajjon nem ezeket utánozzák-e némely ifjabb költőink? Hiszen a multban is találunk erre példát. Kazinczy a vidéken élt, sohasem volt fővárosi lakos, de a német-görög klasszicizmust igyekezett átültetni irodalmunkba. Arany is a vidéken élt, hatottak reá a külföldi költők is, de azt nemzetibb szellemben tudta földolgozni, mint Kazinczy. Nem a falu és főváros dönti el a költő sorsát, hanem sok minden összehatása, különösen a közszellem, a nemzeti fejlődés és saját géniusza.

Azért jó lesz fölhangyni a falusi költészet elnevezéssel s megtartani a nemzeti vagy a nép-nemzeti költészet műszavát. Beöthy is tulajdonképp azért méltányolja Lampérthet, hogy a nemzeti költészet hagyományainak híve. Valóban Lampérth többször zendíti meg nemzeti ritmusunkat, mint sok más társa s a magyar világ eszme- és érzésköréből igyekszik meríteni tárgyait. Azonban ez még magában senkit sem tett költővé s a nemzeti költészet fogalma is tágabb körű, mert magában foglalhat különböző költői egyéniségeket, új tárgyakat hódíthat meg, új eszmék tolmácsa lehet, de leginkább abban a módban nyilatkozik, amint mindezt a költő kifejezi s a nemzet szellemébe oltja. E tekintetben Lampérth költészete nem igen vonja magára a figyelmet. Úgy látszik, hogy tehetsége nincs még kifejlődve. Költeményei inkább csinos verselési gyakorlatok, mint valódi költői művek. Megakad bennök egy-

egy sikerültebb versszak, de egész vers ritkán. Nincsenek hóbortjai, de eszmékben éppen nem gazdag s a szenvedély nem háborgatja. Nem igen esik dagályba, de hasonlatai, képei nem megragadók. Nyelve elég szabatos, de különösebb báj nem nyilatkozik benne.

A gyűjteményt hazafias költemények nyitják meg, nagyrészt ódák. A költő megénekli a kivándorlást, a magyar dalt és nyelvet, a magyar ifjúságot március 15-én, a honvédek emlékét, Rodostót, az ezredéves ünnepet több ízben és Jókait jubileuma alkalmával. Ez ódákra sehogy sem illenék a «falusi költészet» elnevezés; nem falun, hanem a fővárosban merítette hozzájuk a költő ihletét, még pedig a napisajtó vezércikkeiből. Hírlapjaink némely ünnepélyes alkalommal nagy lelkesedésre tűzelik magokat, de a legtöbbször csak stereotíp szónoki frázisokban áradoznak s a hazafiság túlzásában keresik a hatást. Lampérth ódáiban is valami ilyest találunk, habár csinosabb nyelven, de nem csekélyebb túlzással. A honvédekről szólva, így kiált fel: «Föld soh'se hordott több ily katonát!» Továbbá: «Gondolj a dicsőkre, félistenekkel csodás nagy időkre!» Petőfi és Arany is írtak a honvédekről, de idáig nem ragadtatták magokat. Lampérth Rodostóról emlékezve, óhajtja, vajha dala fölrázhatná az alvó nemzetet. Vajjon miért alvó nemzet a magyar? Mert elfeledte múltját s nem hozatja haza a rodostói bújdosók hamvait. Annak sok más oka lehet, de az álomba sülyedés legkevésbé. A Jókaihoz írt ódában azt olvassuk, hogy a nagy mestert az egész nagyvilág hódolattal veszi körül. Ez is hírlapi cikkek visszhangja; az ódai emelkedés nem ily frázisokban nyilatkozik. Egyszóval ez ódákban bizonyos obligát tartalom és hang a túlnyomó. Azonban van köztök egy pár olyan is, mely elüt a többitől. Ilyen

az *Előre* című, amely a költő küzdelmét, kétségeit s önbátorítását rajzolja. E költeményben valódi érzés lüktet, szerkezete lélektani mozzanatokon fordul meg s a nyelv kiszabadul a köznapi frázisok békóiból. Szintén sikerült az *Ezredik év*, mely egyszerűségével és szabatos bel- és külformájával ragadja meg a figyelmet.

A gyűjtemény második részének címe: *Szerelem* s a költő szerelmi dalait foglalja magában. Úgy látszik, Lampérth lírájának leggyöngébb oldala a szerelmi dal. E fajta dalai inkább a reflexió szülöttei, mint az érzéséi s legkevésbé van meg bennök a dalnak az a sajátsága, mely az érzést a ritmussal annyira összeolvasztja, hogy mintegy egymást szülik. Általában nem ömlik el rajtok az érzés melege vagy a szenvedély fölindulása s ha felcsillan is itt-ott egy sikerült fordulat vagy elmés ötlet, mint egészek hidegen hagyják az olvasót. Csak helyeselhetni, hogy Lampérth kerüli a szerelmi hóbortot, eszeveszettséget, melyre némely fiatal költő annyira büszke, de a nagy józanság sem forrása a szerelem költészetének.

A harmadik rész *Élet és álom* cím alatt vegyes tartalmú. Van itt ballada, életkép, elégia, dal, hol vidám, hol búskomoly hangulat szülöttei. Költőnket néha megszállja a vallásos érzés is s csak sajnálhatni, hogy nem tudja azt nagyobb hatással kifejezni. A gyermeki szeretetnek és gyermeki emlékeinek nem egy lapot szentel, de némi túlzott érzékenykedésbe esik. Ily tárgyú költeményei között legsikerültebb az *Itthon* című. Kevésbé sikerültek barátja halálára írt elégiái, melyek alig többek száraz verselésnél. Nem egyszer emlegeti elhagyatottságát, küzdelmeit, de folyvást bízik a gondviselésben; legsikerültebben fejezi ki ezt az *Árva dala* című költeményben. Egy pár kisebb humoros költeményt is

írt, de epigrammai élők egy kissé tompa. *Kun László* balladájában van drámaiság, de a szenvedély rajza erőltetett s az egész nem tud hangulatot ébreszteni. Ennél sokkal sikerültebb a *Kis libapásztor* életkép. Egyszerűségében némi keresetlen báj nyilatkozik s a kis gyerek ártatlanságából bevegyül valami magába a költeménybe is.

A kötetet *Könyvemhez* címzett vers zárja be, melyben a költő útrabocsátja könyvét s utasítja, hogy mit feleljen a kérdezőknek; ha előtte ajtót zárnának, keressen föl egy kis falut, az ő szülőházát, hol bölcsőjét ringatták, ott várni fogják és szívökbe zárják minden sorát. Bizonyára a szülők és rokonok leghálásabb olvasói műveinknek, de ez nem elég a dicsőségre, szükséges, hogy az olvasóközönség figyelmét és tetszését is kivívjuk. Lampérth is jobban teszi, ha nem lép ki még gyűjteményével, hanem vár, amíg tehetsége fejlődik s néhány már sikerült darabjait újakkal szaporíthatja. De az ifjú költők majd mindenike mielőbb egész gyűjteménnyel akar föllépni, bár később megbánja. Óhajtjuk, hogy Lampérth második gyűjteményét ne csak szülőháza fogadja tetszéssel, hanem a bírálók és a közönség is.

EGY KIS POLÉMIA.*

A politikai és irodalmi pártok kiválóbb képviselőit rendszeresen túlbecsülik, sokkal több méltánylatban részesítik, mint amennyit megérdemelnek s később a történelem tiszte a magasztalásokat valódi értékekre szállítani le. Mindez természetes, de az már kevésbbé, ha a magasztalás nem ismer határt és szertelenségbe téved. Ez már kórjel és sajnos, hogy hírlapirodalmunkban mindinkább növekszik e kóros állapot s méltán felkiálthatunk :

Ha annyi volna a nagy emberünk,
Mennyit naponként folyvást hirdetünk,
S oly sok dicső tulajdon volna bennünk,
A legdicsőbb nemzetnek kéne lennünk.

Nem szándékunk részletekbe bocsátkozni, sőt a politikát egészen mellőzzük s csak az irodalomról szólnunk valamit. Itt is csak egy pár jelenségre szorítkozunk, amint éppen a napokban szemünkbe ötlöttek. Ha felhánynók lapjainknak egész évi folyamát, bizonyára sok olyant találunk bennök, amik igazolnák állításunkat. Hiszen, hogy egyebet ne említsünk, mindinkább elharapózik az a szokás, hogy kiadóink agyba-főbe dicsértetik kiadványaikat s az így készült ismertetést

* Budapesti Szemle, 1899. 99. köt. 272. sz. 306—312. l., aláírva : —i.

nyomtatva, a könyvhöz mellékelve küldik meg a lapoknak, melyek örömet kiadják, ha az író iránt nem viselnek ellenséges indulattal. De térjünk tárgyunkra.

Egy pár hét óta az *Egyetértés* homlokán a következő előfizetési felhívást olvashatni:

«Előfizetőinknek és olvasóinknak szíves figyelmét felhívjuk arra, hogy törekvésünk, hogy lapunk, mint eddig, úgy a kezdődő új évnegyedben is a legnagyobb, legjobb és legtartalmasabb magyar lap legyen. — Eötvös Károly, lapunk vezére s nemzetünk egyik legnagyobb írója, ki édes magyar nyelvünk ragyogó szépségeit a legtisztábban tárja az olvasó elé, ebben az évnegyedben is folytatja

Gróf Károlyi Gábor följegyzései

című remek művét, melyhez hasonló szép olvasmány nálunk soha s a világirodalomban is kevés jelent meg. Ezen kívül a bevezető közlemények most jelennek meg

Utazás a Balaton körül

című, szintén páratlan szépségű művéből, mely talán még a másikinál is gazdagabb lesz érdekes részletekben.»

Így ír az *Egyetértés* Eötvös Károlyról, aki a lap vezére s így bizonyára tudtával vagy legalább utólagos jóváhagyása mellett jelent meg e feldicsőítés. S mily művészi fokozással áradnak benne a gondolatok! Eleinte Eötvös Károly csak *egyik legnagyobb* magyar író, de azután mindjárt nyelvünk ragyogó szépségeit *legtisztábban* tárja az olvasó elé, így *legnagyobb* író mindazok között, kik magyarul írtak vagy írnak. De ez sem elég! Excelsior! Károlyi Gáborról írt műve *remekmű*, melyhez hasonló nálunk *soha*, a világirodalomban is *kevés* jelent meg. Tehát Eötvös Károly a legremekebb magyar író s a világirodalomban Shakespeare, Goethe stb. mellett foglal helyet. *Utazás a Balaton körül* című műve is páratlan szépségű, talán még a másikinál is gazdagabb

lesz érdekes részletekben. A szerény *talán* mennyire emeli a páratlan szépség szörnyű szerénységségét.

Bajos megítélni a két úgynevezett remekmű irodalmi értékét, mert a szerző még egyiket sem végezte be, de a megjelent részletek sehogysem igazolják a remekséget. Gróf Károlyi Gábor följegyzéseket hagyott hátra s Eötvös K. a helyett, hogy ezeket, fölvilágosításokkal kísérve, kiadta volna, vagy ezek alapján, más adatokat is felhasználva, megírta volna gr. Károlyi Gábor életrajzát, magát gr. Károlyi Gábort beszélteti, mintha emlékiratokat hagyott volna hátra! Így már a kiindulópont hibás s nem eléggé megbízható. De így sem tudja Eötvös eléggé érdekessé tenni gr. Károlyi Gábor egyéniségét; politikai és társadalmi szereplése nem is nyújt erre elég anyagot; a korrajzi és lélektani részletek pótolhatnák e hiányt, de ezekben éppen nem gazdag a mű. Eötvöستől nem vitathatni el az elbeszélő tehetséget, de az sem oly eredeti és művészi, hogy remekségről lehetne szó s magyarossága nem ment némi parlagi íztől. Az *Utazás a Balaton körül* nem emelkedik följebb a rendes tárcáknál, csak stílje jobb; hogy Eötvös kedveli a nagyhangú s öntetsző túlzást, tódítást, talán mondanunk sem kell.

Elég ebből ennyi. Az élő dicsőítésétől térjünk át egy halottéra, mert hírlapjaink nekrológjai, ünnepélyes alkalmakra írt emlékeikvei szintén nagy túlzásokba szoktak esni. Éppen nem hibáztatjuk, hogy a tanáregyesület Szarvas Gábornak szobrot emelt. Ő mindenesetre jeles nyelvész volt, bár Hunfalvy Pál és Budenz József, a magyar összehasonlító ugor nyelvészet megalapítói, szorosan tudományos szempontból mélyebb nyomokat hagytak hátra, de a közönségre nézve szűkebb körben és kevesebb zajjal mozogva, nem kelthettek annyi

figyelmet, mint Szarvas. Az ünnepély ellen sincs kifogásunk. Beöthy Zsolt mérsékeltebb beszédet tartott, mint aminőt vártunk, mert őt nem egyszer ragadja túlságra szónoki heve. Sajó Sándor ódája nem valami jeles költemény, de ezen nem csodálkozhatni, mert a dicsőítő ódák ritkán sikerülnek, azonban azon már csodálkozunk, hogy magyar költő annyira lelkesülni tud Szarvasért, kinek kevés érzéke volt a költői nyelvhez s éppen nem vette figyelembe a nyelv esztétikai oldalát. Amiket mi hibáztatunk, azok a hírlapok vezércikkei, melyek ez alkalommal megjelentek. Különösen a *Budapesti Hírlap* és a *Magyarország* tettek ki magokért.

A *Budapesti Hírlap* többek között ezt írja :

«Szarvas magyar lelke húsz és néhány év előtt sem a szó-, sem a mondatalkotásban nem ismert reá az akkori magyar nyelvben a saját törvényei szerint kifejlődött és kifejleszthető magyar nyelvre. Lehetetlen korcsok, vakmerő csonkítások csúfították el s egész nyelvünk szinte fuldoklott az idegenség áradatában. Lehetett-e vajjon — hogy csak két példát hozzunk fel — az *arandok* szóban fölismerni az aranyfarkú vakondokot, a *szőnyeg* szóban a szövött anyagot. Lehetett-e az elkábítóan hömpölygetett körmondatokban s a németből a leggyászosabb szolgálissággal lefordított kifejezések sokadalmában ráismerni a Pázmány Péter, a Szenczi Molnár Albert, a Petőfi, az Arany János nyelvére? Nem lehetett. A hite szent volt, hogy elcsúfított nyelvünket meg lehet tisztítani. A lelkét tette rá, hogy megtisztítja és amennyire emberileg lehetett, megtisztította.»

A *Magyarország* hasonlóképp ír Szarvasról, aki szerinte európai színvonalra emelte a magyar nyelvtudományt s ekkép vázolja hatását az irodalomra és közéletre :

«A sajtó nyelve megtisztult, az országgyűlés szónokai resteltek sokat gúnyolt lomposáguk miatt, a tudósok

világosabb, magyarosabb írásmódra törekedtek. S nincs aki meg ne vallaná, hogy mindez Szarvas Gábornak és az ő Nyelvőrének munkája volt. Pedig mi tudjuk, mi értéke van e munkának, mi mély jelentősége, mi egyetemes hatása, mi nemzeti fontossága. Mert az egész nemzetre kihat nyelvnek megtisztulása. Érezzük, hogy több ez a stíl javulásánál, több ez műveltségben való haladásnál. Mikor az idegen hatáson növekedett nyelvújítókat letaszítják ítélőszékükből s a székre beleültetik a romlatlan érzékű, józan eszű, higgadt gondolkozású népet: akkor válik teljessé csak a negyven-nyolcas alkotások kiépítése, akkor lesz a nemzet nemcsak intézményeiben demokratikussá, hanem érzéseiben is. — Ki volna oly vakmerő, aki tagadni merné e mű nagyságát? Ki oly tudatlan, hogy be ne látná? Bizonyára jogos kegyelet vezette e népet, midőn szobrot emelt ama három nagy férfinak, kik megalkották a mai Magyarországot politikai intézményeiben, a legnagyobbal, Kossuthal együtt. De méltó s önmagát megtisztelő vala, hogy közelségökben hirdesse hatását Szarvas Gábornak is, a ki *megalkotta a mai Magyarország nyelvét.*»

Ezek szerint a jelen században Szarvas Gáborig senki sem írt jól magyarul, kivéve Petőfit és Aranyt. De az a baj, hogy Petőfi semmit sem tanult Szarvas Gábortól, mert nem olvashatta csalhatatlan bulláit s versei tele vannak a nyelvújítás korcs szavaival s rút csonkításai-val; Arany pedig, aki olvasta, éppen nem szegődött hozzá, sőt egy párszor ellene nyilatkozott. A szegény *Budapesti Hírlap*nak még azt is meg kell érni, hogy azt az elátkozott *szőnyeg* szót mind a két költő használja. (Egyébiránt a *szőnyeg* nem új szó, már Zrínyinél s a XVII. század más íróinál megtaláljuk, de az *anyag* új szó, melyet, úgy látszik, a *B. H.* réGINEK vél.). Mi éppen nem látjuk nyelv tekintetében azt a nagy különbséget, mely a régiebb és újabb irodalmat egymástól elválasztja s melyet Szarvas nagy művének hirdetnek. Akkor is, most is voltak és vannak jobb és kevésbé jó nyelvű

írók. Hogy az országgyűlési szónokok most jobban beszélnek, mint régen, éppen nem állíthatni. Azt a két feliratot, melyeket Deák 1861-ben írt, ma sem tudná senki megírni jobb magyarsággal. Kossuth sokkal jobban beszélt és írt magyarul, mint Bartha Miklós. Csen-gery vezércikkei nemcsak okosabbak, hanem jobban is irattak, mint a Kaas Ivoréi; Kemény Zsigmond és Salamon Ferenc felülmulják Neményit és Vészit. Bajza és Erdélyi kiállják a versenyt Alexander és Bánóczy magyarságával.

Az sem áll, hogy a nyelvi idegenszerűség és a nyelv-újítás erőszakosságai ellen Szarvasig senki sem lépett föl. A költői nyelvben a visszahatást már Vörösmarty végrehajtotta s az ő nyomán indultak Petőfi és Arany, újabb forrásokból is merítve. A prózát illetőleg a nyelv-újítás győzelme után sem szűnt meg egyes szók bírálata. Az ötvenes- és hatvanas években, melyeket a nyelvi barbarizmus korszakának bélyegeznek Szarvas ortológ hívei, többen szólaltak föl az idegenszerűségek s a szűkségtelen vagy rossz szók ellen. Különösen Brassai és Arany tűntek ki e téren. Bugát *Szócsíntana* ellen maga Toldy is kikelt. Az Akadémia azt a véleményt fejezte ki, hogy csak a műszók magyarosítandók s nem egy-szersmind a műnevek s pályakérdést tűzött ki az idegen-szerűségek és a nyelvújítás visszaélései ellen. Az elő-kező írói és nyelvészeti körök nem annyira az újítás, mint inkább a konzervatizmus felé hajoltak s ezt Arany ki is fejezte egyik fölszólalásában.

Szarvas nem vett részt e mozgalomban, mert még nem lépett a nyelvészeti pályára. Először mint szép-irodalmi író tett kísérletet egy pár drámával és Phædrus meséi műfordításával, melyek csekély becsű művek s nyom nélkül enyésztek el. Első nyelvészeti értekezése

1867-ben jelent meg a pozsonyi gimnázium *Értesítőjében Magyaratalanságok* címe alatt. Újat, mit már több ízben el nem mondtak volna, nem sokat mondott, de az alak, melyben elmondta, könnyen érthető s magát olvasztató volt és figyelmet keltett. Második nyelvészeti munkája *A magyar igeidők* című, az Akadémiától jutalmat nyert pályairat volt, mely a régi nyelv alapos ismeretéről tett bizonyosságot, de gyakorlati hatása nem lehetett, mert a régi igeidők használatának visszaállítása, melyben Hunfalvy is fáradozott, hiú feladatnak bizonyult. 1872-ben indította meg a *Nyelvőrt*, melybe számos jeles etimológiai cikket írt. Küzdött a magyaratalanságok ellen, buzdította társait a népnyelvi adatok gyűjtésére, tért nyitott a szorosabb értelemben vett magyar nyelvészet kérdéseinek megvitatására s általában élénk érdeklődést keltett föl a közönségben nyelvészetünk iránt. Ez volt Szarvasnak legtöbb érdeme.

Ádáz harca a nyelvújítás ellen, melynek semminemű érdemeit nem akarta elismerni s minden nyomát kiirtani igyekezett irodalmunkból: kétes becsű föllépés volt s nem is koronázta siker, bár hívei ezt tartják fő érdemének s hírlapjaink ezért dicsőítik. Már kiindulópontja sem volt helyes. Hirdette, hogy a nyelv természeti termék, pedig az történeti termék is, sőt a konvenciónak is van benne része s ha valamely szó bármely úton belekerül a nyelvbe, a közönség elfogadja, a legjobb írók használják és szükség van rá, a nyelvész ki nem tilthatja a nyelvből, elég, ha megmagyarázza, hogyan eredt. Hirdette, hogy a népnek, mint a nyelv őstermelése képviselőjének, minden szabad, az írónak semmi sem, holott az irodalom és nyelv története eléggé bizonyítja, hogy az írók mily nagy befolyással voltak a nyelv fejlődésére. A nyelv-

tudomány ítélőszéke főbírájának képzelte magát s oly törvények szerint ítelt, melyeket önkényesen maga alkotott. Elítélte a gyökelvonást, de a népnyelvi adatok mindinkább kiderítik, hogy a nép rég idő óta használja a szóalkotás e módját. Elvetette az idegen szóképzővel alkotott szókat, de vajjon a megmagyarosodott idegen szók immár magyaros szóképzőjével alkotott szók nem forogtak-e a nép száján a nyelvújítás előtt is? A hamis analógián alapuló szókat kiirtandóknak vélte, de a népnyelv hamis analógiáit, szeszélyeit nem merte bántani. Kigondolta a holt képzők elméletét, mely szerint kiirtandó minden oly szó, mely ezek segélyével készült, de ha holt szót föl lehet eleveníteni, miért ne a holt képzőt? S mik azok a holt képzők? Nagy része azon képzőknek, melyeket a nyelvújítás használt. Igaz, a nyelvújítás e tekintetben sok visszaélést követett el, használt oly képzőt is, ami nem volt az, de az elvvel való visszaélés nem döntheti meg magát az elvet.

Ily módon Szarvas a szók igen nagy tömegétől akarta megfosztani nyelvünket, azonban érezte, hogy az így támadt ürt valahogy be kell tölteni s ha nem akarunk kevert nyelven írni, a rossz új szókat helyesebbekkel kell pótolni. Megkezdette a pótlást, de amily gyors és leleményes tevékenységet fejtett ki a rombolásban, oly lassú és tehetetlen volt az alkotásban. Az ortológok egész tábora éveken át fáradozott a pótlás nagy munkájában, de bizony csekély eredménnyel s így kénytelenek voltak visszafanyalodni az üldözött rossz új szókhoz. Ekkor azzal vigasztalták magokat, hogy csak addig élnek velök, míg az idő folyamán pótolhatják. De maig sem pótolták s nincs valami furcsább, mint az, midőn ortológjaink szidják a nyelvújítást, de használják szavait. Íme a tanáregyesület, mely emelte és le-

leplezte Szarvas szobrát, közgyűlése programjában ily Szarvastól kiátkozott szókat is használ: *elnök, titkár, tanár, keret*.

A tanár és hirlapíró urak egy kissé őszintébbek és szerényebbek lehetnének. Az a nagyhangú dicsekvés nem mutat jó ízlésre. A mai magyar nyelv nem Szarvas Gábor nyelve, hanem a magyar nemzeté, mely századokon át fejlődött s melyen Kazinczy és társai kiirt-hatatlan nyomokat hagytak. A nyelvújítás tévedései mellett is nagy mozgalom volt nemcsak nyelvi és irodalmi, hanem társadalmi és politikai tekintetben is. Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy új ellenségei akaratlanul is hatása alatt vannak s kénytelenek szavait használni.

A PETŐFI-HÁZ.*

Ezelőtt másfél évvel, a Petőfi-ünnepélyek idejében, valaki a Petőfi-Társaság tagjai közül, talán éppen maga az alelnök, azt indítványozta, hogy a fővárosban egy házat kellene szerezni vagy építeni közkölségen, mely a Petőfi-ház nevét viselné, hol a Petőfi-ereklyék őriztetnének s a Petőfi-Társaság ülései tartatnának; sőt más szépirodalmi társaságok ülései is: egyszóval e ház a szépirodalom háza lenne, mint a tudományé az Akadémia palotája. Az indítvány visszhangra talált a sajtóban. Senki sem vizsgálta a szükségét és kivihetőségét. A Petőfi-Társaság gyűjtőíveket bocsátott ki s adakozásra szólította föl a közönséget. Azonban az adakozás gyéren folyt s mindenki beláthatta, hogy ily módon bajosan fog fölépülni a Petőfi-ház. Belátta ezt maga a társaság is s amint a lapokban olvassuk, küldöttséget indított mind a kormányhoz, mind a városhoz segély kieszközlése végett.

Nemzeti kegyeletre hivatkozott az indítvány, nemzeti kegyelet ösztönözte az adakozókat. De vajjon van-e szüksége Petőfi emlékének ilyenemű kegyeletre? Petőfi-nek két szobrot emelt a nemzet: egyet a fővárosban, hol élt, mást Segesvárotnál, melynek közelében elesett.

* Budapesti Szemle, 1901. 105. köt. 289. sz. 156—159. l., aláírva: —i.

Ily kegyeletes kitüntetésben még egyetlen magyar költő sem részesült. E mellett Petőfi művei újabb meg újabb kiadásban jelennek meg, mindenki veszi, olvassa s éneкли dalait. Az ily kegyelet legszebb koszorúja a költő emlékének. Nekünk úgy tetszik, hogy nem Petőfinek, hanem a Petőfi-Társaságnak van szüksége ily kegyeletes házra, hol kényelmesen elhelyezkedjék s a magyar szépirodalom vezérszerepét kísérelje meg játszani, amelyre nem igen látszik hivatottnak.

A kegyeletnek az a módja, melyet a Petőfi-Társaság a Petőfi-házzal akar elérni, éppen nem szokásos Európában. Arra van példa, hogy egy-egy nagy költő házat hol élt és meghalt, az állam, város vagy község fönntartja s odahelyezi ereklyéit; így keletkezett Shakespeare- és Goethe-ház, de azt nem igen hallottuk, hogy valamely nagy író emlékére ház épüljön. Jut-e eszébe az olasznak, hogy Rómában Dante-házat, a németnek, hogy Berlinben Goethe- vagy Schiller-házat, az angolnak, hogy Londonban Shakespeare-házat, a franciának, hogy Hugo Viktor-házat emeljen? Bizonyára nem. Miért akarnánk hát mi Petőfi-házat építeni vagy venni kegyeletes emlékül? Hiszen a Petőfi-ereklyék legbecsesebbjei, kéziratai a Nemzeti Múzeum birtokában vannak, ha van más egyéb is, azt is szívesen veszi a Múzeum sakár egy Petőfi-szobát rendezhet be. Mire ennek egy egész palota? Vagy mi túl akarunk tenni más nemzeteken, megmutatva, hogy csak mi tudjuk becsülni költőinket. Fölösleges gond, hivságos lelkesedés!

De ha a Petőfi emlékének kegyelele nem kívánja meg a Petőfi-ház építését, nem kívánják meg vagy legalább nem teszik-e óhajtandóvá a Petőfi-Társaság nagy érdemei a multban s remélhető nagy szolgálatai a jövőben? — kérdheti valaki a Petőfi-ház pártolói közül.

Amíg erre felelünk, jó lesz visszapillantnunk a Petőfi-Társaság alakulásának körülményeire.

A Petőfi-Társaság ezelőtt mintegy huszonöt évvel alakult meg, mint a Kisfaludy-Társaság versenytársa. Némely írók panaszkodtak a Kisfaludy-Társaságra, hogy nem ad ki elég eredeti művet, mert a műfordításokat éppen nem mellőzi, továbbá tiszteletdíjat sem fizet eleget, mert egy kiadótársulattal van szerződése s így az üzleti nyereség jelentékeny része annak a zsebébe foly. Ezért szükség volna egy oly társaságot alapítani, mely csak eredeti művet ad ki s nem szerződik semmi kiadótársulattal vagy könyvárussal, maga vezeti az üzletet s a nyereséget az íróknak juttatja. Az ily alapon indult Petőfi-Társaság csakhamar megkezdte kiadványait, de sehogysem boldogult velök. A vége az lett, hogy se pénz, se posztó. E miatt a társaság visszavonult mindennemű kiadástól. Jelenleg nem is ad ki semmit, csak ünnepélyes ülései programját.

A másik ok, mely a Petőfi-Társaságot létrehozta, az a körülmény volt, hogy a Kisfaludy-Társaság tagjai megválasztásában egy kissé válogatósnak mutatkozott. A fiatal, sőt az idősb írók közül sem választott meg olyanokat, akiknek munkásságát nem találta elég komolynak. Az elégedetlenség, különösen a fiatal írók táborában meglehetősen nagy volt s a társaságot nem egyszer erősen megtámadták. Hangoztatni kezdték, hogy szükség volna egy oly társaságra, mely buzdítná a fiatal írókat taggá választással és műveik kiadásával. De a Petőfi-Társaság e második létoka is mindinkább vesztí jelentőségét. Néhány év óta a Kisfaludy-Társaság alább szálítottta színvonalát, megválaszt tagjául nem egy oly író, kit régebben meg nem választott volna, sőt újabban a Petőfi-Társaság tagjai, akik egyszersmind a Kis-

faludy-Társaság tagjai is, döntőleg kezdenek befolyjni a Kisfaludy-Társaság ügyeibe, nemsokára fölöslegessé teszszik saját társaságukat, ami nem igen fog a Kisfaludy-Társaság javára és dicsőségére szolgálni.

De talán a Petőfi-Társaság a Petőfi életrajza megírásában vagy a reá vonatkozó adatok összegyűjtésében s tisztázásában és munkái esztétikai méltatásában fejtett ki nagy munkásságot? Bizony jó lélekkel ezt sem mondhatni. E tekintetben igen keveset tett; éppen a Kisfaludy-Társaság igyekezett ebbeli mulasztását pótolni, ha többet nem, legalább kiadott egy három kötetes munkát, mely tisztázni törekedett a Petőfi életére vonatkozó adatokat s mindeddig legjobb életrajza Petőfi-nek. Másutt valamely nagy író nevét viselő társaságok azt tartják legfőbb föladatuknak, hogy összegyűjtenek mindennemű adatot az író életére nézve, kutatják és kiadják levelezéseit, lappangó műveit s tanulmányokban világítják meg összes munkásságát. A Petőfi-Társaság megelégszik Petőfi nagy neve hangoztatásával s azokkal a nagy, rímes és rímtelen frázisokkal, melyekkel koronként megtisztelti emlékét.

Azt a kérést, melyet a Petőfi-Társaság elébb a közönséghez s most a kormányhoz és a fővároshoz intéz, semmi sem igazolja. Régibb és nagyobb érdemű irodalmi és tudományos társaságoknak, minők a Kisfaludy-, természettudományi és történelmi társaságok, eszközbe sem jut ily kéréssel előállani, pedig inkább hivatkozhatnának multjokra. Megelégszenek azzal, amit munkásságukkal összeszereznek s legkevésbbé házra van szükségök a kormány vagy város kegyelméből. Ott van az Akadémia, mely örömet kölcsönzi oda termeit az irodalmi társaságoknak ülések tartására s bizonyára a Petőfi-Társaság képzelt háza nem lenne oly alkalmas

ülésekre, mint az Akadémia két szép terme. Azonban némely szépirodalmi író, hogy orvosi műszóval éljünk, az önérzet túltengésében szenved s nem csoda, ha az elragad egy egész társaságra is. S éppen most kérni segílyt kormánytól és várostól, mikor a pénzügyi viszonyok oly kedvezőtlenek! Hiszi-e a Petőfi-Társaság, hogy a főváros sietni fog áldozatot hozni a fölösleges Petőfi-háznak, súlyos pénzügyi bajai közepett? Fölteszi-e a kultuszminiszterről, hogy megfelelkezve felelősségéről, segílyezni fogja a sehogy sem igazolható Petőfi-ház fölépítését, midőn tárcája legszükségesebb kiadásaira sincs elég pénze?

Föltűnő s éppen nem örvendetes jelenség közéletünkben, hogy egyesek és testületek mennyire az államra akarnak támaszkodni, mennyire igénybe veszik pénzerejét. Hát senki sem képes magán segíteni, mindenütt az állam segítsen s a Petőfi-házat is ő építse föl? Szó ami szó; a Petőfi-Társaságnak nem annyira házra van szüksége, mint inkább komoly munkára, költői ihletre és egy kis önbírálatra.

GIROFLÉ ÉS GIROFLA.*

*Regény két kötetben. Írta Ambrus Zoltán. Budapest, 1901.
Singer és Wolfner.*

E könyv nem felel meg egészen címének. A benne szereplő két színésznő nem sokat hasonlít a *Giroflé* és *Girofla* hősnőihez, maga a mű pedig inkább beszély, mint regény. A szerző ugyan igyekszik regénnyé kinyújtani könyvét, amennyiben fölösleges személyeket is léptet föl, részletesen rajzol ott is, ahol nem kellene, de mindez csak külsőleg, nem bensőleg izmosítja a regényt. Jellemző az egész műalkotásra nézve, hogy a szerző a bonyodalom legérdekesebb pontján eltünteti főszemélyeit és sorsukról csak másoktól hallunk némi száraz adatokat.

A mű meséje egyszerű, éppen nem bonyodalmas s ezt nem hibáztatásképp mondjuk. Lehet igen egyszerű meséből is igen érdekes regényt írni, ha a lelki állapotok és társadalmi viszonyok rajza beható és eleven s jól be tud olvadni a bonyodalom fejlődésébe. Mindez e regényben nagyrészt hiányzik. A szerző elég jól tud elbeszélni, egy pár sikerült rajzot is nyújt, de leleménye szegényes, a részek közt nincs arány s a bevégezés elhibázott. Úgy látszik, a szerzőnek nem volt elég ideje megérlelni re-

* Budapesti Szemle, 1901. 107. köt. 297. sz. 475—477. l.,
aláírva: —i.

génye alapeszméjét és tervét s a kidolgozásra is kevés gondot fordított. A rögtönzés nyomai látszanak rajta ; hirlapi cikket lehet rögtönözni, de hosszabb költői művet bajosan.

A regény hőse Vidovics Feri, egy ifjú bácskai földesúr, gavallérember, aki pártolja a színészetet, szeret udvarolni a színésznőknek s általában nagy szerepet játszik egy bácskai város társaséletében ; sem elég típus, sem elég egyén, de van benne egy pár jól eltalált vonás. Beleszeret egy fiatal kezdő színésznőbe, Mirába, aki ikernővérével, Lolával, éppen akkor lép föl a Vidovics városa színpadán. Mira is szereti udvarlóját elébb titkon, aztán elég nyíltan is. Azonban Vidovics visszariad attól, hogy Mirát akár nőül vegye, akár pedig szeretőjévé tegye. Küzdelme önmagával, lelkiismeretével a regénynek legsikerültebb része mind tartalomra, mind formára nézve s tanusítja a szerző nem mindennapi tehetségét. Végre a színésztársaság elhagyja a várost, a két szerelmes megválk egymástól, hónapokig nem látják egymást, levelet sem írnak egymásnak. Vidovics szenvedélyét a távolság csak fokozza, látnia kell őt, találkozni vele és fölkeresi azt a vidéki várost, ahol a színésztársaság tartózkodik. Csakugyan találkoznak és Vidovics elszökteti a leányt.

Itt aztán a szerző megszakítja elbeszélése folyamatát s nem rajzolja tovább a fejleményeket. De szerencsénkre egyik bácskai nőt egy Párizsban élő barátnője értesíti a szeretők sorsáról. Így megtudjuk mi is, hogy Vidovics Párizsban a Madelaine-templomban oltárhoz vezette Mirát, hogy a házasságot egy fiúgyermek születése előzte meg, aki igen hasonlít anyjához. Vidovics bácskai ismerősei csodálkozva hallják e hírt s azt jegyzik meg reá : biz' ezt korább is megtehetette volna. Ezt mondhatták a

bácskaiak, akik nem ismerték Vidovics küzdelmét, de mi nem mondhatjuk, akiket a szerző beavatott szilárd elhatározásába, hogy se szeretőjévé nem teszi Mirát, se nőül nem veszi. S éppen az lett volna a regény föladata, hogy rajzolja azt a lelki átalakulást, melyen Vidovics átment a próbaházasságtól a valóságos házasságig. De úgy látszik, ezt a szerző vagy nehéznek tartotta, vagy az ívek túlhaladták volna a kiszabott terjedelmet s ideje volt bevégezni a regényt.

S ezzel mi is befejezhetnők rövid bírálatunkat, de legalább egy pár szóval sajnálatunkat kell kifejeznünk, hogy a szépirodalmi írók is kezdik követni némely hír-lap helyesírását. Ambrus is az *a ki-t*, *a mi-t* egy szónak írja. Olvasta-e Arany Jánosnak erről a kérdésről írt rövid értekezését, amelyet összes munkái közt is megtalálhatni? Olvassa el s meg fog győződni, hogy az Akakiak Arany fejtegetéseit mindeddig nem tudták megcáfolni. E mellett Ambrus a meg nem magyarosodott idegen szókat is magyarosan írja. Vagy ez talán nem az ő, hanem a Singer- és Wolfner-cég hivatalos helyesírása, mint a Légrády-cégé a pusztá *c*? De van még egyéb is, ami megbotránkoztatja az embert Ambrus nyelvében: ott is, ahol szabatos magyar kifejezéssel élhetné, örömet használ nem egyszer idegen szót. Például: «*apró passioi*» elárulták (*szenvedélyei* helyett); Orlovsky herceg nem éppen tündér *szoarejában* (estély helyett); az egész világ *graciaját* (kegye helyett); a gyémánt-*collier* (nyaklánc helyett) stb. Ha a szépirodalmi írók sem törekeshetnek nyelvtisztaságra, ugyan kiktől várjuk azt?

POGÁNYOK.*

*Regény. Írta Herczeg Ferenc. Budapest, 1902.
Singer és Wolfner kiadása.*

Regényirodalmunk a mult, a történelem felé kezd fordulni, amelyet néhány évtized óta egészen elhanyagolt; csak a jelennel foglalkozott, csak onnan vette tárgyait, hőseit s mintegy szakított azzal a műfajjal, melyet Jósika kezdeményezett s Eötvös és Kemény annyi jeles művekkel folytattak. Íme Herczeg, a jelen élet rajzolója, egy történelmi regénnyel lép föl, még pedig a magyar történelem legrégibb korszakából, melyet eddig csak eposzíróink mertek rajzolni. Vajjon e téren fog-e annyi sikert aratni, mint a jelen életből vett műveiben? Vajjon a költői leleményt kellő fokon tudja-e összeolvasztani a korrajzzal? Valóban, a történelmi regény lényegét a korrajz s a költői lelemény összeolvadása teszi, vagyis a művészeti cél s a történelmi igazság együttes szolgálata. Ezért a költőnek bizonyos szabadságai vannak szemben a történelmi hűséggel; vehet föl költött személyeket és eseményeket is, de ezekben is a kort kell rajzolnia, csoportokban, egyéneken, viszonyokban és összeütközésekben tüntetve föl a kor eszméit és szenvedélyeit.

* Budapesti Szemle, 1904. 117. köt. 325. sz. 137—140. l., aláírva: —i.

E szempontokból tekintve Herczeg regényét, nem mondhatjuk azt sikerültnek. A regény tárgya a Szent István halálát követő korból van véve. Abban az időben játszik, midőn Péter király második királysága utolsó napjait éli, Vatha kitűzi a lázadás zászlaját, Endre és Leventa bújdosásukból visszatérve, a mozgalom élére állanak. Azonban mihelyt győzött a forradalom, Endre megkoronáztatta magát s a keresztyén vallást és Szent István állami intézményeit visszaállította s ezt annyival inkább tehette, mert a forradalmat jórészt az idegen uralom idézte elé. E kort rajzolva tág tere nyílik az írónak a pogány és keresztyén vallás, a régi és újkori intézmények küzdelmét föltüntetni s egyszerűsmind sejtetni a keresztyén és nyugati szellem végleges győzelmét. Mindezt meglehetősen könnyeden veszi Herczeg. Vatha, a pogányság vezére, továbbá Béla és Leventa csak a regény végén jelennek meg; a küzdelmek inkább csak érintve vannak, semmint a regény cselekvényébe forrasztva.

Baj az is, hogy a regény nem az egész magyar nép mozgalmát rajzolja, hanem csak egy kis töredékét, a bessenyőkéét, kiknek egy része a honfoglaláskor a magyarokhoz csatlakozott. Hőse Alpár, a bessenyő Thonuzóba fia, ki keresztyénné lett, papnak nevelték, visszavágyik a pusztára s erős benső küzdelem után a pogány bessenyők vezére lesz és Vathához csatlakozik. A bessenyő táborban játszik a cselekvény nagy része. Innen van aztán, hogy a szerző a magyar pogányok szokásai, vallásos szertartásairól nem tájékozza az olvasót. Föltűnő, mily kevéssé ismeri vagy használja a magyar mytologiai hagyományokat; beszél Holdistenről, Holdlányokról, Göncölistenről, Vadleányokról és Éjasszonyokról, Fuvó királyról, a Szélanya fiáról; említi a Rét-

szagoló, Kulancs, Szilkehordó és Vérszemű csillagokat ; elmondja, hogy a tölgyfa, mint szent fa, tiszteletben részesül stb. Honnan vette mindezt ? Talán a bessenyő hagyományokból, ha ugyan ilyenek vannak.

Bizonyára nehéz föladat a pogány magyarság válásának és társadalmi viszonyainak rajza. Kevés adatunk van rólok, de mégis van annyi, hogy néhány fővonással megeleveníthessük. Íme, példa reá Arany, aki a *Buda halálában* a húnok vallását és társadalmát, mint őseinkét, magyar hagyományok alapján rajzolja. Ez úton indulhatott volna Herczeg is, de nem indult. Elvértve, csak egy pár helyt találunk ily törekvést. Midőn a szerző a bessenyő táborban az előkelők lakomáját írja le, a regőssel az ó-székely balladák modorát és ritmusát szólaltatja meg. Az elénekelt költemények ugyan nem valami kitűnőek, de a törekvés méltányolást érdemel. A történelmi regényt a korrajz gondja még nem teszi, ne is tegye archeológiai repertoriummá vagy történelmi aprólékoskodássá. A korrajznak csak a költői lelemény emelését kell szolgálnia, mert a főcél, mint minden költői műben, az esztétikai hatás. S vajjon e tekintetben sikerült-e a regény? A cselekvény bonyodalma, a jellemrajz ereje kárpótolja-e, feledteti-e a korrajz hiányát ? Sajnálattal kell megjegyeznünk, hogy nem igen.

A regény meséje inkább események tarka sorozata, mint költői cselekvény, melynek főszemélyei fölkeltek érdeklődésünket, bonyodalma gyönyörködtet és katasztrófája meghat. A mű hőse Alpár, Thonuzóba fia, aki csak eleinte érdekelheti az olvasót, azután mind politikai pályája, mind szerelmi története meglehetősen érdektelen. Elhagyva a keresztyénséget s a pogány bessenyők élére állva, a Dunántúlra megy s Vatha seregéhez csatlakozik. Hősiesen küzd ugyan, de semmi tekin-

tetben nem foly be a forradalom politikai bonyodal-maira. Endre megkoronázása, Leventa halála után visszatér a Maros partjaira és végre kibújdosik seregével a nem magyarországi bessenyőkhöz, akik Bizánc ostromára készülnek. Ezzel bevégezhetőnek a regény, de a szerző jegyzet címén még egy pár lapot csatol hozzá, melyekben beszámol a regényben szereplők további sorsáról. «Alpár sorsa, úgymond, összeforrt a nagy bessenyőkével, neve pedig végleg elmerült a nagy háborúk viharos hullámaiba.» Ez lehet történelmi, de semmi tekintetben sem költői eljárás. Szerelmi története valamivel érdekesebb, de ez sem kelt valódi költői érdeket. Az ember azt hinné, hogy a keresztyénből lett pogány könnyen bele fog szeretni Seruzádba, a bessenyő fejedelemnőbe, aki tárt karokkal fogadja s tüntetően elárulja hozzá való vonzódását. De Alpár érzéketlen iránta; ő már szeret és titkon egy a görög udvarban nevedett leányt, Zenóbiát, a maros-vári ispánnénak első férjétől való gyermekét, akit Konstantinápolyból hazatértekor még mint pap ő kísért Maros-Várra. Szerelme szótlan, néma; csak titkon szereti és védi minden ellen; kétszer menti meg életét, de semminemű szorosabb viszony nem fejlődik köztök s így nem is hat-hat a bonyodalomra. A hallgatag bessenyő vezér csak a regény végén nyilatkozik, ezt suttogva fülébe: «Asz-szonnyá teszek vezéri sátramban!» Zenóbia, ki a forradalmi harc alatt a görög apácák kolostorában talált menhelyet s ott fölvette az apácafátyolt, kétségbeesve tördelte kezeit és így szólt: «Hát testem és lelkem nem a Boldogasszonyé-e?»

Íme, egy erős összeütközés magva, amelyből semmi sem fejlődik ki, mert Zenóbia, amikor visszatér Maros-Várba s a vidéken egy görög apáca kolostort látogat meg,

Seruzád ösztönzésére azt a bessenyők földülják s a szégyen leány odavész. Ezalatt Alpár is hazakerül s némely jelekből sejtven a szomorú eseményt, szíve nagy fájdalomában így fohászkodik: «Jézus Krisztus, hozzád fohászkodom. Te tudsz csodát tenni, hát tégy csodát; tedd meg nem történtté, ami megtörtént. Itt vagyok, láss a szívembe. Vesd ki belőle mindazt, mi nem kedves előtted. Ne viaskodjál velem. Uram, ne viaskodjál. Hiszen te Isten vagy, énnekem pedig nincs erőm, akaratom. Te is Boldogasszony, te Gellért úr, ti mind könnyörüljetelek rajtam!» Az imádság nem használ, a szomorú hír csakugyan való; ekkor Alpár elúzi táborából Seruzádöt, útnak indul seregével a nagy bessenyőkhöz. Seruzád lóháton távolról követi a vezért s egy sziklacsúcson a mélységbe veti magát. Az ember azt várná, s a korrajzba is éppen beillenék, hogy a megtört szívű Alpár ismét keresztyén lesz, kolostorba vonul, annyival inkább, mert néhány lappal ez esemény leírása előtt a szerző ekkép nyilatkozik: «A pogányság elvesztette csatáját már akkor, mikor még csak kantározott. Mert ők azért fegyverkeztek, hogy testeket öljenek, a hatalmas ellenség azonban nem a testekben, hanem a lelekben lakozik; az erős hit ellen nem lehet kopjával harcolni, csak még erősebb hittel. Nekik pedig nincs hitök. Alpár, de bizonyára Vatha is régen nem tudtak már hinni a táltosok és javasasszonyok együgyű babonáiban; tették magokat, mintha hinnének, erőlködtek, hogy higgyenek, de nem tudtak.» E néhány vonásból is kitűnik, hogy Alpár jellemrajza, a rája épített cselekvény teljesen elhibázott; sikerültebbek a regény mellékalakjai s néhány érdekesen megírt epizód, de egy részlet nem kárpótlás az egészért.

Még a regény nyelvére és helyesírására teszünk egy

pár megjegyzést. Herczeg régebben a *Budapesti Hirlap* dolgozótársa levén, reá ragadt valami e lap nyelvi és helyesírási különösségeiből. Ő is *láthatár* helyett *szemhatárt* ír ; e helyett hogy *meg* voltak *lepve*, *meglepődtek* ; az *udvaronc* neki *udvaros*, bár egy lappal előbb a *kegyenc* szót használja *kedvelt* helyett ; ezeket a *ki*, a *mely*, a *mi*, a *hol* egy szónak rántja össze, Arany János bosszúságára és Wlassics Gyula örömére. Saját nevében a *cz*-t kétféleképpen írja : Herczeg és Ferenc. De miért tenni mind ezért őt felelőssé, midőn annyi más is teszi s ő nem hiába az *Új Idők* szerkesztője ?

JEGYZETEK.

Rövidítések : *Bp. H.* = *Budapesti Hírlap* ; *Bp. Sz.* = *Budapesti Szemle* ; *Sz. F.* = *Szépirodalmi Figyelő*.

Irodalmi élet. A Szilágyi Sándor szerkesztette *Pesti Röplékek* irodalmi szemléjének beköszöntő cikke. Az *Irodalmi élet* összefoglaló címe alatt Gyulai — mint rovatvezető — öt bírálatot írt, valamennyit névtelenül, de nem egyszerűsmind jelzés nélkül. A cikkek előtt egy nyilas silhouetteje látható, s hogy e jegy mögött Gyulai lappang, annak igazolására — a tárgyi vonatkozásokat (pl. az írói tulajdonjog tiszteletbentartásának éber gondja), későbbi cikkeiben megismétlődő idézeteit, kedvelt szóhasználatait stb. nem tekintve — elég lesz utalnunk arra, hogy a 6. sz.-ban megjelent negyedik bírálatot (Horváth Döme : *Alföldi színműtár*) Gyulai maga iktatta *Dramaturgiai Dolgozatai* (I. köt.) sorába.

Egy földönfutó hátrahagyott novellái. (Pálffy Albert novellái.) A *Pesti Röplékek Irodalmi életének* harmadik bírálata. Gyulai szerzőségének bizonyítékait l. az előbbi jegyzetben.

Az ötödik bekezdés ezen sorai : «... kikeltünk közelebbről a bennlevők hallgatagsága ellen» — hivatkozás a *Pesti Röplékekben* megjelent egyik korábbi bírálatra, amelyben Gyulai többek közt ezeket mondja : «Különös előítélet kapott lábra jelesebb költőinknél. Tetszenek magoknak elvonulva, mintha e szegény nemzet már nem is volna méltó hozzájuk. Valóban jól megválaszták az időt... Miért a bánatba merült jó nemzetet évődésének hagyni s átadni a haldokló nyugalmas álmának, melyből rendszerént halálra ébrül?... Sokan a politika köpenyével takaródnak... De nálunk divat mindent politikával vegyíteni össze s meghajolni néhány balfogalom előtt. Alig tehetjük, hogy ne

legyünk keserűek s talán igazságtalanok is. Kedvünk van a fájdalmat affektációnak, az elvből hallgatást népszerűség-hajhászatnak nevezni, stb.» (*P. R.*, 3. sz. 90—91. l.)

A hatodik bekezdés következő helyén: «Különben nekünk sem erről, sem az ellenkezőről legkisebb tudomásunk sincs» — csillag alatt a szerkesztő (Szilágyi Sándor) megjegyzi: «De van nekünk. E munkák 1848-ban ki voltak nyomva, Heckenast még akkor megvette, de a kiüött forradalom miatt korábban nem jöhetett ki. Az írói jog legkevésbé sincs sértve.»

Keveháza. Arany «kised eposzának» s két másik költeményének ezen jellemzése tulajdonképpen egy hosszabb cikk kiszakított fejezete. A cikk a Császár Ferenc szerkesztése mellett 1853-ban kiadott *Szikszói Enyhlapok* c. jótékony-célú album bírálata. (*Szépirodalmi Lapok*, 1853. 15—16. sz.) A bírálat bevezetéséből — általános tájékoztatóul — közlünk néhány sort: «A *Szikszói Enyhlapok* történeti cikkeket, novellákat és költeményeket tartalmaznak. Röviden ismeretéseket adjuk, előre bocsátván, hogy a jótékony cél az ítéset szavát el nem némíthatja, s azon különben méltánylandó mentség, mi a véglapon olvasható, oly könnyelműségre, minőt a költemények megválogatásában tapasztalhatni, senkit föl nem jogosíthat, annál kevésbé Császárt, ki egykor több volt, mint szigorú ítéset; mert igazságtalan volt, és egy Petőfi irányában.» — Következik a kiadó bevezető cikkének, valamint Kővári László, Fáy András, Horváth Cyrill, Bulyovszkyné, Bernát Gáspár, Egressy Gábor, Degré Alajos, Kovács Pál stb. cikkeinek kritikája; Arany János költeménye után Lévai, Szász Károly, Császár Ferenc, Tóth Kálmán stb. verseiről szól Gyulai röviden.

Arra nézve, hogy az 1000. jegy valóban Gyulai dolgozatait jelzi, — *Dr. Papp Ferenc* c. igazgató úr, Gyulai munkái kiváló ismerőjének becses közlése alapján — utalunk Arany Jánosnak Tompához írott egyik levelére, hol Arany (éppen a *Keveháza* bírálatára tett célzással) az 1000 jegyű cikk-íróban Gyulait nevezi meg: «... a Gyulai (1000) entusiastus megismerénit.» (Arany János *Hátrahagyott levelezése*, 1888. I. 308. l.)

Sujánszky Antal vallásos költeményei. Aláírva: 1000. Gyulai szerzőségét illetőleg l. a fennebbi néhány sort.

Pünkösöd napja. Mint érdekes ritkaságot : Gyulai kevés-számú csevegő modorban írt tárcacikkeinek egyikét közöljük ezt a hangulatos és friss naplótöredéket. Észrevételei, bíráló megjegyzései (pl. a *Szökött katonáról* és a népszínműről) különben is helyet követelnek Gyulai kritikai dolgozatai gyűjteményében. — Hogy a —g. jegy Gyulai jegye, bizonyítják a *Szépirodalmi Lapok* —g. jegyű színi kritikái, melyek valamennyien szerepelnek a *Dram. Dolg.* I. kötetében.

A harmadik bekezdés első két sora célzás Szabó István *Arkadia a magyarok hazája* című dolgozatára. (Megjelent *Új Magyar Múzeum* 1851—52.)

Egy kis szóváltás. Gyulai szerzőségére vonatkozólag l. A *Vasárnapi Ujság* XXV. évfordulójára írt visszaemlékezés (*Emlékb.* II. 56. l.) következő sorait : «... amidőn a hivatalos lap megtámadta szerény lapunkat, a szerkesztőség nevében én állottam ki védelmére *Egy kis szóváltás* című cikkben.» A hivatalos lap támadó cikke : *Bp. H.* 1854. ápr. 2., 384. sz. 2166. l. «Vegyes hírló» c. rovatának második híre. A cikk «A magyar nép nevelői és informátorai» címmel névtelenül jelent meg. A *Bp. H.* szerkesztője : Szilágyi Ferenc.

Kemény Zsigmond regényei és beszélei. A Kemény Zsigmond fölött tartott emlékbeszéddel (*Emlékb.* I.) a legszorosabban összefügg. A kettő sok tekintetben kiegészíti egymást, sokban egyezik ; e dolgozat az alap, melyen Gyulai emlékbeszéde épül.

Egy pár jegyzet a «Visszatekintés» című cikke. E cikk voltaképpen a Szász Károllyal folytatott s «hosszúra nyúlt polémiát» zárja le. Előzményei Gyulainak *Néhány szó a kritikáról* c. dolgozatára mennek vissza. (*Sz. F.* 1860—61. I. évf. 17—18. sz. és *Krit. dolg.*) Erre következett *Még néhány szó a kritikáról* Szász Károlytól. (*Sz. F.* 1860—61. I. évf. 21—22. sz.). Ezt követte Gyulai válasza : *Megint a kritikáról.* (*Sz. F.* 1860—61. I. évf. 29., 34., 35. sz. és *Krit. dolg.*).

Közben a *Sz. F.* 1860—61. I. évf. 30. sz. 478. lapján Szász Károly «Gyulay (sic!) Pálnak» ezeket mondja : «Őn azt állítja, hogy én ön szavait ferdítve és valótlannul terjesztem elé ; de úgy tetszik, ön ezt nem bizonyította be egyetlen esetben sem. Ez ellenében én bátorkodom öntől kérdeni : 1-ör. Mikor mondtam én s mikor közölhetett e lapok szer-

kesztője oly badarságot,* minőt ön reám fog: hogy az értelmetlenség, számítani nem tudás és badarság, mint a költői szellem szükségképi alkatrészei szerepelhetnek? 2-or mikor mondtam én, hogy ön valamely rögeszmét: személyes ellen-szenv palástolására vett volna föl? Általában mikor szoltam önnek személyes ellen-szenveiről egy szót is? — Egész tisztelettel kérdi Szász Károly.» A * alatti jegyzetben mintegy hasábnyi terjedelemben a szerk. (Arany János) közvetítő békítgetése: «Uraim az istenért! ne olvassanak többet egymás iratából, mint a mennyi abban írva áll stb.»

Szász Károly fenti kérdéseire vonatkozik Gyulai csillag alatti jegyzete *Megint a kritikáról* c. cikke végén: «E számban (t. i. Sz. F. 1860—61. I. évf. 30. sz.) ön... stb.» — Ugyancsak ott, a csillag előtt tesz Gyulai megjegyzést Arany János jegyzetére: «A szerk. már megkezdé a nyilatkozást e lapok 30-ik számában... stb.»

Csak mindezek után következik Arany János *Visszatekintés* (és nem — mint Gyulai az eredeti szövegben hibásan idézi — «Visszatekintések») c. cikke. (Sz. F. 1860—61. I. évf. 36—41. sz., aláírva: A. J. Később kötetben is: *Arany János prózai dolgozatai*. Bpest, 1879.). Arany *Visszatekintése* — amint azt maga is mondja — nem annyira Gyulai pörös ügyét illeti, mint Brassai Sámuelnek *Mégis valami a fordításról* c. dolgozatát (Brassai dolgozata: Sz. F. 1860—61. I. évf. 19—20., 27—28., 30—33. sz. Arany *Visszatekintése* után a többi folytatás a 48—50. számban.) — Így tehát Gyulaira csupán a két lapnyi bevezető rész vonatkozik. (Sz. F. 561—562. l.)

Az itt elmondottakhoz fűződnek Gyulai «jegyzetei».

Adalék népmeséinkhez. Gyulai verse: *Az Igazság és Hamisság. (Allegoria)*. Sz. F. 1862. II. évf. 2. sz. 25. l. — A szerkesztő, Arany János, szóbanforgó cikke, «*Eredeti népmesék. Összegyűjtötte Merényi László. I—II-ik kötet. Pest, 1861. Kiadja Heckenast Gusztáv.*»: Sz. F. 1862. 1—4. sz. A Gyulai feldolgozására vonatkozó sorok a 4. sz. befejező közleményében. — Kriza János gyűjteményében (*Vadrózsák, Székely népköltési gyűjtemény. Szerkeszti Kriza János. I. kötet Kolozsvártt, 1863. Stein János.*) a mese címe: *Az Igazság és Hamisság utazása*. Ez azonban a mesének egy másik változata; a királyleányról nincs benne szó. A mesében

háromszor is előforduló *vetéskapu* helyén Krizánál város kapuja szerepel.

Néhány év Petőfi életéből. A Jósika Miklóst és Szász Károlyt érintő megjegyzésekre nézve l. Gyulainak *Megint a kritikáról* c. polémiáját (*Krit. dolg.*), a továbbiakra nézve pedig e kötet *Polémiák* c. cikkét.

Két ó-székely ballada. A szövegben (120. l.) ugyan nem javítottuk ki, de a «Bátori Boldizsár» c. ballada befejezését méltató sorokban Gyulai tévesen írta, hogy «Bátori ló halálába érkezik, rohan a vérpadra stb.» Itt ugyanis nem Bátoriról van szó, hanem az «erdéji kapitányról».

Budapesti Szemle XLVIII.. XLIX. füz. Ennek és valamennyi -g jegyű dolgozatnak eredetére nézve l. e kötet teljes aláírású *Polémiák* c. cikkét, mely a szintén -g jegyű *Törökország fővárosa* c. dolgozattal kapcsolatos; ez a cikk kétségtelenné teszi Gyulai szerzőségét, mi egyébként a tartalmi és formai sajátosságokból is kiviláglik. — E cikket rövidítve közöljük, szaggatott vonalakkal helyettesítvén a mellőzött idézeteket s az általános tartalmi ismertetést.

A nemes fészek. Ennek, valamint az összes -i jegyű dolgozatnak szerzőségére vonatkozólag l. e kötet *Polémiák* c. cikkét, melyben Gyulai többek között ezeket mondja: «E lapban (t. i. a *Sz. F.*-ben) az -i és -g jegyű cikkeket mind én írtam.»

Apró polémiák. *Nővilág* Divatlap a magyar hölgyek számára. Szerk. Vajda János. 1862. VI. évf. 26. sz. 414. l. Gyulai szószerint idézi a «Pesti hírek» c. rovat első hírét. — *Gombostű.* Szépirodalmi és társaséleti, divatközlöny. Szerk. Rózsaági Antal. 1862. I. évf. 76. sz. 2409. hasáb, «Híracsarnok» c. rovat első híre. — A polémia Gyulainak *Önbírálat* c. kritikájára (*Sz. F.* 1862. 13—18. sz.) megy vissza. Ebben mondja többek között a következőket: «Azután a «Gombostű» dicsérte meg (az Önbírálatot). Különösen kiemelte belőle azt, hogy az egész nagy magyar alföldön oly kezdetleges ósállapotban van minden, amint nagy Árpád apánk idejében. Rózsaági úrnak alkalmasint azért tetszett annyira ez a hely, mert talán a Gombostűből éppen oly kevés számú példány jár az Alföldre, mint Árpád idejében. A «Nővilágnak» szintén föl kellett szólalnia. Ajánlotta e «gúnyostorozó» művet az ő kedves

honleányainak, mint igen tanulságost s belőle mutatóványt is közlött.»

Törökország fővárosa. A továbbiakra nézve l. a *Polémiák* jegyzeteit.

Polémiák. «A szerkesztő kevés tért engedhetett rendelkezésem alá», azért mert a *Sz. F.* ezzel a számmal megszűnt; erre utal a cikk végén ez a sor is: «minthogy a Figyelőben már nincs terem.»

Szeberényi nyilatkozata közvetlenül Gyulai cikke előtt: «*Elkésett nyilatkozat Gyulainak egy vádjára.*» (*Sz. F.* 1862. II. félév, 26. sz. 404—405. l. Aláírva: Szeberényi Lajos.)

A —z jegyű bírálat, melyet nem Gyulai, hanem valószínűleg Szász Károly írt: *Vegyes cikkek nők számára.* Írta Szabó Richard. Aláírva: —Z. (*Sz. F.* 1862. II. 21. sz. 323. l.)

Br. Horváth Miklós *Egy kis polémia c. ellenbírálását* l. *Az Ország Tükre* Budapesti Képes Közlöny. Szerk. Balázs Sándor. 1862. I. évf. 23. sz. 330—331. l. Aláírva: H.

Riedl nyílt levele: *Kritikai Lapok* a magyar tudományosság, szépirodalom és művészet érdekében. Szerk. Riedl Szende. 1862. 14. sz. 329—332. l. A «*Kritikai Lapok*» szerkesztőjének nyílt levele Gyulai Pálhoz.

Az «élesbnél élesb» megjegyzéseket Gyulai Vajda János *Önbírálat c. röpiratának* kritikájában (*Sz. F.* 1862. 13—18. sz.) tette. A röpiratot a *Kritikai Lapok* 1862. évf. 10. sz. ismerteti: «Legújabb könyv. Figyelmeztetés ez új jelenségre.» Erre a panegyrisre jegyezte meg Gyulai: «A röpiratot a «*Kritikai Lapok*» oly nagy hűhóval üdvözelték, mintha a szerkesztőség valamelyik tagja írta volna. Valóban e röpirat éppen oly kevés eszmével meri leckézni a m. nemzetet, mint amily kevés tudománnyal fogott hozzá a Kr. lapok szerkesztősége az ő úgynevezett tudományhonosításához.» Alább pedig: «Mi nem vagyunk barátai Riedl «*Kritikai lapjai*»-nak, mert az esztétikához keveset ért, tudományos kritikája pedig a legtöbbször elég felületes és iskolás szagú stb.»

Dalok könyve. Névtelen cikk a *Koszorú* «Irodalom»-rovatában. Gyulai szerzőségét a tartalmi vonatkozásokon (kifakadás az antológiák felburjánzása ellen, stb.) kívül főleg az bizonyítja, hogy a rovat negyedik, *Nemzeti Színház* c. darabját Gyulai Pál felvette dramaturgiai dolgozatai sorába: *Dram. dolg.* I. köt. 382. l.: «*Egy új színműtár.*»

Kiadja Toldy István. Nemzeti színház. I—II. kötet. Pest, 1863.»

Budapesti Szemle. LIV. füz. Névtelen cikk. Gyulai írta, mert az első sorokban hivatkozik a *Koszorú* 1863. I. 14. sz.-ban közölt ismertetésre, melyet -g jellel szignált.

Gróf Széchenyi István politikai iskolája. Szintén névtelen cikk, de soraiból kiderzik Gyulai hangja. V. ö. e cikket az *Önbírálat* kritikájának (*Sz. F.* 1862. 13—18. sz.) következő soraival: [Vajda János] «legkiálthatatlanabb, midőn Széchenyieskedni akar s még Széchenyi szókötéseit is utánozza. Egész második Török János áll előttünk.»

A magyar orvosok és természetvizsgálók IX-ik nagygyűlése. Mint különös-érdekeséget: Gyulai egyetlen riport-szerű dolgozatát közöljük e cikket.

Újabb magyar lantosok. Névtelen cikk. Gyulai szerzősége mellett a következő bizonyítékok szólnak: 1. A *Koszorú* «Irodalom» rovatának cikkeit jórészt Gyulai írta. 2. Az antológiákkal való visszaélésről szólva, elítéli a kiadókat, mint a *Dalok könyve* c. előbbi cikkben. 3. Tompáról, Szász Károlyról, Lévyáról rokonszenvesen nyilatkozik, ellenben kifogásolja, hogy Zilahy Károlynak majd minden költeménye ott van a gyűjteményben (lásd a Zilahy munkáiról írt kritikát). 4. Gyulaira vallanak végül a Petőfiről mondottak és az antológiát ajánló, befejező sorok.

A magyar nemzeti irodalom története. Névtelen cikk. A hang azonban Gyulaira vall.

Petőfi életrajza. A cikk második felét v. ö. Gyulainak *Zilahy Károly munkáiról* írt bírálatával.

A «sírhalmomi» szóról. E cikk, mely Gyulai Vörösmarty-kiadásához szolgál adalékkal, válasz Fogarasi János alábbi megjegyzéseire (*Koszorú*, 1865. III. évf. 6. sz. 142. l., aláírva: Fogarasi):

«Sírhalmomi gyásznak elég jel

A sárga levél.

Vörösmarty [*A haldokló leány.*]

«Vörösmarty minden munkái» első kötete 223. lapján ezen jegyzék áll: «A *sírhalmomi* merészb és szabálytalanabb ragozás, mint az annyira divatba jött *házban*, *kertben* s

ehhez hasonló ragozások. Mindenesetre hibás, se a régi, se a népnyelv nem igazolja s esztétikai szempontból sem igen lehet támogatni.»

«Legyen szabad egyik legrégibb, legkitűnőbb eredeti, még pedig prózai nyelven írt nyelvemlékünkől tökéletesen hasonszerű esetet idézni.

«Az 1403-dik évbeli szentpéteri végzésben olvassuk: «Hogy ha az vidéki bort valahol az falukon, avagy városokon ez mi *városonki* gyalánt és neve alatt valaki eladand.» Senki sem fogja tagadni, hogy a «sírhalmomi» szó ragozási alakja teljesen azonos a «városonki» (azaz : városunki) szó ragozási alakjával. Vörösmarty idézett verse még 1829-ben jött ki az Aurórában, a szentpéteri végzés csak 1840-ben jutott nyilvánosság elé és csak kevéssel előbb jött napfényre. Vörösmarty tehát innen nem vehette. Ámde Vörösmartynak oly kitűnő érzéke vala hasonlíthatlan nyelvünkben, mint csak fölötté keveseknek, mióta azt ősapáink megteremtették.»

Eddig Fogarasi megjegyzései. Gyulai válasza közvetlenül ezen sorok után következik. — A dologból egy kis polémia lett. A *Koszorú* következő számában (*Koszorú*, 1865. III. évf. 7. sz. 165—166. l.) *Felvilágosítás Vörösmarty «sírhalmomi» szóalakjára* címen Fogarasi válaszolt Gyulainak. A polémiát a szerk., Arany János, csillagalatti ötsoros jegyzete zárja le. «Mi a kérdéses alakot: *sírhalmomi* gyász oly költői merészségnek tekintjük, mely egy Vörösmartynál, éppen merészsége által, megkap és kiragad a mindennapiságból; de azért nem engednők meg, hogy a próza pl. *bundámi prémet* írjon vagy mondjon.»

A «*sírhalmomi*» szóról címet a *Koszorú* tartalomjegyzékéből vettük át; mind Fogarasi jegyzete, mind Gyulai válasza ugyanis cím nélkül van közölve a *Koszorú* «Irodalom»-rovatában.

Zilahy Károly munkái. E bírálattal kapcsolatosan l. a *Petőfi életrajza* c. előbbi cikket. — A «Verőfényes napok» c. novelláról mondottakat v. ö. «Az út a révpart felé» c. bírálattal (Gyulai: *Bírálatok*).

Eötvös emlékbeszédei. E bírálat több részletét (az Akadémia, Eötvös lelki tulajdonai) Gyulai Eötvös fölött tartott emlékbeszédébe is beolvasztotta.

Színházi szemle. A hírlapok cikkei, melyekre Gyulai hivatkozik, a következő számokban jelentek meg: *Pesti Napló*, 1875 okt. 3. XXVI. évf. 226. sz. — *Fővárosi Lapok*, 1875 okt. 13. XII. évf. 234. sz. — *Nemzeti Hírlap*, 1875 okt. 13. I. évf. 284. sz. — *Ellenőr*, 1875 okt. 13. VII. évf. 284. sz. — *Kelet Népe*, 1875 okt. 13. I. évf. 121. sz. — *Hon*, reggeli kiadás, 1875 okt. 13. XIII. évf. 234. sz. — *Pester Lloyd*, 1875 okt. 13. XXII. évf. 238. sz. — E kritikával kapcsolatban l. gyűjteményünk *Helyreigazítás Dóczy «Csók»-ját illetőleg* c. cikkét a hozzáfűzött jegyzetekkel együtt. — A Rákosi, Dóczy és Csiky darabjairól mondottakat v. ö. a *Dram. dolg.* II. kötetének következő bírálataival: *A szent korona varázsa*; *Vegyes párok*; *Csiky Gergely újabb színművei*, *Proletárok*. E későbbi bírálatok mind hivatkoznak a *Színházi Szemlére*.

Helyreigazítás Dóczy «Csókját» illetőleg. A cikk az *Ellenőr* «Hazai Irodalom» c. rovatában jelent meg ezzel a bevezetéssel: «— *Gyulai Pál* egyetemi tanár úrtól a következő helyreigazítást vettük: » — A «Helyreigazítás» címet Szinnyeitől (*Magyar írók*) kölcsönöztük. (Itt említjük meg azt is, hogy Szinnyei adata: «Ellenőr (1877. 62. sz.) téves; a cikk ugyanis nem a 62., hanem a 63. számban van; igaz ugyan, hogy a márc. 5-i példányok fölé is tévedésből 62. sz.-ot szedtek 63. helyett.). A cikkecske, mely Gyulai felszólalását provokálta, az *Ellenőr* 1877 márc. 4. IX. évf. 62. sz. «Tárca» rovatában olvasható «A fővárosból» cím alá foglalt pletyka-hírek között: «Új közösiügy — a «Csók».

Petőfi és a M. T. Akadémia. A *Fővárosi Lapok* szerkesztője, akihez Gyulai e helyreigazító levelet intézte, Vadnai Károly. Gyulai egyik adata téves; Eötvös nem 1846-ban, hanem 1847-ben írt cikket Petőfiről (l. *Pesti Hírlap* I. 880. sz. 315. l. 1847. május 14.). — Gyűjteményünknek ez az egyetlen darabja, melynek eredeti szövegében Gyulai jellegzetes cz-je helyett mindenütt egyszerű c szerepel. Ez mindenesetre a *Fővárosi Lapok* korrektorának egyéni akciója.

Válasz Grünwald Béla úr nyílt levelére. A *Bp. Sz.* 1878. évi folyamában (16. k. 421—428. l.) egy ilyen című névtelen bírálat jelent meg: *A Felvidék. Politikai tanulmány. Írta Grünwald Béla. Budapest, 1878. Ráth Mór. (Ára 1 frt).* Grünwald Béla erre *Nyílt levelet* intézett Gyulai Pál úrhoz, a *Budapesti Szemle* szerkesztőjéhez. (*Bp. Sz.* 1878. 17. k.

193—203. l.). Gyulai válasza közvetlenül ezen nyílt levél után következik.

A szerkesztő jegyzetei Volf György válaszára. A *Bp. Sz.* 1879. évfolyamában (21. k. 184—198. l.) *Magyar Nyelvelmékek* címmel egy V. jegyű bírálat jelent meg, amely az Akadémia nyelvtud. bizottsága által 1874—1876-ban kiadott *Nyelvelméktár* I—V. kötetével foglalkozik. A bírálat azzal kezdődik, hogy e mű már be volt a *Bp. Sz.* közönségének mutatva (l. *Bp. Sz.* 16. k. 432. l.), de nem volt részletesen ismertetve; tekintsük egy kissé közelebbről stb. Erre a kritikára Volf György *Válasz a Nyelvelméktár ügyében c. ellenbírálatot* írt (*Bp. Sz.* 1879. 21. k. 411—425. l.). Volf az egész bírálatban személyes bosszút lát. A névtelenségnek — úgymond — ma semmi értelme nincs, káros mind az irodalomra, mind az íróra stb. — A szerk. (Gyulai) jegyzetei közvetlenül ezen válasz után olvashatók, cím nélkül. A címet mi adtuk. — Ez élehangú polémiánál szükséges megjegyezni, hogy a két ellenfél között később igen jó viszony fejlődött ki; Gyulai szívesen fogadott cikkeket Volftól a *Bp. Sz.*-be s az Akadémiában is örömet dolgoztatta.

Az anonimitas kérdésére nézve l. még gyűjteményünk következő cikkeit: *Néhány év Petőfi életéből, Apró polémiák, Polémiák.* Gyulainak a névtelenségről vallott felfogását kizárólag a jelen kötet fenti dolgozatai tüntetik fel.

A szerkesztő jegyzete. Gyulai e jegyzetet Péterfy Jenő *Bírálóimnak c. polémiájához* (*Bp. Sz.* 26. k. 313—318. l.) fűzte. Péterfy polémiája felelet Asbóth János és Keszler József bírálataira, melyek a *Pester Lloyd*-ban (1881. 95. sz.), illetőleg *Ellenőrben* (1881. 172. sz.) jelentek meg és támadták Péterfynek *Jókai Mórról* írt s a *Bp. Sz.*-ben (26. k. 1—27. l.) közölt tanulmányát. A *Pesti Naplót* Péterfy polémiája nem említi. — A jegyzet elején tett célzás Kossuth *Irataira* vonatkozik s így kapcsolatban van Gyulai *Még egyszer Kossuth és a pragmatica sanctio c. cikkével* (*Bp. Sz.* 26. k. 144—155. l. és *Bírálatok*).

A Nyelvőr és a Budapesti Szemle. Aláírás nélkül jelent meg, de Gyulai szerzősége kétségtelen; a cikk közvetlen folytatása Gyulai *A Nyelvőr és a költői szabadság* című, szintén anonim dolgozatának (*Bírálatok*), sőt kapcsolatban van a Volf György válaszához írt szerkesztői jegyzetekkel is.

— A polémia körébe vágó cikkek sorrendje egyébként a következő: Bánóczi József: *Greguss Költészettanának is mertetése* (*Magyar Nyelvőr* 1881. X. k. 421—424. l.); Gyulai: *A Nyelvőr és a költői szabadság* (*Bp. Sz.* 28. k. 318—320. l.); Szarvas Gábor: *Fatum est* (*M. Nyelvőr* 1881. X. k. 553—557. l.) s végül Gyulai szóbanforgó cikke: *A Nyelvőr és a Budapesti Szemle*. — A Gyulainak feladott kérdések a *Nyelvőr* VIII. k.-ben (1879 máj. 15. sz.) találhatók; az ezekre való megfelelésre Szarvas Gábor *Ballagi Mór és a magyar nyelv* c. cikkében (*Nyelvőr* X. k. 59—69. l.) sürgeti Gyulait. — A cikk befejező sorai-ban említett nyílt levél a *Bp. Sz.* 29. k. 349—352. lapján olvasható.

«Toldi szerelme» egy kihagyott versszakáról. E bensőséges hangú visszaemlékezés inkább szépirodalmi, mint kritikai mű, — érdekes irodalomtörténeti vonatkozása miatt azonban jól illik a gyűjteménybe; mellőzése — úgy hisszük — indokolatlan lenne.

Deskriptív kritika. Gyulai első megjegyzése Alexander Bernátnak *Dóczy Lajos*ról írt cikkére (*A Hét* 1890. 22. sz.) vonatkozik. Alexander erre nyílt levelet intézett Gyulai-hoz *Deskriptív kritika* címmel (*Bp. Sz.* 63. k. 478—480. l.). Ehhez kapcsolódik Gyulai második, rövid jegyzete.

Jászai Mari asszony Elektrája. A *Bp. Sz.*-ben (65. k. 318—320. l.) *Spectator* aláírású nyílt levél számolt be *Jászai Mari asszony Elektrájáról*. Gyulai e nyílt levél vég-szavához fűzi csillagalatti (kiadásunkban I. számmal jelzett) jegyzetét.

A M. T. Akadémia s egy pár hirlapíró. A *Hétfő*ből idézett rész az 1893 máj. 14-iki szám *Irodalom* rovatának *Akadémiai* kezdetű pár soros híréből való, a *Pesti Hirlap*ból vett idézet pedig az 1893 máj. 15-iki szám *Arany emlékezete* c. részletes tudósításából. — *A Hét* nem hagyta szó nélkül Gyulai cikkét; erre vonatkozóan l. *A Hét* 1893 jún. 4-iki sz.-nak *A Budapesti Szemlében* kezdetű polémiaját.

A Nemzeti Színház és Szigligeti. A *Bp. Sz.* eredeti szövege alatt feltüntetett gondolatjel (—) sajtóhiba; Gyulai —i jegyét a tartalomjegyzék helyesen közli. — «A néhány évvel ezelőtt bővebben fejtegetett észrevételek» — hivat-

kozás gyűjteményünknek *A Nemzeti Színház műsoráról* c. cikkére.

Egy kis polémia. A polémia idézetei a *Bp. H.* 1899 júl. 3-iki *Szarvas Gábor szobra* c. vezércikkéből és Sebestyén Károly *Szarvas Gáborról* írt cikkéből (*Magyarország* 1899. júl. 2.) valók.

JEGYZÉKE

GYULAI PÁL AZON KRITIKAI DOLGOZATAINAK, MELYEK
KÖTETBE ÖSSZEGYÜJTVE MÉG NEM JELENTEK MEG.

Gyűjtési munkálatainkban Szinnyei József repertórium (*Magyar írók*) szolgált a legfőbb útbaigazításokkal. Mivel e gazdag, bár nem teljes repertórium még mindig bő kútfeje a Gyulai-irodalomnak, közöljük lajstrom gyanánt, hozzávéve az általunk felkutatott dolgozatok címeit s elhagyva Gyulai szépirodalmi munkáinak, valamint eddigi köteteibe s gyűjteményünkbe fölvetett dolgozatainak jegyzékét.

Regélő Pesti Divatlap, 1842. Színi kritika.

Kolozsvári *Nemzeti Társalkodó*, 1843—44. Kisebb dolgozatok.

Pesti Röpirvek, 1850. 1. sz. Dobsa Lajos: Marquis Brumon;

2. sz. Boross Mihály: Házasság spekulációból; 3. sz. Barna Ignác: Szerelemhangok; 9. sz. A Hölgyfutár poétái; 4—10. sz. Társaséletünk.

Fiatalság Barátja, 1851. Vegyes közlemények.

Szépirodalmi Lapok, 1853. 9. sz. Losonczy László költeményei; 14. sz. Elsz Sándor — B. S. F.: Ő nem féltékeny; 15—16. sz. Szikszói Enyhlapok; 46. sz. A chinai salon.

Vasárnapi Ujság, 1854. 1. sz. Irodalmi ismertetések: Toldi, Hunyadiak-kora; 6. sz. gróf Teleki József; 1866. 44. sz. Kemény Zsigmond; 1867. 7. sz. Pákh Albert; 1873. 49. sz. Csengery Antal.

Pesti Napló, 1855. II. 51. sz. Obernyik Károly; 1857. 10., 25. sz. Petőfi szülővárosáról; 1862. 224., 236. sz. A magyar írók segélyegylete és a «Vezér» tárcaírója; 242. sz., 1863. 15., 23., 24., 28. sz. A magyar írók segélyegylete; 1867—68. Politikai cikkek Deák-párti szellemben, 8. sz.

Perczel Mór emlékirataira ; 1872. 78. A Kisfaludy-Társaság utolsó üléséről ; kisebb cikkek ; 1874. 135., 142. Deák F. levele B. Wesselényi Miklóshoz. 236. sz. Petőfi költeményei s az írói tulajdonjog ; 1878. 2., 3. sz. A magyar írók segélyegylete ; 1879. Petőfi és Prielle Cornelia. *Magyar Sajtó*, 1862. 241., 1864. 35., 56., 1866. 81. sz. Magyar írók segélyegylete.

Szépirodalmi Figyelő, 1861. I. 46. sz. Kazinczy Ferenc levelei Cserey Farkashoz (csillagalatti jegyzet) ; 1862. 13—18. sz. Önbírálat ; 15. sz. Spanyol népmesék ; 20. sz. Szerelem és eskü ; 23—24. sz. Kolozsvári album.

Koszorú, 1863. I. 19. sz. A magyar ember könyvtára ; A magyar izraeliták évkönyve ; A magyar nemzet classicusai ; 1864. II. 10. sz. Amit a nők legjobban szeretnek ; 11. sz. Nyelvtudományi Közlemények ; Budapesti Szemle LXI. füz. ; 20. sz. Budapesti Szemle LXII., LXIII. füz.

Budapesti Szemle, 1866. 4—5. sz. Flegler Szalay Lászlóról ; Imre S. : Magyar irod. tört. 5—8. sz. Kisf.-Társ. 1867. 8. sz. Chateaubriand és kora, Ponsard emlékezete ; 1868—1869. 10—15. sz. Kisf.-Társ. ; 1881. 27. k. Vázlatok a M. T. Akadémia félszázados történetéből ; 1882. 33. k. Válasz Trefort Ágost nyílt levelére ; 1884. 39. k. A Pesti Napló és a Kisf.-Társ. ; 1885. 42. k. Budapest a kiállítás alatt ; 44. k. A komáromi és váradi színészet tört. 1891. 66. k. Sipulusz tárcái ; 67. k. Magyar vagy német színház ? 1892. 73. k. A Bp. Hírlap és gr. Széchenyi István ; 1894. 77. k. A Magyar Nyelvőrnek ; 80. k. Huszár Anna ; 1896. 87. k. Testamentum, A szív könyve ; 1897. 91. k. Igazság a földön ; 1898. 95. k. A bevándorlók ; 1900. 102. k. Korhadtt fakeszesztek ; 103. k. Ugody Ila ; 1904. 118. k. Emlékezés Deák Ferencre ; 119. k. Jókai Mór önmagáról.

Politikai Hetilap, 1866. Bírálatok.

Budapesti Közlöny, 1867. Bírálatok ; 2629. l. Magyar írók segélyegylete kimutatása ; 1872. 74. sz. Lord Byron és Rutilius.

Sürgöny, 1867. 44. sz. Magyar írók segélyegylete.

Hon, 1867. 36. sz. Magyar írók segélyegylete.

Reform, 1870—71. Vegyes cikkek és bírálatok.

Ellenőr, 1877. 438. sz. Petőfiről, előad. után Sümegi Kálmán (Gyulai egyetemi előadásáról szóló tárcacikk).

A *Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, XVII. Jelentés Lukács Móric haláláról; XVIII. Pohárköszöntője Tóth Lőrinc félszázados írói munkásságának ünnepén; Bíráló jelentés Pálffy Albert *Esztí kisasszony professzora* c. regényéről; XIX. Beszéde a Katona-ünnepen, Kecskeméten, 1883 ápr. 16; XXI. Bír. jelent. Baróti László *Újabb Petőfi-reliquiák* c. művéről; XXIII. Bír. jelent. Kunoss Ignác török népmeséiről; XXV. Bír. jelent. Ferenczi Zoltán *Petőfi-életrajzáról*; XXVIII. Bír. jelent. Kriza János költeményeiről; XXIX. Üdvözet Apponyinak; XXXII. Üdvözet Rákosi Viktornak; Jelentés Pálffy Albert haláláról; XXXIV. Bír. jelent. Lehr Albert *Hermann und Dorothea*-fordításáról.

Nemzet, 1882. 52. sz. Petőfi és Klapka; 1893. 28. sz. A Kisfaludy-Társaság és gr. Apponyi Albert.

Budapesti Hírlap, 1882. 248. sz. Petőfi élete és költészete, Gyulai előadásaiából.

Akadémiai Értesítő, 1883—84. Jelentések a Péczely drámai pályázatról; 1885. Jelentése a széphalmi mauzoleumról s javaslatai; 1886. Jelentés a Péczely drámai pályázatról.

Egyetértés. 1883, 357. sz. Felolvasása Petőfi dalairól.

Magyar Ifjúság Lapja, 1885. Arany János *Ártatlan dac* című költeményének története.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A.

Abonyi Árpád 341.
 Ábrányi Kornél 276, 338, 339.
 — *Rövidlátók* 276.
 Academy 308.
 Addison 110.
 Akadémia 18, 161, 162, 170, 188,
 252—254, 261, 264—273,
 280, 292, 293, 302, 309, 324,
 330, 345—347, 362, 385, 386,
 389, 392, 393.
 — *Értesítő* 266.
 — *Nyelvtana* 110.
 Alexander Bernát 330, 331, 385.
 Almeida-Garrett, de — 196.
 Amade 111.
 Ambrus Zoltán 394, 396.
 — *Giroflé és Girofla* 394.
 Anakreon 149.
 Andrassy Gyula gr. 301, 339.
 Angol királynő (szálló) 363.
 Apponyi Albert gr. 336.
 Arany János 13—15, 21, 55, 114,
 117, 118, 229, 236, 237,
 247—250, 282, 305, 313,
 324—326, 328, 329, 346, 347,
 375, 376, 383—385, 396, 399,
 402.
 — *Ágnes asszony* 114.
 — *Árva fiú* 117.
 — *Buda halála* 248, 249, 399.
 — *Kevháza* 13, 14.
 — *Rozgonyiné* 13.
 — *Toldi* 13.
 — *Toldi szerelme* 324, 326, 328.
 — *Török Bálint* 14.
 — *Visszatekintés* 38.

Ariosto 112, 210, 219.
 Aristarchus 77.
 Aristoteles 239, 240.
 Asboth 316.
 Atala 136, 245, 248.
 Athenaeum 67—69, 184.
 Aurora-kör 224.

B.

Baco, Verulami 128, 129.
 Bajza Jenő 236, 240, 241, 250.
 — *Zách Felicián* 240.
 Bajza József 68, 81—83, 181,
 183, 184, 305, 307, 385.
 — *Hajdankor világtörténete* 183.
 Balassa Bálint 374.
 Balassa János 186.
 Balogh Pál 189.
 Balogh Zoltán 191.
 Ballagi Mór 313.
 Balzac 36.
 Bánk bán 113.
 Bánóczi József 318, 319, 323,
 385.
 Bányai Ágnes 136.
 Bartha Miklós 385.
 Bartók Lajos 344, 356.
 — *Erzsébet* 356.
 — *Legszebb* 344.
 — *Méhek* 356.
 Bazár 42.
 Beck Károly 194.
 Bellermann 196, 197.
 Bene Ferenc 186, 187, 189.
 Beniczky Hermin ld.: Veres
 Pálné.
 Beöthy Zsolt 373—376, 383.

Béranger 163.
 Bernard Károly 69.
 Berzsényi 181, 182, 246.
 Bezerédj László 170.
 Bianka 136.
 Bion 149.
 Bismarck 300, 301.
 Bittó István 301.
 Bodenstedt 210.
 Bozzai 191.
 Brassai 161, 167, 170, 186, 385.
 Budapesti Hirlap 25, 28, 356,
 383, 384, 402.
 — Szemle 43, 86, 127, 128, 169,
 172, 176, 177, 290, 291,
 295—297, 299, 311, 313, 314,
 317—319, 321, 333.
 Budenz József 382.
 Bugát 385.
 — *Szócintan* 385.
 Burns 102, 107, 225.
 Byron 102, 107, 112, 133, 136,
 217, 225, 246.

C., Cs.

Chevalier 170.
 Cicero 77.
 Cid 110.
 Cimabue 173.
 Correggio 170, 172.
 Czuczor 95, 97, 121, 181, 292.
 — *Szűz Margit* 121.
 Családi Kör (újs.) 42.
 Családi Lapok 17.
 Császár Ferenc 20.
 Csató 6, 344.
 — *Megházasodtam* 344.
 Csengery Antal 25, 27, 55, 127,
 169, 176, 294, 362, 385.
 Csepregi 276.
 — *Vízözön* 276.
 Cserényi Imre 191.
 Csiky Gergely 264, 267, 276,
 283, 286.
 — *Jóslat* 264, 265, 268, 270—
 274, 276, 283—285, 289.
 Csokonai 182, 224, 250.
 — *Földiekkel játszó égi tüne-
 mény!* 250.
 — *Tihanyi echo* 250.

D.

Dalmady Győző 201, 236, 245—
 247.
 Dante 105, 112, 390.
 Dávid zsoltárai 17.
 Dayka 313, 314.
 Deák Ferenc 301, 305, 315, 316,
 363, 364, 369, 385.
 Délibáb (újs.) 14, 21, 22.
 Dennery 22.
 Dessewffy Aurél gr. 305, 362.
 Dessewffy Emil gr. 252, 256,
 257, 260.
 Dessewffy József gr. 252.
 Divatcsarnok 22, 42, 56.
 Dóczy Lajos 276, 280, 282, 283,
 290, 291, 331, 344.
 — *Csók* 276, 280, 290.
 Dolce, Carlo 37.
 Dózsa 191.
 Dömjén József 74.
 Dömötör János 201.
 Dumanoir 22.
 Dumas 22.

E.

Edinburgh Review 308.
 Egressy 230.
 Egyetértés 381.
 Eleonora 136.
 Életképek 227.
 Ellenőr 270, 273, 290, 315—317.
 Emerson, Ralph W. 170.
 Emich Gusztáv 140, 294.
 Emőd 55, 233.
 Eötvös József br. 6, 186, 227,
 252—255, 257—260, 267,
 293, 305, 344, 357, 362,
 369, 397.
 — *Éljen az egyenlőség* 344.
 — *Emlékbeszédei* 252.
 — *Karthausi* 212.
 Eötvös Károly 381, 382.
 — *Gróf Károlyi Gábor följegy-
 zései* 381.
 — *Utazás a Balaton körül* 381,
 382.
 Eötvös Lóránt br. 346.

Erdélyi János 77, 86, 87, 123,
129, 273, 305, 328, 385.

Erdélyi Múzeum-egylet 187,
261

Érdy-kódex 309.

«Eszther» szerzője 38, 47.

Etőfi Andor 73.

F.

Falusi Esték (újs.) 25.

Farkas Albert 134.

— *Nemzeti hárfa* 134.

Fáy András 368.

Ferenczy Teréz 135.

Figyelő ld.: Szépirodalmi
Figyelő.

Firduszi 170, 177.

— *Sáhnámé* 170.

Flóra 135.

Fogarasi János 199, 293.

— *A magyar nyelv szelleme* 293.

Fortnightly Review 308.

Fővárosi Lapok 194, 269.

Franklin-Társulat 312.

Frauenfeld 186.

Frère Judit 163.

Friebeisz 25, 27.

Füredi 23.

G., Gy.

Gaal György 94—96, 110.

Garay 114.

Gévay 310.

Giotto 173.

Goethe 101, 105, 107, 110, 146,
156, 249, 381, 390.

— *Faust* 249, 281, 313.

Gogoly 137.

Gombostú (újs.) 83, 150, 151,
242, 243.

Greguss 162, 318, 319.

— *Költészettan* 318.

Grenzboten 41.

Grimm 51, 110.

Grünwald Béla 295—302.

Gvadányi 224.

Gyermekbarát (újs.) 133.

Gyöngyösi 320.

Gyulai Pál 50, 57, 60, 61, 338,
339.

— *Igazság és Hamisság* 50.

— *Megint a kritikáról* 38.

H.

Hazai és Külföldi Tudósítások
26.

Hebra 186.

Heckenast G. 181, 190.

Hegel 105, 130.

Heine 21, 210, 218, 219, 241.

Herczeg Ferenc 348, 353, 354,
397—399, 402.

— *Böske, Erzsi, Erzsébet* 353.

— *Pogányok* 397.

— *Simon Zsuzsa* 348.

Hét 330, 345, 346.

Hideghéty Antal 189.

Hírnök 73.

Homér 94, 97, 100, 110, 112,
113, 149.

— *Ilíász* 100.

Hon (újs.) 270, 271.

Horatius 282, 285.

Horváth Endre 175.

Horvát István 182.

Horváth Miklós br. 152—154,
165—167.

— *Törökország fővárosa* 152,
165.

Hölgyfutár 42, 83, 85, 160.

Hrúsz Mária 61.

Hugo Victor 171, 390.

— *Nyomorultak* 171.

Hunfalvy Pál 200, 382, 386.

I., J.

Iduna 135.

Iffland 22.

Igmándy Mihály 337.

— *Magyar szellemi élet* 337.

Illésházy 309.

Ilosvai 309.

Iris 42.

Irmei Ferenc 305.

Izidóra 136.

Jámbor Pál 271.

James 69.
 — *Robin Hood* 69.
 Jánosi Ferenc 170.
 Jászai Mari 332, 333.
 Jászay Pál 310.
 Jenaer Literaturzeitung 308.
 Jókai 7, 140, 142, 143, 160,
 315—317, 377.
 — *Kárpáthy Zoltán* 143.
 — *Magyar nábob* 143.
 — *Politikai divatok* 140, 143.
 — *Régi jó táblabírák* 143.
 — *Szegény gazdagok* 143.
 Jókainé 21.
 Jósika Kálmán br. 160.
 Jósika Miklós br. 6, 7, 77, 357,
 397. L. «Eszther» szerzője
 alatt is.
 József főherceg 326, 327.

K.

Kaas Ivor br. 305, 336, 385.
 Kabos Ede 341.
 Kakas Márton 292.
 Kant 105, 129.
Kathrinéta hajó 197.
 Kazinczy Ferenc 95, 132, 181,
 182, 252, 255, 256, 259, 260,
 314, 319, 320, 370, 376, 388.
 Kazinczy Gábor 94, 96, 97, 102,
 108, 110, 111, 114, 124, 230.
 Keglevich Béla gr. 334.
 — *A beteg parlament* 334.
 Kelet Népe (újs.) 270.
 Kemény Zsigmond br. 25, 27,
 30—32, 34—37, 305, 357,
 359—365, 385, 397.
 — *Erény és illem* 30, 35.
 — *Forradalom után* 363.
 — *Gyulai Pál* 360.
 — *Kortekedés és ellenszerei* 362.
 — *Ködképek a kedély láthatárán*
 30, 34, 37.
 — *Még egy szó a forradalom*
után 363.
 — *Özveggy és leánya* 360.
 — *Rajongók* 360.
 — *Szerelem és hiúság* 30, 35, 37.
 — *Szív örvényei* 30, 35, 37.
 — *Zord idő* 360.

Kerényi 69.
 Kertbeny 175.
 Keszler 316.
 Kis János 132.
 Kiss József 346.
 Kisfaludy Károly 95, 97, 114,
 125, 201.
 Kisfaludy Sándor 132, 192, 257,
 261.
 Kisfaludy-Társaság 87, 102, 188,
 254, 261, 331, 357, 365, 391,
 392.
 Knöpfler Vilmos 189.
 Kolmár József 174, 175.
 — *Dalok könyve* 174.
 Kolozsvári Közlöny 86.
 Komócsy József 201.
 Kossuth 294, 315, 362, 364, 384,
 385.
 Koszorú 245.
 Kovács Pál 6.
 Kovács Sebestyén Endre 186,
 187.
 Kölcsey 149, 252, 254, 260, 305.
 Kőrösy 252.
 Kritikai Lapok 165, 166, 168.
 Kriza János 51, 87, 114, 123,
 124.
 — *Vadrózsák* 87.
 Kubinyi Ágoston 187.
 Kulcsár 26.
 Kunoss 76.
 Kuthy 7, 230.
 Külföldi Regénytár 69.

L.

Lampérth Géza 373, 374, 376,
 378, 379.
 — *Első könyvem* 373.
 Légrády-cég 396.
 Lendvai Márton 21.
 Leonardo da Vinci 172, 173.
 Lermontov 137.
 Lessing 130, 201, 240.
 Lévy József, 191, 346, 347.
 Lily 274, 275.
 — *Euphuus* 274.
 Lisznyai 228.
 Literarisches Centralblatt 308.

Lugossi 18.
Lukácsy 25.

M.

Macaulay 108, 129, 201, 221,
235, 236.
Madách Imre 248, 249, 357, 371.
— *Az ember tragédiája* 248, 249.
Magyar Népkönyv 25, 27.
— Népkönyvtár 25.
— Nők Házikönyvtára 25.
— ország (újs.) 383.
— Sajtó 236, 242, 243.
— Társaság 61, 62, 64.
Majláth 95, 110.
Matkó 321.
Mérαι Horváth 341.
Merényi 50, 51.
Michelangelo 172, 173.
Mikó Imre gr. 87.
Milton 105, 112.
Molière 236, 245, 284, 285.
— *Tartuffe* 245.
Montégut 163.
Moore 102.
Moreto 280.
— *Donna Dianna* 280.

N., Ny.

Nagy Ignác 7, 68, 344.
— *Tisztújítás* 344.
Nagy Lajos 86.
I. Napoleon 170, 201.
III. Napoleon 308.
Nefelejts (újs.) 42.
Negyvenéves hölgy 69.
Neményi 385.
Nemzeti Hírlap 270.
— Múzeum 185, 390.
— Színház 21, 42, 68, 185, 267,
340—344, 355, 356.
Nibelungenlied 100, 110, 169,
170, 172, 176, 177.
Nővilág 42, 150.
Nyelveléktár 309—311, 313.
Nyelvőr 303, 308, 313, 314,
318—322, 384, 386.
Nyelvtudományi Közlemények
200.

O.

Olasó Könyvtár 313.
Orlai-Petrics 55.
Ország Tükre 160, 165.

P.

Pákh Albert 55, 57, 229, 233.
Pálffy Albert 6, 9, 11, 160.
— *A tisztartó veje* 11.
— *Carteaux* 10.
— *Csel és véletlen* 11.
— *Egy báróné* 11, 12.
— *Egy éj a csárdában* 10.
— *Egy kastély az erdőben* 5, 12.
— *Etoile-Sombre* 10.
— *Harlem Richárd* 11.
— *Pesti szerelem* 11.
— *Rivuli Dominarum* 10.
— *Trois Rivières* 10.
— *Városi és falusi elmésség* 11.
Patrubány Gergely 189.
Paulay Ede 341, 343, 355.
Pazmanaeum 300.
Pázmány Péter 18, 383.
Percy 86.
Pester Lloyd 194, 271, 315—317.
Pesti Divatlap 73.
— Hírlap 227, 346, 362.
— *Napló* 27, 61, 267, 268, 271—
273, 284, 315—317, 339, 363.
Petőfi István 56, 62.
Petőfi Sándor 55—76, 78—84,
97, 107, 116, 162, 164, 165,
174, 175, 190, 191, 194, 195,
201, 218—231, 233—235,
246, 247, 250, 266, 282,
292—294, 375, 383—385,
389, 390, 392.
— *Felhők* 246.
— *Hóhér kötele* 222, 227.
— *Összes költeményei* 60, 162,
293.
— *Tigris és hiéna* 222.
Petőfi-ház 389, 390, 393.
— Társaság 389—393.
Petrarca 217.
Petrovics István 61.
Pfeiffer 293.

Phaedrus 385.
 Planche Gusztáv 31, 77, 170,
 172.
 Plato 129, 136.
 Pompéry 161.
 Prévost 215.
 — *Manon Lescaut* 215.
 Protestáns Lap 17.
 Puskin 137, 210, 292.

Q.

Quintilianus 262.

R.

Rafael 148, 172, 173.
 Rákosi Jenő 276—280, 283, 344.
 — *A báróné levelei* 344.
 — *Aesopus* 269, 276.
 — *Krakói barátok* 278.
 — *Régi dal régi gyűlölségről* 277.
 — *Szerelem iskolája* 279.
 — *Színre-színt* 278.
 Régi magyar költők tára 311.
 Reguly 252, 260.
 Religio 17.
 Rembrandt 172.
 Remellay 162.
 Réthy Lajos 131—133.
 — *Szavalmányok* 131.
 Revue des deux mondes 40, 128.
 Riedl Szende 165—168.
 Riehl 170.
 Roboz 20.
 Romer Flórián 189.
 Rousseau 138, 307.
 Rózsaági 151.
 Rubens 172.

S.

Sajó Sándor 383.
 Salamon Ferenc 162, 385.
 Samaleder 186.
 Sámbar 321.
 Sárossy Gyula 247.
 — *Arany trombita* 247, 248.
 Sauer 186.
 Schiller 20, 105, 107, 340.

Schlegel 245.
 Schmidl Adolf 189.
 Schmidt Julian 40, 317.
 Schopenhauer 303, 305, 307.
 Scott Walter 102.
 Sennyei br. 335.
 Shakespeare 8, 98, 105—107,
 112, 118, 129, 135, 179, 201,
 222, 243, 244, 246, 274, 275,
 277, 282, 284—286, 291, 381,
 390.
 — *Felsült szerelmesek* 275, 277.
 — *Hamlet* 240.
 — *Macbeth* 118.
 — *Othello* 241, 243.
 — *III. Richard* 243, 244.
 — *Romeo és Julia* 242.
 — *Sok hűhó semmiért* 284.
 — *Szentivánéji álom* 282.
 Silberstein 346.
 Simonfi Kálmán 20.
 Simonyi 313.
 Singer-Wolfner 396.
 Somogyi Ignác 175.
 Sophokles 81.
 — *Elektra* 332, 333.
 Spectator 111.
 Sue 171.
 Sujánszky Antal 16.
 — *Vallásos költeményei* 16.
 Swift 212.

Sz.

Szabados János 201, 245—247.
 Szabó István 20, 149.
 Szabó József 186, 187.
 Szabó Károly 149.
 Szabó Richárd 133.
 Szalay László 252, 256—258,
 260, 362,
 Szalay 309.
 Szana Tamás 305.
 Szapáry 301.
 Szarvas Gábor 382—388.
 — *A magyar igeidők* 386.
 — *Magyartalanságok* 386.
 Szász Béla 201.
 Szász Károly 38, 44, 45, 47, 49,
 72, 77, 169—171, 176, 177,

- 191, 264—266, 268, 271—273, 286.
 — *Két eposz* 170, 176.
 Szeberényi Lajos 55—57, 59—61, 63—66, 68—76, 78, 80, 81, 163—165, 225, 227, 233.
 — *Néhány év Petőfi életéből* 55.
 Széchenyi István gr. 77, 178—180, 252, 258, 259, 302, 362.
 — *Hitel* 179.
 — *Világ* 179.
 — *Stadium* 179.
 Székács 175.
 Székely József 170.
 Székely népballadák 86.
 — *Barcsai* 90, 114.
 — *Bátori Boldizsár* 88, 118.
 — *Budai Ilona* 88, 116.
 — *Julia szép leány* 91, 120, 121.
 — *Kádár Kata* 88, 114.
 — *Királyfi* 90.
 — *Körmives Kelemen* 88.
 — *Molnár Anna* 114.
 — *Oláh Gerő* 90.
 — *Szép Ilon* 90.
 Szemere Attila 341.
 Szemere Bertalan 294.
 Szemere Pál 353.
 Szenczi Molnár Albert 383.
 Szendrey Julia 135.
 Szentmiklóssy 181.
 Szépirodalmi Figyelő 42, 46, 49, 150, 151, 165, 166, 168.
 Szépirodalmi Lapok 13.
 Szépművészetek Csarnoka 160, 162.
 Szigligeti 23, 267, 271, 344, 355, 356.
 — *Szökött katona* 23.
 Szilády 311.
 Szily Kálmán 346, 347.
 Szokoly Viktor 79—85.
 — *Petőfi életéből* 79.
 Szollogub 137.
 Szöllősy Nina 135.
 Szontágh Pál 357.
- T.**
- Tárkányi Béla 17.
 Tasso 100, 113.
- Tavaszi (zsebkönyv) 74, 76.
 Teleki László 238, 240.
 — *Kegyenc* 238, 240.
 Teleki-pályázat 264.
 Thackeray 36.
 Theodóra 136.
 Thewrewk Emil, Ponori 144—147, 149.
 — *Józsa* 144, 149.
 Times 308.
 Tinódi 14, 309.
 Tisza Kálmán 301.
 Toldy Ferenc 21, 75, 94, 96, 97, 102, 108, 110, 111, 114, 124—126, 181—184, 192, 193, 257, 266, 314, 385.
 — *A magyar nemzet classicus írói* 181.
 — *A magyar nemzeti irodalom története* 192.
 Tolnai Andor 341.
 Tolnai Lajos 201.
 Tompa 190, 191.
 — *Pipás kántor* 190.
 Tóth Kálmán 266, 280.
 Török János 178, 179.
 — *Gróf Széchenyi István politikai iskolája* 178.
 Trefort Ágoston 170.
 Turgenyev 137, 210, 216.
 — *A nemes fészék* 137.
- U., Ű.**
- Új Idők 402.
 Új Magyar Múzeum 55.
 Újabbkori ismeretek tára 55.
 Űstökös 292, 294.
- V., W.**
- Vachott Sándor 68.
 Vachott Sándorné 131—133.
 Vadnai 248.
 — *Eszter* 248.
 Vahot Imre 228.
 Vajda János 162, 236, 245, 246, 250.
 — *Önbírálat* 150, 151, 161.
 Váradi Antal 356.

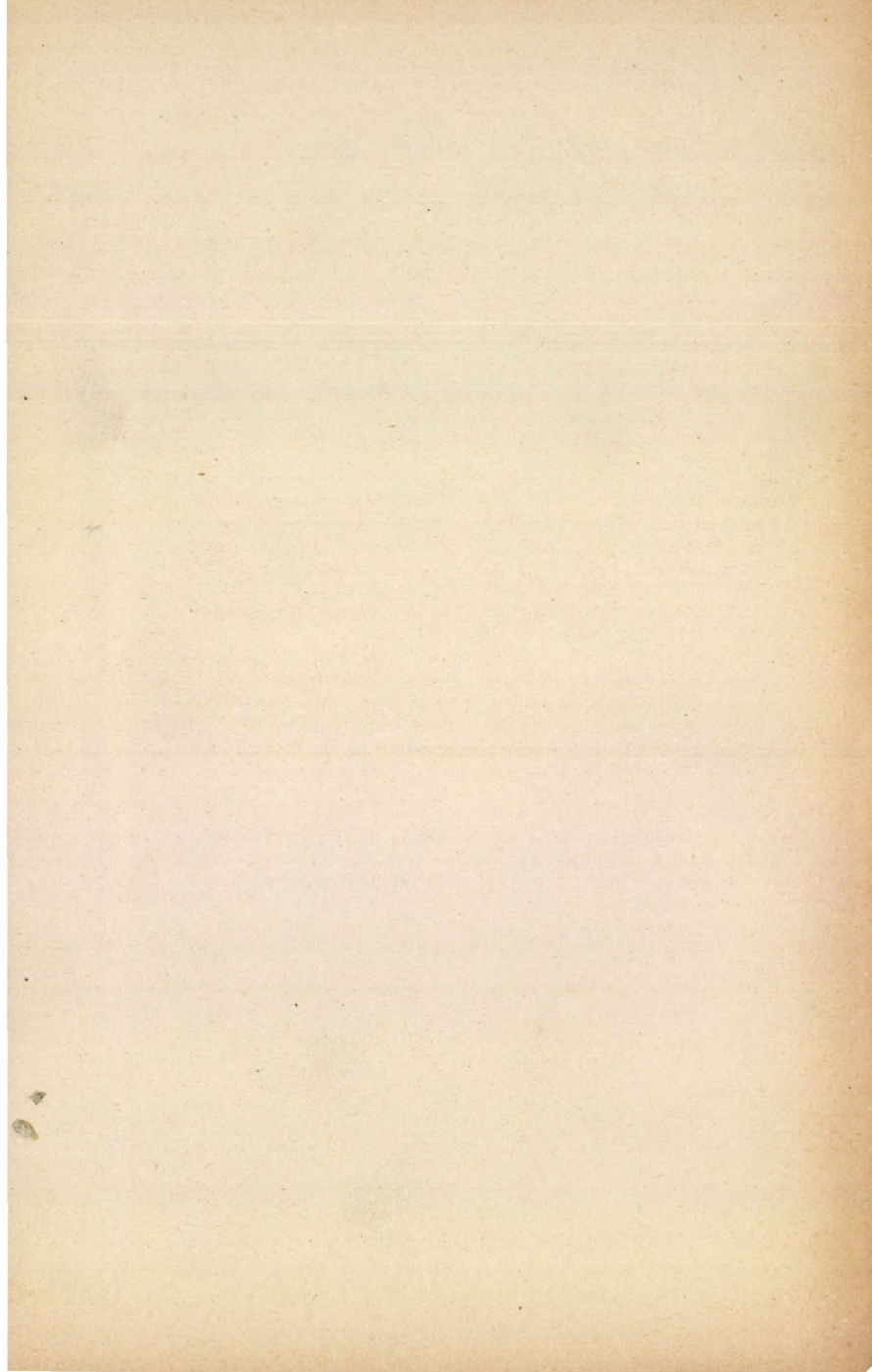
Vas Gereben 25.
 Vasárnapi Újság 25, 27, 56, 61,
 160.
 Veres Pálné 366, 368—371.
 — *Nézetek a női ügy érdekében*
 369.
 Verhovay 305.
 Vészi József 346, 385.
 Vida 236.
 Virág Benedek 181—183, 371.
 — *Magyar Századok* 182.
 — *Poétai Munkái* 181.
 Virgil 100, 113, 171.
 — *Aeneis* 110.
 Vitkovics Mihály 181, 370.
 Vohl Janka 136.
 Volf György 303—314.
 Voltaire 105.
 Vörösmarty 24, 68, 69, 75, 81,
 82, 95, 97, 113, 116, 120, 121,
 125, 126, 132, 174, 175, 182,
 199, 200, 224, 233, 252, 256,
 257, 260, 282, 283, 305, 313,
 368, 371, 375, 385.
 — *Cserhalom* 257.
 — *Csongor és Tünde* 283.
 — *Eger* 113, 257.
 — *Gábor diák* 24.
 — *Hedvig* 121.
 — *Két szomszédvár* 114, 257.
 — *Rabló* 116.
 — *Salamon* 116.
 — *Szép Ilonka* 114.
 — *Szilágyi és Hajmási* 114.
 — *Tündérvölgy* 95.
 — *Uri hölgyhöz* 368.
 — *Zalán futása* 113.

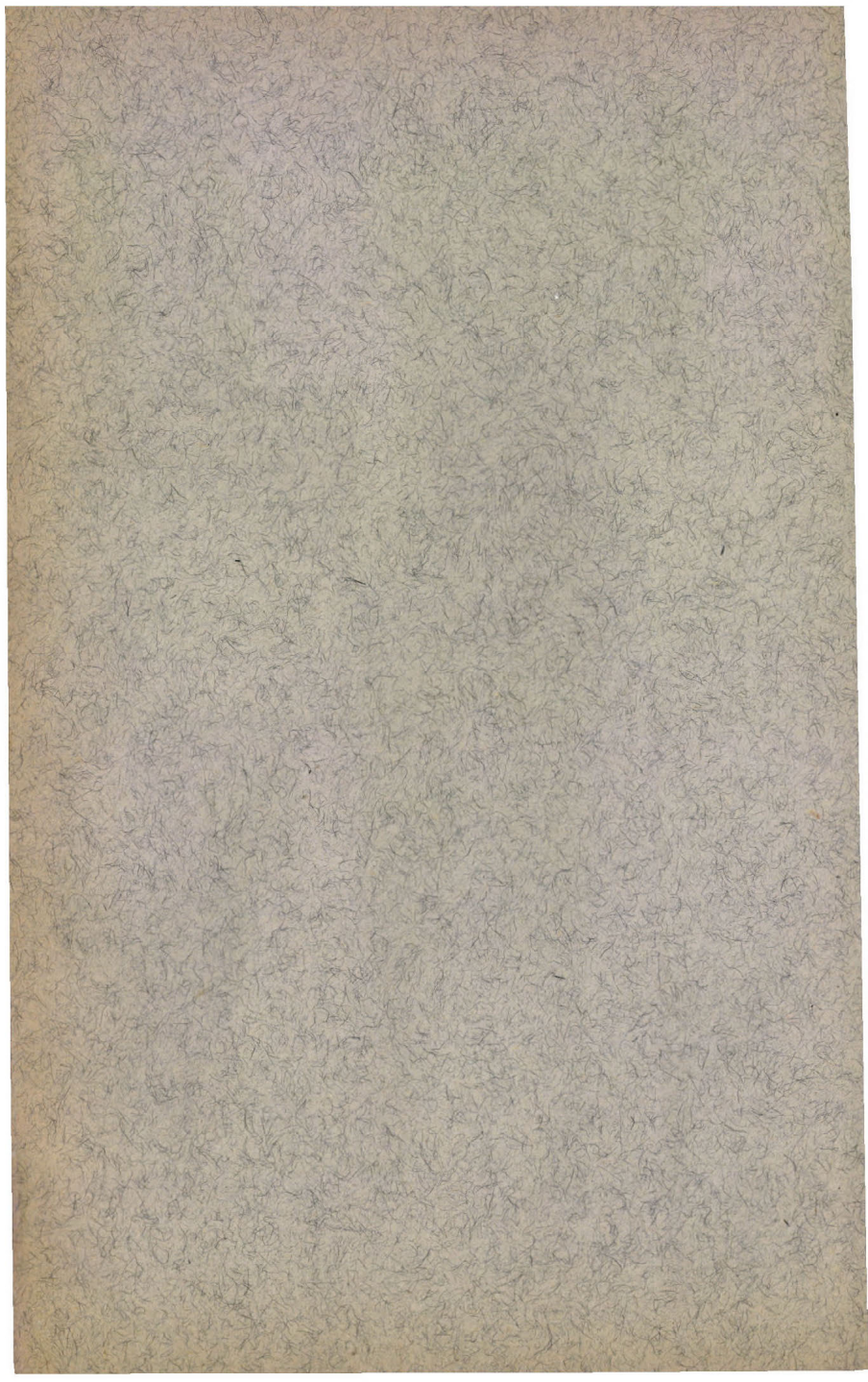
Wittelshöfer 186.
 Wlassics Gyula 402.

Z., Zs.

Zalár 191.
 Zilahy Károly 162, 191, 194,
 195, 201—204, 208, 211, 215,
 216, 218—226, 228—236,
 238, 240—251.
 — *Apropos-k és malapropos-k*
 213.
 — *Baklövések a dramaturgia*
abécéjében 241, 242.
 — *Csalja álmok, tört remények*
 211.
 — *Dalok földjéről* 216.
 — *Drámai igazság és a magyar*
drámairodalom 241.
 — *Drámai nyelvről* 240.
 — *Egy magyar énekesnő külöl-*
dön 214.
 — *Hivatlan bíró, fogadatlan pró-*
kátor 241.
 — *Kirándulás Provenceba* 216.
 — *Nizzai élet* 216.
 — *Petőfi Sándor életrajza* 194,
 195, 201, 219—235.
 — *Székely legény* 216.
 — *Verőfényes napok* 216.
 — *Tragédia bölcsellete* 238.
 Zipser 186.
 Zrínyi Miklós gr. 17, 100, 113,
 374, 384.
 Zsedényi Edvárd 364.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.